SVERIGES UTRIKESPOLITIK

1681—1684

Från garantitraktaten till stilleståndet i Regensburg

Av

KARL-ELOF RUDELIUS

UPPSALA

ALMQVIST & WIKSELLS
BOKTRYCKERI A.-B.
1942

SVERIGES UTRIKESPOLITIK

1681—1684

Från garantitraktaten till stilleståndet i Regensburg

AKADEMISK AVHANDLING

SOM MED TILLSTÅND AV VITTBERÖMDA FILOSOFISKA FAKULTETENS I UPPSALA HUMANISTISKA SEKTION FÖR VINNANDE AV FILOSOFISK DOKTORSGRAD TILL OFFENTLIG GRANSKNING FRAMSTÄLLES Å LÄROSAL IV TISDAGEN DEN 26 MAJ 1942 KL. 10 F. M.

AV

Karl-Elof Rudelius

FIL. LIC., ÖSTG.

UPPSALA 1942

ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.

Digitized by the Internet Archive
in 2026

https://archive.org/details/IA41548007_0016

SVERIGES UTRIKESPOLITIK

1681—1684

Från garantitraktaten till stilleståndet i Regensburg

AKADEMISK AVHANDLING

AV

KARL-ELOF RUDELIUS

UPPSALA 1942

ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.

Innehållsförteckning.

Förord ..... v—viii
Källor och litteratur ..... ix—xix
Förkortningar xx
Inledning ..... 1— 23
1. Sverige och Europa efter Nijmegenkongressen ..... 1— 12
2. Bengt Oxenstierna och garantitraktaten ..... 12— 23

I. *Den politiska verksamheten närmast efter garantitraktatens avslutande* ..... 24— 60
1. Ratifikationsbeslutet i Sverige ..... 24— 28
2. Försök att förmå Danmark till anslutning ..... 28— 35
3. Amerongens beskickning till Brandenburg ..... 35— 36
4. Svensk-franska diskussioner om garantitraktaten ..... 36— 42
5. Ratifikationsbeslutet i Holland ..... 42— 44
6. Kejsarens anslutning till traktaten ..... 44— 45
7. Spaniens anslutning ..... 45— 48
8. Försök att förmå England till anslutning ..... 48— 51
9. Svenska förbundsunderhandlingar med Lüneburg och Münster ..... 51— 58
10. Sveriges läge vid årsskiftet 1681/82 ..... 59— 60

II. *Krigshot under första hälften av 1682. Underhandlingar om förbund med kejsaren och Lüneburg samt om specialkonventionen* ..... 61—157
1. Frankrike förbinder sig med Danmark och Brandenburg 61— 67
2. Danmark och Brandenburg hota Sverige med krig. Itzehoemötet ..... 67— 73
3. De inre förhållandena i Sverige under krigshotet ..... 73— 79
4. Förhandlingar om specialkonventionen inledas ..... 80— 93
5. Traktaten med kejsaren oktober 1682 ..... 93—112
6. Första traktaten med Lüneburg ..... 112—123
7. Underhandlingar med Sachsen ..... 123—128
8. Försök att inleda underhandlingar med Brandenburg .. 129—134
9. Trots allt vänskapliga relationer med Frankrike. Bazinkontroversen ..... 134—151
10. Riksdagen 1682—83. Sammanfattning ..... 151—157

*—42138.

III. *Holsteinska problemet blir brännande. Ny kris i förhållandet mellan Sverige och Danmark-Brandenburg* ..... 158—265
1. Dansk militär exekution i Slesvig och Holstein. Sverige och Lüneburg protestera ..... 158—174
2. Sverige och Lüneburg. Danska förlikningsförsök .... 175—181
3. Underhandlingar med kejsaren om Holstein-Gottorps skydd ..... 181—184
4. Underhandlingar med Holland i holsteinska frågan .. 184—186
5. Specialkonventionens avslutande ..... 187—195
6. Andra traktaten med Lüneburg ..... 195—205
7. Ny dansk-fransk traktat februari 1683 ..... 205—207
8. Krigshot från Danmark och Brandenburg våren 1863 .. 207—211
9. Ny fransk-brandenburgsk traktat. Koncerten ..... 211—214
10. Rådsdebatterna i Stockholm maj 1683 ..... 214—222
11. Frankrike avhåller sina bundsförvanter från anfall mot Sverige ..... 222—226
12. Även den andra traktaten med Lüneburg förblir oratificerad ..... 226—233
13. Relationerna med Frankrike under krisen våren 1683 .. 233—237
14. Sverige och Brandenburg sommaren 1682 till sommaren 1683 ..... 237—240
15. Fransk flotta till Öresund. Oro i Sverige ..... 240—245
16. Sverige begär hjälp av Holland ..... 245—249
17. Slaget vid Wien ..... 250—256
18. Holländsk flotta till Göteborg ..... 256—258
19. Sammanfattning ..... 259—265

IV. *Danmarks nedersachsiska politik leder till ny oro. Stilleståndet i Regensburg* ..... 266—344
1. Nya traktater mellan Frankrike och dess nordiska bundsförvanter ..... 266—270
2. Sverige och Frankrike under senare halvåret 1683 .... 270—273
3. Ceremonirecessen med Brandenburg och de pommerska underhandlingarna ..... 273—277
4. Haagkonferensens tidigare skede ..... 278—290
5. Nya danska ockupationer i nedersachsiska kretsen .... 290—294
6. Karl XI avböjer defensionskoncerten i Haag och hjälp till Lüneburg ..... 294—298
7. Haagkonferensens senare skede ..... 298—302
8. Reunionen av Slesvig. Lüneburgs frontförändring .... 302—307
9. Stilleståndet i Regensburg ..... 307—322
10. Lüneburg pådriver planerna på delning av Sveriges tyska provinser ..... 322—333
11. Sveriges politik efter stilleståndet ..... 333—340
12. Slutord ..... 340—344

Personregister ..... 345—350

Förord.

Sveriges utrikespolitik under åren närmast efter 1679 års freder har blivit ganska rikt behandlad av svenska och danska forskare. Det är emellertid mest Lundaförbundet och Johan Gyllenstiernas planer, som attraherat uppmärksamheten, så i Georg Landbergs på stora överblickar rika arbete. Den i samband med garantitraktaten stående utrikespolitiska omsvängningen är behandlad av Rudolf Fåhræus i två verk, som spänna över åren 1680—82. De äro korrekta, men skildringen blir ensidig, då av utländskt arkivmaterial blott det danska kommit till användning. Dessutom har förf. inskränkt sig till Sveriges relationer med kejsaren, Frankrike, Danmark och Holland. För de följande åren har intresset varit mindre, och först i fråga om senare hälften av 1680-talet flödar åter litteraturen rikligt. Detta har satt sitt spår i de sammanfattande verken över svensk historia, där tiden 1682—84 är behandlad med en knapphändighet, som illa överensstämmer med den verkliga händelseutvecklingen. Detsamma gäller i mindre grad om F. F. Carlsons delvis föråldrade arbete.

Det under dessa år mycket viktiga förhållandet mellan Sverige och Lüneburg har blivit draget i ljuset av Georg Schnath i första bandet av hans moderna hannoverska historia. Förf. har använt material från Riksarkivet i Stockholm, men det ligger i sakens natur, att hans framställning ur svensk synpunkt ej på långt när kan utfylla alla luckor. Mindre givande för utrikespolitiken är trots sitt ämne Ahlefeldt Laurvigs nyutkomna, omfångsrika arbete om den danske storkanslern Ahlefeldt.

Då den svenska politiken stod helt under inflytande av de kontinentaleuropeiska händelserna i samband med reunionskrisen, bildas, vid en skildring av Sveriges yttre politik från garantitraktatens avslutande 1681, den första naturliga gränsen av

stilleståndet i Regensburg 1684. Visserligen föranledde detta ingen omorientering inom svensk diplomati, men det betecknade slutet på en flerårig kris, som tidvis varit mycket allvarlig för stormaktsväldet. Härefter blev en tydlig utrikespolitisk återhämtning märkbar, vilken fick sitt uttryck i Altonafördraget 1689, där Sverige vann upprättelse gentemot Danmark efter sina diplomatiska nederlag.

Mera utmattat av det senaste kriget än sina grannar hade Sverige dessförinnan varit nära att definitivt mista sin ställning i Nordtyskland, där särskilt Danmark, i mindre mån Brandenburg och Lüneburg befunno sig på offensiv. Till det för Sverige lyckliga resultatet bidrog i hög grad att de östeuropeiska förhållandena ej voro för svenskarna hotande. I detta arbete äro förbindelserna med Ryssland och Polen blott antydda, vilket icke torde vara någon större brist, då denna diplomatiska front var utan nämnvärda händelser. England spelade under reunionskrisen ingen självständig roll, och även förbindelserna mellan Sverige och England ha intet av intresse att erbjuda.

Att i detalj utreda, vilka olika svenska inflytelser som gjorde sig gällande vid utformningen av utrikespolitiken, torde vara omöjligt. Bevarat aktmaterial från en tid med utpräglat kungligt envälde är gärna tystlåtet. Några antydningar äro dock här nedan att finna. F. ö. skulle problemet fordra en egen, ytterst omfattande undersökning och resultatet med största sannolikhet bli negativt.

Dateringen är i detta arbete gamla stilens, då icke motsatsen genom förkortningen n.st. angives. I noterna hänvisas till arkivmaterialet med dess egen datering, varvid dock utmärkes, om denna följer nya stilen. Dubbeldaterade akter återgivas blott med gamla stilens datum. Utländska citat äro bokstavstroget återgivna men de svenska normaliserade med bibehållande av ordformerna. Inkonsekvenser torde icke vara helt uteslutna. Uppgifter om chiffrering äro i allmänhet ej meddelade.

Det begagnade utländska otryckta materialet är icke av mig själv insamlat. För mer än tio år sedan arbetade fil. mag. Hans Park på en avhandling med ungefär samma ämne som den här-

med föreliggande. Arbetet avbröts genom hans alltför tidigt inträffade frånfälle, men den avlidnes excerpter, avskrifter och fotostatkopior lämnades av hans moder till Uppsala Universitetsbibliotek. Av docenten, rektor Georg Landberg, vilken själv begagnat samma material, fördes jag in på området. Det var då min avsikt att i utlandet komplettera och kontrollera Hans Parks samlingar, men tidsomständigheterna ha tyvärr gjort detta omöjligt. Emellertid har jag i stor utsträckning kontrollerat de av Park i Sverige gjorda excerpterna, vilka jag själv icke använt annat än som vägvisare, och därvid funnit dem av utmärkt kvalitet och mycket fullständiga inom de områden, som han medhunnit. Jag anser mig därför med största förtroende kunna använda även de i utlandet gjorda samlingarna. Minnet av Hans Park, som jag personligen ej känt, betygar jag min högaktning.

Under större delen av min studietid har jag åtnjutit förmånen av professor Erland Hjärnes undervisning. För denna och för hans visade välvilja riktar jag till honom ett vördsamt tack. För värdefull handledning under tidigare studieår står jag i stor förbindelse till professor Georg Wittrock och docenten, lektor Hugo Valentin. Detsamma gäller rektor Georg Landberg. Han har icke blott givit mig uppslaget till mitt arbete utan även efter sin tid som aktiv universitetslärare ständigt följt mig med älskvärt intresse och genomläst avhandlingen i manuskript samt därvid givit värdefulla anvisningar, för vilket allt jag bringar honom min livligaste tacksamhet.

Tjänstemännen vid av mig använda arkiv och bibliotek ber jag att få tacka för all den hjälpsamhet och sakkunskap, med vilken de underlättat mitt arbete.

Fil. lic. S. U. Palme har välvilligt givit mig tillgång till Olof Palmes excerptsamling från olika arkiv i Paris. Fil. lic. Gunnar Samuelsson har skänkt mig åtskilligt av sin tid genom att genomläsa mitt manuskript och diskutera vissa tekniska frågor. Sakkunnig hjälp vid översättning av latinska texter har jag fått av fil. lic. Ejnar Haglund. Vid fotografering av handskrifter i statsarkivet i Hannover har universitetslektorn, fil. mag. Nils Nihlén varit min mellanhand. För värdefull hjälp med

renskrivning och förteckningar tackar jag fröken MÄRTA BERNHARDT.

Vid korrekturläsningen har min MOR varit mig till stor hjälp, vilket dock är det minsta av allt, jag har att tacka henne för.

Uppsala i maj 1942.

Karl-Elof Rudelius.

Källor och litteratur.

A. Otryckta källor.

I. Riksarkivet i Stockholm (*RA*).

Rådsprotokoll 1680—84 (*RP*).
Av G. Lillieflycht (Lt), J. Svanehielm (Sm), J. Wattrang (Wg) och S. Åkerhielm d. ä. (Åm).

Rådsprotokoll i utrikes ärenden 1683—85 (*RPU*).
Av Wattrang och Åkerhielm.

Handlingar rörande rådet.
K.M. t. rådet 1679—97.

Betänkanden, promemorior, förslag och referat i utrikes ärenden 1681—86.

Riksregistratur 1681—84 (*RR*).

Riksregistratur i utrikes ärenden 1684 (*RRU*).

Samlingen av originaltraktater (*Traktatsaml.*).

Kanslikollegii arkiv.
Protokoll 1683—85.

Riksdagsacta 1680, 1682—83.

Skrivelser till Karl XI.
Rådet t. K.M. 1680—90.
B. Oxenstierna t. K.M. 1673—97.

Skrivelser till kanslipresidenten.
K.M. t. B. Oxenstierna 1681—99.

Bremensia (*Brem.*).
K.M. t. generalguvernören i Bremen 1668—84.
Bremiska regeringen t. K.M. 1683—85.
Bremiska brev 1681—82. (Häri Christiani och v. d. Kuhla t. K.M.)
Bremensiska stater 1648—1710.

Anglica (*Angl.*).
Leijonberg t. K.M. 1681—87.
Engelska beskickningars memorial och noter 1591—1692.

Brandenburgico-Borussica (*Brand.*).
Wolfradt t. K.M. 1682.
Grafenthal t. K.M. 1683—85.
Handlingar angående brandenburgska kommissionen i Damm och Colbatz 1682—85. (Häri Owstin och Horn t. K.M.)
Originalbrev från kurfurstar av Brandenburg 1660—1701.
Brandenburgska beskickningars memorial 1672—1701.

Danica (*Dan.*).
K.M. t. Vellingk 1680—82.
Vellingk t. K.M. 1680—82.
K.M. t. Coyet 1682—84.
Coyet t. K.M. 1682—84.
Coyets »Diarium Hafniense» 1682—84.
Strödda handlingar 1682—84 (*Handl. rör. Coyets beskickn.*).
Leijonkloo t. K.M. 1684—85.
Barchman t. K.M. 1681—84.
Danska kungahusets originalbrev 1679—1704.
Danska beskickningars till Sverige memorial och noter 1681—87 (*Danska sändebuds mem.*).

Gallica (*Gall.*).
K.M. t. Bielke och Lillieroot 1681—82.
Bielke [och Lillieroot] t. K.M. 1678—85.
Bielkes Registratur 1679—82.
K.M. t. Lillieroot 1677—89.
Lillieroot t. K.M. 1678—85.
Lillieroots berättelse om sin beskickning, 1686.

Germanica (*Germ.*):

A II 1 Tyska riksdagen.
Snoilsky t. K.M. 1683—84.

B Kejsaren (Österrike) (*Cæs.*).
G. Oxenstierna t. K.M. 1681—85.
Handlingar rörande G. Oxenstiernas beskickning 1681—85.
Kejserliga ministrar i Stockholm samt förhandlingar med dem —1707.

C II Kursachsen.
Hartman(sdorff) t. K.M. 1682—85.

D II Hamburg.
Wolfsberg t. K.M. 1683—84.
Brehmer t. K.M. 1684—87.

D IV Holstein.
Brehmer t. K.M. 1681—84.
Holsteinska sändebuds memorial och förhandlingar med dem 1643—1749.

D VI Lüneburg.

[Vellingk och] Cleen t. K.M. 1681—85.
Jordan t. K.M. 1683.
K.M. t. Vellingk (original) 1683—84.
K.M. t. Vellingk (avskrifter) 1683—84.
Vellingk t. K.M. (avskrifter) 1683—85.
Vellingk t. K.M. (concept) 1683—85.
Akter angående Vellingks beskickningar 1683—89.
Brev från de braunschweig-lüneburgska husen till K.M. Hertig Georg Wilhelm 1665—1705.

E IV Münster.

Brev och handlingar angående Sveriges förbindelser med Münster. (Häri Grafenthal och Pufendorf, dels samfällt, dels särskilt t. K.M. 1681—82.)

F I Kretsarna i övre Tyskland.

K.M. m. fl. t. Arenten 1680—89.
Arenten t. K.M. 1680—84.

Hollandica (*Holl.*).

K.M. t. Gyldenstolpe 1680—86.
Gyldenstolpe t. K.M. 1680—84.
Gyldenstolpes Registratur 1680—84.
Cantersteen t. K.M. 1681—84.
Pels t. K.M. 1684—85.

Muscovitica (*Musc.*).

Berättelse om svenska beskickningen 1684.

Oxenstiernska samlingen. (Gabriel Turesson Oxenstierna.)

K.M. t. G. Oxenstierna 1681—85.

II. Kungliga biblioteket i Stockholm (*KB*).

B IV 2.9. **D 709.** **I o. 14.**

III. Uppsala Universitets Bibliotek (*UUB*).

Allmänna handskriftssamlingen.

E 510.

Nordinska samlingen.

N 432. N 434. N. 452. N. 463.

Hans Parks excerptsamling (*Pk*).

Från:

Algemeen Rijksarchief, Haag.

Secreete Resolutien van de Staten-Generaal 1679—84.
Secreete Resolutien van de Staten van Holland 1679—82.

Depescher från Rumpf 1679—83.
Order till van Haren 1684.
Depescher från van Haren 1684.
Depescher från Moering 1681—83.
Schepers t. G. Fagel 1683.

Rigsarkivet, Köpenhamn.

Christian V t. Scheel 1680—82.
Scheel t. Christian V 1680—82.
Christian V t. Meyer 1682—83.
Meyer t. Christian V 1682—83.
Christian V t. Stockfleth 1683.
Stockfleth t. Christian V 1683.
Christian V t. Høeg och Meyercrone 1679—83.
Høeg och Meyercrone t. Christian V 1680—83.
Christian V t. Petkum 1680—82.
Petkum t. Christian V 1681—82.
Burchard t. Christian V 1683.

Christian Albrecht t. du Cros 1681—82.
Du Cros t. Christian Albrecht 1682.
Christian Albrecht t. F. W. Görtz 1682—83.
F. W. Görtz t. Christian Albrecht 1682—83.
Christian Albrecht t. Zeuner 1683—84.
Zeuner t. Christian Albrecht 1684.
(De sex sistnämnda serierna år 1939 överförda till Staatsarchiv, Kiel.)

Archives du Ministère des Affaires Etrangères, Paris.

Ludvig XIV t. Feuquières (delvis fotostatkopior) 1679—82.
Feuquières t. Ludvig XIV (delvis fotostatkopior) 1679—82.
Ludvig XIV t. Bazin 1682.
Bazin t. Ludvig XIV (delvis fotostatkopior) 1682.
Michon t. Croissy 1682—84.
Ludvig XIV t. Martangis 1682—83.
Martangis t. Ludvig XIV 1680, 1682.
Ludvig XIV t. Villars 1683.
Villars t. Ludvig XIV 1683.
Ludvig XIV t. d'Arcy 1681—83.
D'Arcy t. Ludvig XIV 1681—84.

Haus-, Hof- und Staats-Archiv, Wien.

Kejserliga resolutioner och diverse akter från underhandlingar med G. Oxenstierna och Liliencron 1681—82.
Leopold I t. Althann 1682—83.
Althann t. Leopold I 1682—83.
Leopold I:s instruktioner för Berka för beskickningen till Sverige 1683.

Leopold I t. Berka (i Danmark) 1681—82.
Berka (i Danmark) t. Leopold I 1681—82.
Leopold I t. Cramprich 1681.
Cramprich t. Leopold I 1681—83.

IV. Staatsarchiv, Hannover (*SAH*).

Fotostatkopior ur:
Cal. Br. 24 Schweden 75.
Celle Br. 16 V Schweden.

V. Olof Palmes excerptsamling (*Pe*).

Från:
Archives du Ministère des Affaires Etrangères, Paris.

Ludvig XIV t. Bazin 1682.
Bazin t. Ludvig XIV 1682.
Michon t. Croissy m. fl. 1682—87.
Bidal t. Ludvig XIV 1684—88.

B. Tryckta källor.[1]

Anecdotes de Suède, Les, ou l'histoire secrete des changements arrivez dans la Suède sous le règne de Charles XI. Haag 1716. (Tryckorten falsk.)

d'Avaux, J. A., Négociations de monsieur le comte d'Avaux en Hollande depuis 1679, jusqu'en 1684. (Publ. par abbé Mallet.) I—III. Paris 1752. (Cit. d'Avaux.)

Bittner, L., Chronologisches Verzeichnis der Österreichischen Staatsverträge. I. (Veröffentl. der Komm. f. neuere Gesch. Österreichs. 1.) Wien 1903.

Du Mont, J., Corps universel diplomatique du droit des gens. VII: 2. Amsterdam & Haag 1731.

Fryxell, A., Handlingar rörande Sverges historia, ur utrikes arkiver samlade och utgifna. II—III. Stockholm 1836—39.

Gallois, E., Lettres inédites des Feuquières. Publ. par E. Gallois. V. Paris 1846.

Gjörwell, C. Chr., Det swenska biblioteket. I. Stockholm 1757.

Hein, M., Christoph von Brandts relationer om den svenska staten under Karl XI. Översättning. (Karolinska Förbundets Årsbok.) Lund 1920.

Hildebrand, S., Karl XI:s almanacksanteckningar. Stockholm 1918.

Kronijk van het Historisch Gezelschap te Utrecht. (Ett brev från Schepers till G. Fagel.) Utrecht 1849.

[1] Inledande och kommenterande text i urkundspublikationer upptages i noterna under författarens-utgivarens namn. Arbeten, som huvudsakligen utnyttjats för sådan text, äro placerade med detta namn som uppslagsord i källförteckningen.

Loenbom, S. S., Handlingar til Konung Carl XI:tes Historia. II. Stockholm 1764.

Middlebush, F. A., The dispatches of Thomas Plott and Thomas Chudleigh, English envoys at the Hague. (Rijks Geschiedkundige Publicatien. Kleine Serie. 22.) Haag 1926.

Müller, P. L., Wilhelm III von Oranien und Georg Friedrich von Waldeck. Ein Beitrag zur Geschichte des Kampfes um das europäische Gleichgewicht. I—II. Haag 1873—80. (Cit. Müller.)

Moerner, Th. v., Kurbrandenburgs Staatsverträge von 1601 bis 1700. Berlin 1867. (Cit. Moerner.)

Post-Ryttaren 1682—84.

Prinsterer, G. G. van, Archives ou Correspondance inédite de la Maison d'Orange-Nassau. Série 2. V. Utrecht 1861.

Pufendorf, E. v., Bedencken über den Zustand des Königreichs Schweden, herausgeg. von B. Schirrmacher. (Programm der Realschule vor dem Lübeckertore zu Hamburg.) Hamburg 1907.

Recueil des instructions données aux ambassadeurs et ministres de France.
I. Autriche. Par A. Sorel. Paris 1884.
II. Suède. Par A. Geffroy. Paris 1885.
XIII. Danemark. Par A. Geffroy. Paris 1895.
XVIII. Diète germanique. Par B. Auerbach. Paris 1912.
XXI: 1. Hollande. Par L. André & E. Bourgeois. Paris 1922.

Schirrmacher, se Pufendorf.

Staatsverträge, Österreichische: Niederlande. I. Bearbeitet von H. R. v. Srbik. (Veröffentl. der Komm. f. neuere Gesch. Österreichs. 10.) Wien 1912. (Cit. Srbik.)

Swenska Mercurius 1681—84.

Testamente, Die politischen, der Hohenzollern nebst ergänzenden Aktenstücken, herausgeg. von Georg Küntzel und Martin Hass. I. (Quellensammlung zur Deutschen Gesch., herausgeg. von E. Brandenburg und G. Seeliger. 5.) Leipzig & Berlin 1911.

Theatrum Europæum oder ausführlich fortgefährte Friedens- und Kriegs-Beschreibung. XII. Frankfurt am Main 1691.

Traktater, Danmark-Norges, 1523—1750 med dertil hørende Aktstykker, udg. af L. Laursen. (Cit. *Danmark-Norges Traktater.*)
VII (1676—1682). Köpenhamn 1926.
VIII (1683—1689). Köpenhamn 1930.

Urkunden und Actenstücke zur Geschichte des Kurfürsten Friedrich Wilhelm von Brandenburg. (Cit. *U.u.A.*)
III. Niederlande. Herausgeg. von H. Peter. Berlin 1866.
VI. Der Krieg mit Pfalz-Neuburg, Der Reichstag zu Regensburg, Verhandlungen 1652—55 und Die nordischen Mächte. Herausgeg. von B. Erdmannsdörffer. Berlin 1872.
XIV: 2. Oesterreich. Herausgeg. von A. F. Pribram. Berlin 1891.

XIX. Polen, Russland, Frankreich, Dänemark und das Reich. Herausgeg. von F. Hirsch. Berlin 1906.
XX: 1—2. Frankreich. Herausgeg. von F. Fehling. Berlin 1911.
XXII. Polen, Braunschweig-Lüneburg, Dänemark, Schweden und Ostfriesland. Herausgeg. von M. Hein. Berlin & Leipzig 1926.
XXIII: 2. Schweden. Herausgeg. von M. Hein. Berlin & Leipzig 1930.

Vast, H., Les grands traités du règne de Louis XIV. II. (Collections de textes pour servir à l'étude et à l'enseignement de l'hist.) Paris 1898.

Worsaae, J. J. A., Kong Christian den V^tes Testamenter som Tillæg til Kongeloven. Köpenhamn 1860.

C. Litteratur.[1]

Adalbert, Prins av Bayern, Das Ende der Habsburger in Spanien. I. München 1929.

Ahlefeldt Laurvig, F., Storkansleren. III—IV. Köpenhamn 1939—40.

Ahnlund, N., Bidrag till problemet Anecdotes de Suède. (Historisk Tidskrift.) Stockholm 1923.

André & Bourgeois, se Tryckta källor: Recueil des instructions.

Auerbach, B., La diplomatie française et la cour de Saxe. Diss. Paris 1887.

——, La France et le saint empire romain germanique depuis la paix de Westphalie jusqu'à la révolution française. (Bibl. de l'école des hautes études. Sciences hist. et philol. 196.) Paris 1912.

——, se vidare Tryckta källor: Recueil des instructions.

Biografisch Woordenboek, Niew Nederlandsch onder redactie van P. C. Molhuysen, P. J. Blok en K. H. Koosmann. I—X. Leiden 1911—37.

Biografisk Leksikon, Dansk, grundlagt af C. F. Bricka, redigeret af P. Engelstoft. I—XXI. Köpenhamn 1933—41.

Biografisk Lexikon, Dansk, udg. af C. F. Bricka. I—XIX. Köpenhamn 1887—1905.

Biografiskt Lexikon, Svenskt, utg. av B. Boëthius. I—X. Stockholm 1917—31.

Biographie, Allgemeine Deutsche, herausgeg. durch die Hist. Commission bei der Königl. Akademie der Wissenschaften. I—LV. Leipzig 1875—1910.

Biographie Universelle, Nouvelle, depuis les temps les plus reculés jusqu'à nos jours. I—XLVI. Paris 1852—77.

Biographish Woordenboek der Nederlanden, door A. J. van der Aa, voortgezet door K. J. R. van Harderwijk en G. D. J. Schotel. I—XXI. Haarlem 1852—78.

Biographiskt Lexicon öfver namnkunnige svenska män. I—XXII. Uppsala, Örebro 1835—57.

[1] Här upptages utom citerad litt. blott några biografiska uppslagsverk.

Bittner, L. & Groos, L., Repertorium der diplomatischen Vertreter aller Länder seit dem Westfälischen Frieden (1648). I. Oldenburg i. O. & Berlin 1936.

Bresslau, H., Joseph August du Cros. Ein diplomatischer Abenteurer aus dem Zeitalter Ludwig's XIV·. (Hist. Taschenbuch, herausgeg. von W. Maurenbrecher. VI: 4.) Leipzig 1885.

Brinkmann, C., The Relations between England and Germany, 1660—1688. (The English Hist. Review. 24.) London 1909.

Brugmans, H., Geschiedenis van Nederland. V. Amsterdam 1936.

Carlson, F. F., Sveriges historia under konungarne af Pfalziska huset. III—V. Stockholm 1874—79. (Cit. Carlson.)

Carpelan, T., En uppgift om svenska krigsmaktens storlek 1684. (Skrifter utg. av Sv. litt.-sällskapet i Finland. 112.) Helsingfors 1912.

Christiansen, C., Bidrag til dansk Statshusholdnings Historie under de to første Enevoldskonger. II. Köpenhamn 1922.

Clemensson, G., Flottans förläggning till Karlskrona. En studie i flottstationsfrågan före år 1683. (Ak. avh. Lund.) Uppsala 1938.

Dictionary of National Biography. I—LXIII. London 1885—1900.

Drossaers, S. W. A., Diplomatieke betrekkingen tusschen Spanje en de Republiek der Vereenigde Nederlanden 1678—1684. (Diss. Leiden.) Haag 1915. (Cit. Drossaers.)

Elgenstierna, G., Den introducerade svenska adelns ättartavlor. Med tilllägg och rättelser. I—IX. Stockholm 1925—36.

Erdmannsdörffer, se Tryckta källor: Urkunden und Actenstücke.

Fahlborg, B., Sveriges yttre politik 1660—1664. (Ak. avh. Uppsala.) Stockholm 1932.

Fehling, F., Frankreich und Brandenburg in den Jahren 1679 bis 1684. Beiträge zur Geschichte der Allianzverträge des Grossen Kurfürsten mit Ludwig XIV. Leipzig 1906. (Cit. Fehling.)

Fester, R., Die armirten Stände und die Reichskriegsverfassung (1681—1697). (Diss. Strassburg.) Frankfurt am Main 1886.

Fridericia, J. A., (tiden 1588—1699 i) Danmarks riges Historie, af Joh. Steenstrup m. fl. IV. Köpenhamn 1897—1903. (Cit. Fridericia.)

Fruin, R., Prins Willem III in zijn verhouding tot Engeland. (Robert Fruin's Verspreide Geschriften. V.) Haag 1902.

Fåhræus, R., Magnus Gabriel de la Gardie. Stockholm 1936.

——, (Karl XI och Karl XII i) Sveriges historia till våra dagar, utg. av E. Hildebrand och L. Stavenow. VIII. Stockholm 1921.

——, Om förändringen af Sveriges allianssystem åren 1680—1682 i dess sammanhang med de europeiska förvecklingarna. Ak. avh. Uppsala 1891.

——, Sverige och Danmark 1680—1682. Ett bidrag till skandinavismens historia. I—II. Stockholm 1897—98.

Grauers, S., (Den svenska riksdagen under den karolinska tiden i) Sveriges riksdag, utg. enligt beslut av 1926 års riksdag. I: 4. Stockholm 1932.

——, (tiden 1660—1700 i) Världshistorien i dess kulturhistoriska sammanhang, under redaktion av Helge Almquist. V. Uppsala 1933.

Guillot, G., Léopold Ier, les Hongrois, les Turcs. — Le siege de Vienne. Papiers diplomatiques inédites (1681—1684). (Revue d'hist. dipl. 25.) Paris 1911.

Hanisch, E., Die Geschichte Polens. Bonn & Leipzig 1923.

Hedemann-Heespen, P. v., Die Herzogtümer Schleswig-Holstein und die Neuzeit. Kiel 1926.

Heinemann, O. v., Geschichte von Braunschweig und Hannover. III. Gotha 1892.

Helbig, K. G., Kurfürst Johann Georg der Dritte in seinen Beziehungen zum Kaiser und zum Reich 1682 und 1683. (Archiv f. die Sächs. Gesch. IX.) Leipzig 1871.

Hirsch, se Tryckta källor: Urkunden und Actenstücke.

Höjer, M., Öfversigt af Sveriges yttre politik under åren 1676—1680. Ett bidrag till Johan Gyllenstiernas historia. Ak. avh. Uppsala 1875.

Immich, M., Geschichte des europäischen Staatensystems von 1660 bis 1789. (Handbuch der mittelalterl. und neueren Gesch., herausgeg. von G. v. Below und F. Meinecke.) München & Berlin 1905.

——, Papst Innocenz XI 1676—1689. Berlin 1900.

Jacobson, G., (Den franska hegemoniens tid (1660—1688) i) Världshistoria, utg. av Sven Tunberg och S. E. Bring. IX. Stockholm 1933. (Cit. Jacobson.)

Jany, C., Geschichte der Königlichen Preussischen Armee bis zum Jahre 1807. I. Berlin 1928.

Japikse, N., Prins Willem III de stadhouder-koning. II. (Nederlandsche Hist. Bibliotheek. XIX.) Amsterdam 1933. (Cit. Japikse.)

de Jonge, J. C., Geschiedenis van het Nederlandsche Zeewesen. III. 2:de Druk. Haarlem 1860.

Kolkert, W. J. jr., Nederland en het Zweedsche Imperialisme. (Diss. Amsterdam.) Deventer 1908.

Kurtz, Gerdina Hendrika, Willem III en Amsterdam 1683—1685. Diss. Utrecht 1928. (Cit. Kurtz.)

Koehler, K., Die orientalische Politik Ludwigs XIV·, ihr Verhältnis zu dem Türkenkrieg von 1683. Diss. Leipzig 1907.

Landberg, G., Bengt Oxenstierna och Sveriges stormaktspolitik. (Lunds Dagblad 17, 18, 20, 21 juni 1929.)

——, Johan Gyllenstiernas nordiska förbundspolitik i belysning av den skandinaviska diplomatiens traditioner. (Uppsala Universitets Årsskrift 1935: 10.) Uppsala 1935.

Laursen, se Tryckta källor: Traktater, Danmark-Norges. (Cit. Laursen.)

Lavisse, E., Histoire de France illustrée depuis les origines jusqu'à la révolution. VII: 2. Paris 1911.

Lehmann, J. G., Vollständige Geschichte des Herzogthums Zweibrücken und seiner Fürsten. München 1867.

Levae, A., Essai historique sur les négociations de la trêve de vingt ans, conclue à Ratisbonne en 1684. Bruxelles 1844.

Lewenhaupt, A., Karolinen Edvard Gyldenstolpe. Stockholm 1941.

Lodge, R., (tiden 1660—1702 i) The political history of England, ed. by William Hunt and Reginald L. Poole. VIII. London 1910.

Mailáth, J., Geschichte des östreichischen Kaiserstaates. IV. (Gesch. der europäischen Staaten, herausgeg. von U. H. L. Heeren und F. U. Ukert.) Hamburg 1848.

Mankell, J., Uppgifter rörande svenska krigsmagtens styrka, sammansättning och fördelning sedan slutet af femtonhundratalet... Stockholm 1865.

Multhoff, R., Brandenburg-Preussen und das Haus Braunschweig-Lüneburg von den Friedensschlüssen des Jahres 1679 bis zum Abschluss der Defensivallianz vom 2/12 August 1684. Diss. Göttingen 1931. (Cit. Multhoff.)

Munthe, Arnold, Sjömaktens inflytande på Sveriges historia. II. (Marinlitteraturföreningen. 25.) Stockholm 1922.

Müller, se Tryckta källor.

Pagès, G., Le grand électeur et Louis XIV — 1660—1688 —. Paris 1905. (Cit. Pagès.)

Palme, O., Bazins beskickning till Sverige 1682. (Historisk Tidskrift.) Stockholm 1910.

——, »Les anecdotes de Suède» och dess författare. (Hist. studier tillägnade H. Hjärne.) Uppsala 1908.

Peter, se Tryckta källor: Urkunden und Actenstücke.

Philippson, M., Der Grosse Kurfürst Friedrich Wilhelm von Brandenburg. III. Berlin 1903. (Cit. Philippson.)

Platzhoff, W., Ludwig XIV·. das Kaisertum und die europäische Krisis von 1683. (Historische Zeitschrift. 121.) München & Berlin 1920.

Prutz, H., Gottfried von Jena als brandenburgischer Reichstagsgesandter 1679—87. (Forschungen zur Brandenb. und Preuss. Gesch. XVIII: 2.) Leipzig 1905.

Rachel, H., Die Handels-, Zoll- und Akzisepolitik Brandenburg-Preussens bis 1713. I. (Acta Borussica I.) Berlin 1911.

Redlich, O., (Österreichs Grossmachtbildung in der Zeit Kaiser Leopolds I· i) Gesch. Österreichs, begonnen von A. Huber. VI. Gotha 1921.

Rockstroh, K. C., Udviklingen af den nationale Hær i Danmark i det 17. og 18. Aarhundrede. II. Köpenhamn 1916.

Runbom, C. L., Bidrag till historien om riksdagen år 1682. (Ak. avh. Uppsala.) Stockholm 1854.

Salpius, F. v., Paul von Fuchs, ein brandenburgisch-preussischer Staatsmann vor zweihundert Jahren. Leipzig 1877.

Schmidt, W., Geschichte des niedersächischen Kreises vom Jahre 1673 bis zum Zusammenbruch der Kreisverfassung. (Niedersächs. Jahrbuch f. Landesgesch. 7.) Hildesheim 1930.

Schnath, G., Geschichte Hannovers im Zeitalter der neunten Kur und der englischen Sukzession 1674—1714. I. (Veröffentl. der Hist. Kommission f. Hannover, Oldenburg, Braunschweig, Schaumburg-Lippe und Bremen. XVIII.) Hildesheim & Leipzig 1938. (Cit. Schnath.)

Srbik, se Tryckta källor: Staatsverträge.

Stille, Å., Efter Altonakongressen. Ett bidrag till historien om den holsteinska frågan hösten 1689. (Karolinska Förbundets Årsbok.) Stockholm 1940.

Strich, M., Das Kurhaus Bayern im Zeitalter Ludwigs XIV· und die europäischen Mächte. II. (Schriftenreihe zur bayer. Landesgesch. 14.) München 1933.

Stählin, K., Geschichte Russlands von den Anfängen bis zur Gegenwart. II. Tilsit 1930.

Sylwan, O., Svenska pressens historia till statshvälfningen 1772. Lund 1896.

Tegnér, E., Svenska bilder från sextonhundratalet. Anteckningar ur gamla papper. Stockholm 1896.

Temple, W., Observations upon the united provinces of the Netherlands. London 1676.

Theissen, J. S., Iets over de verhoudingen in de Republiek in 1684. (Bijdragen voor Vaderl. Gesch. en Oudheidkunde. 5: VII—VIII.) Haag 1920—21.

Thyrén, J., Den första väpnade neutraliteten. Svensk-danska förbunden 1690, 1691 och 1693 jämte en inledande öfversigt af Europas politiska ställning vid det stora krigets utbrott 1688—1689. (Lunds Universitets Årsskrift. 21—22.) Lund 1885—86.

Unger, G., Illustrerad svensk sjökrigshistoria. II. Stockholm 1923.

Waddington, A., Le grand électeur Frédéric Guillaume de Brandebourg. Sa politique extérieure 1640—1688. II. Paris 1908. (Cit. Waddington.)

Wehrmann, M., Geschichte von Pommern. 2:e Aufl. II. (Deutsche Landesgeschichten, herausgeg. von Armin Tille. V.) Gotha 1921.

Wimarson, N., Sveriges krig i Tyskland 1675—1679. I—III. (I Ak. avh.) Lund 1897—1912.

Vitense, O., Geschichte von Mecklenburg. (Deutsche Landesgeschichten, herausgeg. von Armin Tille. XI.) Gotha 1920.

Wrangel, F.-U., Liste des diplomates français en Suède 1541—1891. Stockholm 1891.

Zuschlag, Annaliese, Die Rolle des Hauses Braunschweig-Lüneburg im Kampfe um Hamburgs Reichsfreiheit gegen Dänemark 1675—1692. (Quellen und Darstellungen zur Gesch. Niedersachsens. 40.) Hildesheim & Leipzig 1934.

Förkortningar.[1]

Pe Olof Palmes excerptsamling.

Pk Hans Parks excerptsamling.

U.u.A. Urkunden und Actenstücke zur Geschichte des Kurfürsten Friedrich Wilhelm von Brandenburg.

SAH Staatsarchiv, Hannover.

---

[1] Här äro, i övrigt utan konsekvens, upptagna blott sådana, som ansetts nödvändigt fordra förklaring. Se vidare Källor och litteratur.

Inledning.

1. Sverige och Europa efter Nijmegenkongressen.

Ända från 30-åriga krigets tid var alliansen med Frankrike en av hörnstenarna i Sveriges utrikespolitik, ja kanske den allra viktigaste. Den svenska stormakten byggdes upp under samarbete med »kronan Frankrike». Av de bägge till en början jämställda bundsförvanterna blev emellertid småningom den franska stormakten tack vare sin bredare basering den svenska alltmera överlägsen, och Sverige tenderade att bli blott en följeslagare till Frankrike. Medan i det senare expansionsdriften förblev stark under hela 1600-talet, började i Sverige tidvis framträda vaga tecken till att man ansåg riket — för att låna en anakronistisk term — som en saturerad makt. Genom denna skiljaktiga inställning blev ett politiskt samgående någonting ej längre självklart. Särskilt efter 1679 kommer detta till synes.

Kriget 1674—79, på vars enskildheter här ej finns anledning att ingå, hade för Sverige varit mycket tungt. Svenskarna hade kunnat hävda sig i Skåne, men de hade blivit helt utdrivna ur Tyskland, även om frederna sedan kunde slutas utan nämnvärda förluster i områden. Trots ett ytterst skickligt, långvarigt försvar av de tyska provinserna, vilket bundit stora fientliga truppmassor och kanske varit av avgörande betydelse för bundsförvanten Frankrikes seger, medförde utgången en betänklig prestigeförlust.

Erfarenheterna uppmuntrade ej eventuella fiender till angrepp mot moderlandet men väl mot besittningarna i Tyskland. Dem hade svenskarna ej kunnat undsätta, då de icke behärskade Östersjön och alla transporter därför måste bli mycket riskfyllda. Sedan provinserna på Frankrikes maktbud blivit av erövrarna motvilligt återlämnade, voro de så förödda av krig och ockupation, att Sverige under den närmaste tiden ej kunde

reparera fästningarna och blott hålla små härstyrkor söder om Östersjön. Medan svenskarna före kriget i fredstid hade hållit omkring 10,000 man i Tyskland, funnos där efter återbesättandet blott 4—5,000.[1]

Under de närmaste åren efter kongressen i Nijmegen voro de diplomatiska förhållandena i hela Europa ytterst flytande som så ofta efter omfattande fredsslut. Motsättningen mellan Frankrike och Habsburg förblev den fasta punkten, men hur de övriga staterna skulle inordna sig var länge ovisst. Många regeringar vacklade mellan de bägge sidorna allt efter den dagspolitiska situationen. Det var vidare tydligt, att fredskongressen ej medfört någon varaktig avspänning. Flera makter voro ej tillfredsställda med fredsvillkoren och vägrade att för någon längre tid avstå från vidare utvidgning. I Frankrike avdankades efter krigets slut som vanligt under Ludvig XIV:s regering blott hälften av manskapet. Men också i Tyska Riket behöllo för första gången ett antal stater stående arméer i fredstid. Den tyska riksdagen arbetade i samma anda på en »rikskrigsförfattning», varigenom man ville skapa en rikshär, till vilken de olika ständen genast skulle skicka sina kontingenter vid behov.[2]

De viktigaste ländernas militära styrka var under de första fredsåren följande. Frankrike, den ojämförligt mest välrustade makten, hade 160,000 man under fanorna. Danmarks stående fredsarmé var 20,000 man, vartill kom drygt 10,000 i Norge. Brandenburg underhöll 25,000 man. Den kejserliga armén beräknades till blott 40,000 man. Lüneburgska husets sammanlagda styrka var 1682 19,000 man, något år tidigare säkerligen betydligt mindre. Om Sveriges momentana militära styrka är det svårt att få jämförliga siffror, då man ju där icke huvudsakligen använde värvat krigsfolk. Uppskattningsvis och i jämförelse med senare siffror kan det svenska väldets lantarmé

---

[1] Brem. reg:s statförslag för 1682 (*Bremensiska stater Brem.*). Rébenac t. Ludvig XIV 23 nov. 1680, 17 maj 1681 n.st. (*U.u.A.*, XX: 1 s. 511 f., 552). Uttalande av B. Oxenstierna 18 dec. 1683 (*E 510 UUB*). Om kriget se Wimarson, Sveriges krig i Tyskland 1675—1679, I—III.

[2] Däremot var det ej fråga om en stående rikshär, såsom de flesta förf:e uppgiva. Schmidt, Gesch. des niedersächsischen Kreises, s. 38 f.

beräknas till över 50,000 man, varav som nämnts blott en liten del i Tyskland.[3]

Redan under senare delen av året 1679 inledde Ludvig XIV sin beryktade reunionspolitik. Vissa otydliga bestämmelser i westfaliska och nijmegiska frederna uttolkades av franska reunionsdomstolar, och med stöd av deras utslag ockuperade franska trupper det ena området efter det andra inom Tyska Riket. De av kriget utmattade ägarna — huvudsakligen Spanien och smärre tyska furstar — sågo sig för tillfället tvingade att inskränka sig till diplomatiska protester. Men också Frankrike hade lidit av det långvariga kriget, och målet för Ludvig XIV:s alla utrikespolitiska ansträngningar var att skapa ett allianssystem av sådan styrka, att det kunde tvinga motståndarna att fredligt erkänna reunionerna. Fastän det kan förefalla paradoxalt, var den franska politiken ytterst fredsälskande. Striden om reunionernas fredliga erkännande eller deras mötande med våld blev fram till 1684 den dominerande utrikespolitiska frågan i Europa. Då Sverige under denna period spelade en andraplansroll, blev också dess diplomatiska handlande avgörande påverkat av detta huvudproblem, som egentligen låg utanför Sveriges omedelbara intressesfär.

Att den franska politiken lade mycket stor vikt på samarbete med Sverige och betraktade möjligheten att använda det svenska svärdet för sina syften på kontinenten som en av sina största tillgångar, det framgår med stor tydlighet av Frankrikes beteende i slutet av 1670-talets krig. Det var icke uteslutande av förbundstrohet, som Ludvig XIV riskerade fredsunderhandlingarna för att skaffa Sverige restitution och bevara dess positioner i Tyskland.

Då man i Sverige undersökte frågan om fortsatt anknytning till Frankrike, voro skälen *för* lättfattliga och i ögonen fallande.

---

[3] G. Oxenstierna t. K.M. 22 jan. 1682 n.st. (*Cæs.*). D'Arcy t. Ludvig XIV 24 nov., 18 dec. 1682 (*Pk*). Chr. v. Brandt t. Fredrik Vilhelm 28 okt. 1682 (*U.u.A.*, XXII s. 430). Jany, Gesch. der Preussischen Armee, I s. 274 ff. Christiansen, Dansk Statshusholdning, II s. 892. Rockstroh, Udviklingen af den nationale Hær i Danmark, II s. 285 ff. Carpelan, En uppgift om svenska krigsmaktens storlek 1684. Mankell, Uppgifter rörande svenska krigsmagtens styrka, s. 319 ff., 373.

De bestodo främst i den diplomatiska traditionen, i Frankrikes ledande maktställning i Europa, i dess förmåga och villighet att betala subsidier och i dess rykte om ordhållighet i sina utfästelser.

Skälen *mot* voro mera invecklade men även de vägande. Av alla de makter, som anslöto sig till Frankrike, fordrades som första villkor, att de skulle arbeta för ett godkännande av de franska fordringarna i fred och vid behov försvara dem med militära medel. Häri låg således en tydlig fara för en bundsförvant till Frankrike att bli indragen i krig för dettas exklusiva intressen. Med det olyckliga resultatet av 1672 års traktat med Frankrike för ögonen och då man ej kände Ludvig XIV:s starka önskan att bevara freden, är det icke förvånande, att man bedömde krigriskerna som större, än de i själva verket voro. Härtill kommo andra lärdomar från 1670-talets krig, vilka visade farorna i ett franskt förbund. Frankrike låg långt borta och kunde icke komma sin nordiska bundsförvant till direkt bistånd under krig. Det förmådde ej erbjuda Sverige någon hjälp till sjöss. Följderna härav hade visat sig under det nämnda kriget, och efter freden var Sveriges sjömilitära läge sämre än förut, ty flottan hade blivit starkt decimerad genom striderna. Viktiga faktorer talade sålunda för återhållsamhet i förbindelserna med Frankrike. Kallsinnigheten minskades icke genom den övermodiga behandling, som Karl XI ansåg, att Ludvig XIV låtit honom vederfaras under fredsförhandlingarna, och genom reunierandet år 1680 av den svenska kungaättens stamland, Zweibrücken, vartill Karl XI var den närmaste arvingen.

Det komplex av fredsslut, som hängde samman med kongressen i Nijmegen[4], följdes också av en omsvängning i Sveriges utrikespolitik. *Johan Gyllenstierna* inledde en mera självständig svensk politik utan det traditionella starka beroendet av Frankrike och dess subsidier. Detta beroende ville han ersätta med samarbete med Danmark. I samband med freden i Lund

[4] För Sveriges del med kejsaren och Tyska Riket, Münster, Spanien och Holland i Nijmegen, Lüneburg i Celle, Brandenburg i S:t Germain samt Danmark i Fontainebleau och Lund, samtliga 1679.

slöts ett förbund på samma ort, genom vilket de bägge nordiska makterna förbundo sig att ge varandra förtroliga meddelanden om alla sina diplomatiska underhandlingar. Ingendera parten skulle inblanda sig i den andras »domestiques affaires», varmed man på dansk sida åsyftade mellanhavandena med Holstein-Gottorp. Dessutom skulle Sverige och Danmark, i nödfall med våld, söka förmå Holland att upphäva den särskilda tull, Veilgeltet, som republiken pålagt varor, kommande från Östersjöbäckenet.[5]

Förbundets uppgift var från svensk sida att göra ett slut på den ständiga grannfiendskapen, som vid kritiska tillfällen alltid blev akut och förlamade Sveriges handlingsfrihet. Stormaktsväldet hade för många avundsmän förut, för att man dessutom skulle kunna uthärda att ha ett avogt Danmark i ryggen. Gällde det subsidiefördrag, borde de nordiska kronorna ha möjlighet att sälja sin medverkan dyrare, om de sinsemellan stode eniga. Slutligen vore det att räkna med, att de genom samarbete kunde förskaffa sig politiska och kommersiella förmåner på åtskilliga håll.[6]

Fastän dessa idéer en tid vunno insteg hos ledningen i de båda krigströtta länderna, förblevo de icke länge bestämmande. Viktigaste orsaken härtill är att finna i den holstein-gottorpska frågan. Detta problem var en gammal friktionspunkt mellan Sverige och Danmark, vilket genom Karl X Gustavs politik blivit av vital betydelse för Danmark. Lennart Torstensson hade visat vägen, och Karl Gustav insåg, att det danska väldets svagaste punkt var dess landgräns i söder. Han inledde ett intimt samarbete med det gottorpska huset, med vilket han genom sitt giftermål blev befryndad.

Hertighusets besittningar bestodo av två huvuddelar, dels icke sammanhängande områden i Slesvig, vilka på den tiden stodo under danske konungens överhöghet och togos som län under honom, och dels likaså spridda delar av Holstein, vilka voro tyskt rikslän. I Roskilde- och Köpenhamnsfrederna ändrades hertigens ställning i hans slesvigska områden. Han be-

---

[5] Traktaten tryckt i *Danmark-Norges Traktater*, VII s. 344 ff.

[6] Landberg, Johan Gyllenstierna, s. 121 ff.

friades från läntagarskyldigheten, utträdde ur den tidigare försvarsunionen med Danmark och fick rätt att hålla egen armé samt bygga fästningar. För detta ändamål tilläts han att själv upptaga och behålla kontributionerna från sina slesvigska amt, medan de förut gått till en gemensam kassa och använts till det gemensamma försvaret av Slesvig.[7]

Holstein-Gottorp blev sålunda en suverän stat, men i realiteten måste det gå i Sveriges ledband för att kunna hävda sig mot Danmark. Hertigdömena utgjorde, så länge Sveriges maktställning i Nordtyskland var obruten, en bekväm och ständigt disponibel utfallsport emot Danmark samtidigt som ett bålverk mot danska angrepp på Sveriges tyska besittningar och en förbindelse mellan dessa.[8]

För Danmark blev det ett livsintresse, om riket överhuvud skulle kunna bestå, att övervinna dominansen över hertigdömena eller driva svenskarna ur Tyska Riket. Så snart Sverige under 1674—79 års krig var urståndsatt att skydda hertigen av Holstein-Gottorp, togo danskarna omedelbart efter slaget vid Fehrbellin honom till fånga i Rendsburg, raserade hans fästningar och berövade honom den slesvigska suveräniteten. Frankrikes slutliga seger i kriget ledde dock till en återgång till Roskilde- och Köpenhamnsfredernas bestämmelser. Vinsten för Danmark med Lundaförbundet var just den fjärde hemliga artikeln om »domestiques affaires», om vilken de svenska underhandlarna Johan Gyllenstierna och *Frans Joel Örnestedt* muntligt försäkrade, att den skulle betraktas som gällande mellanhavandet med Holstein-Gottorp. Emellertid är det numera uppvisat av Landberg på grundval av Parks material, att Gyllenstierna aldrig hyst allvarlig avsikt att låta Sverige övergiva den värdefulla förbindelsen med hertigen, och ännu mindre var det Karl XI:s mening. Det dröjde icke länge, innan danskarna

[7] Fridericia, IV s. 400. Hedemann-Heespen, Die Herzogtümer Schleswig und die Neuzeit, s. 265 f., 286 ff.

[8] Man kan som Stille (Efter Altonakongressen; K.F.Å. 1940 s. 53 ff.) diskutera, huruvida samarbetet med Holstein-Gottorp för Sverige var av offensivt eller defensivt värde; detta berodde på konjunkturerna. Under första hälften av 1680-talet var det förlusten av en främsta försvarslinje, som var det betänkliga i utvecklingen av holsteinska frågan.

insågo detta, och därefter var det från början dömda förbundet snart avfört från dagordningen.[9]

Misstroendet tog snart överhanden i de svensk-danska relationerna. Det visade sig också i hög grad i de lama underhandlingar om en allians med Frankrike, som Sverige och Danmark i enlighet med förbundet bedrevo gemensamt. Även där kom den holsteinska frågan fram, i det att svenskarna fordrade att få inryckt en garanti för hertigen, vilket man i Danmark naturligtvis ej kunde gå med på.

Då det stod klart för danskarna, att det var omöjligt att i godo förmå Sverige att offra Holstein-Gottorp, och då de kände sig bedragna genom Lundaförbundet, låg det nära till hands att välja den andra vägen för neutralisering av faran i söder, nämligen att med våld krossa hertigens självständiga ställning samt försöka driva svenskarna bort från deras provinser i Tyskland. Med sådana idéer samverkade även den ännu mycket levande önskan att återerövra de sydsvenska landskapen. Vilken av de bägge vägarna, den vänskapliga eller den fientliga, som Danmarks politik skulle komma att följa, blev emellertid ej bestämt förrän vid årsskiftet 1681/82.

Ren och ogrumlad erövringslusta behärskade *Brandenburgs* hållning gentemot Sverige. Genom westfaliska freden och recessen i Stettin 1653 hade Berlinhovet sett svenskarna sätta sig i besittning av landets naturliga kuststräcka, och Sverige behärskade mynningen av dess viktigaste flod, Oder. Till förmån för Stettin sökte svenskarna strypa den brandenburgska sjöfarten, och det var inlandet, som fick bära de avgifter, vilka upptogos vid de svenska tullbommarna.

I den »store kurfursten» Fredrik Vilhelms mycket personliga politik var erövringen av svenska Pommern den röda tråden. Han hade trott sig vid målet, då han erövrat landet under det senaste kriget, men genom S:t Germainfreden blev han av Frankrike tvingad att nöja sig med östra Oderstranden som en obetydlig vinst. Brandenburg ingick kort härefter en hemlig allians med Frankrike i hopp om att från ett diplomatiskt

[9] Landberg, Johan Gyllenstierna, kap. V.

bättre utgångsläge så snart som möjligt kunna rikta en ny stöt mot Sverige.[1] Om Danmark valde den svenskfientliga vägen, måste landet bli en naturlig bundsförvant för Fredrik Vilhelm. Få ting stodo mera klart för svenskarna, än att intet gott kunde väntas från Brandenburg.

Den härnäst starkaste inhemska makten i Nordtyskland var det *braunschweig-lüneburgska huset*. På grund av Brandenburgs längre fram så stolta utveckling har Braunschweig-Lüneburgs betydelse under senare hälften av 1600-talet i allmänhet i litteraturen blivit underskattad. Särskilt för Sveriges del måste förhållandet till Lüneburg tillmätas en betydligt större vikt, än vad som oftast varit fallet. Det lüneburgska huset var delat i tre grenar, vilkas huvudmän, de nära besläktade hertigarna av Celle, Hannover och Wolfenbüttel, med hjälp av täta »huskonferenser» förde en i huvudsak gemensam utrikespolitik. Den ledande bland dem var under 1680-talet Ernst August av Hannover, en verklig statsmannabegåvning, till vars linje även Celle enligt avtal skulle övergå efter den regerande hertigens, Georg Vilhelm, död. Ernst Augusts äldste son blev med tiden också konung i England. Alla tre hertigarna höllo efter kongressen i Nijmegen en beaktansvärd värvad härsmakt, stodo kejsaren nära — särskilt Ernst August, som strävade efter kurfurstlig värdighet — och voro intresserade av de aktuella förslagen att skapa en effektiv tysk riksarmé.[2]

Liksom Brandenburg hade Lüneburg en stark anledning till motsättning mot Sverige. Dess viktigaste framtidsmål måste nämligen vara att erövra Bremen och Verden och sålunda få kontrollen över Elbe- och Wesermynningarna. Ett förvärv av det danska grevskapet Oldenburg skulle skapa en sämre väg till havet. På 1670-talet hade hertigarna av Celle och Wolfen-

[1] Fredrik Vilhelms pol. test. 1667 (*Die politischen Testamente der Hohenzollern*, I s. 52 f.). Fehling, s. 10 ff. Pagès, s. 4 ff., 24 f., 422 ff. Philippson, III s. 253 f. Waddington, II s. 434 ff. Jfr Fahlborg, Sveriges yttre politik 1660—1664, s. 61 ff.

[2] Heinemann, Gesch. von Braunschweig und Hannover, III s. 183 ff., 207 ff. Schnath, I s. 131 ff. Fester, Die armirten Stände und die Reichskriegsverfassung, kap. I och II.

büttel deltagit i rikskriget mot Sverige och gjort smärre vinster av bremiskt territorium vid freden i Celle.

Förhållandet mellan de båda makterna präglades dock ej enbart av denna fiendskap. Det fanns även en intressegemenskap av vikt: motsättningen till Danmark. Ett suveränt Holstein-Gottorp stängde danskarnas väg både mot de svenska provinserna och mot Lüneburg samt dess intressesfär. Att suveräniteten samtidigt utgjorde ett svårt hot mot Danmark lämnade hertigarna mera oberörda, åtminstone så länge Sverige icke fullständigt dominerade i Nordtyskland.[3]

Det måste bero på utvecklingen, om Lüneburg skulle uppträda mot Sverige eller mot Danmark. Om förhållandet mellan de sistnämnda bleve fientligt, hade den svenska politiken under vissa förutsättningar möjlighet att i Lüneburg s. a. s. finna ett nytt och större Holstein-Gottorp.

Med *kejsaren* eller det österrikiska huset Habsburg hade Sveriges förbindelser i allmänhet varit av fientlig art, så också i det senaste kriget. De tillfällen, då vänskap rått mellan Sverige och kejsaren, voro lätt räknade. Tydligt var emellertid, att kejsarmakten ej längre utgjorde det skrämmande hot, som svenskarna tidigare måst räkna med. För den europeiska jämvikten låg faran i stället i Frankrikes tillväxt i styrka, medan Österrike nu var en fredligt konserverande makt. Att de religiösa förhållandena ej längre spelade samma politiska roll som under första hälften av 1600-talet var även ägnat att minska motsättningen mellan Stockholm och Wien.

Värdet i en vänskap med kejsaren låg i hans stora inflytande i de tyska riksdags- och kretsförhållandena samt i hans förmåga att utgöra en hållhake på Brandenburg och Polen. Från den motsatta sidan kunde bättre relationer med Sverige vara av nytta, främst därför att Sverige intog en stark ställning bland de tyska evangeliska ständen, av vilka många särskilt tidigare brukade följa de svenska signalerna. Kejsarens hållning mot

---

[3] Om triangelförhållandet Sverige-Danmark-Lüneberg se även WIMARSON, a. a., III s. 485, där förf. dock underskattar lüneburgarnas intresse av att förvärva Bremen och Verden.

Frankrike var på förhand viss; förhållandet mellan Habsburg och Sverige måste bero på hur det senare utvecklade sina förbindelser med Frankrike.

Ännu en mäktig fiende hade Sverige 1679 slutit fred med, nämligen *Holland*. Den rika sjöfartsrepubliken grundade till mycket stor del sitt välstånd på Östersjöhandeln, och det fredliga samarbetet såväl som tvistepunkterna mellan Sverige och Holland lågo därför mest på det kommersiella området. För holländarna var det av vikt att bevara jämvikten mellan Sverige och Danmark, så att icke endera dominerade infarten till Östersjön. Holland hade med kraft uppträtt mot Karl Gustavs försök att krossa Danmark, men om vågarmen hotade att sjunka åt andra hållet, måste det likaså ligga i dess intresse att skydda Sverige och bevara dettas förvärv av Skåne.

Vid samförstånd med Danmark, särskilt av Lundaförbundets art, och vid markerad svensk överlägsenhet var det troligast, att svenskarna skulle finna republiken som en fiende. Om Sverige uppgåve sitt motstånd mot dess handelsövervikt och i en situation, då Sverige måste retirera inför dansk aggressivitet, borde man däremot kunna räkna på stöd från Holland. Dettas värde som bundsförvant låg för Sverige med dess svaga flotta främst i den holländska sjömakten, vilken kunde bli av utslagsgivande betydelse i en strid mellan Sverige och en fiende på andra sidan Sundet eller Östersjön. Härtill kom kapitalstyrkan, vilken emellertid motvägdes av en sparsamhet med subsidier, vida större än den franska envåldsmaktens.

En ofördelaktig faktor var republikens styrelsesätt. Ståthållaren, Vilhelm III av Oranien, hade ett begränsat inflytande på politiken. Han stödde sig på lantadeln, armén och den lägre befolkningen, och hans yttersta mål var att stärka sin makt och förvandla republiken till en monarki. Mot honom stod det republikanska partiet. Dit hörde de rika handels- och sjöfartsmännen i städerna, särskilt Amsterdam. Köpmannaaristokratien höll på det fria statsskicket. Den önskade en återhållsam utrikespolitik, dels av ekonomiska skäl och dels därför att maktkoncentrationen vid krig kunde befordra enväldet. Kampen mellan de båda grupperna gjorde möjligt, att liksom 1678 en

inre strömkantring kunde komma Holland att bryta sina ingångna förbund.[4]

Att värdet av en allians nedsattes av inre förhållanden gällde i vida högre grad *England*. Med detta hade Sverige inga tvister av betydelse, och vid en anti-holländsk politik vore den andra stora sjömakten en naturlig bundsförvant. Även England hade i sin makt att ge Sverige det behövliga stödet till sjöss. Å andra sidan hade Karl II:s politik skaffat honom ett grundat rykte för oredlighet, och de förbittrade striderna mellan krona och parlament gjorde läget ytterligare oberäkneligt och kunde helt förlama utrikespolitiken. Vid en förbindelse med England vore det i varje fall nödvändigt att iakttaga stor försiktighet och ge noga akt på den inrikespolitiska situationen.

En stor lycka för Sverige var, att inga faror för ögonblicket hotade i öster. Sett på lång sikt funnos i det svenska Östersjöväldet alltför lockande erövringsobjekt för både *Ryssland* och *Polen*, för att de skulle kunna vara Sveriges vänner. För tillfället voro emellertid båda mycket försvagade. Karl Gustavs krig hade givit Polen oläkliga sår, och den inre oredan var redan ordspråksmässig. 1654—67 rådde krig mellan Polen och Ryssland, vilket avslutades med en formlig fred först 1686. Rysk tsar 1676—82 var den sjuklige, unge Feodor, och kring tronen rasade blodiga maktfejder. Soldatkonungen Johan Sobieski i Polen lyckades ej i försöken att höja kungamakten. Medan de bägge östeuropeiska rikena förlamades av varandra och av inre förhållanden, måste de dessutom vara på sin vakt mot Turkiet, vars aktivitet var i växande. Av den anledningen befann sig Polen på glid från ett franskt förbund mot ett kejserligt.[5]

Av Ryssland kunde Sverige icke vänta någon fördel utöver ett iakttagande av den »eviga» freden i Kardis av år 1661. Polen kunde däremot möjligen vara till nytta gentemot Brandenburg. Viktigast var dock det förhållande, att man vid utrikespolitiska

[4] Se t. ex. Kurtz, s. 19 ff. Om Hollands jämviktspolitik i Östersjön se Kolkert, Nederland en het Zweedsche Imperialisme, s. xxiii ff., 9 ff., 22 ff.

[5] Stählin, Gesch. Russlands, II s. 1 ff. Hanisch, Gesch. Polens, s. 232 ff. Grauers, Världshist. skildrad i dess kulturhist. sammanhang, V s. 706 ff., 714 ff.

kalkyler i det komplicerade läget efter Nijmegenkongressen nästan helt kunde bortse från Österuropa. Detta var en avgörande lättnad, som gjorde, att situationen av år 1700 icke inträffade ett par decennier tidigare.

2. Bengt Oxenstierna och garantitraktaten.

Ovan ha skildrats de förutsättningar på det utrikespolitiska området, med vilka Johan Gyllenstierna hade att arbeta under sitt sista levnadsår, samt även något av hans verksamhet. Ungefär samma möjligheter och svårigheter mötte *Bengt Oxenstierna,* som kort efter Gyllenstiernas den 10 juni 1680 inträffande död blev hans efterträdare.

Om målet för utrikespolitiken rådde inga som helst meningsskiljaktigheter i Sverige. Landet var starkt utmattat av kriget mot överlägsna motståndare, finanserna i oordning, flottan decimerad och de nyligen återerhållna tyska provinserna nästan försvarslösa med raserade fästningar och obetydliga garnisoner. Konungens önskan var en fredsperiod av sådan varaktighet, att en grundlig reorganisation av Sveriges krafter kunde ske i samband med en genomgripande ändring av de inre förhållandena. Fred var också det främsta yrkandet i sekreta utskottets svar på den sekreta propositionen vid 1680 års riksdag.

Bengt Oxenstierna, som den 20 juli 1680 vid relativt hög ålder[6] blev det svenska kanslіets chef — titeln president för kansliet fick han först 1685 — hade ett kynne, som väl överensstämde med ett sådant program. Föga idérik men arbetsam, konsekvent, samvetsgrann, försiktig och seg hade han i defensiven sitt naturliga element. Han ansågs vidare misstrogen, oförsonlig i sina antipatier och högmodig, men även motståndarna erkände hans arbetsförmåga och erfarenhet. Liksom konungen hyste Oxenstierna personlig motvilja mot Frankrike. Däremot hade han under sin långa diplomatiska bana visat sig ha förtroende för det Habsburgska huset.[7]

[6] Han var född 1623.

[7] Om Bengt Oxenstierna finnas givetvis många omdömen i främmande diplomaters depescher. De äro emellertid frapperande ensidiga allt efter vederbö-

Det kan förefalla, som om den lärde, för de utrikespolitiska formerna ytterst intresserade yrkesdiplomaten ej skulle ha haft mycket gemensamt med Karl XI. Dock var greve Bengt — av sina fiender kallad pedanten — i mycket en motsvarighet på det diplomatiska området till konungen på det kamerala. Det är psykologiskt förståeligt, att Karl XI, då han själv kände sig främmande inför det utrikespolitiska arbetet, skulle ha lätt att fatta förtroende just för en betänksam och noggrann arbetare som Oxenstierna, vars åtgöranden lämnade rikliga spår efter sig i form av betänkanden och promemorior. Då det gällde att bestämma konungen, som ju minst av allt var en debattör, i någon fråga, använde Bengt Oxenstierna gärna den skriftliga formen.[8]

Nödvändigheten att för någon tid bevara freden måste ha blivit bestämmande för vem som än haft att leda Sveriges yttre politik. Oxenstiernas åsikt, att den bäst tryggades genom samarbete med övriga fredliga och »saturerade» makter, gjorde med sin något förenklade logik stark verkan hos Karl XI. Både denne och hans minister fruktade, att en fortsatt intim anknytning till Frankrike snart skulle draga Sverige in i ett krig på grund av reunionerna. Uppenbarligen fattade ingendera, hur stark önskan Ludvig XIV hade att undvika öppen strid. I ledningen för den svenska utrikespolitiken ansåg man därför, att om det gamla förbundet med Frankrike (som dock formligen ännu var i kraft) skulle förnyas efter freden, blott en tämligen urvattnad defensivallians kunde komma i fråga. Den övervägande majoriteten inom rådet, inom diplomatien och bland de högre ämbetsmännen i allmänhet betraktade däremot fortfarande ett förbund med det mäktiga Frankrike samt åtnjutandet av franska subsidier som det enda sättet att sammanhålla och

randes politiska mellanhavanden med honom. Det är tydligt, att man hade svårt att komma honom inpå livet. En föga mera vederhäftig bild ger den kände venetianske resanden Magalotti från 1674 (Tegnér, Svenska bilder från sextonhundratalet, s. 212 f.). Om Oxenstiernas karaktär och politiska idéer se vidare Carlson, III s. 74 ff., 297 ff., Fåhræus, Sveriges allianssystem, s. 17 ff., Landberg, Bengt Oxenstierna och Sveriges stormaktspolitik; Lunds Dagblad 17, 18, 20, 21 juni 1929, Palme, Bazins beskickning till Sverige 1682; H. T. 1910 s. 2 ff. och Thyrén, Den första väpnade neutraliteten, s. 68 ff.

[8] Jfr Palme, a. a., s. 3 f.

försvara det svenska väldet, varför Oxenstierna länge hade ett starkt motstånd att övervinna inom Karl XI:s omgivning.

Sedan våren 1680 hade Sverige och Danmark gemensamt fört traktatunderhandlingar med Frankrike, vilka emellertid ej visade framsteg. Svenskarna arbetade redan från början på att hertigen av Holstein-Gottorp skulle garanteras i fördraget. Den härigenom uppstående misstron mellan Sverige och Danmark underblåstes medvetet av Ludvig XIV. Han hade först gynnat den internordiska vänskapen för att stärka sitt förbundssystem med en trippelallians men hade sedan börjat frukta, att två sinsemellan förenade bundsförvanter skulle bli honom för svårhanterliga, och ändrat hållning.[9]

Frankrike fordrade, att de allierade skulle garantera dess besittningar i den utsträckning, de hade eller borde ha enligt fransk tolkning av westfaliska och nijmegiska frederna, och sålunda förbinda sig att med vapen försvara reunionerna, om det komme till strid därom. Härifrån ryggade Bengt Oxenstierna som nämnts tillbaka och länge även danskarna. Däremot var det ej hans avsikt att i förtid avbryta förhandlingen. Belysande är instruktionen av den 8 januari 1681 för de svenska sändebuden i Paris. Sverige behövde allianser för att kunna bevara sina besittningar, konstaterades det, och måste välja mellan Frankrike och kejsaren. Även Holland och England vore värdefulla bundsförvanter men tyvärr ej att lita på. Frankrike vore starkt och hade under det senaste kriget visat sig ganska hederligt och pålitligt. Å andra sidan framställde det oantagliga fordringar i fråga om stödet för reunionspolitiken. Om ett förbund skulle komma till stånd, måste dessa lämnas utanför och i stället en garanti för Holstein-Gottorp inryckas. Traktaten måste bli defensiv och ej så intim, att andra kombinationer uteslötes. Helst borde därför inga subsidier förekomma — en ovanlig begäran från Sveriges sida, som emellertid också berodde på önskan, att ej heller Danmark

---

[9] Laursen, VII s. 547 ff. Fåhræus, Sverige och Danmark, I s. 24 ff. Landberg, Johan Gyllenstierna, s. 129 ff., 158 f. Ahlefeldt Laurvig, Storkansleren, III s. 248 ff. I detta senare, moderna verk har dock förf. ej dragit nytta av Landbergs arbete.

skulle erhålla några.[1] Det var nämligen fortfarande meningen, att detta land skulle inneslutas i traktaten.[2]

De svenska förslagen medgåvo icke stor möjlighet till ett resultat. Det viktigaste var också, vilket öppet utsades i instruktionen, att underhandlingen hölles gående, medan man från svensk sida undersökte framkomligheten på andra vägar.

På en av dem hade Bengt Oxenstierna redan hunnit ett stycke. Han ansåg, att Sveriges intressen bäst gagnades genom anslutning till de fredliga och »saturerade» rikena. I hans politik ingick därför främst ett närmande till kejsaren, vilken under trycket av den franska övermakten liksom Sverige önskade fred och status quo. Dessutom eftertraktade Oxenstierna förbindelse med någon av de bägge sjömakterna England och Holland, vilka genom sina handelsintressen även avhöllos från en krigisk politik. Ett förbund med någondera av dessa rekommenderades redan i sekreta utskottets betänkande 1680, enär Sverige därigenom kunde få ett stöd, som tryggade kommunikationerna över Östersjön.[3]

Av sjömakterna ansågs blott Holland vid denna tid vara att räkna med inom utrikespolitiken, eftersom England var lamslaget av striderna mellan konungen och oppositionen. Mot den nederländska republiken riktade Oxenstierna därför sina blickar. Att han vände sig till Holland före kejsaren torde ha berott på att han förstod, att det skulle vara omöjligt att uträtta något vid Wienhovet, innan Sverige på annat håll hade dokumenterat sitt oberoende av Frankrike. De senare underhandlingarna med kejsaren visa, att han bedömde läget riktigt, om detta var hans tanke. I Holland mötte Oxenstierna intresse hos Vilhelm av Oranien, som ville förvärva stöd mot den hotfulla franska reunionspolitiken. Freden med Holland 1679 hade

---

[1] På grund av de bägge nordiska ländernas olika militära system hade Danmark med sina värvade trupper större behov av pengar till krigsmakten än Sverige.

[2] Instr. f. Bielke och Lillieroot 8 jan. 1681 (*Gall.*). FÅHRÆUS, Sveriges allianssystem, s. 74 ff.

[3] S.U:s svar på K.M:ts representation, 19 nov. 1680 (*Riksdagsacta 1680 RA*). FÅHRÆUS, Sveriges alliansystem, s. 17 ff. För partiet fram till garantitraktatens avslutande hänvisas en gång för alla till nämnda arbete.

emellertid kunnat köpas endast mot en handelstraktat, som var så ofördelaktig, att Karl XI underlåtit att ratificera båda avtalen. Från Oxenstiernas synpunkt var det nödvändigt, att priset betalades, d. v. s. handelsfördraget godtogs. Han räknade med att endast efter denna eftergift ett närmare politiskt samarbete skulle kunna etableras. Det tunga beslutet torde ha underlättats för Oxenstierna av att han ej hade mycken blick för kommersiella faktorer i politiken, vilket särskilt framgår av hans hållning gentemot sjömakterna på 1690-talet.[4]

I oktober 1680 höllos rådsdebatter om förhållandet till Holland, varvid den nye chefen för kansliet vann sin första stora seger. Det beslutades, att de båda instrumenten skulle ratificeras, även om holländarna icke vore att förmå till de ändringar i handelstraktaten, som man tidigare begärt av dem.[5]

Detta föranledde livliga protester från Danmark. Emot Lundaförbundets bestämmelser hade Sverige bedrivit underhandlingar med Holland utan att meddela dessa i Köpenhamn, och att acceptera republikens handelspolitiska övermakt i Östersjön stred klart mot andan i alliansen. För att i någon mån tillfredsställa danskarna uppställde man därför på svensk sida som ett villkor för ratifikationen, att Veilgeltet dessförinnan skulle avskaffas, vilket komme även Danmark till godo.[6]

Under intrycket av nya franska framstötar gav man i Holland vika. Tullen uppgavs, och i april 1681 utväxlades ratifikationerna i Stockholm. Samtidigt fick svenske envoyén i Haag, *Nils Gyldenstolpe,* från rådspensionären *Gaspar Fagel,* vilken intog en ställning som republikens utrikesminister, mottaga förslag om en defensivallians. Denna skulle vara av mycket fredlig art för att så litet som möjligt verka utmanande på Frankrike. Dock dolde Fagel icke, att det var denna makt, förbundet ytterst skulle rikta sig emot. Endast genom en stark men defensiv

---

[4] Hans talrika betänkanden, åtminstone från första hälften av 1680-talet, förråda nästan aldrig intresse för eller insikter i ekonomiska ting. Personligen var Oxenstierna också känd som dålig hushållare. — Se bl. a. Carlson, V s. 55 ff. och Thyrén, a. a., fr. o. m. kap. III. Om freden och handelstraktaten 1679 Höjer, Öfversigt af Sveriges yttre politik under åren 1676—1680, s. 107 ff.

[5] *RP* 8, 9 (Wg), 11, 14 (Lt) okt. 1680.

[6] Landberg, Johan Gyllenstierna, s. 161 f.

koalition kunde Frankrike förmås att övergiva sin expansionspolitik och krig undvikas.[7]

I Stockholm väckte den väntande »ouverturen» stor glädje, så mycket mera som de i över ett år pågående traktatunderhandlingarna med Frankrike fortfarande ej kommo ur fläcken. Gyldenstolpe fick därför order svara i Haag, att han med nöje ville diskutera en allians och att han motsåge närmare förslag från holländsk sida. I fråga om underhandlingarnas hemlighållande hade parterna lätt att ena sig. För ståthållaren var det av vikt, att man i Frankrike intet anade om den tilltänkta traktaten, ty i annat fall skulle dess ambassadör, *d'Avaux*, veta att uppresa oppositionen i republiken emot förslaget, och Sverige måste hålla förhandlingarna hemliga såväl för Frankrike som för Danmark, vilket eljest skulle pocka på sin rätt enligt fördraget i Lund att deltaga däri.[8]

Underhandlingar kommo snabbt i gång mellan Gyldenstolpe å ena sidan och prinsen av Oranien samt några av hans förtrogna å den andra. Som förbundets grundval antogs garantien av westfaliska och nijmegiska frederna »i deras riktiga tolkning». Det var givet, att nämnandet av freden i Nijmegen skulle verka utmanande, ty mot denna riktade Frankrike sitt anlopp, och Danmark och Brandenburg hade ständigt protesterat mot den. Medan det först huvudsakligen varit tal om en svensk-holländsk allians, gled man allt mera över att sikta mot en allmän koalition, vilket redan från början var det holländska syftemålet. På svensk sida ville man gärna ha Danmark med i förbundet i enlighet med Lundatraktatens bestämmelser om gemensam nordisk utrikespolitik, men det föreföll långt ifrån säkert, att danskarna skulle visa sig villiga därtill.[9]

I mitten av juni kunde Gyldenstolpe hemsända ett av Fagel erhållet projekt till traktaten. Mot detta fann man i Sverige intet att erinra; dock önskade man, att de ömsesidiga hjälp-

[7] Gyldenstolpe t. K.M. 22, 29 mars 1681 (*Holl.*). — Detta var ett klart uttryck för det oraniska partiets utrikespolitik, medan republikanerna ansågo sig bäst bevara freden genom eftergifter åt Ludvig XIV.

[8] K.M. t. Gyldenstolpe 13, 16 april 1681 (*Holl.*).

[9] K.M. t. Gyldenstolpe 16 april, 2 juli 1681 (*Holl.*). Gyldenstolpe t. K.M. 10, 31 maj, 7 juni 1681 (*Holl.*).

prestationerna i krigsfall skulle specificeras i traktaten, medan Fagel ansåg, att detta kunde avgöras senare, då man visste, vilka makter som vore villiga att ansluta sig till förbundet. Liksom förut var den holländska ståndpunkten intagen mest med tanke på en allmän koalition, medan den svenska avsåg en tvåmaktsallians. Att förbinda sig till ömsesidiga förpliktelser i fråga om trupphjälp med ett flertal makter, bl. a. det utsatta Spanien, kunde icke ingå i den i Sverige önskade politiken. I stället hoppades man på bestämda och snara utfästelser från Hollands sida i fråga om bistånd, särskilt till sjöss.[1]

Det var nu i Sverige, som den största ivern visades för traktaten. Till Gyldenstolpe sändes order att »driva på verket». Under sådana förhållanden gav den svenske envoyén utan att göra större svårigheter vika i fråga om specificeringen av hjälpförpliktelserna. Fagel försäkrade, att underhandlingar för bestämmande av de ömsesidiga siffrorna skulle följa efter traktatens avslutande utan dröjsmål och »optima fide».[2]

Den 11 augusti var man så långt kommen, att rådspensionären vågade i provinsen Hollands stater meddela, att Gyldenstolpe överlämnat ett alliansprojekt.[3] Detta — som i själva verket var av holländskt ursprung — refererades av Fagel och vann församlingens gillande.[4]

---

[1] Gyldenstolpe t. K.M. 11, 14, 25 juni 1681 (*Holl.*). K.M. t. Gyldenstolpe 25 juni 1681 (*Holl.*). — Ett bevis på denna svenskarnas inställning är deras önskan, att alliansen skulle motiveras som ett förnyande av de svensk-holländska fördragen av 1640 och 1645 i stället för som en garanti av de stora frederna. Ordern härom kom dock för sent för att kunna påverka underhandlingarna. K.M. t. Gyldenstolpe 3 sept. 1681 (*Holl.*).

[2] K.M. t. Gyldenstolpe 5 juli, 1 aug. 1681 (*Holl.*). Gyldenstolpe t. K.M. 9, 16 aug. 1681 (*Holl.*).

[3] Denna Fagels metod, som var nödvändig av inrikespolitiska skäl, har gjort, att det ännu allmänt uppgives i den utländska litteraturen, att initiativet till traktaten odelat kommit från svensk sida. Uppgiften härstammar väl ursprungligen från d'Avaux' memoarverk. — (D'Avaux, I s. 135 ff., 168 ff.) T. ex. Drossaers, s. 62, Japikse, II s. 156, Kurtz, s. 29, Müller, I s. 56 och Philippson, III s. 288 f.

[4] Secreete Resolutien van de Staten van Holland 21 aug. 1681 n.st. (*Pk*). — Här måste några ord inskjutas om den komplicerade holländska författningen. I spetsen för riket eller rättare statsförbundet stodo Generalstaterna såsom re-

Hittills hade man lyckats i ansträngningarna att undanhålla d'Avaux all vetskap om den sedan länge pågående alliansunderhandlingen, vilket är ganska märkligt med tanke på den franske ambassadörens goda förbindelser och den ringa sekretessen i republiken.[5] I augusti kom han emellertid förhandlingarna på spåren, enligt egen uppgift den 12 augusti n. st.[6] Han uppsökte omedelbart Gyldenstolpe och frågade denne, vad som vore å färde. Envoyén, som ej ville fullständigt förneka sin kontakt med de holländska myndigheterna, nöjde sig med att bagatellisera det hela, sedan han funnit, att d'Avaux ej kände till några detaljer.[7]

Den franske ambassadören gjorde nu stora ansträngningar att få närmare upplysningar och sparade därvid sannolikt ej på klingande medel. Den 28 augusti fick han, fortfarande enligt egen uppgift, veta, att vad som var tilltänkt bestod i en garanti

---

gerande myndighet, en församling bestående av representanter för de sju provinserna. Dessa senare styrdes av provinsständer, som i sin tur utsågos av ännu mindre menigheter: städer och provinsadel. För att åstadkomma beslut i viktigare utrikespolitiska frågor fordrades full enstämmighet såväl i provinsständerna, där frågan måste behandlas, som senare i Generalstaterna. I de sistnämnda hade varje provins en röst, men i realiteten utövades det största inflytandet av den mäktiga och rika provinsen Holland, efter vilken hela förbundsrepubliken mestadels utomlands uppkallades. Delvis utan i författningen fastslagna befogenheter stod prinsen av Oranien. Han var ståthållare i flera av provinserna och överbefälhavare över de militära krafterna. Traditionellt tillkom honom en slags ställning som representant i det yttre för hela republiken och rätt att föra underhandlingarna med främmande sändebud, varav med nödvändighet följde ett bestämmande inflytande på utrikespolitiken. Temple, Observations upon the united provinces of the Netherlands, s. 91 ff., 131 ff. André & Bourgeois, Recueil des instructions XXI: 1 Hollande, s. X ff. Se även Jacobson, s. 121 ff.

[5] Det låg dock nära till hands för d'Avaux att ana, vad som pågick, och obestyrkta misstankar torde han icke ha saknat. Redan i mars trodde han sig veta, att Sverige erbjudit Holland ett förbund, men att detta blivit avböjt. — d'Avaux, I s. 135 ff. — Då ratifikationen av freden senare skedde, synes d'Avaux ha lugnat sig och ansett, att denna relativt oskyldiga sak var allt som varit å bane.

[6] Detta var dagen efter behandlingen i provinsen Hollands stater. D'Avaux' uppgifter i memoarverket måste i allmänhet användas med försiktighet, men på denna punkt äro de i huvudsak riktiga.

[7] Gyldenstolpe t. K.M. 16 aug. 1681 (*Holl.*). d'Avaux, I s. 168 ff.

av de stora frederna, öppen för alla som ville tillträda och förbinda sig till vissa hjälpprestationer.[8]

Ett förbund mellan Sverige och Holland, som kanske kunde utvidgas till en allmän europeisk koalition, skulle vara en allvarlig motgång för Frankrike. Ludvig XIV, som genom en kurir omedelbart blivit underrättad om d'Avaux' upptäckt, beslutade att om möjligt hindra traktaten i Haag. Härigenom kom den svensk-holländska underhandlingen, vilken dittills gjort jämna framsteg, i ett farligt läge med hänsyn till den holländska inrikespolitiken. D'Avaux antydde för de styrande i Amsterdam, som han ansåg sig bäst kunna räkna på, att man väl förstode i Frankrike, åt vilket håll udden var riktad, och förklarade hotande, att Ludvig XIV skulle upptaga alliansen mycket illa, hur oskyldig den än kunde förefalla, sedan Generalstaterna ett par år tidigare avböjt en förbindelse med Frankrike.[9]

De franska ansträngningarna blevo dock resultatlösa. Ludvig XIV:s aggressiva utrikespolitik och förföljelser mot de franska protestanterna befunnos i Holland utmanande men ännu icke så hotande, att man till varje pris måste finna sig däri. D'Avaux lyckades därför icke uppegga någon avgörande opposition mot traktaten. Denna var i huvudsak färdig redan före hans upptäckt, och sedan fransmännen en och samma dag, den 20 september, bemäktigat sig de viktiga fästningarna Strassburg i Elsass och Casale i Savoyen, slutfördes underhandlingarna med största snabbhet. Den 27 september beslutade Generalstaterna, att Gyldenstolpes kommissarier omedelbart skulle få fullmakt att underteckna traktaten. Beslutet var egentligen olagligt, ty representanten för Groningen, där republikanska partiet hade överhanden, förklarade sig sakna order. Då denna senare kom, innehöll den ett godtagande av traktaten endast i den händelse, att även Frankrike, England och Danmark anslöte sig till den.[1] Sådana fall voro dock ofrånkomliga, och det synes, som om man ej sällan lät sig nöja med

[8] D'Avaux, I s. 168 ff., 173 f.

[9] Gyldenstolpe t. K.M. 17 sept. 1681 (*Holl.*). D'Avaux, I s. 173.

[1] Secreete Resolutien van de Staten-Generaal 7, 10 okt. 1681 n.st. (*Pk*).

dylika grundlagsbrott. Den 1 oktober underskrevs traktaten av Gyldenstolpe och de holländska ombuden.[2]

Detta fördrag, daterat den 30 september/10 oktober 1681, sedermera i Sverige vanligen benämnt garantitraktaten, stadgade, att de bägge parterna skulle befordra lugnet i Europa genom att gemensamt bemöda sig att få westfaliska och nijmegiska frederna iakttagna och bevarade i full styrka enligt sin ursprungliga innebörd (art. 1).[3] Om dessa freder kränktes, skulle Sverige och Holland med fredliga råd eller i nödfall med våld ingripa däremot med all den styrka till lands och sjöss, som vore nödvändig och som kunde åstadkommas. Mera ingående överläggningar skulle omedelbart inledas om metoden och tillvägagångssättet därvid (art. 2—3). Alla andra makter, särskilt deltagare i westfaliska och nijmegiska frederna, ägde rätt att ansluta sig till traktaten (art. 4). Om någon stat toge det ingångna avtalet till förevändning för att angripa Sverige eller Holland, skulle dessa omedelbart lämna varandra bistånd, till dess status quo blivit återställd (art. 5). Tidigare förbund mellan de fördragsslutande förklarades återupplivade (art. 6). Det nu undertecknade fördragets giltighetstid var 20 år, och ratifikationerna skulle inom 6 veckor utväxlas i Stockholm (art. 7).[4]

Den sålunda undertecknade traktaten var icke så odelat fredligt inriktad, som upphovsmännen sökte göra gällande, ty de freder, som Sverige och Holland däri förbundo sig att försvara, voro redan kränkta av Frankrike, och den kunde därför genom ett bokstavstroget iakttagande leda till krig när som helst.

---

[2] Gyldenstolpe t. K.M. 1 okt. 1681 (*Holl.*). Secreete Resolutien van de Staten-Generaal 11 okt. 1681 n.st. (*Pk*). — På vissa håll i litteraturen uppgives, att undertecknandet skedde samma dag som Strassburgs och Casales fall, men detta är en felaktig dramatisering av händelseförloppet, uppenbarligen beroende på förväxling mellan gamla och nya stilen. T. ex. Brugmans, Geschiedenis van Nederland, V s. 192, Carlson, III s. 310 och Jacobson, s. 278 ff. — Intagandet av Strassburg påskyndade traktatarbetet i Haag men skulle i Stockholm snarast ha fått motsatt verkan, om nyheten hunnit dit.

[3] »... ut dicti tractatus Pacis Osnabrugensis et Monasteriensis juxta ac Neomagensis in pleno vigore, secundum eorum genuinum sensum, maneant, et rite observentur ...»

[4] Originaltrakt. i *Traktatsaml. RA.* Den finns även (otillfredsställande) tryckt i Du Mont, Corps diplomatique, VII: 2 s. 16.

Emellertid var det underförstått, att ingen av de fördragsslutande hade någon önskan att gripa till offensiven.

Motpartiet mot Ludvig XIV:s reunionspolitik skapades ej genom garantitraktaten annat än till det yttre; det fanns i själva verket förut ehuru ej i traktatinstrument fixerat. Det bestod av kejsaren och de kejserligt sinnade riksstånden, av Spanien och av Holland, där Vilhelm III efter Nijmegen åter någorlunda höll trådarna i sin hand och hade avvisat Frankrikes alliansinvit. Holländarna gjorde livliga ansträngningar att också draga England dit.[5] Genom att Sverige visat sitt oberoende av Frankrike och slutit förbund med Holland erhöll det också möjlighet att förena sig med andra av de ovan uppräknade. Detta var en värdefull tillgång för framtiden, ty kejsaren var den starkaste makten i Europa näst Frankrike, och ett förbund med Österrike stod för Bengt Oxenstierna som det viktigaste, även om han fann det lämpligt att först underhandla med Holland.

Men också för ögonblicket medförde naturligtvis garantitraktaten fördelar. Genom dess garanti av westfaliska och nijmegiska frederna vann Sverige ett visst skydd för sina utsatta tyska provinser, däremot icke för de sydsvenska eller baltiska områdena. Genom återupplivandet av 1640 och 1645 års traktater blevo Generalstaterna förbundna att försvara även det egentliga Sverige och de baltiska provinserna, men då dessa områden ej voro uttryckligt nämnda i traktaten, var förpliktelsen enligt tidens diplomatiska praxis ej fullt bindande. Stödet från Holland måste rimligtvis utgå i form av en flottsändning. Utsikten härtill var för Sverige en stor vinning, så länge den egna flottan var otillräcklig att behärska Östersjön.

Holland å sin sida hade erhållit svensk garanti för sitt eget land och för Spanska Nederländernas gräns samt, kanske ännu betydelsefullare, grundvalen till en koalitionsbyggnad mot Frankrike. »Quoique ce n'est qu'une simple guarantie des Paix de Munster et d'Osnabrugge, c'est un pied pour faire une ligue»,

---

[5] Gyldenstolpe t. K.M. 14 aug., 4, 7 sept. 1680 (*Holl.*). Japikse, II s. 134 ff. Kurtz, s. 24 ff.

skrev Vilhelm III till sin förtrogne medarbetare inom den tyska politikens område, greve *Georg Friedrich av Waldeck*.[6]

Häri lågo just nackdelarna med traktaten ur svensk synpunkt. Att den skulle bli ett instrument för strid, låt vara försvarsstrid, mot Frankrike var motsatsen till de svenska avsikterna. I så fall hamnade man i ett lika riskfyllt läge som genom det därför förkastade förbundet med Frankrike. Viktigt var således, hur garantitraktaten närmare skulle komma att utveckla sig. Klart stod nämligen för bägge de fördragsslutande makterna, att verket ännu var långt ifrån färdigt. Det återstod dels att enligt traktatens tredje artikel fastställa det bistånd, som skulle lämnas vid krigiska förvecklingar, och dels att i enlighet med fjärde artikeln bygga ut förbundet genom andra staters anslutning. Den förra punkten var den som mest intresserade Sverige och den senare Holland. Det var emellertid åtskilligt, som talade för holländarnas uppfattning, och deras vilja blev den rådande. Först sedan man kommit på det klara med vilka som ville ansluta sig till traktaten, kunde man slutgiltigt överenskomma om »modus agendi», förklarade de, och man kunde lättare förvärva allierade, om fördraget t. v. hölles i allmänna ordalag.[7]

Generalstaternas diplomati sattes omedelbart i arbete. Det var skäl att smida, medan järnet var varmt, och utnyttja den indignation, som just nu rådde i Europa över att Frankrike bemäktigat sig de viktiga orterna Strassburg och Casale. För att åstadkomma anslutning till förbundet avfärdades sändebud till England (Beuningen) och Brandenburg (Amerongen). Dessutom gjordes försök även med Danmark. Kejsarens och Spaniens tillträde väntades ske utan svårigheter.[8]

Sverige koncentrerade sina bemödanden på Danmark och huset Lüneburg.

---

[6] Vilhelm III t. Waldeck 23 okt. 1681 n.st. (Müller, I s. 115).

[7] Srbik, s. 204.

[8] Gyldenstolpe t. K.M. 4, 11, 18 okt. 1681 (*Holl.*). Vilhelm III t. Waldeck 23 okt. 1681 n.st. (Müller, I s. 115). — Däremot inställdes Heeckerens resa till de lüneburgska hoven i motsats till vad Fåhræus uppgiver (Sveriges allianssystem s. 116), vilket givetvis icke hindrade, att man sökte påverka också dem.

I.

Den politiska verksamheten närmast efter garantitraktatens avslutande.

1. Ratifikationsbeslutet i Sverige.

I bägge de traktatslutande länderna restes ett visst motstånd mot ratificeringen av oppositionspartierna, stödda av Frankrike. D'Avaux hade, som nämnts, kommit traktaten på spåren, innan den var undertecknad. Av honom fick *Feuquières*, franske ambassadören i Stockholm, meddelande om saken, vilket ej kom som en fullständig nyhet för honom.[1] Man kan utgå ifrån att han icke dröjde att meddela saken för de fransksinnade bland de svenska statsmännen. Dessa böra således ej ha varit alldeles oförberedda, då hela rådet sammankallades den 18 oktober och fick underrättelse om den holländska traktaten.

Konungen var icke närvarande, men Bengt Oxenstierna gav på hans befallning en — icke alldeles verklighetstrogen — skildring av det politiska läget samt begärde, att rådsherrarna ville meddela sina tankar. Oxenstierna uppgav, att Generalstaterna föreslagit en defensivallians i utpräglat fredligt syfte till bevarande av westfaliska och nijmegiska frederna, vilken de väntade, att England, Danmark och Brandenburg snart skulle ansluta sig till. Även Frankrike skulle inbjudas. Utan att nämna, att traktaten i själva verket redan var undertecknad, uppläste greve Bengt »projektet» på holländska, detta tydligen för att ytterligare betona, att initiativet icke var svenskt. Traktatinstrumentet hade ännu ej anlänt till Stockholm, varför man icke kände dess lydelse[2], och vad som upplästes var det första hol-

[1] Feuquières t. Ludvig XIV 24 sept. (*Pk*), 15 okt. (*Fotostatkopior Pk*) 1681 n.st.

[2] Gyldenstolpe t. K.M. 1, 4 okt. 1681 (*Holl.*). K.M. t. Gyldenstolpe 18, 24 okt. 1681 (*Holl.*).

ländska utkastet från juni, som dock ganska oförändrat kom att utgöra det slutliga fördraget. Oxenstierna meddelade även, att man ej kunnat komma någonstädes i de franska allians-underhandlingarna på grund av svårigheter i holsteinska och zweibrückenska frågorna. Dessa förhandlingar skulle dock fortsättas, och eftersom Ludvig XIV ej borde kunna illa upptaga en garanti av de stora fredssluten, som också Frankrike garanterat, hoppades han att ännu kunna åstadkomma en förnyelse av alliansen med detta land. Eftersom underhandlingarna i Haag redan blivit bekanta och Sverige hade skyldighet att meddela Danmark allt av vikt inom utrikespolitiken, vore nu saken brådskande, och frågan om hur man skulle ställa sig till det holländska projektet måste avgöras, innan nästa dags post avginge. Man kunde inrikta sig på de kontinentala förhållandena, ty från Ryssland och Polen förefölle inga omedelbara faror att hota.[3]

Ställt inför detta ultimatum och med endast de informationer, som Oxenstierna behagade ge, hade rådet att uttala sig. Motstånd saknades dock icke, lett av riksdrotsen *Magnus Gabriel de la Gardie.*

Den ledande principen i Bengt Oxenstiernas politik, som han dock knappast någonsin tydligt har uttryckt i ord, var den, att Sverige f. n. var en »saturerad» makt. Landet hade så mycket besittningar som det kunde försvara, ja kanske t. o. m. mera, nu då det ännu led av svaghet efter det senaste kriget, och i dess intresse låg att förena sig med andra »saturerade» stater till inbördes konservation. Till dessa fredliga och mättade makter räknade Oxenstierna framför allt kejsaren, Spanien och Holland, och han hoppades att kunna utöka koalitionen med England, Danmark, Lüneburg och Münster. Med stöd av sjömakternas flottor skulle Sverige ha förbindelsen tvärs över Östersjön tryggad, ett livsviktigt krav, som det tidigare förbundet med Frankrike visat sig ej kunna tillfredsställa.

För att ernå garantier från de allierade var Oxenstierna villig att ikläda Sverige ansvar för besittningsförhållandena i Tyskland och även uppfylla skyldigheterna. Systemet var således

[3] *RP* 18 okt. 1681 (Lt). Rådsdebatten refererad hos Carlson, III s. 307 ff. och Fåhræus, Sveriges allianssystem, s. 103 ff.

ej utan sina risker. Kanske till följd av Bengt Oxenstiernas konservativa läggning och långa diplomatiska bana funnos traditionerna från stormaktsväldets höjdpunkt mera levande kvar hos honom än hos motståndarna. Enligt honom kunde det ej »vara vårt intresse att... tåla, det Frankriket tager bort den ena orten efter den andra i Tyskland». *Stormakten* Sverige hade varit de tyska ständernas beskyddare mot Habsburgs välde och måste nu även vara det mot Frankrikes expansionslust.[4]

Mot detta jämviktssystem med stormaktsaspirationer uppställde det franskvänliga partiet en småstatspolitik, som mera visar likhet med förmyndarstyrelsens principer. Detta program uttrycktes i debatten den 18 oktober något klarare än Oxenstiernas, vilken alltid dolde sina tankar bakom floder av ord. Utan att bekymra sig om något slags ansvar för hela världsdelen eller om en avlägsen framtid ville man förbinda sig med den f. n. starkaste sidan. Som sammanfattning kan väljas *Clas Rålambs* ord: »... så vore quæstio med vilketdera» [partiet] »vi skulle kunna vara säkrast och vilket vore capabelt till att maintenera våra provinser».

Bägge fraktionerna inom rådet möttes i den åsikten, att fred var för det utmattade Sverige alldeles nödvändigt. En isolerad neutral ställning var riket ej nog starkt för, och ett samgående med Danmark var det icke längre tal om. Danmark misstänkte man, ej utan skäl, för att vara mera lierat med Brandenburg än med Sverige. Den stora frågan var, om freden borde sökas genom förbindelse med det fredligaste eller det starkaste lägret i den stora europeiska grupperingen.

Flera äldre utrikespolitiska betänkanden upplästes. Oxenstierna lät rådet höra hans »raisonnement över Sveriges alliansverk»[5] från oktober 1680. Riksdrotsen sökte som ett moraliskt stöd för sin franskvänliga hållning använda de utrikespolitiska grundsatser, som 1680 års riksdag hade givit uttryck åt. Den hölls på en tid, då man ännu väntade, att Sverige snarast skulle alliera sig med Frankrike. De la Gardie fann, att ständernas uttalanden pekade mot ett franskt förbund, men Oxenstierna

[4] *RP* 18 okt. 1681 (Lt). Landberg, Johan Gyllenstierna, s. 160. Landberg, Bengt Oxenstierna och Sveriges stormaktspolitik.

[5] *E 510 UUB.*

kunde påvisa, att de lika mycket hade förordat en allians med sjömakterna. *Johan Stenbock* sökte göra slut på en så ofruktbar diskussion: »De säga man skall bibehålla Frankrikes vänskap och därhos stå väl med sjömakterna, men där de säga det och intet därhos förmäla huru det concilium skall practiseras, så är det lika gott som de intet hade sagt.» Efter upprepad begäran från de la Gardie lät dock Oxenstierna ur arkivet hämta det senaste sekreta utskottets yttrande om utrikespolitiken[6], vilket upplästes.

I huvudsak fick det franskvänliga partiet nöja sig med att utan sådant stöd kritisera alliansen med Holland. Drotsen påpekade, att om man skulle motsätta sig Frankrikes expansion, borde de »som sitta faran närmast» först förena sig. Han trodde ej, att England skulle ansluta sig till det svensk-holländska förbundet utan snarare stå på Frankrikes sida, och i så fall bleve Holland hindrat att sända en flotta till Sveriges hjälp, vilket Oxenstierna byggde så mycket på. Denne hade påstått, att Frankrike ej skulle kunna irriteras av traktaten, men de la Gardie visade, att hur man än ställde orden, vore det uppenbart, att förbundet riktade sig mot Frankrike. Detta måste Ludvig XIV inse, och man kunde vänta, att han för att förlama Sverige skulle alliera sig med Danmark och Brandenburg. Genom det holländska förbundet komme Sverige sålunda närmare ett krig. Utan subsidier och utan hjälp av republikens flotta skulle det bli angripet av sina bägge sydliga grannar, som hade Frankrike bakom sig.

Bengt Oxenstierna ansåg däremot, att den franska alliansen skulle kasta Sverige in i krigiska förvecklingar. Han visste bättre än de övriga, fastän därom icke talades under debatten, att Frankrike hade satt som villkor för sitt förbund, att Sverige skulle garantera de gjorda reunionerna. Förbindelsen med den motsatta parten skulle däremot bevara Sverige från farliga åtaganden. Om Frankrike sökte förmå Danmark och Brandenburg till krig mot Sverige, skulle de betänka sig att angripa Bremen och Pommern, då holländarna och svenskarna behärskade Östersjön, och kejsaren kunde väntas förklara dem för

[6] Jfr ovan s. 15.

»hostes Imperii», varigenom Sverige skulle få hjälp av rikskontingenterna och dess fiender avstängas från rätt till värvningar inom Riket.

Det var snarare de la Gardie än Oxenstierna, som skar lagrar vid diskussionen. Å andra sidan kunde den senare med hänsyn till sekretessen ej försvara sig med vilka skäl som helst. Han hade icke heller behov därav, ty fastän rådsmajoriteten ingalunda blev övertygad av honom, måste den erinra sig, att bakom chefen för kansliet stod den enväldige konungen. Då rådsherrarna anförde sin egen mening, betonade de sorgfälligt, att detta skedde endast »discursvis».

Efter ett middagsuppehåll i överläggningarna uteblev de la Gardie, som skyllde på opasslighet och naturligtvis insåg det lönlösa i motståndet. När det gällde att votera, röstade de flesta för att förbundet med Holland skulle antagas. Det skedde dock icke utan många klagomål över för kort överläggningstid och bristande information i saken samt med reservationer, att freden måste bevaras genom den holländska alliansen o. s. v. Obetingat instämmande fick Oxenstierna endast från *Jöran Gyllenstierna*, den store Johans broder. Riksdrotsen rådde skriftligen till uppskov, och avstyrkande skriftliga vota kommo från *Gustaf Banér* och *Gustaf Sparre*.

Samma dag, den 18 oktober, utsändes meddelande om det holländska »alliansprojektet» till de svenska representanterna i Danmark och Frankrike med befallning att giva vederbörande kunskap därom.[7] Med bägge dessa makter stod Sverige, åtminstone på papperet, i nära vänskap, och det meddelande till dem om den nya traktaten, som måste göras, var därför ett mycket ömtåligt diplomatiskt företag.

2. Försök att förmå Danmark till anslutning.

Enligt Lundafördragets första hemliga artikel hade svenskarna haft skyldighet att långt tidigare överlägga med Danmark om underhandlingarna med Holland. Om det icke ansetts

[7] K.M. t. Vellingk 18 okt. 1681 (*Dan.*). K.M. t. Bielke och Lillieroot 18 okt. 1681 (*RR*).

ogörligt, skulle man otvivelaktigt ha föredragit att handla ärligt mot Danmark, ty både i Sverige och i Holland önskade man uppriktigt dess anslutning till alliansen. Den franska underhandlingen, som förts av de svenska och danska ambassadörerna gemensamt, hade dock visat omöjligheten av att komma till resultat med en sådan metod, och prinsen av Oranien vågade icke ta risken, att planerna på garantitraktaten i förtid komme till fransmännens och den holländska oppositionens öron via Köpenhamn. I stället hade man för avsikt att ge Danmark konfidentiellt meddelande samt inbjuda det, när traktaten blivit färdig eller nästan färdig.[8]

Denna metod misslyckades emellertid genom att d'Avaux dessförinnan upptäckte underhandlingen och avslöjade den för danske envoyén *Petkum*. Christian V fick nu i stället första underrättelsen genom ett brev från denne, som anlände senast den 1 oktober. Redan tidigare hade han haft vissa misstankar, men då danske envoyén *Scheel* enligt order gjorde förfrågningar i Stockholm, svarades med en bestämd dementi genom *Mauritz Vellingk*, svensk envoyé i Köpenhamn. Då denna framfördes, hade dock de danska misstankarna redan hunnit övergå i visshet. Den 7 oktober anlände brev till Stockholm från Gyldenstolpe om att d'Avaux nu hade fullständigt reda på det förestående traktatundertecknandet, men detta föranledde ingen åtgärd gentemot Danmark.[9]

Av geografiska skäl kom det första meddelandet från de fördragsslutande makterna icke från svensk sida, vilket onekligen måste förefalla danskarna egendomligt med hänsyn till Lundafördraget. Redan samma dag som traktaten undertecknades, föreslog prinsen av Oranien Petkum, att Danmark och Holland skulle ingå en defensivallians till upprätthållande av frederna

---

[8] K.M. t. Gyldenstolpe 16 april, 2 juli, 1 aug., 3 sept. 1681 (*Holl.*). Gyldenstolpe t. K.M. 29 mars, 10, 31 maj 1681 (*Holl.*). van Beuningen t. Vilhelm III 11 sept. 1681 n.st. (Prinsterer, Archives de la Maison d'Orange-Nassau, V s. 515).

[9] Petkum t. Christian V 10 sept. 1681 (*Pk*). Christian V t. Petkum 1 okt. 1681 (*Pk*). Scheel t. Christian V 28 sept. 1681 (*Pk*). K.M. t. Vellingk 1 okt. 1681 (*Dan.*). Vellingk t. K.M. 10 okt. 1681 (*Dan.*). Gyldenstolpe t. K.M. 17 sept. 1681 (*Holl.*).

i Westfalen och Nijmegen, vilken han ansåge sig kunna räkna med att Sverige skulle tillträda. Samma invit framfördes i Köpenhamn av residenten *Moering*. Ungefär samtidigt med den stora utrikespolitiska rådsdiskussionen i Sverige fick man sålunda i Köpenhamn av Holland formlig inbjudan att deltaga i alliansen.[1]

Den 18 oktober[2] underrättade Bengt Oxenstierna Scheel om Generalstaternas »projekt», och samma dag avgick brev till Vellingk. Denne beordrades meddela, att svenska kansliet tidigare med allt skäl hade dementerat ryktena om ett avtal med Holland, ty först med senaste post hade kommit underrättelse om att Gyldenstolpe mottagit ett alliansutkast. Enär detta vore rent defensivt, ansåge man sig ej ha anledning avvisa det. I enlighet med Lundafördragets bestämmelser ville man omedelbart delgiva danskarna förslaget, trots att Danmark hade för Sverige hemlighållit sina underhandlingar med kejsaren och Brandenburg. Christian V tackade genom Vellingk tämligen kyligt för meddelandet, som han ansåg komma väl sent. Hans känslor mot Sverige förbättrades icke av att Moering uppgav, att initiativet till garantitraktaten var svenskt.[3]

Danskarna hade nu att taga ställning till verket i Haag. Sverige hade genom sin tvivelaktiga politik haft den fördelen att *först* välja ställning till de europeiska maktkombinationerna. Om Danmark skulle ställa sig på samma eller motsatt sida som Sverige, därom svävade man i Stockholm i ovisshet.

Christian V vände sig med en skrivelse av den 31 oktober till sina geheimeråd och begärde ett uttalande om den utrikespolitiska kurs, som borde följas. Han meddelade dem, att Danmark hade alliansanbud dels från Holland, varmed kejsaren och Sverige vore i samförstånd, och dels från Frankrike. Sverige

---

[1] Petkum t. Christian V 1 okt. 1681 (*Pk*). Moering t. H. Fagel 19 okt. 1681 (*Pk*). LAURSEN, VII s. 569. — Griffier Hendrik Fagel var bror till rådspensionären Gaspar Fagel.

[2] Icke den 19 såsom uppgives av FÅHRÆUS (Sverige och Danmark, II s. 23) och efter honom LAURSEN (VII s. 570).

[3] K.M. t. Vellingk 18 okt. 1681 (*Dan.*). Vellingk t. K.M. 28, 31 okt. 1681 (*Dan.*). Scheel t. Christian V 19 okt. 1681 (*Pk*). FÅHRÆUS, Sverige och Danmark, II s. 24. LAURSEN, VII s. 569 f.

måste betraktas med misstro, ty det hade fört hemliga underhandlingar med Holland utan att akta på fördraget i Lund. För anslutning till Frankrike talade detta rikes stora makt och villighet att betala subsidier. För anslutning till motparten talade Ludvig XIV:s reunionspolitik, Frankrikes avlägsna läge, som försvårade hjälpsändningar, hänsynen till den holländska flottan samt till värvningsmarknaden i Tyska Riket, som skulle stängas för Danmark, om det komme i fiendskap med kejsaren.[4]

Råden svarade i ett betänkande av den 6 november. Det var storkansler *Ahlefeldt*, den nominelle ledaren av danska utrikespolitiken, som satte sin prägel på uttalandet, men nästan alla geheimeråden voro eniga med honom. De ansågo, att Danmark t. v. borde underhandla med båda parterna. Då ett val sedermera måste träffas, vore holländska sidan att föredraga, särskilt om England anslöte sig. Spanien och Holland måste betala från senaste kriget resterande subsidier samt kejsaren lova sitt stöd i fråga om Glückstadttullen[5] och om kvarter i Riket. För att trygga sig mot en eventuell svensk återförening med Frankrike borde Danmark samtidigt sluta förbund med Brandenburg, Lüneburg, Hessen-Kassel och Münster, så att ett tredje parti bildades.[6]

Både konungens och rådgivarnas skrivelser utmärktes av ett starkt misstroende mot Sverige, men hållningen var avvaktande och krigströttheten ännu för stor för att ge utrymme åt målmedvetna revanschsträvanden. Att till varje pris ställa sig på motsatt sida mot Sverige var det icke tal om.

Den danska utrikespolitiken fördes i överensstämmelse med geheimerådens uttalande. De pågående underhandlingarna med Frankrike fortsattes i samma takt som förut, och samtidigt skänktes uppmärksamhet åt det holländska förslaget. Redan i mitten av oktober, då Moering gjorde sin »ouverture», ställde man sig långt ifrån avvisande, ehuru man nöjde sig med att begära närmare underrättelser om det tilltänkta fördraget. Den

---

[4] Laursen, VII s. 570 ff. Fåhræus, Sverige och Danmark, II s. 25 ff.

[5] Danmark hade 1633—37 haft rätt att vid Glückstadt upptaga tull av Elbe sjöfarten. Christian V gjorde upprepade men resultatlösa försök att återfå privilegiet. Christiansen, Dansk Statshusholdning, II s. 772 ff.

[6] Laursen, VII s. 572 f. Fåhræus, Sverige och Danmark, II s. 26 f.

2 november togs ett mera positivt steg, ty då sändes till Petkum fullmakt och en instruktion, som tillät honom att underteckna en traktat under vissa förhållanden. Som villkor uppställdes, att Holland skulle betala de resterande subsidierna för tiden intill 1676 års utgång jämte ytterligare 1 ½ eller 1 million rdr. Dessutom begärdes rätt att visitera holländska skepp i Öresund för att hindra tullbedrägerier.[7]

Villkoren ansågos i Haag som alltför rundligt tilltagna. Moering beordrades föreslå Danmark att genast tillträda garantitraktaten utan att vänta på avgörandet av frågorna om subsidier och handel. Danskarna vidhöllo dock, att alla punkterna måste avgöras samtidigt. I början av december avsändes till Petkum ett detaljerat förslag till handelstraktat, och samtidigt betonade Christian V, att om icke Generalstaterna snart bestämde sig för att uppfylla de danska fordringarna, skulle Danmark aldrig ansluta sig till garantitraktaten. Fastän Petkum med stöd av svenska och spanska sändebuden bearbetade holländarna och påpekade, att om Danmark anslöte sig, skulle Brandenburg och Lüneburg följa dess exempel, avstannade dock underhandlingen genom tystnad på holländsk sida.[8] Danskarnas stora penningkrav hade verkat avskräckande, och i Holland torde man ha föredragit att helt avbryta förhandlingen framför att låta den resultatlöst fortfara, varvid Sverige och andra allierade skulle pressa Generalstaterna att genom finansiella eftergifter söka vinna Danmark. Den svenska inställningen till Petkums verksamhet visar, att man, sedan Sverige nu nått en priorierad ställning som en garantitraktatens stiftare, uppriktigt önskade draga Danmark med i förbundet.

Även kejsaren sökte påverka Danmark att tillträda garantitraktaten. Sedan juni 1681 befann sig i Köpenhamn det kejserliga sändebudet *Berka* med uppdrag att påpeka faran av Frankrikes reunionspolitik och att försöka få Danmark att förena sig med dem som ville motsätta sig övergreppen. I början av no-

---

[7] Moering t. H. Fagel 19, 26 okt. 1681 (*Pk*). Christian V t. Petkum 2 nov. 1681 (*Pk*). Laursen, VII s. 570 ff., VIII s. 297 ff. Fåhræus, Sverige och Danmark, II s. 30 ff.

[8] Christian V t. Petkum 3 dec. 1681 (*Pk*). Laursen, VII s. 575, VIII s. 298 f. Fåhræus, Sverige och Danmark, II s. 31 ff.

vember avfärdade Christian V *A. P. Liliencron* till Wien såsom ännu ett led i ansträngningarna att nå en fördelaktig uppgörelse med det anti-franska lägret. Det visade sig emellertid, att konungen även här blott kunde få en ringa del av sina önskemål uppfyllda. Glückstadttullen förklarade sig kejsaren icke ha någon makt över, och i fråga om subsidier kunde han endast lova att stödja Danmarks krav på Spanien och Holland.[9]

Medan dessa underhandlingar pågingo, fick Christian V underrättelse om att det svensk-holländska fördraget redan var undertecknat. I slutet av oktober erkände Gyldenstolpe detta för Petkum, då han visste, att d'Avaux ändå hade reda på saken. Gyldenstolpes brev härom anlände till Stockholm den 13 november, men ännu några dagar därefter sändes order till Vellingk att förklara, att han icke visste, om traktaten vore avsluten. Samtidigt fick han dock en kopia av den »projekterade» alliansen att lämna danske konungen. Först den 25 november avsändes order till envoyén att erkänna undertecknandet, men han skulle uppgiva, att Gyldenstolpe handlat utan order. På så sätt ville man förklara, att saken varit okänd i Sverige och därför ej kunnat tidigare meddelas i Köpenhamn. Detta tillvägagångssätt var Oxenstiernas idé, vilken förut uttalat sig på samma sätt för Feuquières.[1]

På den senare orten förstod man mycket väl sammanhanget trots Vellingks försök att blanda bort korten, och misstron mot Sverige och motviljan mot dess oärlighet voro starka.[2] Det var därför intet lätt uppdrag, som gavs Vellingk, då han i november fick upprepade order att arbeta på att Danmark anslöte sig till ett förbund mellan Sverige och Holland. Danskarna svarade med tystnad för att vinna tid att se utgången av underhandlingarna med Wien, Haag och även Madrid. Under tiden

---

[9] Instr. f. Berka 27 jan. 1681 n.st. (*Pk*). Berka t. Leopold I 17 juni, 6 sept., 15 nov., 13 dec. 1681 n.st. (*Pk*). Leopold I t. Berka 8, 17 okt., 19 nov. 1681 n.st. (*Pk*). LAURSEN, VII s. 573 f.

[1] Gyldenstolpe t. K.M. 25 okt. 1681 (*Holl.*). K.M. t. Vellingk 17, 25 nov. 1681 (*Dan.*). Vellingk t. K.M. 28 nov. 1681 (*Dan.*). B. Oxenstierna t. K.M. 16, 26 nov. 1681 (*Skrivelser till Karl XI*). FÅHRÆUS, Sverige och Danmark, II s. 27 f.

[2] Berka t. Leopold I 15 nov. 1681 n.st. (*Pk*).

blev man i Sverige allt otåligare. Den 2 december beordrades Vellingk att fråga, om Christian V önskade, att också Brandenburg skulle inbjudas till garantitraktaten. Härigenom hoppades man få en inblick i den danska politiken. Omedelbart innan denna order anlände, begärde Vellingk en konferens med storkansler Ahlefeldt och inbjöd på eget bevåg formligen Danmark att tillträda traktaten, vilket Sverige dittills försummat. Man hade nöjt sig med Generalstaternas inbjudan i Köpenhamn. I fråga om Brandenburg svarade Ahlefeldt, att det troligen ej stode att vinna för det anti-franska lägret, och vid en audiens dagen därpå förklarade Christian V om sin egen politik uppriktigt, att han icke kunde besluta sig, förrän han sett, om Holland ville uppfylla hans fordringar.[3]

Om man i Sverige behandlat Danmark en aning likgiltigt strax efter garantitraktatens avslutande, visade man sig nu alltmer angelägen om dess vänskap. Då Ludvig XIV som ett sista försök att hindra ligan i Haag förklarade sig villig att ingå en allians med Sverige utan att avvakta Danmarks anslutning till den, skyndade sig svenskarna att inberätta detta till Köpenhamn, och då Sverige anknöt underhandlingar med Münster och det lüneburgska hertighuset, var man noga med att i överensstämmelse med Lundafördraget ge Danmark meddelande härom på ett tämligen tidigt stadium. Då danske ambassadören i Paris hemkallades, sändes samma order till den svenske.[4]

Genom alla dessa ansträngningar inträdde en viss förbättring i relationerna mellan Stockholm och Köpenhamn. Detta hade dock intet inflytande på Danmarks ställningstagande, ty det avgörande härvidlag var, huru kejsaren och Holland skulle ställa sig till de danska kraven. Då det i slutet av året blev alltmera tydligt, att intet väsentligt stod att erhålla från den

---

[3] K.M. t. Vellingk 17, 25, 28 nov., 2 dec. 1681 (*Dan.*). Vellingk t. K.M. 9 dec. 1681 (*Dan.*).

[4] K.M. t. Vellingk 5, 19 dec. 1681, 2 jan. 1682 (*Dan.*). K.M. t. B. Oxenstierna 30 nov. 1681, 3 jan. 1682 (*Skrivelser till kanslipres.*). B. Oxenstierna t. K.M. 26 nov., 31 dec. 1681 (*Skrivelser till Karl XI*). Bielke och Lillieroot t. K.M. 18, 25 nov. 1681 (*Gall.*). K.M. t. Bielke 2 jan. 1682 (*RR*). — De svenska och danska envoyéerna fingo dock stanna, då ambassadörerna hemkallades.

sidan, började Danmark i stället glida in i fransk hamn[5] och härigenom kommo de nordiska makterna ånyo att tillhöra mot varandra fientliga läger. Den avgörande gränsen mellan vänskapen från Lund och den återupptagna fiendskapen ligger icke i oktober 1681 utan vid årsskiftet 1681/82.

3. Amerongens beskickning till Brandenburg.

Liksom i Danmark gjorde Generalstaterna ansträngningar i Brandenburg att förvärva ännu en medlem till garantitraktaten. Till den senare makten avfärdades *van Amerongen* med en instruktion av den 18 oktober n.st. Han skulle påvisa de stora gemensamma intressena, särskilt i fråga om den protestantiska tron, som nu vore utsatt för hot från Frankrike. Vidare hade han att påpeka de farliga planer mot Tyska Riket, som Ludvig XIV välvde, och vilka han senast visat genom att intaga Strassburg. Generalstaterna vore villiga att uppträda mot Frankrike, så snart de förvärvat allierade. Amerongen beordrades meddela garantitraktaten med Sverige och föreslå, att Brandenburg anslöte sig därtill. Den svensk-brandenburgska freden i S:t Germain kunde i så fall också garanteras i traktaten. I fråga om kurfurstens subsidiefordringar på Holland och Spanien från senaste kriget fick Amerongen däremot inga andra erbjudanden att göra än ett löfte, att Generalstaterna skulle stödja kraven på Spanien.[6]

Denna sista brist bidrog naturligtvis till att göra Amerongens underhandlingar resultatlösa, liksom avslåendet av de danska subsidiekraven samtidigt var en viktig anledning till att Danmark i stället förenade sig med Frankrike. Dock var dispositionen redan från början en annan i Berlin än i Köpenhamn, ty kurfurst Fredrik Vilhelm betraktade a priori Sveriges vänner som sina fiender, och hela hans politik gick ut på att förvärva svenska Pommern. Detta hade han trots alla ansträngningar blivit av Ludvig XIV tvingad att återlämna år 1679. Kurfursten hade sedan slutit hemliga förbund med Frankrike

[5] Se vidare nedan s. 62 ff.

[6] Instr. och sekret instr. f. Amerongen 18 okt. 1681 n.st. (*U.u.A.*, III s. 616 ff).

samma år och i januari 1681 just med tanke på att kunna eliminera det stöd, som Sverige fått av den franska politiken. Amerongens erbjudande, att den förhatliga freden skulle bekräftas genom garantitraktaten, kunde därför i Berlin icke förefalla alltför lockande. Brandenburg var fast anknutet till Frankrike och inne på en klart svenskfientlig linje, och Haagtraktaten hade hälsats med stor glädje av kurfursten, därför att Sverige genom den blev skilt från Frankrike.

I februari 1682 lämnade Amerongen Berlin, sedan han till fullo konstaterat omöjligheten att vinna Brandenburg för den svensk-holländska politiken.[7]

4. Svensk-franska diskussioner om garantitraktaten.

Vi ha ovan sett, hur Sverige underrättade Danmark om sitt förbund med Holland, hur detta upptogs och hur danskarna efter någon tvekan närmade sig den motsatta sidan. Då Sverige samtidigt gick att giva sin andra allierade, Frankrike, meddelande om garantitraktaten, var detta på sätt och vis ett mindre maktpåliggande företag, ty om Frankrikes hållning kunde intet tvivel råda: den måste bli klart avvisande. Det gällde emellertid att försöka undvika en fullständig brytning och laga så, att Ludvig XIV fortfore att taga vissa hänsyn till Sverige.

Den långvariga svensk-franska underhandlingen hade nästan helt avstannat, ett par månader innan garantitraktaten avslöts. Första direkta kommunikationen i fråga om den senare skedde den 2 oktober, då Feuquières, som fått meddelande från d'Avaux, begärde av Bengt Oxenstierna att få underrättelse om traktatarbetet i Haag. Oxenstierna synes ha förnekat saken, men samtalet rörde sig dock om möjligheten av en schism mellan Sverige och Frankrike. Feuquières hotade med att Ludvig XIV i så fall skulle finna både starkare och mindre fordrande förbundna än Sverige samt insinuerade, att de svenska provinserna i Tyskland skulle råka i fara. Oxenstierna påpekade, att det skulle vara en stor nackdel för Frankrike, om Sverige förlorade

[7] *U.u.A.*, III s. 622 ff. Pagès, s. 470 ff. Philippson, III s. 300 f. Waddington, II s. 478 ff.

dem. Ambassadören erkände detta men framhöll, att om Sverige handlade emot sina egna intressen, måste Frankrike taga »des mesures séparées».[8]

Redan nu, innan svenskarna överhuvud erkänt, att garantitraktaten var avsluten, framfördes sålunda frågan om Bremen och Pommern som det ömtåliga i Frankrikes hållning till ett fientligt Sverige. Även i ett starkt motsatsförhållande måste man i Frankrike ständigt erinra sig, att det vore mot dess intresse, om svenskarna drevos tillbaka över Östersjön. I så fall hade arbetet år 1679 att skaffa Sverige restitution varit helt förgäves, och man hade för alltid mist möjligheten av svenskt stöd på kontinenten. Sådana övervägande spelade under hela reunionskrisen oerhört stor roll i Frankrikes nordiska politik och blevo för Sverige huvudanledningen till att krigsutbrott undveks.

Den 19 oktober, dagen efter den stora rådsdiskussionen, meddelade Oxenstierna den franske ambassadören, att Holland erbjudit en defensivallians till westfaliska och nijmegiska fredernas skydd. Han erinrade om att Ludvig XIV själv tidigare för Sverige hade förordat vänskap med Holland. Karl XI kunde därför ej tänka annat, än att man i Frankrike skulle gilla en sådan traktat, då den intet komme att innehålla, som vore menligt för Frankrike, och då Sverige hade stort behov av att förena sig med en stark sjömakt. Feuquières beskyllde svenskarna för otacksamhet och sade sig hoppas, att man åtminstone icke ämnade avsluta förbundet med Generalstaterna, innan man inhämtat Ludvig XIV:s mening. Detta blev för mycket för Oxenstierna, som svarade skarpt, att Frankrike begärde, att dess vänner skulle vara som slavar. Dispyten blev ganska häftig. Feuquières utfor i hotelser mot Sverige och förklarade dessutom, att Oxenstierna handlat olagligt och genomdrivit den holländska alliansen emot rådets vilja.[9]

Ännu följde åtskilliga samtal mellan de båda diplomaterna i frågan. De fingo ett lugnt förlopp, ty då order hunno inlöpa

[8] Feuquières t. Ludvig XIV 15 okt. 1681 n.st. (*Fotostatkopior Pk*).

[9] Feuquières t. Ludvig XIV 31 okt. 1681 n.st. (*Fotostatkopior Pk*). B. Oxenstierna t. K.M. 22 okt. 1681 (*Skrivelser till Karl XI*). Carlson, III s. 312. Fåhræus, Sveriges allianssystem, s. 105 f.

till Feuquières, visade det sig, att Ludvig XIV önskade ett moderat uppträdande mot sin gamla bundsförvant. I Frankrike kändes garantitraktaten som en svår motgång, vilken hotade reunionspolitiken och bragte den att en tid avstanna. Den skickliga franska utrikesledningen förlorade dock icke jämvikten. Den vände sig skarpast mot den mera lättpåverkade länken i den nya alliansen. I Haag förde d'Avaux ett kraftigt språk och ingav ett hotfullt memorial, vari han förklarade, att republiken kastade sig in i krig genom garantitraktaten. Mot Sverige, som hade ett mera oåtkomligt läge och ett fastare statsskick, använde man en annan metod och försökte i stället få de försvagade banden att ännu hålla ihop, i tanke att med tålamod småningom kunna draga Sverige tillbaka till det franska förbundet.

Feuquières beordrades sålunda uttrycka Ludvig XIV:s förvåning över att Sverige, vars intresse han alltid gjort till sitt, hade slutit en traktat, riktad mot Frankrike. Dessutom borde han framhålla den fara, som kunde uppstå för Sverige, om Frankrike stödde dess grannar i deras farliga planer, men skulle dock fortfara att som förut verka för en fransk-svensk allians. Beträffande Strassburgs erövring framhölls fyndigt, att denna enbart vore till förmån för Sverige, då det härigenom bleve lättare för fransmännen att komma de svenska arméerna till hjälp i Tyskland, om, såsom Ludvig XIV livligt hoppades, den fransk-svenska vänskapen bevarades.[1]

Enligt en senare order lät Feuquières höra mera energiska toner. Han förklarade i en konferens med Oxenstierna den 22 november, att Ludvig XIV ej kunde tänka annat, än att Gyldenstolpe överträtt sina instruktioner genom alliansen, och därför väntade, att Karl XI icke skulle ratificera den, samt begärde en förklaring om avsikten med garantitraktaten. Oberoende av denna Ludvig XIV:s order hade Oxenstierna själv något tidigare inför ambassadören urskuldat det svenska hemlighetsmakeriet med att Gyldenstolpe »slutit sub spe rati». Han nöjde sig nu med att upprepa sina försäkringar om Sveriges

[1] B. Oxenstierna t. K.M. 9 nov. 1681 (*Skrivelser till Karl XI*). K.M. t. B. Oxenstierna 13 nov. 1681 (*Skrivelser till kanslipres.*). Ludvig XIV t. Feuquières 3, 10, 21 okt. 1681 n.st. (*Pk*).

vilja att sluta ett fördrag med Frankrike, varom de svenska sändebuden i Paris snart skulle ge bevis. Feuquières hotade att sätta sig i förbindelse med de övriga svenska råden och meddela dem den argumentering, han fört vid konferenserna med Oxenstierna.[2]

Detta hot berörde den senare pinsamt, ty hans ställning som ledare för den svenska utrikespolitiken var ännu långt ifrån fast, och Feuquières sökte mot honom uppresa vännerna av en fransk orientering i rådet och genom dessa påverka konungen. Bengt Oxenstierna klagade i ett brev till Karl XI, som befann sig på Kungsör sedan omedelbart efter den tidigare nämnda rådsdebatten[3] över att ambassadören ville »uppegga gemyterne ... och sätta missnöje ... i E.K.M:ts undersåtares hjärtan» samt begärde, att konungen måtte sända en skrivelse till råden och i den fastslå sin — d. v. s. Oxenstiernas — utrikespolitiska ståndpunkt, så att oppositionen upphörde, men Karl XI lämnade hans framställning utan avseende.[4]

Något svar gavs aldrig på Feuquières' begäran, att Gyldenstolpe skulle desavoueras. Vid ett samtal den 5 december, det sista viktigare i frågan om den holländska alliansen, sammanfattade Oxenstierna alla sina skäl i 20 punkter, som han läste upp för ambassadören och sedan lät honom få. De innehålla intet av intresse utöver de tidigare diskussionerna.[5]

I Paris dementerade ambassadören *Bielke* och envoyén *Lillieroot* under hela oktober månad allt tal om en svensk-holländsk allians, detta långt efter det att fransmännen med säkerhet visste, att en sådan var undertecknad. De båda sändebuden blevo själva alldeles överraskade av nyheten. Den 8 november

---

[2] Ludvig XIV t. Feuquières 13 nov. 1681 n.st. (*Pk*). Feuquières t. Ludvig XIV 3 dec. 1681 n.st. (*Pk*). B. Oxenstierna t. K.M. 16, 22 nov. 1681 (*Skrivelser till Karl XI*).

[3] Kort efter sin ankomst dit råkade konungen bryta benet under en ritt och kunde återvända till huvudstaden först i maj 1682.

[4] B. Oxenstierna t. K.M. 22, 30 nov. 1681 (*Skrivelser till Karl XI*). K.M. t. Bengt Oxenstierna 26 nov. 1681 (*Skrivelser till kanslipres.*).

[5] B. Oxenstierna t. K.M. 7 dec. 1681 (*Skrivelser till Karl XI*). Feuquières t. Ludvig XIV 17 dec. 1681 n.st. (*Pk*). »Reponse aux plaintes de l'Ambassadeur de France ...» i *Betänkanden ... i utrikes ärenden RA* och i *E 510 UUB*.

meddelade de äntligen enligt order av den 18 oktober officiellt för utrikesminister *Colbert de Croissy*, att Generalstaterna erbjudit Sverige ett förbund, och tillade på eget bevåg, att de visste från Haag, att detta nu vore undertecknat. Diskussionen, som följde, överensstämde i argumenteringen fullständigt med dem som förekommo i Stockholm mellan Oxenstierna och Feuquières.[6]

Bielke och Lillieroot försäkrade kraftigt, att man i Sverige fortfarande önskade föra den sedan länge pågående allians-underhandlingen med Frankrike till ett resultat. I fråga om villkoren frångick dock ingendera parten sin tidigare deklarerade ståndpunkt, och fransmännen insågo, att denna underhandling blott var ett »amusement» från svensk sida.[7] Den 15 november förklarade Croissy för de svenska diplomaterna, att Ludvig XIV vore villig att sluta förbund med Sverige, men blott om det skedde inom 14 dagar. Sedan skulle Frankrike eventuellt taga »andra mesurer». Anbudet upprepades en vecka senare. Bielke och Lillieroot vägrade att lyssna till ett sådant ultimatum men förklarade, att de genast vore beredda att fortsätta underhandlingen, om fransmännen verkligen ville sluta en traktat, som ej vore mot Sveriges »nytta och uppsåt till freden». Härmed menades tydligen de gamla villkoren: Frankrike förnyar sin garanti för Holstein-Gottorp, Karl XI:s rätt till Zweibrücken respekteras och Sverige behöver ej förplikta sig att stödja Frankrikes krav enligt *dess* tolkning av westfaliska och nijmegiska frederna.[8]

Några nämnvärda franska eftergifter skedde dock ej. Vid en ny konferens i slutet av november förklarade Croissy, att en fransk allians skulle medföra mindre krigsrisk för Sverige än garantitraktaten, enär Frankrike nyligen fixerat sina pretentioner till vad det innehade den 1 augusti n.st. samt dessutom Strassburg och lovat att avstå från ytterligare reunioner, om

---

[6] Lillieroot t. K.M. 28 okt. 1681 (*Gall.*). Bielke och Lillieroot t. K.M. 11 nov. 1681 (*Gall.*). Bielke t. Gyldenstolpe 14 nov. 1681 n.st. (*Bielkes Registr. Gall.*). De svensk-franska underhandlingarna i Paris fram till årsskiftet äro skildrade av FÅHRÆUS (Sveriges allianssystem s. 107 ff.).

[7] Ludvig XIV t. Feuquières 27 nov. 1681 n.st. (*Pk*).

[8] Bielke och Lillieroot t. K.M. 18, 25 nov. 1681 (*Gall.*).

de redan gjorda erkändes. För att slippa vara bundet av Danmarks långsamhet kunde Sverige ensamt förbinda sig med Frankrike, som lovade visa tillmötesgående i subsidiefrågan. Angående Zweibrücken föreslog Croissy, att Karl XI t. v. skulle uppbära inkomsterna från hertigdömet, tills en definitiv överenskommelse kunde träffas.[9]

Detta sista försök från fransk sida[1] ledde dock ej till resultat.

[9] Bielke och Lillieroot t. K.M. 2 dec. 1681 (*Gall.*). — Zweibrücken regerades 1661—81 av hertig Fredrik Ludvig, en kusin till Karl X Gustav. Han saknade kvarlevande manliga avkomlingar, och enligt äldre stadganden inom huset skulle arvet övergå till huvudmannen för den yngre, cleeburgska eller numera s. k. svenska linjen. År 1680 besatte franska trupper hertigdömet. Fredrik Ludvig vägrade att avlägga länsed till Ludvig XIV och blev förklarad sitt område förlustig. Att de tyska furstarna i allmänhet avböjde vasallskap under Frankrike berodde på att läntagare behandlades på ett helt annat sätt i Frankrike än i Tyska Riket. I de franska länen uppbar statskassan nästan hela inkomsten. Enligt en osäker, senare uppgift skulle Zweibrücken som tyskt län avkasta 100,000 rdr om året men som franskt 4,000 rdr. (»Relation om utländska sakernas beskaffenhet» 28 aug. 1684 i *Betänkanden ... i utrikes ärenden RA*).

Redan som arvinge hade Karl XI därför med bekymmer följt utvecklingen i Zweibrücken och inlagt protester i Paris. Till Fredrik Ludvigs väntade frånfälle förberedde han sig genom att befullmäktiga residenten i överrhenska kretsen Arenten och zweibrückenska geheimerådet Pastorius att på konungens vägnar taga emot hyllningen i Zweibrücken. Kort efter den franska ockupationen dog hertigen den 22 mars 1681. Läget komplicerades av Karl XI:s farbroder, pfalzgreven Adolf Johan. Denne hade efter Karl Gustavs död sett sig berövad förhoppningen om en framtid i Sverige och måst draga sig tillbaka till sina egna, obetydliga besittningar i Pfalz. På försommaren 1681 reste han till Sverige för att söka förmå Karl XI att överlåta Zweibrücken åt honom. Detta vägrade konungen, och Adolf Johan begav sig desperat till hertigdömet, där han lyckades bli hyllad som Fredrik Ludvigs efterträdare under uppgift, att han hade Karl XI:s samtycke. Han satte sig vidare i förbindelse med Ludvig XIV, erbjudande sig att bli hans läntagare. För franske konungen var anbudet lockande, men han tvekade, då han ej ville ohjälpligt stöta sig med Sverige. Däremot vägrade han att låta Karl XI erhålla det reunierade Zweibrücken annat än som franskt län. — K.M. t. G. Oxenstierna 28 juni 1681 (*O. S.*). K.M. t. Bielke 12 febr. 1680 (*RR*). Bielke t. K.M. 4 juni, 28 juli 1680 (*Gall.*). Instr. f. Bielke och Lillieroot 8 jan. 1681 (*Gall.*). K.M. t. Bielke och Lillieroot 13 april, 5, 30 maj, 14, 25 juni (*RR*), 2 dec. (*Gall.*) 1681. Lillieroot t. K.M. 18 aug., 9 sept., 24 okt. 1681 (*Gall.*). Se vidare korresp. mellan K.M. och Arenten i *Germ.*, särskilt Fullm. f. Arenten 30 nov. 1680, K.M. t. Arenten 9 juli, 4 aug., 24 sept., 15, 28 okt., 4 nov. 1681. Lehmann, Gesch. des Herzogthums Zweibrücken, s. 441 f., 452 ff.

[1] Det är möjligt, att denna nya franska ansträngning berodde på att danske ambassadören vid samma tid begärde sin avskedsaudiens.

Samma dag som Bielke och Lillieroot inberättade det, upprepade Karl XI i oförändrad form sina villkor för ett förbund. En bred klyfta skilde sålunda fortfarande den svenska ståndpunkten från den franska, och förhållandet blev snart ytterst kallt mellan franska hovet och de svenska sändebuden.[2]

Vid jultiden g.st. trodde man i Paris på grund av ett förhastat meddelande från Oxenstierna till Feuquières, att ratifikationsinstrumentet över garantitraktaten redan var avsänt, och upphörde med sina ansträngningar att förnya alliansen med Sverige. Ludvig XIV förbjöd sin ambassadör att visa intresse för ett förbund, såvida man icke i Sverige bestämt toge första steget.[3] Härmed försvunno för en tid framåt alla utsikter till ett svensk-franskt samgående. En viktig intressegemenskap fanns dock kvar, som kom att spela stor roll under de närmaste åren: bägge parterna önskade, att Sveriges maktställning i Tyskland skulle bevaras.

5. Ratifikationsbeslutet i Holland.

Som tidigare nämnts[4], hade d'Avaux kommit garantitraktaten på spåren, redan innan den var avsluten, och gjort hotfulla uttalanden om hur man i Frankrike skulle komma att upptaga en sådan sak. Efter undertecknandet fördubblade han sina ansträngningar. Han gjorde resor till Amsterdam och andra städer, där det franskvänliga republikanska partiet var starkt, och förklarade för magistratspersonerna, att Holland genom traktaten skulle förverka Frankrikes vänskap och bli utsatt för en helt annan behandling än förut.[5]

D'Avaux hade, åtminstone enligt egen uppgift, vissa framgångar med sin skrämselpolitik, men en order från Ludvig XIV av den 10 oktober n.st. förbjöd snart hans kraftiga deklara-

[2] K.M. t. Bielke och Lillieroot 2 (*Gall.*), 5, 12, 18 (*RR*) dec. 1681. Bielke och Lillieroot t. K.M. 9, 16, 23 dec. 1681, 6 jan. 1682 (*Gall.*). K.M. t. B. Oxenstierna 2 dec. 1681 (*Skrivelser till kanslipres.*).

[3] Bielke och Lillieroot t. K.M. 23 dec. 1681 (*Gall.*). Ludvig XIV t. Feuquières 23 dec. 1681, 13 jan. 1682 n.st. (*Pk*). Feuquières t. Ludvig XIV 3 dec. 1681 n.st. (*Pk*).

[4] Se ovan s. 19.

[5] D'Avaux, I s. 179 ff.

tioner emot garantitraktaten. Konungen lät sig dock övertygas av sin ambassadör om att dennes metod varit den riktiga, och den 8 november n.st. kunde d'Avaux lämna Generalstaterna ett skriftligt memorial, hållet i energisk ton. Häri förklarade han, att traktaten i stället för att bevara freden skulle kasta Holland in i ett nytt krig, farligare än det sistlidna. Han begärde svar, huruvida Holland ville avstå från att ratificera alliansen, eller om Ludvig XIV trots sin vänskap för republiken skulle nödgas finna den bland sina fiender. Generalstaternas svar var fredligt och hävdade, att garantitraktaten icke trädde Frankrikes intressen för nära. Det gavs i endast fem av de sju provinsernas namn, ty Friesland och Groningen, där republikanerna hade ledningen, avhöllo sig från att deltaga.[6]

D'Avaux fortsatte att bearbeta oppositionen mot prinsen av Oranien. Dessutom sökte han på allt sätt skilja Holland och Sverige från varandra. Han spred överdrivna berättelser om den sjukdom, som Karl XI denna höst led av (om konungen avlede, kunde det beräknas, att den nya förmyndarregeringen skulle återgå till en franskorienterad politik), och han hänvisade till de fransk-svenska underhandlingarna och försökte intala holländarna, att man i Sverige ej allvarligt reflekterade på att förbinda sig med Holland.[7]

Ratifikationsbeslutet hindrades genom dessa ansträngningar i flera månader. Dröjsmålet väckte livlig oro i Sverige, ty hotande underrättelser kommo om att Brandenburg planerade att anfalla svenska Pommern. Till Haag avgingo därför upprepade böner om att Generalstaterna skulle använda allt sitt inflytande i Berlin, och samtidigt fick Gyldenstolpe order att påyrka garantitraktatens snara ratificering.[8]

---

[6] D'Avaux, I s. 184 f., 195 ff. André & Bourgeois, Recueil des instructions XXI: 1 Hollande, s. 388 f. Fåhræus, Sveriges alliansystem, s. 100. — Bägge memorialen tryckta hos Middlebush, The dispatches of Thomas Plott and Thomas Chudleigh, s. 254 ff.

[7] Gyldenstolpe t. K.M. 22 nov., 6, 13 dec. 1681 (*Holl.*). Fåhræus, Sveriges alliansystem, s. 101.

[8] K.M. t. B. Oxenstierna 13 nov. 1681 (*Skrivelser till kanslipres.*). B. Oxenstierna t. K.M. 9, 19, 22 nov. 1681 (*Skrivelser till Karl XI*). Bielke t. K.M. 4 nov. 1681 (*Gall.*). Bielke och Lillieroot t. K.M. 11, 25 nov. 1681 (*Gall.*). K.M. t. Gyldenstolpe 18 nov., 2, 16 dec. 1681 (*Holl.*).

Den 9 december beslutades denna äntligen i Generalstaterna men författningsvidrigt med instämmande av blott fem provinser.[9] Vilhelm av Oranien hade icke kunnat förmå Friesland och Groningen att deltaga i beslutet. I den sistnämnda provinsens stater hade ledamöterna ej kunnat ena sig om någon resolution. Friesland var helt emot garantitraktaten och vägrade att beordra sina delegater i Generalstaterna att rösta för den. Först i mars 1683 undertecknade Friesland traktaten. Ratifikationsinstrumentet avsändes omedelbart efter den 9 december till holländske residenten *Rumpf* i Stockholm men blev på vägen försenat, vilket vållade mycken oro i Sverige, och först den 23 januari 1682 kunde utväxlingen äga rum.[1]

6. Kejsarens anslutning till traktaten.

Om kejsarens anslutning till garantitraktaten rådde aldrig något tvivel i Sverige eller Holland. Ludvig XIV:s hänsynslösa maktutvidgning i Tyska Riket, som sades ytterst syfta mot kejsarkronan, samt hotet från Turkiet och de upproriska ungrarna tvungo kejsaren att söka allt stöd, som fanns att få emot Frankrike. Kejserlige residenten i Haag, *Cramprich*, hade av prinsen fått meddelande om underhandlingarna med Sverige

[9] Gyldenstolpe uppger däremot i sin depesch av den 13 dec., att alla provinserna utom Groningen förenade sig om beslutet, och detta upprepas av Fåhræus (Sveriges allianssystem, s. 102).

[1] Generalstaternas ratifikation, Haag 19 dec. 1681, i *Traktatsaml. RA.* Secreete Resolutien van de Staten-Generaal 19 dec. 1681 n.st. (*Pk*). K.M. t. Gyldenstolpe 2 jan., 3 febr. 1682 (*Holl.*). d'Avaux, I s. 198 f. Srbik, s. 208, 229. Fåhræus, Sveriges allianssystem, s. 102. — För att hålla ratifikationen hemlig för vaksamma franska spioner hade man sänt dokumentet i en låda, vilken erhållit formen av en guitarr. Den svenske postkommissionären i Helsingör blev emellertid också lurad. Han ville icke besvära den ridande posten med ett så stort paket utan lät det gå tillbaka till Köpenhamn, där Moering fick det och genast skickade det till Stockholm. Feuquières fick vetskap om det komiska intermezzot och påstod, att guitarren blev uppehållen, eftersom den var spänd med fem strängar i stället för sju, varvid han alluderade på att icke alla provinserna hade deltagit i ratifikationen av instrumentet. Rumpf t. G. Fagel 18 jan., 22 febr. 1682 (*Pk*). Middlesbush, a. a., s. 49 not 1. Fåhræus, Sveriges allianssystem, s. 112 not 4. Generalstaternas protokollsutdrag om saken av 6, 7 febr. 1682 n.st., lämnade till Gyldenstolpe, finnas i *N 434 UUB.*

på ett tidigt stadium, och samtidigt med att d'Avaux långt senare upptäckte, att de överhuvud pågingo, blev Cramprich informerad om själva innehållet i garantitraktaten.[2]

Redan innan den blev undertecknad i Haag, sände kejsaren Cramprich tillstånd att, om det vore mycket brådskande, ansluta sig till alliansen, utan att texten dessförinnan hunnit meddelas till Wien, detta dock blott om Spanien och England redan tillträtt traktaten. Sedan en kopia anlänt till det kejserliga hovet, kunde man där med tillfredsställelse konstatera, att förbundet garanterade den nijmegiska freden i dess ursprungliga innebörd och att det saknade speciella artiklar till förmån för den protestantiska tron, vilket man fruktat. I december sändes till residenten fullmakt att biträda traktaten, så snart Sverige och Holland utväxlat ratifikationerna. Då det i mitten av februari 1682 kom underrättelse från Stockholm om att så skett, utställde Cramprich det kejserliga accessionsinstrumentet. Utväxlingen av ratifikationerna mellan kejsaren och Sverige skedde i början av maj ungefär samtidigt som mellan kejsaren och Generalstaterna.[3]

7. Spaniens anslutning.

Till en början trodde man, att Spaniens anslutning till garantitraktaten skulle komma att ske ännu lättare än kejsarens. Avsikten med den tilltänkta ligan var ju, åtminstone på holländsk sida, huvudsakligen den att trygga Spanska Nederländerna emot franska övergrepp. Spanske envoyén i Haag, *Fuen Mayor*, hälsade undertecknandet med glädje och förklarade, att hans herre säkerligen utan dröjsmål skulle ansluta sig.[4]

Dock förmärktes ingen brådska i Madrid. Bistånd till Spanska Nederländernas försvar var redan stadgat i fördrag med Holland och England av 1673 resp. 1680, och regeringen ansåg det därför onödigt att påtaga sig förpliktelser i fråga om främ-

[2] Cramprich t. Leopold I 28 juli, 7 aug., 18 sept. 1681 n.st. (*Pk*). Redlich, Gesch. Österreichs, VI s. 299.

[3] Leopold I:s ratifikation, Wien 21 mars 1682 n.st., i *Traktatsaml. RA*. Gyldenstolpe t. K.M. 2 maj 1682 (*Holl.*). Srbik, s. 207 ff. Fåhræus, Sveriges allianssystem, s. 120 f.

[4] Gyldenstolpe t. K.M. 4, 18 okt. 1681 (*Holl.*). Drossaers, s. 64.

mande områden genom garantitraktaten utan att erhålla någon ny fördel därigenom. Då man emellertid småningom märkte, hur bortglömda 1673 och 1680 års löften redan hunnit bli, visade man i Spanien mera intresse för den nya traktaten. I februari 1682 meddelade Fuen Mayor, att Spanien ville ansluta sig, om Holland enligt det gamla fördraget sände 8,000 man till Spanska Nederländerna med anledning av de franska truppernas övergrepp. Den 13 mars lyckades Vilhelm III genomföra ett sådant beslut i Generalstaterna; dock skulle hjälpsändningen äga rum, blott om Frankrike vägrade gå med på att underhandla om en fredlig lösning och under tiden upphäva blockaden av staden Luxemburg, vilken pågått sedan föregående höst. Kort efteråt överlämnade Fuen Mayor Spaniens accessionsinstrument vid en konferens med Generalstaternas utsedda, till vilken även den svenske envoyén var kallad.[5]

Härigenom kom Gyldenstolpe i en besvärlig situation. Karl XI önskade nämligen, att Spanien skulle medtagas i den bildade koalitionen sist av alla makterna, ty från Spanien kunde föga stöd förväntas, medan det däremot uppstode risk för Sverige att bli indraget i dess väntade krig med Frankrike. Dessutom kunde man befara, att andra makter av samma tanke skulle avskräckas från att ingå i en liga, där Spanien vore medlem. Gyldenstolpe var därför helt utan order om underhandlingar med detta rike. Då Fuen Mayor ville komma överens med den svenske envoyén om sitt lands accession, nöjde sig Gyldenstolpe med att lova inberätta Spaniens beslut till Stockholm. Några dagar därefter fick han konungens order av den 24 mars om att Spanien så länge som möjligt borde hållas utanför garantitraktaten.[6]

Påtryckningarna på Gyldenstolpe fortforo emellertid från såväl spansk som kejserlig och holländsk sida. Fagel sade vid ett samtal, att han väl förstode Sveriges betänkligheter och

---

[5] Gyldenstolpe t. K.M. 14 febr., 14 mars 1682 (*Holl.*). Srbik, s. 209 ff. Adalbert av Bayern, Das Ende der Habsburger in Spanien, I s. 198, 237 ff. Drossaers, s. 73 f. Fåhræus, Sveriges allianssystem, s. 124 f. Kurtz, s. 32 f. Levae, La trêve à Ratisbonne, s. 62, 83 ff.

[6] K.M. t. Gyldenstolpe 24 mars, 21 april 1682 (*Holl.*). Gyldenstolpe t. K.M. 4, 8 april 1682 (*Holl.*). Fåhræus, Sveriges allianssystem, s. 124.

delvis delade dem. Dock ansåge han, att ett avvisande av Spanien skulle göra mera skada än nytta, ty därigenom komme man att ohjälpligt stöta sig med kejsaren, som även Sverige eljest kunde vänta mycken hjälp av. Dessutom skulle förpliktelserna gentemot Spanien icke vara så betungande, ty England och kejsaren hade allt skäl att kraftigt uppträda till Spaniens skydd, och f. ö. vore utsikterna större för ett angrepp mot Sverige från dess grannar än mot Spanska Nederländerna från Frankrike. — Detta innehöll en viss sanning, då Frankrike nyligen gjort en mindre reträtt. Av hänsyn till England och kanske även därför att han förutsåg den nyss nämnda resolutionen i Generalstaterna av den 13 mars, meddelade Ludvig XIV vid samma tid, att han på grund av det växande hotet mot kristenheten från turkarna hade beslutat att upphäva den militära blockaden av Luxemburg och insätta engelske konungen som skiljedomare i tvisterna mellan Frankrike och Spanien. Den senare makten accepterade aldrig förslaget om en sådan skiljedom, men för ögonblicket hade krigsrisken minskat genom det franska schackdraget.[7] — Att andra stater skulle avhålla sig från deltagande i garantitraktaten för Spaniens skull vore icke troligt, ansåg Fagel vidare, och han slutade med en uppmaning till Sverige att icke sätta sig emot Spaniens inträde.[8]

Då Fuen Mayor ville lämna Gyldenstolpe accessionsakten, vägrade denne att ta emot den, besvärande sig över en del formella saker. Sedan Fuen Mayor ändrat dessa, var Gyldenstolpe utan förevändning, och akten blev honom påtrugad.[9]

Brevet om Fagels samtal med Gyldenstolpe angående den spanska accessionen anlände till Stockholm den 5 maj och gjorde där ett starkt intryck. Bengt Oxenstierna insåg, att Sverige ej skulle kunna bevara det goda förhållandet till de allierade, om man fortfore att insistera på att Spanien skulle hållas utanför. En sådan risk kunde icke tagas, särskilt ej nu, då hotet från Danmark och Brandenburg växte för varje dag. Order sändes till Gyldenstolpe att visserligen påyrka, att Spa-

[7] Immich, Gesch. des europäischen Staatensystems, s. 110. Kurtz, s. 33 f.

[8] Gyldenstolpe t. K.M. 18 april 1682 (*Holl.*). Fåhræus, Sveriges allianssystem, s. 125.

[9] Gyldenstolpe t. K.M. 18, 25 april, 2 maj 1682 (*Holl.*).

nien icke skulle upptagas i förbundet, förrän England anslutit sig, men att i värsta fall ge vika.[1] Emellertid hade, som nämnts, envoyén redan sett sig nödsakad att mottaga Spaniens accessionsakt, och den 29 juli utställde Karl XI sin ratifikation häröver. Utväxlingen skedde på hösten i Haag.[2]

8. Försök att förmå England till anslutning.

Bland de makter, vilkas inställning till garantitraktaten man icke på förhand med säkerhet kunde beräkna, var England den förnämsta. Läget i detta land var oklart, ty konungen, som dikterade utrikespolitiken, befann sig i stark motsättning till parlamentet, vilket hade bevillningsmakten. Det av oppositionen behärskade parlamentet var starkt protestantiskt sinnat och väl medvetet om nödvändigheten att motsätta sig Frankrikes expansion på kontinenten. Konung Karl II däremot hade en viss dragning till katolicismen och uppehöll sedan gammalt vänskapliga förbindelser med Ludvig XIV. Endast genom försoning med parlamentet kunde Karl II få medel beviljade, som möjliggjorde en utrikespolitisk aktivitet; så länge brytningen bestod mellan de båda maktfaktorerna, var England praktiskt taget förlamat i utrikespolitiskt avseende. Målet för Vilhelm av Oranien var en försoning, som skulle leda till att oppositionens anti-franska politik bleve den segrande i engelsk diplomati.

I stället upplöste konungen parlamentet på våren 1681 för att icke mera sammankalla det. Den ekonomiska frågan löste han genom att muntligen sluta ett hemligt fördrag med den franske ambassadören *Barillon* i mars, vilket tillförsäkrade honom 2 miljoner livres under det första året och ½ miljon crowns under vartdera av de två följande åren. I gengäld lovade Karl II att ej sammankalla parlamentet eller motsätta sig Frankrikes reunionspolitik.[3]

---

[1] K.M. t. Gyldenstolpe 5, 17 maj 1682 (*Holl.*).

[2] Fuen Mayors accessionsakt, Haag 2 maj 1682 n.st., och Karl II:s ratifikation, Madrid 25 juni 1682 n.st., i *Traktatsaml. RA.* Srbik, s. 211.

[3] Jacobson, s. 169 ff. Lodge, The political history of England, VIII s. 178 ff., 209 f.

Hemligheten hölls väl bevarad, men Vilhelm III hyste redan på sommaren vissa misstankar om ett samförstånd mellan engelska och franska kungarna. På sensommaren 1681 reste han till England för att söka förmå sin morbroder Karl II till åtgärder mot Frankrike. Den engelske konungen lyckades åtminstone delvis övervinna Vilhelms misstankar om en hemlig allians med Ludvig XIV. Han lovade dessutom, att om fransmännen infölle i Flandern, skulle han sammankalla parlamentet och öppet bryta med Frankrike.[4]

Med detta magra resultat återvände Vilhelm III till sitt hemland i augusti. Där förklarade han, att intet samförstånd funnes mellan England och Frankrike och att Karl II ämnade börja krig med Frankrike, om detta fortsatte reunionerna. Denna s. a. s. professionella optimism, som ståthållaren måste visa för den republikanska oppositionens skull, icke minst med tanke på den stundande traktaten med Sverige, torde dock icke ha varit hans verkliga uppfattning. Till Gyldenstolpe försäkrade Vilhelm, att Karl II med glädje skulle se det svensk-holländska förbundet och lovat tillträda det, men det torde vara tvivelaktigt, om han ens diskuterat saken i England.[5]

Omedelbart efter garantitraktatens avslutande sände Generalstaterna en av sina främsta statsmän, *van Beuningen*, till England för att jämte det därvarande ordinarie sändebudet underrätta Karl II om förbundet samt inbjuda honom att tillträda det. Konungen lät diplomatiskt svara, att han sympatiserade med garantitraktatens grundsatser men ansåge, att de tyska furstarna, som vore de av Frankrike närmast hotade, borde gå i spetsen. När kejsaren, Danmark och de förnämsta riksstånden anslutit sig, skulle England också göra det.[6] På officiellt håll fortsatte man ännu en tid att visa hoppfullhet i Holland i fråga om Englands accession, men i huvudsak vän-

---

[4] Middlebush, The dispatches of Thomas Plott and Thomas Chudleigh, s. v ff., xii f.

[5] Gyldenstolpe t. K.M. 16 aug. 1681 (*Holl.*). d'Avaux, I s. 165 f. Middlebush, a. a., s. 11 ff. Fruin, Prins Willem III in zijn verhouding tot Engeland, s. 90 ff. Japikse, II s. 154 f.

[6] Fruin, a. a., s. 93 f. Japikse, II s. 157. Lodge, a. a., s. 213 f. Middlebush, a. a., s. XVII ff.

tade man icke längre något stöd från det hållet. Härmed hade koalitionspolitiken redan drabbats av ett allvarligt bakslag. Den senare utvecklingen visar, att Frankrike kunde betvingas, först sedan England sällat sig till dess motståndare.

Då Gyldenstolpe år 1680 avfärdades till Holland för att skaffa Sverige stödet av en stark sjömakt, skickades ungefär samtidigt såsom en reservåtgärd hovrådet *Johan Leijonberg* till England. På hösten samma år kom en engelsk envoyé, *Warwick*, till Sverige, och underhandlingar om ett förbund och en handelstraktat kommo i gång, huvudsakligen i Stockholm. Till en början visade engelsmännen därvid stort intresse.[7] Dels detta och dels den medvetet färgade uppfattning om Karl II:s politik, som bibragtes Gyldenstolpe i Haag, torde ha gjort, att Bengt Oxenstierna verkligen ansåg sig kunna räkna med England för garantitraktaten, såsom han förklarade i den stora rådsdebatten. Efter undertecknandet beordrades envoyén Leijonberg att stödja de holländska diplomaterna i deras arbete att förmå Karl II till inträde i förbundet. Han instruerades även att vid en eventuell accessionsunderhandling hänvisa engelsmännen till Stockholm, enär de andra svensk-engelska förhandlingarna redan vore i gång där. Om möjligt skulle Leijonberg även utverka subsidier — en order, som ej tyder på alltför god kännedom om den engelska politiken![8]

Det negativa resultatet av Beuningens beskickning öppnade dock snart ögonen för huru mycket man kunde hoppas på Karl II, och i november var redan misstron förhärskande mot England trots Warwicks försäkringar. Även den lovande direkta svensk-engelska underhandlingen rann småningom ut i sanden.[9]

---

[7] Kreditiv f. Leijonberg 11 maj 1680 (*RR*). B. Oxenstierna t. K.M. 11 sept. 1680, 12 jan., 2, 5, 9 mars, 17 aug. 1681 (*Skrivelser till Karl XI*). K.M. t. Leijonberg 12 okt. 1681 (*RR*). Fåhræus, Sveriges allianssystem, s. 116. Bittner & Groos, Repertorium der dipl. Vertreter, I s. 199.

[8] K.M. t. Leijonberg 24 okt., 18 nov. 1681 (*RR*).

[9] K.M. t. B. Oxenstierna 8, 30 nov. 1681, 4 febr. 1682 (*Skrivelser till kanslipres.*). B. Oxenstierna t. K.M. 9, 16, 26 nov., 14 dec. 1681, 18 mars 1682 (*Skri-*

Leijonberg förblev envoyé i England till sin död 1691. Warwick vände hem i början av 1683, kvarlämnande sin sekreterare och beskickningskaplan *Robinson*, vilken som resident och senare envoyé representerade sitt land i Sverige till 1709. Några politiska förhandlingar av vikt bedrev dock ej någon av dessa under de år, som här skildras.[1]

9. Svenska förbundsunderhandlingar med Lüneburg och Münster.

Medan ansträngningarna att draga England till den antifranska koalitionen huvudsakligen utgingo från Holland, åtog sig Sverige arbetet i Nordvästtyskland, där furstbiskopen av Münster och särskilt det lüneburgska huset voro av vikt. Ett närmande till dem föreföll ej utsiktslöst.

Redan tidigare under 1681 hade Karl XI sänt generalauditören i Bremen, *Matthias Cleen*, till Lüneburg för underhandlingar »pro mutua defensione terrarum in Imperio sitarum». Cleen var dock ej utrustad med något traktatprojekt, utan meningen var, att de närmare förslagen skulle komma från hertigarna. Han anlände i mars till ort och ställe och fann god disposition för en förbindelse med Sverige vid de tre lüneburgska hoven såväl som hos biskopen av Münster, vilken han också besökte.[2]

Först i början av juli fick Cleen den väntade preliminära propositionen från hertigarna, vilken gick ut på en allians till skydd för bägge parternas territorier i nedersachsiska och westfaliska kretsarna mot alla angrepp. Genom begränsningen

velser till Karl XI). K.M. t. Leijonberg 1 dec. 1681 (*RR*). FÅHRÆUS, Sveriges allianssystem, s. 116 ff.

[1] Memorial fr. Warwick och Robinson (*Angl.*). Michon t. Croissy 9 febr. 1683 n.st. (*Pe*). ELGENSTIERNA, Den introducerade svenska adelns ättartavlor, IV s. 527. DICTIONARY OF NATIONAL BIOGRAPHY, LIX s. 439, XLIX s. 23 ff. — Den nämnde John Robinson, senare biskop i London, är av intresse i annat sammanhang såsom författare till den 1694 utgivna »An Account of Sweden», vilken mycket lästes av utländska statsmän som en handbok om Sverige.

[2] Instr. f. Cleen 9 febr. 1681 (*RR*). Cleen t. K.M. 16, 23, 29 mars, 5, 13, 30 april 1681 (*Germ.*).

till dessa kretsar, där Lüneburg hade alla sina besittningar, uteslöts svenska Pommern, som låg i översachsiska kretsen. Dessutom framförde hertigarna vissa önskemål i fråga om titulatur och ceremoniel. Dessa, som de segt vidhöllo under de följande årens förhandlingar med Sverige, gingo ut på att härvidlag göra dem jämställda med kurfurstarna.[3] I avvaktan på svar från Sverige avstannade t. v. Cleens underhandling.

Efter Cleens besök hos biskopen av Münster kom vid midsommartiden i staden Bremen ett sammanträffande till stånd mellan biskopens vicekansler, *zur Mühlen,* och från svensk sida bremiske kanslern *Esaias von Pufendorf,* en broder till den berömde Samuel Pufendorf. Vid detta samt i den därpå följande korrespondensen visade zur Mühlen stort intresse för en trippelallians mellan Sverige, Münster och Lüneburg till skydd för resp. makters besittningar i nedersachsiska och westfaliska kretsarna. Underhandlingar pågingo samtidigt mellan Münster och Lüneburg om samma sak. Emellertid påpekade zur Mühlen, att det tilltänkta fördraget icke finge hindra biskopen av Münster att bevara ett gott förhållande till Frankrike.[4] Sedan hertigarna av Lüneburg framfört sina förslag till Cleen, ökades ytterligare biskopens önskan om förbund med Sverige, och zur Mühlen begärde, att Pufendorf skulle skaffa sig instruktioner från Sverige och möta münsterska utsända vid en ny konferens.[5]

Pufendorf tillrådde ivrigt en sådan sammankomst, och den 10 september sände Karl XI order till honom och bremiska regeringsrådet *Eberhard von Grafenthal* att underhandla med biskopens representanter. Efter ett dröjsmål, sannolikt orsakat av att man ville avvakta avslutandet av förbundet med Holland, följde härefter den 7 november fullmakt och instruktion. Enligt den senare borde alliansen ha till mål gemensamt försvar av parternas besittningar i hela Tyska Riket. Lüneburgs deltagande skulle Karl XI gärna se. I övrigt önskade han, att

[3] Cleen t. K.M. 5, 12 juli 1681 (*Germ.*).

[4] Pufendorf t. K.M. 1 juli 1681 (*Germ.*).

[5] Zur Mühlen t. Pufendorf 31 juli, 20 aug. 1681 n.st. som bilagor till Pufendorf t. K.M. 28 juli, 19 aug. 1681 (*Germ.*).

mera specificerade förslag först avgåves av biskopen. Kort därefter tillställdes Pufendorf och Grafenthal en kopia av garantitraktaten, vilken de skulle begagna för att visa svenskarnas uppriktiga önskan »die allgemeine Ruhe und Wohlstand erhalten zu helfen». De uppmanades även att på allt sätt påskynda fördragets avslutande, eftersom man måste misstänka, att Sveriges fiender skulle söka ställa hinder i vägen. Smärre svårigheter borde de ej låta hindra en traktat utan ändå avsluta den och låta tvistigheterna anstå för att lösas vid ratifikationen.[6]

Trots dessa befallningar om skyndsamhet synes Bengt Oxenstierna ännu ej ha insett, att garantitraktaten skulle försvåra eller omöjliggöra en förbindelse med Münster. Liksom i fråga om England hade han beräknat dess verkan i Tyskland på ett alltför optimistiskt sätt. Han väntade, att alla makter, som oroades av Frankrikes expansion, med glädje skulle sluta sig till den fredsbefrämjande koalitionen. Detta skulle dock ha fordrat en betydligt högre uppskattning av garantitraktatens styrka och pålitlighet än den som fanns vid de flesta hoven.[7]

De svenska underhandlarna visade stor iver, redan innan de påskyndande orderna kommit. De meddelade vicekansler zur Mühlen, att de skulle vara på den överenskomna konferensorten Wildeshausen den 26 november och begåvo sig i väg utan att avvakta svar. I Wildeshausen fanns dock ingen delegation dem

---

[6] Pufendorf t. K.M. 19 aug. 1681 (*Germ.*). Grafenthal t. K.M. 29 sept. 1681 (*Germ.*). Instr. f. Pufendorf och Grafenthal 7 nov. 1681 (*RR*). K.M. t. Pufendorf och Grafenthal 18, 25 nov. 1681 (*RR*).

[7] Att Oxenstierna verkligen hyste den tron, att garantitraktaten skulle underlätta förbund med Münster och Lüneburg, framgår av hans korrespondens med Karl XI och av att han i motsatt fall ej skulle ha visat sådan långsamhet i underhandlingarna med nämnda makter (jfr följande sida) under sommaren och hösten 1681 — en tid, då han helt hade ledningen av den svenska utrikespolitiken. Däremot uppger sekr. Åkerhielm i ett betänkande flera år senare, att avsikten varit att sluta förbunden med Münster och Lüneburg, *innan* traktaten med Holland hunnit komma till stånd. Detta skulle onekligen tyda på att Oxenstierna haft en mera skeptisk uppfattning om garantitraktatens följder, men det strider mot hans samtidiga uttalanden, och man måste då göra det mindre sannolika antagandet, att han medvetet fört både konungen och rådet bakom ljuset. — B. Oxenstierna t. K.M. särskilt 9, 25 nov. 1681 (*Skrivelser till Karl XI*). »Relation om negociationen med hertigarna av Lüneburg» 16 mars 1684 (Åkerhielm) i *Betänkanden ... i utrikes ärenden RA.*

till mötes. I stället anlände en kurir från zur Mühlen med meddelande, att denne fått underrättelsen om avresan alltför sent, med den följd att varken han eller de övriga utsedda kunnat bereda sig tillfälle att resa. Ursäkterna voro plausibla, men påfallande var, att vicekanslern ej föreslog en ny tidpunkt för konferensen utan i stället ansåg, att Pufendorf nu kunde hinna göra en förut beramad resa till Sverige.[8]

Det var tydligt, att biskopen av Münster ändrat hållningen mot Sverige efter garantitraktatens avslutande. Långt ifrån att öka hans önskan om ett förbund med Sverige, såsom man där hoppades, hade den avskräckt biskopen, vilken som alla västtyska furstar var ytterst känslig för Frankrikes vilja. I ett senare brev till Pufendorf erkände zur Mühlen öppet, att man i Münster funne förbundet med Holland vara ett vågspel med hänsyn till att flera av provinserna varit emot traktaten, att England ej ville ansluta sig samt att kejsarens och Spaniens styrka vore ringa. Då Sverige belastat sig med en så riskfylld allians, vågade biskopen av Münster icke förbinda sig med det, förrän det visat sig, vilken ställning Danmark, Brandenburg och Lüneburg ämnade intaga.[9]

Det lüneburgska projektet, som lämnades Cleen i juli, övertänkte man länge i Sverige. Förmodligen ville man även härvid avvakta den holländska traktatens ingående. Cleen hemkallades för att personligen avge rapport och avreste i oktober, sedan han betygat för hertigarna, att hans hemresa blott syftade att påskynda traktaten, icke motsatsen. Under tiden uppdrog K.M. åt Pufendorf och Grafenthal att sköta underhandlingarna också med lüneburgska huset.[1]

Anländ till Sverige uppsatte Cleen en skriftlig berättelse av den 16 november över hertigarnas inställning. Han hade funnit starka anti-franska tendenser i Lüneburg. Särskilt efter

[8] Pufendorf t. K.M. 24 nov. 1681 (*Germ.*). Pufendorf och Grafenthal t. K.M. 30 nov., 9 dec. 1681 (*Germ.*).

[9] Zur Mühlen t. Pufendorf 10 dec. 1681 som bilaga till Pufendorf och Grafenthal t. K.M. 19 dec. 1681 (*Germ.*).

[1] Cleen t. K.M. 6, 18 okt. 1681 (*Germ.*). Instr. f. Pufendorf och Grafenthal 7 nov. 1681 (*RR*).

Strassburgs fall ansåge hertigarna, att en damm måste sättas mot Frankrikes övergrepp mot Riket, och de ville därför utan dröjsmål sluta ett förbund med Sverige, till vilket de väntade, att andra Frankrikes fiender skulle ansluta sig. Som säkra påräknade de Generalstaterna, biskopen av Münster och lantgreven av Hessen, och de hoppades även på England. Vidare vore de övertygade, att kurfursten av Brandenburg efter Strassburgs fall ville medverka till åtgärder mot Frankrike.[2] Detta tydde ju på en politik, som fullständigt överensstämde med garantitraktatens intentioner. Betänkligt var blott, att den grundade sig på alldeles felaktig uppfattning om Englands, Brandenburgs och Münsters inställning. Det funnes risk, att hertigarna skulle dra sig tillbaka, då de kommit underfund med sitt misstag.

Över det lüneburgska traktatprojektet och Pufendorfs och Grafenthals insända anmärkningar däröver uppsatte Bengt Oxenstierna tillsammans med sin främste medarbetare, hovkansler *Edvard Ehrensteen*, ett betänkande av den 25 november.[3]

Den första punkten i projektet fann han icke vålla några svårigheter. Enligt den skulle förtroligt samarbete råda i allt som rörde nedersachsiska kretsen. Man skulle arbeta på att ej blott de fördragsslutande utan även övriga »membra circuli» bevarades i sina besittningar i kretsen. Härmed avsågo hertigarna enligt Pufendorf och Grafenthal skydd för hertigen av Holstein-Gottorp och furstbiskopen av Lübeck samt ett förhindrande av danska planer att betunga Elbesjöfarten med en tull vid Glückstadt.

Enligt punkt 2 skulle i defensivalliansen inneslutas bägge parternas i nedersachsiska och westfaliska kretsarna belägna länder, även de som Sverige nyligen avträtt genom freden i Celle. Pufendorf och Grafenthal erinrade om att vissa territoriella tvister ännu kvarstode från freden, men Oxenstierna

---

[2] »Alluntertänigste Bericht...» 16 nov. 1681 (*Germ.*).

[3] Projektet, Pufendorfs och Grafenthals »annotata» samt Oxenstiernas »Monita ad projectum fœderis cum Luneburgico» finnas som bilagor till B. Oxenstierna t. K.M. 25 nov. 1681 (*Skrivelser till Karl XI*).

ansåg sig i huvudsak kunna gilla även denna punkt; dock fann han önskligt, att också Pommern inneslötes.

Hjälpsändningen vid krigsfall önskade lüneburgarna i tredje artikeln fastställd till 2—3,000 man, lika för bägge parterna. Hertigarna erkände, att man kunde anse, att de borde lämna mera trupper än Sverige, eftersom deras besittningar i ifrågavarande kretsen vore större än de svenska, men de funne, att Karl XI med hänsyn till sin större makt borde kunna gå med på likhet i fråga om truppstyrkan. Pufendorf och Grafenthal betraktade som rättvist, att Sveriges förpliktelser bleve mindre än hertigarnas, men Oxenstierna var även här mera tillmötesgående. Han ansåg, att då Sverige ändå genom det lüneburgska förbundet snart skulle bli tvingat att översända trupper till provinserna i Tyskland, kunde man lova hertigarna samma styrka som den, de själva presterade, vilket skulle höja det svenska inflytandet inom förbundet.

Den i punkt 4 önskade avträdelsen av den obetydliga ön Alte Verder i Weser ville Oxenstierna icke heller sätta sig emot, blott hertigarna ville bekväma sig till att som ersättning avstå en viss holme, som Cleen föreslagit, så att det hela skulle få karaktär av byte i stället för avträdelse. Beträffande Lüneburgs övriga önskningar i fråga om salthandeln med Bremen och Verden samt vissa titulaturfrågor föreslog Oxenstierna, att den förstnämnda frågan hänsköts till kommerskollegium och att man gjorde eftergifter i den senare.

Ungefär samtidigt med att Oxenstierna uppsatte detta betänkande, ägde Pufendorfs och Grafenthals resa till Wildeshausen rum, vilken blev resultatlös till följd av garantitraktaten. Denna senare sågs knappast med större glädje av Pufendorf än av furstbiskopen, ty kanslern var en övertygad anhängare av det franska förbundet.[4] Sedan biskopen dragit sig tillbaka, förlorade Pufendorf helt modet och trodde, att garantitraktaten även hade förstört möjligheterna att ernå förbund med Lüneburg. I Sverige visste man dock, att detta hus

[4] Se t. ex. Pufendorf t. K.M. 28 juli 1681 (*Germ.*) och Pufendorfs stora »Bedencken über den Zustand des Königreichs Schweden» från juli 1682, utgivet i tryck av SCHIRRMACHER.

icke såg det holländska fördraget på samma vis som biskopen, och vid ett besök hos hertigen av Hannover i december fann Pufendorf, att Lüneburg ännu stod kvar vid sin önskan att underhandla med Sverige. Hertigarna ställde i utsikt, att de vid årsskiftet skulle sända ett utförligare traktatförslag till Pufendorf och Grafenthal.[5]

Efter underrättelsen om misslyckandet i Wildeshausen sände Karl XI order till de båda underhandlarna, att de på allt sätt skulle söka betaga biskopen hans misstro mot garantitraktaten. Något större hopp om att kunna omstämma den münsterska politiken hyste man dock ej i Sverige, och i januari 1682 fick Pufendorf tillåtelse att göra sin önskade resa till Sverige.[6]

Dessförinnan hade Cleen i slutet av 1681 återsänts till Lüneburg med en ny instruktion av den 6 december. Den överensstämde i huvudsak med den förra från februari och var präglad av långt mindre tillmötesgående mot hertigarna än Oxenstiernas betänkande. Sannolikt är det konungens eget ingripande, som nu här kan spåras.[7]

Målet skulle fortfarande vara en allians till skydd för parternas områden inom *hela* Tyska Riket. Cleen kunde använda garantitraktaten som ett bevis på Sveriges goda uppsåt till fredens bevarande. Otillräckligheten av trupperna i Bremen och Pommern borde ej avskräcka lüneburgarna från en förbindelse med Sverige; sändebudet beordrades meddela, att Karl XI vore beredd att vid behov både översända en armé från Sverige och göra värvningar i Tyskland. Cleen hade även att efterforska, om hertigarna fortfarande vore övertygade om att Brandenburg kunde påräknas emot Frankrike. I fråga om salthandeln ville konungen visa tillmötesgående. Däremot nämndes i instruktionen intet om Alte Verder eller titulaturen. Meningen var nämligen, att Cleen ej skulle föra de egentliga

---

[5] Pufendorf och Grafenthal t. K.M. 9, 19, 30 dec. 1681 (*Germ.*). Cleen t. K.M. 25 dec. 1681 (*Germ.*). B. Oxenstierna t. K.M. 7 jan. 1682 (*Skrivelser till Karl XI*).

[6] K.M. t. Pufendorf och Grafenthal 2 jan. 1682 (*RR*). K.M. t. Pufendorf 20 jan. 1682 (*RR*).

[7] Jfr nedan s. 118 och 201 f.

underhandlingarna utan blott bearbeta stämningen och tjänstgöra som rapportör. Själva »traktatverket» skulle genom korrespondens och sammankomster på lämplig ort med lüneburgska ombud skötas av Pufendorf och Grafenthal, vilka redan hade fullmakt att underteckna. Den oadlade generalauditören Cleen ansågs ha för låg rang, för att man skulle kunna låta honom bli huvudpersonen i underhandlingen utan att visa missaktning mot hertighuset. Då sedan Pufendorf reste till Sverige, uppdrogs det lüneburgska problemet åt Gyldenstolpe i Haag, och Cleen beordrades meddela honom alla nyheter.[8]

Avsikten med att flytta förhandlingen från Lüneburg till Haag och låta den försiggå där mellan å ena sidan Gyldenstolpe och å den andra representanterna för Hannover, *Reck*, och för Celle-Wolfenbüttel, *Siegels*, var att slippa vissa intriger från franske envoyén *d'Arcy*[9] och andra vid de lüneburgska hoven samt att få bättre möjlighet att tillgodogöra sig Generalstaternas stöd och kanske lättare få Lüneburg med i garantitraktaten. Vidare kunde man i Haag förhandla med de olika hertigarna var för sig och dra nytta av Ernst Augusts större böjelse för garantitraktaten, då den ej neutraliserades av de övriga hertigarnas återhållsamhet. Slutligen åtnjöt Gyldenstolpe stort förtroende hos Bengt Oxenstierna, medan Pufendorf var en prononcerad motståndare till hans politik.[1]

---

[8] Memorial f. Cleen 6 dec. 1681 (*RR*). K.M. t. Gyldenstolpe 2, 20 jan. 1682 (*Holl.*). K.M. t. Cleen 24 febr. 1682 (*RR*). B. Oxenstierna t. K.M. 3 maj 1682 (*Skrivelser till Karl XI*).

[9] Sedan 1679 voro hertigarna av Celle och Wolfenbüttel förenade med Frankrike genom ett förbund, som dock redan var halvt bortglömt. Efter alliansen mellan Sverige och Holland sökte Ludvig XIV få till stånd en traktat med hela lüneburgska huset, vilket skulle lova att godtaga reunionerna och arbeta för ett fredligt erkännande av dem. Som lockbete uppställdes möjligheten av erövringar från Sverige men däremot icke subsidier. Hertigarna försäkrade, att de ej ämnade tillträda garantitraktaten, men f. ö. hade de franska försöken ingen framgång och upphörde för en tid framåt i februari 1682. — Ludvig XIV t. d'Arcy 27 nov., 4, 18 dec. 1681, 1, 15 jan., 12, 19, 26 febr. 1682 n.st. (*Pk*). D'Arcy t. Ludvig XIV 24 okt., 1, 13 nov., 11, 18, 22 dec. 1681, 16, 23 jan. 1682 n.st. (*Pk*). SCHNATH, I s. 124 f., 166 ff.

[1] K.M. t. B. Oxenstierna 10, 21 jan. 1682 (*Skrivelser till kanslipres.*). B. Oxenstierna t. K.M. 28 jan., 11 febr. 1682 (*Skrivelser till Karl XI*).

10. Sveriges läge vid årsskiftet 1681/82.

1681 hade onekligen varit ett viktigt år i Sveriges yttre politik. Man kan knappast säga, att det medfört en direkt övergång från det franska lägret till det kejserligt-holländska, ty sedan frederna 1679 hade Sverige stått utan verkliga allierade. Blott med osäkra band var det förenat med Frankrike och Danmark, och dessa bägge »förbund» voro f. ö. så beskaffade, att de omöjliggjorde varandra. Sveriges relationer till övriga makter voro ännu präglade av det nyss avslutade kriget.

Denna isolering bröts genom garantitraktaten. Den hade måst köpas med handelspolitiska eftergifter, men å andra sidan gav den Sverige värdefulla fördelar. Man förvärvade stödet av en stark sjömakt, vilket var nödvändigt för Östersjöväldets sammanhållande. Vidare banade den holländska alliansen väg för vänskap med kejsaren och de tyska riksstånd, som stodo på hans sida. Att önska var, att detta förbättrade förhållande skulle kunna utnyttjas också till direkta tvåmaktsfördrag vid sidan av garantitraktaten och att man skulle kunna lägga tyngdpunkten på dem. En rad separata defensivallianser vore för Sverige det lyckligaste. Härigenom undsluppe man faran att genom garantitraktaten tvingas deltaga i en för de svenska intressena främmande polistjänst gentemot Frankrike på kontinenten.

Krigsriskerna i en sådan beklaglig utveckling kunde emellertid minskas, om anslutningen till Haagtraktaten bleve så stor, att Frankrike måste falla undan. Dessvärre föreföll det ej så. De olika ländernas inställning till garantitraktaten hade i det stora hela redan klarnat vid årsskiftet. Såsom makter, vilka mer eller mindre kunde påräknas, hade Bengt Oxenstierna den 18 oktober i rådet nämnt kejsaren, Spanien, England, Danmark, Brandenburg, Lüneburg och Münster. Blott de båda förstnämnda voro deciderat redo att ansluta sig, fastän de icke visade någon skyndsamhet. England blev en stor och oroväckande besvikelse. Då det nu stod utanför, fanns risken, att det kunde genom en fientlig politik förlama Holland, så att detta ej förmådde eller vågade uppfylla sina förbundsplikter,

t. ex. att sända en flotta till Sveriges hjälp. Även i fråga om Münster hade Oxenstierna blivit besviken. Mera väntat, säkerligen även av honom, hade varit, att Danmark och Brandenburg skulle avböja. En ljuspunkt var däremot Lüneburg, vilket var lika redo att underhandla med Sverige efter som före garantitraktatens avslutande.

Verkningarna av den nya politik, som Sverige slagit in på, voro i huvudsak ännu ett oskrivet blad. Skulle Sveriges nya förbundssystem bli en rad defensiva tvåmaktsallianser eller en anti-fransk liga? Kunde Sverige hos kejsaren och Holland finna tillräckligt skydd för provinserna på andra sidan Östersjön? Skulle bundsförvanterna visa sig villiga att försvara även Holstein-Gottorp? Dessa frågor, som voro av avgörande betydelse för Sveriges trygghet och ställning, kunde blott av den fortsatta utvecklingen besvaras.

De små förhoppningar, som man i Sverige hade hyst, att trots garantitraktaten ernå en innehållslös allians med Frankrike hade vid årsskiftet hunnit visa sig grundfalska. Som väntat var det omöjligt att stå med ett ben i vartdera lägret. Däremot föreföll det icke otroligt, att Frankrike skulle behålla vissa hänsyn till Sverige och ej helt ge sig hämndlust och fiendskap i våld. Här fanns en värdefull tillgång att taga vara på.

Av största intresse för framtiden var naturligtvis även frågan om Danmarks hållning. Landet var tydligen ej att påräkna till garantitraktaten, och följaktligen var det ganska säkert, att det i stället komme att förbinda sig med Frankrike och Brandenburg. Men skulle danskarna i ett sådant förbund blott söka säkerhet för Sverige, eller skulle de tillsammans med Brandenburg slå in på revanschpolitikens väg? Hur skulle vidare förhållandet mellan Danmark och Holstein-Gottorp utveckla sig?

Även svaren härpå blir det den följande skildringens uppgift att giva.

II.

Krigshot under första hälften av 1682. Underhandlingar om förbund med kejsaren och Lüneburg samt om specialkonventionen.

1. Frankrike förbinder sig med Danmark och Brandenburg.

Målet för den franska politiken var att utan krig förmå Tyska Riket och Spanien att erkänna reunionerna. Trots att öppet krig ej rått, skulle osäkerhetstillståndet således avslutas av en formlig fred. Detta borde kunna vinnas genom påtryckningar i förening med ytterligare invasionshot. För att den tyska riksdagen skulle förmås fatta beslut om avträdelser, var det vidare nödvändigt, att Frankrike förvärvade allierade med säte och stämma i den. På förslag av riksdagen enade sig bägge parterna om en konferens i Frankfurt, vilken skulle behandla tvistigheterna mellan Tyska Riket och Frankrike. Till denna infunno sig under år 1681 efter långa dröjsmål två franska ambassadörer samt en kejserlig kommission, vilken vid sin sida hade en riksdeputation, bestående av representanter för åtta av riksdagens utvalda stånd.[1] I december framställde fransmännen sitt förslag, vilket de sedan ej kunde förmås att vika ifrån: genom ett fredsavtal skulle till Frankrike avträdas de reunioner, som ägt rum före den 1 augusti 1681 n.st. samt dessutom Strassburg. Samma förslag hade en månad tidigare gjorts i Wien. Förhandlingarna i Frankfurt råkade emellertid genast i dödvatten. Kejsaren hoppades komma i ett gynnsammare läge genom det svensk-holländska förbundet och utsatte dem för en medveten förhalningspolitik, och mellan de olika ståndens sändebud utbröto sega strider i ceremonifrågor. Un-

[1] Dessa voro Kurmainz och Kursachsen, Pfalz-Lautern, Lüneberg, Österrike, Bamberg samt städerna Köln och Regensburg.

der den tid av ett år, då konferensen var samlad, kom den aldrig ur fläcken.[2]

Garantitraktaten utgjorde en tydlig fara för den franska politiken. Så snart Ludvig XIV fått underrättelse om vad som försiggick mellan Sverige och Holland, satte han in alla krafter på att hindra det tilltänkta förbundet. Men han hade även en annan pil på sin båge, och det var denna, som blev den viktiga, då det visat sig, att den förra förfelat sitt mål. Vore garantitraktaten ej möjlig att hindra, kunde den åtminstone neutraliseras genom ett allianssystem, som vore så starkt, att det ändå kunde garantera ett fredligt erkännande av reunionerna. Den 9 november, då konungen just kommit åter från sitt intåg i Strassburg, hölls en konselj, som enligt brandenburgske envoyén varade i sju timmar, och där man överlade om vilka åtgärder, som skulle vidtagas med anledning av garantitraktaten. Dagen därpå sändes order till franske envoyén i Berlin, *Rébenac*, att försiktigt förespegla kurfursten, vilka vinster han i innevarande konjunkturer kunde göra från Sverige genom att hålla fast vid och stärka de förbund, som han efter freden i Nijmegen slutit med Frankrike.[3]

Den 24 november sändes både till Rébenac och Köpenhamnsambassadören *Martangis* utförliga order. Ludvig XIV önskade ett ökat samarbete med Brandenburg samt förbund även med Danmark. Den nya traktaten med kurfursten skulle ha till mål ömsesidigt försvar av alla innehavda territorier, således även av reunionerna. Brandenburg måste godtaga och befordra Frankrikes nyligen framställda förslag till fred med Riket. Subsidierna till Brandenburg kunde ökas från 100,000 rdr om året enligt traktaten av januari 1681 till 150,000 i fred och 200—300,000 i krigstid. Ett viktigt förbehåll låg dock i instruktionens ord: »Vous devez seulement observer de ne m'engager à rien qui puisse être directement contraire aux intérêts de la Suède...»[4]

[2] Auerbach, Recueil des instructions XVIII Diète germanique, s. 60 ff., 70. Auerbach, La France et le saint empire romain germanique, s. 216 ff. Strich, Das Kurhaus Bayern, II s. 399, 426, 433.

[3] Pagès, s. 473.

[4] Ludvig XIV t. Rébenac 4 dec. 1681 n.st. (*U.u.A.*, XX: 1 s. 605 ff.). Fehling, s. 154 ff. Pagès, s. 473 f. Philippson, III s. 290 ff. Waddington, II s. 481 ff.

Martangis fick större erbjudanden att göra. Även förbundet med Danmark skulle vara defensivt och ej innehålla direkt mot Sverige riktade bestämmelser. Subsidier kunde beviljas med i fredstid 150,000 rdr om året och i krigstid 500—600,000. Ludvig XIV vore villig godtaga, att frederna i Westfalen, Nijmegen och Fontainebleau icke nämndes i traktaten, vilket danskarna kunde tolka, som om Frankrike frånträtt garantien av dem. Muntligt eller i form av en hemlig tilläggsartikel kunde Martangis ge Christian V fria händer mot Holstein-Gottorp. Frankrike ville stödja de danska planerna på Elbetullen, på annektering av Hamburg och på repressalieåtgärder mot Spanien för kraven om resterande subsidier. Den motprestation, som begärdes av Danmark, var hjälp med cirka 14,000 man, om de franska fredsförslagen i Frankfurt ej skulle antagas utan krig uppstå.[5]

Underhandlingen i Berlin på grundval av Ludvig XIV:s villkor av den 24 november blev icke svår. Den 12/22 januari 1682 undertecknades det nya fördraget, vilket angav sig som en försiktighetsåtgärd gentemot garantitraktaten (art. 2). Frankrike inskränkte sina krav på Riket till vad det innehade den 1 augusti 1681 n.st. jämte Strassburg (art. 3). Kurfursten lovade stödja de franska pretentionerna (art. 4). Hjälptruppernas antal höjdes till 15,200 man från fransk och 7,600 från brandenburgsk sida (art. 5) samt subsidierna till 133,333 $^{1}/_{3}$ rdr (= 400,000 livres) i fred och 300,000 i krig (art. 6—7). Bestämmelsen, att Frankrike måste betrakta som krigsanledning, om Spanien angrepe Brandenburg med anledning av dess repressalieåtgärder, förnyades (art. 8) och likaså de övriga artiklarna i traktaten av januari 1681. Ratifikationsutväxlingen skedde i början av mars 1682.[6]

Martangis hade i Köpenhamn svårare att nå resultat. Christian V hade nu visserligen börjat märka omöjligheten att komma till en tillfredsställande uppgörelse med kejsaren, Spanien och Holland, men riskerna voro stora att nu efter eröv-

---

[5] Laursen, VII s. 577 f. 2dra instr. f. Martangis 4 dec. 1681 n.st. (*Recueil des instructions XIII Danemark*, s. 36 ff.).

[6] Traktaten tryckt hos Pagès, s. 633 ff. och Moerner, s. 426 ff., 715 ff. Fehling, s. 159 f. Pagès, s. 475 f. Philippson, III s. 297. Waddington, s. 483 ff.

ringen av Strassburg förbinda sig med Frankrike, som hade starka fiender i Danmarks grannskap: Sverige, Holland och åtskilliga av de tyska ständen.

Då kurfursten märkte den danska tveksamheten, sände han sin förtrogne, hovrådet *Fuchs*, till Köpenhamn. Denne hade att påpeka, att Frankrike vore mäktigt men kejsaren och Riket försvagade och att England troligen ej komme att tillträda garantitraktaten. Han skulle kraftigt varna för Sverige, som säkerligen icke hade fredliga avsikter och som gått bakom ryggen på danskarna vid garantitraktatens avslutande. I stället borde Fuchs verka för en fransk-dansk-brandenburgsk trippelallians och förklara, att kurfursten vore nära ett traktatundertecknande med Frankrike. Det hemliga fördraget med samma makt av 1681 skulle däremot ej avslöjas för danskarna.[7]

Fuchs, som stannade i Köpenhamn blott några dagar i mitten av januari 1682, hade flera konferenser med Ahlefeldt. Denne visade stor benägenhet för en allians med Brandenburg men förklarade, att de franska erbjudandena ännu ej vore tillräckliga. En traktat mellan Danmark och Brandenburg, varom underhandlingar bedrivits ända sedan våren 1681, fördes emellertid snabbt i hamn, undertecknades den 31 januari 1682 i Berlin och ratificerades i mars. Den fastslog förtroligt utrikespolitiskt samarbete (art. 2—4) och ömsesidigt försvar med hjälp till den angripna parten med 4,000 man (art. 7). Subsidiefordringarna på Spanien och Holland skulle man gemensamt söka utkräva, om nödvändigt med vapenmakt (art. 17). Brandenburg skulle slutligen befordra Danmarks önskemål om Glückstadttullen samt indrivandet av dess fordringar hos åtskilliga riksstånd för resterande kvarterpengar, som utskrivits från de icke armerade staterna under det senaste rikskriget (art. 18). Direkt mot Sverige riktade avtal förekommo däremot ej.[8]

Intimiteten mellan Danmark och Brandenburg underlättade

[7] Instr:er f. Fuchs 24, 25 dec. 1681 (*U.u.A.*, XIX s. 576 ff.). Laursen, VII s. 533 ff. Salpius, Paul von Fuchs, s. 44 f.

[8] Fuchs t. Fredrik Vilhelm 10, 15 jan. 1682 (*U.u.A.*, XIX s. 580 ff.). Traktaten tryckt i *Danmark-Norges Traktater*, VII s. 536 ff. och Moerner, s. 428 f. Fehling, s. 161 ff. Fåhræus, Sverige och Danmark, II s. 42. Philippson, III s. 298 f.

Martangis' underhandling, ty Danmark hade nu fått en lugnare ställning gentemot garantitraktatens makter. Den svåraste frågan var om subsidiernas storlek, men siffrorna jämkades småningom samman, och den 15/25 mars undertecknades i Köpenhamn alliansen mellan Frankrike och Danmark. Den skulle vara defensiv och avse att bevara territorier och rättigheter, som de förbundna besutto eller *kunde ställa fordringar på* av gammalt eller genom westfaliska och nijmegiska frederna (art. 5).[9] I fall endera makten angrepes, hade den andra att lämna bistånd till lands och sjöss inom tre månader (art. 6). Om den anfallnes bundsförvant ej kunde komma till direkt hjälp, ägde han fylla sina förpliktelser genom en diversion på annat håll, där den vore möjlig och gjorde största nyttan (art. 9). Danmark skulle befordra de franska, i Frankfurt framställda fredsvillkoren (art. 10).

Härtill fogades nio hemliga tilläggsartiklar. Ludvig XIV lovade att nöja sig med Frankfurtvillkoren och, om dessa uppfylldes, icke framställa vidare krav mot Riket. Ej heller skulle han i sådant fall fordra bistånd från Danmark (art. 1). Hjälptrupperna vid »casus fœderis» fastställdes till 16,000 man, lika för bägge parterna (art. 3), och de franska subsidierna till 200,000 rdr om året i fred och 600,000 i krig (art. 4 och 7). Slutligen förklarade sig Ludvig XIV ha för avsikt att ingå ett liknande defensivförbund med Brandenburg (art. 8). För att dölja sitt tidigare samförstånd för danskarna ingingo Ludvig XIV och kurfursten den 24 mars ett skenfördrag, utgörande en upprepning av de tidigare överenskommelserna, vilken traktat meddelades Danmark. Ett något senare antaget tilläggsinstrument till Köpenhamnstraktaten stadgade, att om Danmark råkade i krig med Spanien med anledning av sina fordringar på resterande subsidier, gällde detta för Frankrike som »casus fœderis». Den fransk-danska traktaten ratificerades i april, icke utan tvekan i Paris, där man ansåg, att Martangis beviljat alltför goda villkor.[1]

[9] »quæ ipsis aut ab antiquo aut vigore instrumentorum pacis Monasterii et Neomagi conclusorum competunt».

[1] Det fransk-danska fördraget tryckt i *Danmark-Norges Traktater*, VII s. 598 ff. För det fransk-brandenburgska skenfördraget se MOERNER, s. 431 f.

Genom denna allians hade Frankrike skaffat sig stöd från ännu ett håll, för den händelse reunionspolitiken skulle leda till krig. De uttryckliga löftena till Danmark voro icke stora med undantag för subsidieparagrafen, som för Christian V ökade möjligheterna att hålla en betydande krigsmakt på benen under freden.[2] Däremot gav tystnaden i fråga om de av Frankrike garanterade nordiska frederna åt Danmark en möjlighet att med traktaten som stöd göra framstötar söderut: mot Holstein-Gottorp, mot Hamburg och Lübeck samt andra tyska stånd och slutligen under vissa omständigheter också mot Sverige.

Om Danmark hade ingått förbundet med Frankrike med större tvekan än Brandenburg, gav det sig i gengäld den nya politiken mera helt i våld. För Christian V var det utan tvivel den naturligaste vägen, som han nu valt. Hela hans regering uppvisar en ytterst aktiv utrikespolitik, varvid målen snarast voro för många och för stora i förhållande till landets militära och ekonomiska styrka. Konungens politiska testamenten av 1683, 1684 och 1698 understryka starkt nödvändigheten av att vid gynnsamt tillfälle erövra Slesvig, Holstein, de sydsvenska provinserna, hertigdömet Bremen och Hamburg.[3]

Sålunda var en triangel av fördrag fullbordad mellan Frankrike, Danmark och Brandenburg. Bundsförvanterna i detta läger voro genom de franska subsidierna fastare knutna vid varandra än de i det genom garantitraktaten grundlagda, men deras mål voro dock mera disparata, och häri låg fröet till kommande slitningar. Ludvig XIV:s Frankrike var visserligen en starkt expansiv stat, men det hade nu gjort så stora vinster, att det för tillfället blivit mättat. Dess politik gick därefter ut på att hålla sina bundsförvanter rustade och med hjälp av deras påtryckningar tvinga kejsaren, Riket och Spanien till ett fredligt erkännande av de gjorda reunionerna. Medan Frankrike ville säkra status quo och slippa krig genom allians-

[2] 200,000 rdr var den årliga kostnaden för ungefär 5,000 man i Danmark, där man huvudsakligen använde värvat manskap. Christiansen, Dansk Statshusholdning, II s. 901 ff.

[3] Christiansen, a. a., II s. 9 f. Worsaae, Kong Christian den Vtes Testamenter, s. 33, 43 ff., 55 f.

systemet, sågo Danmark och Brandenburg dettas värde på ett helt annat sätt. Danskarna hade ej uppgivit hoppet om revansch mot Sverige, och för kurfursten var Pommern ett naturligt och nödvändigt utvidgningsmål. Dessutom önskade bägge makterna utbreda sitt inflytande på flera andra håll i Nordtyskland och skaffa sig satisfaktion från Spanien och Holland genom kaperier. Det mesta av allt detta kunde endast vinnas genom krig, och ett sådant ryggade Christian V och Fredrik Vilhelm ej tillbaka inför, om de hade Frankrike bakom ryggen och kunde vänta en lätt strid med en försvagad motståndare. Ludvig XIV höll de allierade kvar vid sin sida med sådana förespeglingar, men meningen var icke, att de skulle bli till verklighet. Alla våldsåtgärder kunde försvåra en fredlig lösning i Frankfurt, och Sveriges utdrivande ur Tyskland skulle göra det omöjligt för Frankrike att en gång återfå den hjälpare på kontinenten, som man ändå satte störst värde på. Dessutom skulle det leda till att Frankrike förlorade greppet över de nuvarande bundsförvanterna. Det kunde nämligen förutses, att de därefter ej skulle vara hågade att gå franska ärenden utan i stället skulle närma sig kejsaren för att erhålla investitur på erövringarna.

2. Danmark och Brandenburg hota Sverige med krig. Itzehoemötet.

Redan innan garantitraktaten var avsluten, kände man till i Sverige, att alliansunderhandlingar pågingo mellan Danmark och Brandenburg, och i november och december inrapporterade Bielke och Vellingk de ansträngningar, Ludvig XIV gjorde att ernå förbund med Christian V och kurfurst Fredrik Vilhelm. Härefter inlöpte under de första månaderna av 1682 från olika håll rykten, att dessa fördrag också blivit avslutna.[4]

Sedan det vid årsskiftet 1681/82 blivit tydligt, att Sverige och Danmark voro på väg att hamna i olika läger, fingo de bägge

[4] Vellingk t. K.M. 16, 23 sept., 12, 16, 19 dec. 1681, 10 mars 1682 (*Dan.*). Bielke t. K.M. 4 nov. 1681 (*Gall.*). Cleen t. K.M. 20 jan., 11, 15 febr. 1682 (*Germ.*).

nordiska makternas sändebud hos varandra mera karaktär av spioner än underhandlare. I enlighet med den ännu på papperet existerande Lundatraktaten skedde dock fortfarande vissa kommunikationer rörande utrikespolitiken. Efter Fuchs' besök i Köpenhamn i januari 1682 meddelade Christian V genom sin envoyé i Stockholm lämpliga delar av det brandenburgska sändebudets andragande, och då ratifikationen av garantitraktaten skett, fick Vellingk order att underrätta härom samt göra ännu en anhållan om Danmarks anslutning — den sista som gjordes.[5]

Motsatsförhållandet mellan Sverige och Danmark kastade redan sina skuggor framför sig. Den 10 februari inberättade Vellingk den överdrivna uppgiften, att Danmark värvade 6,000 man i Tyskland, och något senare insände han en lista över 17 örlogsskepp, som danskarna tacklade upp. Även Brandenburg rustade. Stora farhågor uppstodo för ett anfall på de försvarslösa svenska provinserna i Tyskland.[6]

Karl XI begärde i februari genom Vellingk att få veta Christian V:s tankar om fortsättandet av den gamla gemensamma svensk-danska underhandlingen med Frankrike, som en tid varit vilande. På denna invit att lyfta på förlåten rörande Danmarks utrikespolitik svarade storkansler Ahlefeldt i en konferens med svenske envoyén den 27 februari. Han betygade pliktskyldigt sin konungs vänskap för Sverige och avsikt att iakttaga Lundaförbundets bestämmelser. Liksom danskarna såge, att Sverige skaffade sig vänner i Lüneburg, Holland och kejsaren, ville de å sin sida förnya en tidigare defensivallians med Brandenburg, som skulle meddelas Sverige, då den blivit sluten. Kurfursten hade icke dristat sig att föreslå någonting, som kunde vara emot Karl XI:s intressen, och sådana propositioner skulle heller ej ha accepterats. Med Frankrike vore ingen traktat avsluten.[7]

Kort därefter begärde Karl XI en förklaring om orsakerna

[5] Vellingk t. K.M. 13 jan. 1682 (*Dan.*). K.M. t. Vellingk 23, 30 jan. 1682 (*Dan.*).

[6] Vellingk t. K.M. 10, 17 febr. 1682 (*Dan.*). Cleen t. K.M. 28 jan., 11, 15 febr. 1682 (*Germ.*). — Jfr nedan s. 73 om Danmarks militärstyrka.

[7] K.M. t. Vellingk 3 febr. 1682 (*Dan.*). Vellingk t. K.M. 27 febr. 1682 (*Dan.*).

till den danska »sjöarmaturen», och Christian V lät svara genom sin Stockholmsrepresentant, att den icke riktade sig mot Sverige utan blott avsåge den egna säkerheten samt vissa »desseiner i Västersjön», d. v. s. företag mot spanska och holländska fartyg.[8] Denna försäkran kunde givetvis ej göra slut på de farhågor, man hyste i Sverige. Även på svenska flottans utrustning började ett energiskt arbete, och Vellingk fick order meddela i Köpenhamn, att då danskarna funne läget påfordra rustningar till sjöss, ville man i Sverige med hänsyn till den intima vänskapen icke undandraga sig att göra sammaledes! Detta borde lika litet väcka misstro i Danmark, som den danska flottutredningen gjort i Sverige, hette det. Den svenske envoyén fick dock befallning att noggrant inrapportera allt som rörde de danska rustningarna, och samtidigt gjordes också försvarsanstalter i Skåne.[9]

De danska krigsförberedelserna, särskilt de sjömilitära, fortsattes med stor energi, och den 15 mars ingicks traktaten med Frankrike. Vellingk kunde åtminstone inberätta, att han funne sannolikt, att den blivit färdig.[1]

Blott ett par veckor därefter prövade Christian V det nya allianssystemets värde genom ett övergrepp mot den fria staden Lübeck. Denna hade aldrig betalat Danmark för vissa kejserliga assignationer, som blivit utskrivna på Lübeck såsom dess bidrag till rikskriget mot Sverige. I slutet av mars lät Christian V beslagtaga två lübeckska skepp i Öresund för att därigenom skrämma handelsstaden till eftergift. Hans sändebud i Paris och Berlin fingo order att begära stöd i denna sak. Kejsaren protesterade emellertid, och Lüneburg tog häftigt parti för Lübeck. Ludvig XIV, som fruktade, att krigiska förvecklingar skulle uppstå, rådde Danmark till reträtt. Det återstod för Christian V intet annat än att i början av maj frigiva skeppen.[2]

---

[8] K.M. t. Vellingk 6 febr. 1682 (*Dan.*). B. Oxenstierna t. K.M. 22 febr. 1682 (*Skrivelser till Karl XI*).

[9] K.M. t. Vellingk 10 mars 1682 (*Dan.*). Carlson, III s. 320.

[1] Vellingk t. K.M. 10, 17, 27 mars 1682 (*Dan.*).

[2] Vellingk t. K.M. 4, 29 april, 6 maj 1682 (*Dan.*). Ludvig XIV t. Martangis 30 april 1682 n.st. (*Pk*). Laursen, VIII s. 62 ff.

Denna första försöksballong blev sålunda också den första besvikelsen för Köpenhamnshovet i fråga om nyttan av alliansen med Frankrike. Vellingk rapporterade vid denna tid, att den hoppfulla stämningen i Danmark hade förbytts i sin motsats. Man var orolig över ryktet, att en holländsk flotta skulle komma till Norden, och förstärkningar utfördes på försvarsanordningarna i huvudstaden. Stor oenighet visade sig i rådet, där *Conrad Reventlow* uppträdde mot det franska förbundet. Då storkansler Ahlefeldt reste till Holstein, dit Christian V ämnade komma efter, bad han vid avskedet Vellingk försäkra Karl XI om Danmarks fredlighet och önskan att bibehålla vänskapen från Lund. Han sade sig ha en lista över 40 krigsfartyg, som Sverige stode i begrepp att utrusta, och talade om dess planer att överföra 25,000 man till Tyskland.[3]

I början av juni skedde, närmast på initiativ av kurfurst Fredrik Vilhelm, ett sammanträffande mellan honom och Christian V i Itzehoe nära Hamburg. Bägge regenterna voro ledsagade av sina främsta rådgivare samt stora militära följen, varför mötet väckte betydligt uppseende, ej minst i Stockholm, där man insåg, att förhållandet till Sverige skulle bli det viktigaste diskussionsämnet. Icke heller i Frankrike sågs mötet med blida ögon. I de franska traktaterna med Danmark och Brandenburg hade undvikits alla direkt mot Sverige riktade bestämmelser, och det var tydligt, att den växande intimiteten mellan de bägge bundsförvanterna skulle göra dem svårhanterligare och ha till sitt främsta mål att förmå Frankrike till en mera energisk politik mot Sverige. På uttrycklig begäran från Köpenhamn och Berlin lät sig Ludvig XIV, ehuru utan entusiasm, representeras vid mötet av Rébenac.

Den danska och brandenburgska avsikten med Itzehoesammankomsten var att söka få till stånd ett avtal mellan alla de tre allierade makterna om gemensamma åtgärder mot Sverige och kejsaren, i händelse förlikning ej stode att nå i Frankfurt. Christian V och kurfursten ville vidare sinsemellan överenskomma om medel att få de franska subsidierna höjda samt att

[3] Vellingk t. K.M. 6 maj 1682 (*Dan.*). Ahlefeldt Laurvig, Storkansleren, IV s. 355 ff.

tilltvinga sig de resterande medlen från Spanien och Holland. Vidare skulle diskuteras, hur man kunde hindra Frankrike att åter förbinda sig med Sverige m. fl. frågor. Rébenac fick av Ludvig XIV fullmakt att underteckna en trippelallians, dock helst ej utan föregången kommunikation med konungen och i varje fall ej någon traktat, som förpliktade till ökade subsidier eller vore av alltför krigisk art.[4]

Den franske envoyén utsattes för starka påtryckningar i Itzehoe. Han uppmanades att erkänna en svensk trupptransport till Tyskland som »casus fœderis» och att bevilja höjda subsidier. På grund av sina order vägrade Rébenac och avhöll sig från att underteckna den åstadkomna traktaten.[5]

I denna, som avslöts den 8 juni och genast ratificerades, förbundo sig Danmark och Brandenburg att söka befordra en fredlig överenskommelse mellan Frankrike och Riket (art. 1). Om detta icke lyckades, skulle man hålla sig beredd till gemensamt militärt ingripande (art. 2). För att de bägge makterna lätt skulle kunna komma varandra till hjälp, lovade Christian V att förlägga 10,000 man i Holstein[6] och kurfursten samma styrka i KurMark (art. 3). Vidare kom man överens om gemensamma ansträngningar att av Frankrike utverka höjda subsidier (art. 4). Om det visade sig, att freden ej kunde bevaras, skulle de förbundna rådslå med Frankrike om lämpliga åtgärder och hellre förekomma med ett eget angrepp än vänta på att anfallas (art. 5). För att hålla ryggen fri för sina allierade borde Ludvig XIV därför uppställa en stark armé vid nedre Rhen (art. 6).[7]

---

[4] Ludvig XIV t. Rébenac 14, 28 maj 1682 n.st. (*U.u.A.*, XX: 1 s. 646 ff.). Rébenac t. Ludvig XIV 22 april, 2, 30 maj 1682 n.st. (*U.u.A.*, XX: 1 s. 638 ff.). Spanheim t. Fredrik Vilhelm 12 maj 1682 (*U.u.A.*, XIX s. 433 f.). Uppteckning av Meinders om överläggningsämnen i Itzehoe 11 juni 1682 n.st. (*U.u.A.*, XIX s. 589 ff.). Laursen, VII s. 615 ff. Pagès, s. 486 ff. Philippson, III s. 303.

[5] Rébenac t. Ludvig XIV 22 juni 1682 n.st. (*U.u.A.*, XX: 1 s. 655 f.).

[6] Texten lyder: »... in dero fürstenthümbern Schleswigk, Holstein und angerentzenden landen», vilket närmast men ej bindande pekar på de *danska* delarna av nämnda hertigdömen.

[7] Fördraget tryckt i *Danmark-Norges Traktater*, VII s. 618 ff. och Moerner, s. 432 f., 718 ff.

Svagheten med fördraget var, att Danmark och Brandenburg icke voro i stånd till några företag, om ej Frankrike bidrog med tillräckliga penningmedel samt hindrade Sveriges bundsförvanter att ingripa. Redan tidigare hade de enträget begärt, att Frankrike måtte låta de högre krigssubsidierna utgå redan i fredstid. Med ett försök att utnyttja sitt demonstrativa samförstånd från Itzehoe gjorde de efter mötet en ny framstöt i Paris och begärde dessutom, att Ludvig XIV skulle uppställa en viss frist för antagandet av fredsförslagen i Frankfurt. Man ansåg nämligen i Köpenhamn och Berlin, att om Frankrikes ultimatum avsloges, skulle allmänt krig följa, och om det antoges, skulle kejsaren och Holland därefter ej ha intresse att stödja Sverige. Båda fallen gåvo utsikter till erövringar från det sistnämnda.[8] Ludvig XIV lät dock ej skrämma sig av de förbundnas gemensamma uppträdande. Croissy förklarade, att man måste visa tålamod och ännu söka uppnå en uppgörelse i godo i fråga om reunionerna. Även en ökning av subsidierna avböjdes kategoriskt. Brandenburgske envoyén i Frankrike, *Spanheim*, inberättade, att någon ändring av Frankrikes hållning härvidlag icke kunde påräknas, enär de franska finanserna vore ganska ansträngda.[9]

Härigenom var grunden undanryckt för den mera energiska politik gentemot Sverige, som skulle ha följt på Christian V:s och Fredrik Vilhelms sammanträffande, och dessa måste liksom förut nöja sig med att se tiden an. I Sverige fick man genast känning av minskningen i trycket utifrån. Underrättelser inkommo, som visade, att ingen enighet blivit nådd om krigiska åtgärder utan att Frankrike i stället hållit tillbaka sina bundsförvanter.[1] Vellingk rapporterade, att de danska rustningarna förlamades av penningbrist, och kejserlige envoyén Berka meddelade honom som sin åsikt, att planerna i Itzehoe

[8] Jfr Lillieroot t. K.M. 28 juli 1682 (*Gall.*).

[9] Ludvig XIV t. Rébenac 2 juli 1682 n.st. (*U.u.A.*, XX: 1 s. 657). Fredrik Vilhelm t. Spanheim 23 maj 1682 (*U.u.A.*, XIX s. 434 f.). Spanheim t. Fredrik Vilhelm 19, 26 juni, 3, 24 juli 1682 n.st. (*U.u.A.*, XIX s. 436 ff.). Laursen, VIII s. 28 ff. Fehling, s. 172 ff. Pagès, s. 488 f. Philippson, III s. 304 f.

[1] Brehmer t. K.M. 10, 17 juni 1682 (*Germ.*). Lillieroot t. K.M. 7 juli 1682 (*Gall.*).

hade strandat på fruktan för Sveriges makt och förbundssystem. Lüneburgska huset visade härefter större villighet i alliansunderhandlingarna med Sverige, så att ett slut på dem kunde skönjas. Detsamma gäller förhandlingarna med kejsaren.[2] Också underrättelsen, att ett brandenburgskt sändebud skulle avgå till Sverige, upptogs som ett hoppfullt tecken. Från Cleen kommo rapporter om den danska arméns mindre goda beskaffenhet, och i Haag ville man gärna tro, att ingenting nu längre vore att befara från Danmark. I själva verket hade man i Sverige hyst något större oro, än vad som motsvarades av läget. Belysande är, att truppernas antal faktiskt icke ökades nämnvärt vare sig i Danmark eller i Brandenburg.[3]

Även om horisonten var långt ifrån molnfri, var det dock tydligt, att de värsta ovädersmolnen från krisen på våren hade gått förbi. Dessförinnan hade krigshotet känts ytterst överhängande i Sverige, mitt i den inre oron, och varit nära att framtvinga en utrikespolitisk kursändring.

3. De inre förhållandena i Sverige under krigshotet.

Den 28 februari 1682 gav Karl XI ett officiellt uttryck åt det starka tillbakaskjutande av rådet, som skett under de senaste åren, genom beslutet, att medlemmarnas titel skulle ändras från riksråd till kungligt råd. Detta var den kanske mest orosfyllda tiden under Karl XI:s regering efter skånska kriget. Samtidigt skedde utmätningar hos flera av råden i samband med förmyndarräfsten, stora kommissionen arbetade på sina domar och reduktionen fortsattes med energi. Krig hotade vid landets gränser, och jäsningen var stark inom riket. I mars befanns sålunda eld anlagd vid kungliga slottet. Vakterna förstärktes i huvudstaden.[4] Skärpt censur av tidningspressen be-

[2] Om de sistnämnda se nedan s. 93 ff.

[3] Vellingk t. K.M. 3, 6, 13 juni 1682 (*Dan.*). Cleen t. K.M. 26 juli 1682 (*Germ.*). Gyldenstolpe t. K.M. 6, 27 juni 1682 (*Holl.*). Christiansen, Dansk Statshusholdning, II s. 893. Jany, Gesch. der Preussischen Armee, I s. 280.

[4] Carlson, III s. 342 ff. Fåhræus, Sveriges hist. till våra dagar, VIII s. 175 ff.

falldes.[5] Krigsfaran gav vind i seglen åt Bengt Oxenstiernas fiender, som hoppades ännu kunna åstadkomma en återgång till det franska förbundet. I rådet stod Oxenstierna nästan ensam som förespråkare för sitt utrikespolitiska system. Bland de svenska diplomaterna stodo de två kanske dugligaste vid denna tid tydligt på hans sida, nämligen Vellingk och Gyldenstolpe, den senare gift med en dotter till Ehrensteen. Oxenstierna hade emellertid också flera motståndare, såsom Bielke, Lillieroot och Pufendorf, vilka ansågo, att Sverige endast kunde vinna trygghet genom en allians med det mäktiga Frankrike.[6] Då konungen fortfarande vistades på Kungsör, kunde han inverka på denne endast genom en trägen brevväxling, medan kraftiga försök synas ha gjorts i konungens omgivning att få Oxenstierna utbytt mot någon av hans motståndare som chef för kansliet.[7]

Samtidigt kämpade Bengt Oxenstierna i Stockholm energiskt mot sina fiender. Då rykten cirkulerade i Sverige om det då-

[5] K.M. t. B. Oxenstierna 25 mars 1682 (*Skrivelser till kanslipres.*). — Sylwan (Svenska pressens hist. till statsvälvningen 1772, s. 48 ff.) anser, att huvudsakliga anledningen till den strängare censuren och tillrättavisningen av tidningsskrivarna var en vidskeplig artikel om en drake på en herrgård i Småland m. m. dyl. i Swenska Mercurius — posttidningens namn vid denna tid. Detta är emellertid osannolikt, ty en annan tidning, Relationes curiosæ, som uteslutande sysselsatte sig med notiser av sådan art, tilläts oförändrad fortsätta. Verkliga anledningen till konungens misshag var säkerligen en notis av den 21 februari om några av stora kommissionens domar, vilken också omnämnes av Sylwan — enda gången som reduktionen och räfsterna omtalas i tidningen — eller möjligen uppgifter i Post-Ryttaren, ett komplement till Swenska Mercurius, om Frankrikes och Danmarks stora värvningar. — Swenska Mercurius 14, 21 febr. 1682. Post-Ryttaren 4 mars 1682. Carlson, III s. 321 f.

[6] Till motståndarna måste kanske också räknas residenten Cantersteen i Haag, som hade svårt att draga jämnt med Gyldenstolpe. Han var dubbelt besläktad med Olivekrans, vilken var en av Frankrikes intrigantaste vänner. Övriga diplomater synas ha varit indifferenta eller placerade på poster, där deras inställning är mindre märkbar. Av brödraskaran Leijonberg, Leijonkloo och Barchman var den förstnämnde — den ende, som hittills är omnämnd i skildringen — gift med en syster till Johan Olivekrans. Envoyén i Gottorp, Brehmer, var svärson till Örnestedt. Släktskapsförbindelserna voro således livliga inom den svenska utrikesrepresentationen och ej utan politisk betydelse.

[7] Feuquières t. Ludvig XIV 4 mars (*Fotostatkopior Pk*), 25 mars, 1, 29 april (*Pk*) 1682 n.st. Carlson, III s. 322 f.

liga tillståndet i Pommern, begärde Oxenstierna och fick bemyndigande att söka uppspana och straffa ryktessmidarna.[8] Den 2 mars lät han i rådet uppläsa ett brev från konungen av den 28 januari; att det icke skett tidigare berodde på att många av rådsherrarna varit frånvarande. I skrivelsen meddelades, att Karl XI genom sina sändebud utomlands visste, att de främmande diplomaterna i Stockholm alltför väl kände till vad som diskuterades i rådet. Sålunda hade Feuquières kunnat meddela sin konung, vilka vota var och en avgivit den 18 oktober 1681. Karl XI gav rådet sin »nådige dock allvarlige befallning» att undersöka, vem som gjort sig skyldig till indiskretionen. Den kungliga skrivelsen fortsatte: »... på det I ännu vidare måtte vara underrättade och persuadera[de] huru högnödig densamme» (garantitraktaten) »varit och är för Vårt och Vårt rikes välstånd och securitet, ty hava Vi bem^te^ H. greve» (Bengt Oxenstierna) »committerat att låta för Eder uppläsa en skrift, som Vi därom hava låtit förfärdiga...» Den upplästa deklarationen om konungens tankar om Sveriges utrikespolitik formade sig visserligen till ett stöd för greve Bengt och hans idéer, men Oxenstierna kunde långt ifrån känna sig säker, ty skrivelsen var från ett datum, innan man börjat känna hotet från de danska rustningarna.[9]

Magnus Gabriel de la Gardie, som kände sig utpekad genom konungens klagomål över rådets förbindelser med Feuquières och kanske även muntligen blivit det av Oxenstierna, svarade med en försvarsskrivelse, som även vände sig mot alliansen med Holland. Bengt Oxenstierna sände den till Kungsör, försedd med egna randanteckningar, för att visa, att den innehölle åtskilligt, »som intet överens kommer med E. K. M:ts intention, ej heller med dess höga konungslige myndighet och respect». Karl XI vidtog dock inga åtgärder mot den redan förut hårt drabbade drotsen utan nöjde sig att konstatera, att det »synes Oss att han nästan mera än det behöves söker att leda ifrån

[8] B. Oxenstierna t. K.M. 1, 8 febr. 1682 (*Skrivelser till Karl XI*). K.M. t. B. Oxenstierna 11 febr. 1682 (*Skrivelser till kanslipres.*).

[9] K.M. t. rådet 28 jan. 1682 (*RR*). K.M. t. B. Oxenstierna 28 jan. 1682 (*Skrivelser till kanslipres.*). Rådet t. K.M. 4 mars 1682 och B. Oxenstierna t. K.M. 4 mars 1682 (*Skrivelser till Karl XI*).

sig den misstankan, att utav honom något skulle vara utkommet om den holländske alliansen».[1]

Ungefär samtidigt skedde en ändring av rådsposternas besättning, troligen närmast på grund av konungens missnöje över den bristande sekretessen. Alla råden beordrades inlämna sina avskedsansökningar, och dessa beviljades för åtta av dem, nämligen Gustaf Banér, *Nils Brahe*, *Bengt* och *Christer Horn*, *Knut* och *Gustaf Kurck*, Clas Rålamb och Gustaf Sparre. Att drotsen behölls berodde mera på hans släktskap med konungen än på dennes förtroende för honom. Genom den fortgående minskningen av rådets betydelse såväl som genom dess ändrade rekrytering stärktes Bengt Oxenstiernas ställning något. Många av de kungliga råden voro fortfarande motståndare till hans politik, men några män, som voro mindre bundna av den franska traditionen, hade i september 1681 mottagit rådsutnämning och i december tagit säte i rådet, nämligen amiralgeneralen *Hans Wachtmeister*, generalguvernören över Skåne, Halland och Bohuslän *Rutger von Ascheberg*, guvernören över Västernorrland *Christoffer Gyllenstierna* och *Clas Fleming*, och de nu avgående voro alla emot hans utrikespolitik.[2]

Att Oxenstierna f. n. ändå kände sig osäker i sin ställning som chef för kansliet berodde på konungens och hans olika uppfattning om den vidare utvecklingen av garantitraktaten. Generalstaterna hade i februari och mars erinrat svenskarna om att alliansen stadgade, att dess medlemmar snarast skulle överenskomma om storleken av den hjälp, de hade att lämna varandra i händelse av krig.[3]

[1] B. Oxenstierna t. K.M. 8 mars 1682 (*Skrivelser till Karl XI*). K.M. t. B. Oxenstierna 12 mars 1682 (*Skrivelser till kanslipres.*).

[2] Carlson, III s. 342 ff. Runbom, Bidrag till historien om riksdagen 1682, s. 7 f. Fåhræus, Magnus Gabriel de la Gardie, s. 291. — Fåhræus förklarar, att de la Gardies politiska roll härefter var fullständigt utspelad. Detta är sant men med en viss modifikation. Drotsen lät även i fortsättningen höra sin röst emot den förda utrikespolitiken de flesta gånger, då rådet hade tillfälle att uttala sig därom, och hans namn och förbindelser beredde Oxenstierna många besvär. — De fyra utnämningarna i september 1681 synas tyda på att Karl XI då ännu ej tänkte på någon allmän ombildning av rådet, vilken blev aktuell först genom den senare inkommande underrättelsen om Feuquières' alltför stora kunskap om rådsdiskussionerna. [3] Jfr nedan s. 81.

Härav blev Karl XI ganska besvärad. Han önskade ingen brådska med dessa underhandlingar, ty han fruktade att därigenom bli indragen i krig för de hotade Spanska Nederländernas skull. Dessutom ville han ej så fast förbinda sig med garantitraktatens makter, att icke möjligheten funnes kvar av en övergång till den franska sidan, om så visade sig nödvändigt.[4]

Bengt Oxenstierna hade däremot andra åsikter. I ett brev till Karl XI av den 15 mars uppträdde han till försvar för sitt politiska system, som han fann hotat genom konungens betänkligheter mot garantitraktatens slutgiltiga fullbordande och de framskymtande planerna på ett närmande till Frankrike. Det var Oxenstiernas övertygelse, att det blott var Haagalliansen, som man hade att tacka för att freden ännu var bevarad. Därför måste den inaugurerade politiken fortsättas och fullföljas. Då det var föreskrivet i garantitraktaten, att en närmare överenskommelse skulle följa, vore det omöjligt för Sverige att undandraga sig medverkan därvid. Om man ville ha hjälp av de allierade, måste man också gå dem till mötes och förhandla om ömsesidiga förpliktelser. »Av halvt verk kan man ej hava någon säkerhet och gagn, utan fastmera skulle man bliva av bägge parterne hatad och förlåten.» Överenskommelsen »de modo agendi» kunde icke binda Sveriges politik mera, än vad som redan skett, och den frihet att underhandla med Frankrike, Sverige trots traktaten hade, skulle finnas kvar.[5]

Detta Oxenstiernas brev ledde till en stor seger för hans politik, så mycket vackrare som den vunnits utan personlig kontakt med konungen. Till Gyldenstolpe sändes sådana order, som Oxenstierna önskat, och den svenska utrikespolitiken fortsatte i samma fåror som förut.

Kort härefter anlände från svenske envoyén i Köpenhamn en ytterst viktig depesch. Den 17 mars såg sig Vellingk i stånd att insända en relation om »i vad termer K.M. av Danmark med kurfursten av Brandenburg står, och på vad conditioner

[4] K.M. t. B. Oxenstierna 22, 27 febr., 1, 12 mars 1682 (*Skrivelser till kanslipres.*).

[5] B. Oxenstierna t. K.M. 15 mars 1682 (*Skrivelser till Karl XI*).

desse puissancer en alliance defensive med konungen av Frankrike sluta», vilka underrättelser han skaffat sig genom »de medel, därigenom många secrets i världen äro dechiffrerade, vilken depence E.K.M. i nåder lärer approuera».[6]

Vellingks relation innehöll ett riktigt återgivande av innehållet i den danska traktaten med Brandenburg av den 31 januari. Blott hade den svenske envoyéns sagesman uppgivit, att en del av bestämmelserna befunno sig i särskilda sekreta artiklar, fastän denna traktat saknade sådana. Om de framtida planerna meddelade Vellingk, att Danmark snarast ämnade ingå en defensivallians med Frankrike, liksom Brandenburg redan gjort. Därefter skulle en gemensam traktat undertecknas mellan de tre rikena, vari Frankrike skulle lova att bistå sina allierade, om de anfölle Sverige, samt garantera de därvid gjorda erövringarna. Man hoppades även, att Ludvig XIV kunde förmås att ge Danmark subsidier till ett belopp av 800,000 rdr om året. Med Frankrikes goda minne ämnade danskarna bemäktiga sig Holstein samt tillsammans med Brandenburg söka uppbringa spanska och holländska handelsskepp för att göra sig betalda för sina subsidiefordringar. Om Sverige blandade sig häri, skulle de förbundna omedelbart attackera dess tyska provinser, men eljest såge de helst att först kunna genomföra företagen mot Spanien och Holland och därefter gå till anfall mot Sverige.

Det var utan tvivel en i huvudsak riktig bild av de utrikespolitiska avsikterna i Köpenhamn och Berlin, som Vellingk lyckats skaffa. Däremot kunde han ej veta, att de viktigaste delarna av programmet voro dömda att misslyckas på grund av franskt motstånd. Ett studium av överläggningarna i Itzehoe sommaren 1682[7] visa, att Vellingks okände sagesman varit väl initierad.

Underrättelsen uppskattades också i Sverige till sitt fulla värde. Riktigheten av uppgifterna om traktaten med Brandenburg kunde man delvis kontrollera, då Scheel den 27 mars lämnade en kopia av den. Karl XI beordrade genast Bengt Oxen-

[6] Vellingk t. K.M. 17 mars 1682 (*Dan.*).

[7] Jfr ovan s. 70 f.

stierna att komma till Kungsör för överläggning, och denne begav sig skyndsamt dit.[8]

I Kungsör vistades Oxenstierna från den 7 till den 19 april. Han hade förberett sig genom att före ditresan nedskriva ett vidlyftigt betänkande, som han föredrog för konungen.[9] Samvaron stärkte ytterligare greve Bengts ställning hos Karl XI. Den förres bemödande att bli fast i sadeln och utmanövrera sina motståndare, vilket tidigare lett till segrarna i rådet oktober 1680 och samma månad 1681, kan nu sägas ha givit slutgiltigt resultat. Oxenstierna var också själv mycket belåten. Till sin svåger Hans Wachtmeister skrev han: »K.M. är också väl tillfreds med detta mitt arbete och begriper importencen därav mycket väl.» Frankrikes anhängare »begynna nu hänga öronen». Om blott de tyska provinserna snabbt finge förstärkningar i manskap, ansåge Oxenstierna även Sveriges ställning som god.[1]

Något nämnvärt inflytande på utrikespolitiken från Bengt Oxenstiernas fransksinnade fiender kan härefter ej iakttagas under perioden fram till stilleståndet i Regensburg. I stället föranleddes längre fram konungen, då läget blev allvarligare, av sitt starka ansvarsmedvetande att själv stundom gripa in i den yttre politiken, ofta rakt emot Oxenstiernas åsikt.

Resultatet av samtalen i Kungsör blev en ökad diplomatisk aktivitet men efter samma linjer som dem, Oxenstierna tidigare följt. Sverige beredde sig mot krigshotet genom att söka fördjupa vänskapen med de allierade, genom att påskynda underhandlingarna med Lüneburg och genom att i görligaste mån bevara goda relationer med Frankrike. Däremot följde konungen ej Bengt Oxenstiernas råd att öka garnisonerna i Bremen och Pommern.

---

[8] K.M. t. B. Oxenstierna 1 april 1682 (*Skrivelser till kanslipres.*). K.M. t. Vellingk 31 mars, 3 april 1682 (*Dan.*).

[9] B. Oxenstiernas almanacksant. *I o. 14 KB.* »Några reflexioner över det som har passerat...» 31 mars 1682 i *Betänkanden ... i utrikes ärenden RA.*

[1] B. Oxenstierna t. H. Wachtmeister 13 april 1682 (GJÖRWELL, Det swenska biblioteket, I s. 344 ff.).

4. Förhandlingar om specialkonventionen inledas.

Vad beträffar förhållandet till garantitraktatens övriga makter blir det nödvändigt att gå tillbaka i tiden till ratifikationsutväxlingen mellan Sverige och Holland. Så snart denna skett (t. o. m. några dagar tidigare första gången) begärde Karl XI, att Generalstaterna »därpå måtte vara betänkte, huruledes det oväsendet ifrån Oss måtte kunna avhållas vilket Frankrike på allt sätt sig bemödar Oss igenom Danmark och Brandenburgiske kurfursten att påskynda».[2]

I ett privatbrev från Bengt Oxenstierna till Gyldenstolpe redogjordes ingående för den svenska inställningen i denna sak. Sverige gjorde tillräckliga försvarsanstalter i hemlandet, hade gott om trupper där och kunde också underhålla dem. De tyska provinserna vore däremot icke tillfredsställande försedda. Några tusen man måste nödvändigt överföras dit och magasin med ammunition och andra förnödenheter upprättas. Härtill saknades medel, men det borde vara i Hollands intresse att förse sin bundsförvant därmed, ty om Sverige kunde stärka sin ställning i Bremen och Pommern, och om Holland gjorde sig redo att enligt 1640 och 1645 års återupplivade fördrag eller garantitraktaten stödja Sverige med en flottsändning vid behov, skulle Danmark och Brandenburg hejdas i sina anfallsplaner och kanske i stället låta sig vinnas till garantitraktaten på billiga villkor, samtidigt som även andra makter föranleddes till accession och Frankrike tvingades till en moderatare politik.[3] Gyldenstolpe beordrades även begära, att Generalstaterna icke avbröte underhandlingarna om Danmarks anslutning trots Christian V:s stora fordringar utan sökte hålla honom vid »gott humör» så länge som möjligt. Fordringarna om hjälp upprepades i praktiskt taget varje order till Gyldenstolpe under första halvåret 1682.[4]

Generalstaterna visade dock ingen större förståelse för de

---

[2] K.M. t. Gyldenstolpe 20 jan. 1682 (*Holl.*).

[3] B. Oxenstierna t. Gyldenstolpe 25 jan. 1682 som bilaga till B. Oxenstierna t. K.M. 28 jan. 1682 (*Skrivelser till Karl XI*).

[4] K.M. t. Gyldenstolpe 3, 20, 24 febr. 1682 o. s. v. (*Holl.*).

framställda kraven. Vilhelm III förnekade till en början, att anfallsplanerna på Pommern hade någon aktualitet. Alla hans ansträngningar gingo f. n. ut på att ena republikens stridiga viljor om sändandet av en hjälpkår om 8,000 man till Spanska Nederländerna enligt 1673 års traktat. Då Karl XI begärde att i stället för pengar åtminstone få ett parti krut för de tyska provinsernas räkning, fick Gyldenstolpe nöja sig med ett löfte av Fagel, att om krutpriserna stege, Sverige ändå skulle få köpa efter den gamla noteringen.[5]

De svenska kraven möttes av holländarna med påminnelser om det närmare utbyggandet av garantitraktaten, som var stipulerat i dennas tredje artikel och ännu återstod. I februari och mars började Vilhelm III och Fagel såväl som kejserliga och spanska sändebuden att erinra Gyldenstolpe härom.[6] Förmodligen räknade man med att det icke skulle vara lätt för svenskarna att avvisa förslagen, då de samtidigt begärde hjälp mot Danmark och Brandenburg.

I Sverige blev man också ganska besvärad av påminnelserna. Så länge traktaten av den 30 september blott var en svensk-holländsk allians, hade svenskarna önskat ett skyndsamt fastställande av det ömsesidiga biståndet. Situationen blev emellertid en annan, sedan holländarna uppskjutit saken och låtit kejsaren och Spanien dessförinnan ansluta sig. Karl XI ville ernå säkerhet inom den nuvarande koalitionens ram genom direkta defensivtraktater dels med kejsaren, varom underhandlingar redan voro inledda i Wien, och dels med Holland, däremot icke genom en kollektiv försvarskonvention, som blott skulle skaffa Sverige riskabla förpliktelser gentemot Spanska Nederländerna på halsen och försvåra upprätthållandet av vänskapliga relationer med Frankrike. Därtill kom, att garantitraktaten ålade endast Holland skyldighet att försvara hela det svenska väldet, de övriga medlemmarna blott provinserna i Tyskland. Även Oxenstierna förklarade sig böjd för ett visst närmande till Frankrike i innevarande läge och skulle också han ha föredragit separata allianser med kejsaren och Holland.

[5] K.M. t. Gyldenstolpe 13 mars 1682 (*Holl.*). Gyldenstolpe t. K.M. 14 febr., 8 april 1682 (*Holl.*). Drossaers, s. 69 ff. Kurtz, s. 32 f.

[6] Gyldenstolpe t. K.M. 21 febr., 7, 21, 31 mars 1682 (*Holl.*).

Han insåg emellertid, att den vägen ej var framkomlig, och övertygade Karl XI därom.[7]

Även om den politik, som lett Sverige till garantitraktaten, härigenom visserligen var långt ifrån förfelad, hade man sålunda ändå måst konstatera, att utvecklingen ej följde de svenska önskningarna. Bland de många intressen, som voro förenade genom Haagtraktaten, voro de svenska i huvudsak av annan art än bundsförvanternas. Sverige befann sig i minoritet och måste — tämligen självfallet — finna sig i att resultatet blev en liga för den allmänt-europeiska jämvikten med spetsen mot Frankrike och icke ett par defensivförbund, som sedan kunde kompletteras med ännu flera, med syftet att hindra särskilt Danmark och Brandenburg att göra erövringar. Tyngdpunkten kom ej att ligga i norr utan i väster.

Sedan konungen låtit sig övertygas av chefen för kansliet, sände han den 24 mars till Gyldenstolpe fullmakt att jämte Cantersteen underhandla om och avsluta den »närmare konventionen», som de allierade önskade, men samtidigt inskärptes, att envoyén skulle söka draga ut på tiden, tills flera makter hunnit ansluta sig eller tills Sveriges eget läge nödvändiggjorde ett försvarsavtal.[8]

Med den nämnde Cantersteen hade den svenska representationen i Holland blivit förstärkt i slutet av föregående år. Då det var meningen, att Gyldenstolpe skulle avlösa den sjuklige Vellingk i Köpenhamn, sändes sekreteraren *Carl Cantersteen* till Holland. Emellertid befanns senare nödvändigt, att den betrodde Gyldenstolpe förblev på sin viktiga post, och även Cantersteen fick stanna i republiken med ställning som resident. Han sysselsattes huvudsakligen med konsulära frågor.[9]

Under de sista dagarna av mars diskuterade Cramprich den tilltänkta s. k. specialkonventionen med Gyldenstolpe och sade honom, att han tänkte sig ömsesidiga förpliktelser mellan makterna att bistå varandra med 8,000 man och 15—20 krigsfartyg.

[7] Jfr ovan s. 77.

[8] K.M. t. Gyldenstolpe 24 mars 1682 m. bilagor (*Holl.*).

[9] K.M. t. Gyldenstolpe 16 mars (*RR*), 26 sept. (*Holl.*) 1681. K.M. t. Cantersteen 25 sept. 1681, 3 april 1682 (*RR*). Cantersteen t. K.M. 19 nov. 1681 (*Holl.*).

I stället för de senare skulle kejsaren lämna ekvivalent i soldater. Enligt uppgift av Cramprich till kejsaren fann Fagel siffran 8,000 man alltför betungande med hänsyn till det starka hot, Sverige vore utsatt för, och ville i stället nöja sig med en stipulation av 4—6,000 man.[1] I mitten av april begärde rådspensionären av Gyldenstolpe, att denne skulle sätta upp ett projekt, vilket även de kejserliga och spanska sändebuden ämnade göra. Själv föreslog han, att biståndet till lands skulle vara 6,000 man och till sjöss 18 örlogsskepp. Envoyén framkastade samtalsvis siffran 4,000 man, som förekommit i 1640 och 1645 års svensk-holländska traktater, men skyllde på att han saknade instruktion och aktade sig att omnämna fullmakten av den 24 mars, vilken han redan fått.[2]

Cramprich och Fuen Mayor enade sig därefter med Fagel om ett projekt, vars viktigaste bestämmelser voro, att den ömsesidiga hjälpen fastställdes till 8,000 man och 18 krigsfartyg, vilka senare för kejsarens del skulle ersättas av ytterligare 200 man för varje skepp. Förslaget sändes till Wien och Madrid för behandling. De kejserliga statsmännen önskade vissa ändringar, bl. a. att ekvivalenten för örlogsfartygen helt borde bortfalla. Detta svar torde ha anlänt till Haag omkring den 1 juni. Först därefter lämnades projektet officiellt till den svenske envoyén.[3]

Få dagar efter avsändandet till Gyldenstolpe av fullmakten för specialkonventionen kom Vellingks relation om de danska och brandenburgska planerna i svenska kansliets händer. En kopia skickades ofördröjligen till Haag, för att holländarna skulle kunna se, att farhågorna i Sverige icke varit ogrundade. Särskilt sökte man begagna sig av de i relationen nämnda planerna på anfall mot holländska handelsskepp för att förmå republiken till ökad aktivitet. Oxenstierna framkastade för konungen, att man borde föreslå Generalstaterna att göra ett

[1] Gyldenstolpe t. K.M. 31 mars 1682 (*Holl.*). Srbik, s. 218. — Enligt Srbik inrapporterade Cramprich vidare, att Gyldenstolpe skulle ha föreslagit 8,000 man och 18 skepp. Härom nämnes dock intet i den svenske diplomatens depescher.

[2] Gyldenstolpe t. K.M. 18 april 1682 (*Holl.*).

[3] Gyldenstolpe t. K.M. 2 maj, 6, 13 juni 1682 (*Holl.*). Srbik, s. 218.

preventivt anfall på danska flottan, och en sådan order avgick också till Gyldenstolpe. Begäran om åtgärder mot Danmark upprepades under flera månader gång på gång från svensk sida. En holländsk eskader borde avgå till Öresund, lägga sig utanför Köpenhamn och med hjälp av hot från Sverige tvinga danskarna till en bindande fredlig förklaring. Härigenom skulle Brandenburg bli isolerat och även det nödgas att lämna det franska lägret. Holländarna kunde dock ej övertalas, fastän man sökte egga dem med påpekandet, att Sverige bleve en mera värdefull allierad, sedan det fått trygghet för sina grannar, och att ett undertryckande av Danmark sålunda skulle stärka Holland i förhållande till Frankrike.[4]

Från holländsk sida försäkrades, att man betraktade Danmarks förehavanden med vaksamhet och misstro och att 18—30 skepp kunde löpa ut genast och 50—60 efter några veckor, om så erfordrades för Sveriges trygghet, men man vägrade att förekomma Danmark med krigsåtgärder.[5] Detta var i överensstämmelse med Hollands försiktigt fredliga politik. Man insåg, att krig med Frankrike vore oundvikligt, om man ingrepe mot dess allierade. Prinsen av Oranien skulle säkerligen ej ha kunnat förmå Generalstaterna till en så riskfylld politik, även om han själv önskat den. Ej heller kunde det vara i den sjöfarande republikens intresse att störa jämvikten vid Öresund alltför mycket till Sveriges förmån, särskilt då det senare visade en misstänkt likgiltighet för underhandlingarna om specialkonventionen.

Man insåg tydligt i Stockholm, att intet kunde uträttas genom uppmaningarna om en flottsändning, men Gyldenstolpe fick dock order »ännu att röra på denne strängen». Efter Itzehoemötet sändes en ännu kraftigare anhållan med hot, att Sverige eljest genom pressen från grannstaterna skulle tvingas växla parti, men i Holland kunde man sedan maj med en viss rätt peka på att Danmarks politik i själva verket blivit moderatare, och man visste, att sammankomsten i Itzehoe icke blivit någon framgång för krigspolitiken. De senaste bönerna om en

[4] B. Oxenstierna t. K.M. 1 april 1682 (*Skrivelser till Karl XI*). K.M. t. Gyldenstolpe 27 mars, 6 april, 20 maj, 3, 10, 17 juni 1682 (*Holl.*).

[5] Gyldenstolpe t. K.M. 6, 13, 27 juni 1682 (*Holl.*).

flottsändning brydde sig Gyldenstolpe ej ens om att framföra, och på sensommaren upphörde man i Sverige att längre sända sådana order.[6]

Då intet offensivt holländskt stöd var att vinna mot Danmark, återstod endast att avsluta specialkonventionen, för att Sverige åtminstone skulle ha att påräkna en säker och till storleken fastställd hjälp, om det anfölles. Först då Gyldenstolpes meddelande av den 6 juni inlupit, att ett fortsatt påyrkande av en flottexpedition vore lönlöst och blott skulle göra Sverige misstänkt för aggressiva planer, sände Karl XI vid midsommartiden en försäkran, att Sverige icke skulle undandraga sig att »fortsätta verket som påbegynt är», om holländarna ville lämna ett förslag.[7]

Ett sådant projekt hade Gyldenstolpe då redan erhållit. Den 10 juni lät nämligen Fagel lämna honom ett preliminärt utkast på franska, som han fått av kejserliga och spanska sändebuden och själv försett med ändringsförslag i kanten.[8] Under fortsatta diskussioner mellan de fyra förbundna makternas representanter uppsattes på basis härav ett formligt traktatprojekt på latin. Gyldenstolpe lyckades draga ut på tiden en smula men vågade icke helt vägra sin medverkan. Den 27 juni kunde han hemsända det förslag till traktat, varom man enat sig.[9]

I ingressen nämndes, att konventionen tillkommit med anledning av bestämmelsen i garantitraktatens tredje artikel, att närmare avtal om exekutionen av fördraget snarast skulle göras. Anfallen makt ägde att efter gjord rekvisition erhålla bistånd med 6,000 man och 18 krigsfartyg från vardera av sina allierade (art. 1). Dessa senare hade att bekosta transport och underhåll av hjälptrupperna, till dess den attackerade erhållit full restitution i enlighet med westfaliska och nijmegiska fre-

---

[6] K.M. t. Gyldenstolpe 17, 24 juni, 1, 8 juli 1682 (*Holl.*). Gyldenstolpe t. K.M. 30 maj, 6, 27 juni 1682 (*Holl.*).

[7] Gyldenstolpe t. K.M. 6 juni 1682 (*Holl.*). K.M. t. Gyldenstolpe 24 juni 1682 (*Holl.*).

[8] Gyldenstolpe t. K.M. 13 juni 1682 m. bilaga (*Holl.*).

[9] Gyldenstolpe t. K.M. 27 juni 1682 (*Holl.*). Traktatförslaget är icke bilagt depeschen i *RA* men finns i *N 432 UUB.*

derna (art. 3). En större eller mindre del av trupperna kunde fordras i form av kavalleri, dock att i så fall varje ryttare räknades lika med tre fotsoldater (art. 5). Den som erhållit bistånd ägde bruka detta till försvar eller motanfall, allt efter omständigheterna (art. 7). Visade sig den lämnade hjälpen i lanttrupper otillräcklig, kunde de förbundna, om de ansåge det nödvändigt, fördubbla eller tredubbla den (art. 8). Om en makt, som redan sänt ifrån sig hjälpstyrkor, själv invecklades i krig eller hotades därav eller om flera av de allierade bleve angripna på samma gång, skulle man handla på det sätt, som majoriteten ansåge lämpligast för den gemensamma saken (art. 9). Liksom i fråga om garantitraktaten ägde den furste, som så önskade, rätt att ansluta sig till specialkonventionen, dock endast om samtliga fördragsslutande godkände hans accession. Den truppstyrka, som den tillträdande önskade förbinda sig att prestera, ägde han själv bestämma, och de förbundna skulle å sin sida bistå honom med det dubbla (art. 13). Fördragets giltighetstid var 20 år (art. 14).

I första separatartikeln fastslogs, att kejsaren i brist på flotta var befriad från att lämna hjälp till sjöss och ej heller kunde fordra sådan från sina förbundna. Ingen ersättning för krigsfartygen i form av trupper skulle här komma i fråga. Den andra separatartikeln behandlade förhållandet mellan Spanien och Sverige. Dessa hade rätt att vid hjälprekvisition av varandra helt eller delvis begära pengar och krigsförnödenheter i stället för trupper och örlogsfartyg enligt fastställda avräkningsgrunder. (I projektet var dock ännu så länge tomrum lämnat för dessa siffror.) Enligt den tredje artikeln slutligen skulle specialkonventionen intet ändra i fråga om bestämmelserna i 1673 års traktat mellan Spanien och Holland, där förpliktelserna voro större.

Det första utkastet anlände till Stockholm den 29 juni och det formliga projektet i mitten av juli, men Karl XI dröjde länge med att fatta beslut härom. Hans betänkligheter voro ännu starka emot slutstenen i garantitraktaten, och han ville även avvakta ankomsten av den nye franske ambassadören *Bazin* och den kejserlige envoyén *Althann* i juli. Bengt Oxenstiernas

motståndare uppmuntrades att återtaga sina ansträngningar genom Bazins väntade ankomst med, som man hoppades, stora franska anbud. Starka försök gjordes från detta håll att vända konungen från konventionen med de allierade. »Här hava funnits de, som gjort därtill många svårigheter och oppositioner och förorsakat H.M. någon sorgfällighet och bekymmer, varav H.M. blev föranlåten att låta överlägga saken i rådet», skrev Oxenstierna till Gyldenstolpe.[1]

Den 7 juli lämnades rådet, som länge varit nästan utan underrättelser om utrikespolitiken, en redogörelse för »det som förnämst är förlupit, sedan K.M. förledet år 1681 d. — octobris slöt garantitraktaten med Generalstaterna», vilken torde vara författad av Ehrensteen.[2]

Författaren började med att skildra Sveriges svåra läge före oktober 1681, kallsinnigt behandlat av bundsförvanten Frankrike och utsatt för anfallshot mot sina tyska provinser. Garantitraktaten hade däremot skaffat Sverige trygghet och ökat dess anseende. Underhandlingar om en direkt allians med kejsaren vore nu inledda, likaså med hertigarna av Lüneburg. Dessa hade förklarat, att de ansåge fördraget så gott som slutet, och de skulle säkerligen icke stillatigande åse ett danskt-brandenburgskt anfall mot Bremen och Pommern. Generalstaterna hade låtit danskarna veta, att de skulle uppträda till Sveriges försvar, om det anfölles, och kejsaren hölle en armé i Schlesien för att distrahera Brandenburg. Även med Frankrike fortsattes de svenska underhandlingarna, och Ludvig XIV syntes vilja hålla vägen öppen för en överenskommelse med Sverige. Brandenburgske envoyén i Haag hade erkänt, att kurfursten säkerligen skulle ha anfallit Pommern, om icke garantitraktaten kommit emellan, och Ahlefeldt hade förklarat för Berka, att Danmark helst skulle ha förbundit sig med den kejserliga sidan. Först genom att Sverige gjort så, hade man drivits till den mindre önskliga alliansen med Frankrike.

Efter ett referat av Vellingks depesch av den 17 mars samt

---

[1] Carlson, III s. 327.

[2] *RP* 7 juli 1682 (Wg). Redogörelsen, som finns bl. a. i *Betänkanden ... i utrikes ärenden RA*, är tryckt hos Loenbom, Handlingar til Konung Carl XI:s Hist., II s. 85 ff.

en underrättelse om Itzehoemötet, vilket snarast förefölle att ha minskat krigsrisken, slutade författaren med att uppgiva, att de svenska diplomaterna utomlands ansåge garantitraktaten som grundvalen för Sveriges säkerhet och att de förordade ett fortsättande på den därigenom inslagna vägen.

Det synes ha varit Oxenstiernas mening, att den projekterade konventionen genast skulle ha blivit upptagen till debatt[3], men först den 31 juli skedde dess behandling i rådet. Det kunde icke hindras, att dröjsmålet väckte misstro i Haag, där rykten en tid cirkulerade, att man i Sverige vore på väg att sluta en traktat med franske ambassadören.[4]

Rådssammanträdet den 31 juli, den första stora debatten i utrikespolitiska ärenden sedan den 18 oktober 1681, inleddes av Oxenstierna, som gjorde en ny skönmålning av förbundet med kejsaren, Spanien och Holland och de fördelar, det medfört. Han försäkrade, att andra makter skulle komma att ansluta sig till koalitionen, så snart den fullbordats genom avtalet om det ömsesidiga biståndet. Sedan upplästes garantitraktaten samt projektet, som Gyldenstolpe insänt, inklusive separatartiklarna. Härefter tog Karl XI själv till orda med ett utfall mot Frankrike och det sätt, varpå detta land behandlat Sverige under det senaste kriget. Konungens yttrande visade, att han nu hade sin ställning klar och att meningen med rådsdebatten icke var att avgöra, huruvida konventionen skulle avslutas, utan blott att diskutera, hur dess bestämmelser borde vara beskaffade.[5]

Härpå föredrog Oxenstierna ett skriftligt betänkande över projektet.[6] Han började med åtta skäl »att en närmare förbindning bör ske». 1. En sådan vore redan stipulerad i garantitraktaten. 2. De allierade önskade den livligt och vore otåliga över Sveriges dröjsmål. 3. Konventionen vore nödvändig för tryggheten, ty utan den hade Sverige ingen hjälp att vänta

[3] Detta framgår av hans lista över tolv punkter, som borde diskuteras, daterad den 8 juli, vilken i kanten har anteckningen: »NB. Detta blev ej uppläst utan deffererat.» *D 709 KB.* Finns även i *E 510 UUB.*

[4] Gyldenstolpe t. K.M. 25 juli, 8, 15 aug. 1682 (*Holl.*).

[5] *RP* 31 juli 1682 (Wg). — Detta var kort efter misshälligheterna i samband med Feuquières' avresa. (Se nedan s. 147.)

[6] »Betänkande över den närmare förbindningen . . .» 31 juli 1682 (*D 709 KB, E 510 UUB*).

emot Danmark och Brandenburg, som förberedde anfall. 4. Den skulle även verka modererande på Frankrikes expansionspolitik. 5. Bayern, Sachsen, Lüneburg och andra riksstånd samt frankiska och överrhenska kretsarna komme att ansluta sig, om konventionen avslötes. 6. Den befordrade därför en fredlig utveckling. 7. Sedan den ingåtts, kunde reunionsfrågorna lättare lösas vid Frankfurtkonferensen. 8. Gjorde man däremot svårigheter, vore det fara, att Sverige förlorade sina allierade.

Efter dessa detaljerade skäl gav Bengt Oxenstiernas skrift en mera sammanfattande översikt av fördelarna med det tilltänkta avtalet. Hans ståndpunkt, som vanligt otydligt uttryckt, var uppenbarligen den, att *utan* specialkonventionen skulle Sverige bli tvingat att utkämpa en strid med Danmark och Brandenburg, stött endast på sina egna krafter. *Med* konventionen bleve läget icke sämre, ty Sverige kunde undandraga sig att bistå de allierade, skyllande på hotet från grannstaterna, som f. ö. säkerligen skulle gå till anfall vid ett allmänt krig. Däremot vore det möjligt, att situationen bleve förbättrad genom någon hjälp från bundsförvanterna. Åtminstone en holländsk flottexpedition synes Oxenstierna bestämt ha räknat med, och en sådan skulle tillåta Sverige att överföra styrkor till Tyskland och föra kriget på främmande mark under betydligt gynnsammare förhållanden än i det förra kriget. Dessutom vore det ej omöjligt, att freden kunde bevaras, sedan den fredligt sinnade koalitionen blivit stärkt genom den »närmare sammansättningen».

Oxenstierna önskade emellertid icke, att projektet skulle godtagas i alldeles oförändrat skick. Liksom med kejsaren borde även mellan Sverige och Spanien förpliktelsen om bistånd till sjöss utelämnas. Om penninghjälp skulle presteras i stället för manskap, borde varje soldat värderas till 6 rdr i månaden. Det sannolika vore, att Spanien vid krigstillfälle önskade trupper men Sverige pengar. — Detta framgår redan av omräkningssiffran, som var ganska högt tilltagen.[6b] Med Holland borde överenskommas både om manskap och fartyg. Oxenstierna trodde ej, att det fall skulle inträffa, att Sverige av

[6b] Jfr skattmästarens senare kalkyl nedan s. 297.

Generalstaterna finge mottaga begäran om bistånd, ty ett fransk anfall skulle rikta sig mot Spanska Nederländerna och ej mot Holland.

Eftersom Sveriges transportvägar bleve längre än bundsförvanternas och de svenska områden, som garanterades genom avtalet, vore mindre än deras, borde förpliktelserna ej vara lika utan sättas till 6,000 man mot 4,000 och 18 örlogsskepp mot 12. Eventuellt kunde man sätta 4,000 man mot 4,000, på villkor att Sverige tillerkändes krigssubsidier. Slutligen borde i tydliga ordalag fastslås, att svensk hjälp ej behövde utgå, så länge Sverige vore utsatt för hot från grannstaterna.

Till Oxenstierna riktades i rådet en rad frågor av Clas Fleming, sannolikt på kunglig order, varigenom projektet blev ytterligare belyst. Fleming begärde upplysning, huruvida alla de tre förbundna makterna varit överens om det av Gyldenstolpe insända förslaget, vilket Oxenstierna bejakade. Denne upplyste vidare på tillfrågan, att Sverige icke kunde tvingas att lämna den stipulerade hjälpstyrkan till vardera av de allierade utan att 6,000 man och 18 krigsfartyg vore det mesta som i något fall kunde avfordras landet.

Vad beträffar det sannolikaste krigsfallet, att Sverige anfölles av Danmark och Brandenburg på samma gång som de förbundna råkade i strid med Frankrike, uppvisade Oxenstierna, att denna situation vore förutsedd i artikel 9. Han förklarade, att så länge Sverige vore utsatt för hot från Danmark och Brandenburg, hade man ej skyldighet att sända hjälp till andra makter. Detta var dock en särdeles fri tolkning av artikeln i projektet.[7] Härvid påpekade Fleming, att de allierade kunde begagna sig av samma bestämmelse och vägra Sverige bistånd, enär de vore hotade av Frankrike. Oxenstierna svarade, att Holland icke kunde bli utsatt för franskt anfall, förrän Spanska Nederländerna erövrats, och trodde, att skeppshjälpen i varje

[7] Lydelsen av art. 9 var: »Quod si vero requisitus ipse bello impetitus fuerit, aut unus pluresve simul ex paciscentibus partibus hostiles patiantur invasiones, tum ibi agendum erit, ubi ex dictamine et pluralitate confœderatorum magis e re communi necessarium censebitur, vel etiam in talibus casibus articulus præcedens locum habebit. Par ratio ejus esto, qui jam auxilia alteri confœderatorum ad requisitionem miserit, si ipsum aliquis invasione minatus fuerit.»

fall aldrig skulle utebliva. Johan Stenbock betvivlade, att Generalstaterna skulle vara intresserade av att tillsammans med Sverige försöka krossa Danmark. Skattmästaren *Sten Bielke* erkände osannolikheten härav men trodde, att de åtminstone skulle vilja »obligera det att sitta stilla», och Karl XI erinrade om att Holland i det senaste kriget sänt en flotta till de nordiska farvattnen.

Konungen påpekade flera gånger, att Sverige vore i behov av subsidier, men ingen synes ha ansett det möjligt att utverka sådana.

Sedan det blivit konstaterat, att inga meningsskiljaktigheter förelågo i »quæstio an», genomgicks projektet punktvis. Vad beträffar andra artikeln ansågs, att Sverige borde befrias från att lämna skeppshjälp till Spanien. Samma skyldighet gentemot Holland måste minskas från 18 till 12 skepp. Dessa förslag hade Oxenstierna förut framfört. Artikel 3 borde ändras så, att hjälptruppernas underhåll bestredes av mottagaren. Vid artikel 9 påpekade Fleming, att mera tydliga ordalag vore nödvändiga, så att det alldeles klart framginge, att Sverige icke behövde sända ifrån sig några styrkor, så länge man kunde befara krig från Danmarks sida. Bengt Oxenstierna förklarade, att man i Sverige ändå alltid kunde tolka bestämmelsen på så sätt, att den användes som skäl för hjälpens innehållande. I övrigt gillades punkterna i projektet utan nämnvärda invändningar.[8]

Ordern till Gyldenstolpe med de svenska motförslagen uppsattes under de närmaste dagarna i kansliet, varvid vederbörlig hänsyn togs till rådsdebattens resultat. Envoyén beordrades sålunda påpeka den stora fara, Sverige vore utsatt för från grannstaterna, och de besvärliga transporter, som vore nödvändiga vid en svensk hjälpprestation. Därför borde svenskarna ha rättighet att rekvirera 6,000 man och 18 skepp av sina bundsförvanter men blott vara förpliktade att lämna 4,000 man och 12 skepp. I sådant fall, att den svenska hjälpen måste utgå, önskade man även subsidier till dess underlättande. I bindande ordalag måste fastslås, att Sverige icke hade skyldighet att

[8] *RP* 31 juli 1682 (Wg).

sända bistånd, så länge det vore utsatt för hot från grannstaterna. Dessutom borde artikel 9 ändras på så sätt, att Holland måste sända åtminstone krigsfartyg till Sverige, även om republiken själv vore invecklad i lantkrig. I fråga om Spanien ansågs den andra separatartikeln vara av värde, enligt vilken rekvirenten kunde begära pengar i stället för trupper. Omräkningen borde ske så, att i stället för varje soldat utginge 6 rdr i månaden. För Sverige vore det lämpligast att vid »casus fœderis» rekvirera pengar, medan man från spanska kronan snarare väntade begäran om manskap. En bestämmelse borde emellertid inryckas, att Sverige ej kunde avfordras att sända hjälptrupper ända till Spanska Nederländerna. Karl XI ville i stället ha rätt att fylla sina skyldigheter gentemot Spanien genom en diversion mot någon av det motsatta lägret på nordligare breddgrader. Alla dessa fordringar skulle dock ej vidhållas så starkt, att avslutandet av konventionen äventyrades.[9]

Efter en kortvarig, förnyad granskning i rådet[1] avgick Gyldenstolpes order den 5 augusti och anlände till Haag i mitten av månaden. De svenska fordringarna funno ett gynnsammare mottagande än väntat, och Gyldenstolpe kunde utverka ganska mycket av kraven. Bazins ankomst till Stockholm och dröjsmålet med det svenska svaret hade nämligen givit honom trumf på hand, och ännu i augusti var Sverige mindre hotat av krig än bundsförvanterna. Då senare läget blev mera spänt genom danska våldsåtgärder i Slesvig och Holstein, var kejsarens ställning så försvagad i Ungern, att de österrikiska statsmännen icke vågade göra svårigheter.

Förhållandet 2 : 3 mellan vad Sverige skulle prestera och rekvirera befanns skäligt, sedan Gyldenstolpe anfört, att en styrka om 4,000 man på grund av transportkostnaderna skulle betunga Sverige lika mycket som 6,000 de övriga makterna; dock fordrade Fuen Mayor (som numer tecknade sig *Castel Moncayo*), att om Sverige komme i den situationen att få prestera hjälp till sjöss i Östersjön, skulle skyldigheten vara 18 skepp mot 12 annorstädes. Begäran, att biståndet av Sverige

[9] K.M. t. Gyldenstolpe 5 aug. 1682 (*Holl.*).

[1] *RP* 3 aug. 1682 (Wg).

skulle kunna ges i form av en »diversion i nejden», väckte större betänkligheter, och då Gyldenstolpe fordrade, att om svenska trupper nödvändigt måste sändas till Spanska Nederländerna, de skulle underhållas av Spanien, ansågs detta liktydigt med subsidiekrav.[2]

Den svenske envoyén framförde sina motförslag i slutet av augusti. Därefter uppstod ett längre stillestånd i underhandlingarna, medan Cramprich och Castel Moncayo inhämtade sina suveräners uttalanden om de svenska fordringarna och man avvaktade Generalstaternas nästa sammankomst i november.

5. Traktaten med kejsaren oktober 1682.

Förbindelserna mellan Stockholm och Wien gingo icke uteslutande över Haag, som under dessa år var den svenska utrikespolitikens centrala punkt. Ett led i Bengt Oxenstiernas försök att skapa anknytningar åt nya håll hade varit avsändandet av hans frände, kanslirådet *Gabriel Oxenstierna*, som envoyé till kejsarhovet med en instruktion av den 17 februari 1681. Det svenska sändebudet skulle låta framskina Karl XI:s motvilja mot Frankrikes övergrepp emot westfaliska och nijmegiska frederna och betaga kejsar Leopold alla misstankar, att Sverige ämnade stödja Ludvig XIV härutinnan. När på detta vis väg banats och Gabriel Oxenstierna märkte »god disposition» hos kejsaren, skulle han försiktigt insinuera, »att där man förmente å kejsarens och Romerska Rikets sida, att kunna giva sådane förslag och expedienter vid handen, som kunde lända till dess större styrka och Romerska Rikets tranquillitet och säkerhet, skulle K.M. ej finnas därifrån alien».[3]

Gabriel Oxenstierna, som anlände till Wien i juni 1681, fann jordmånen långt ifrån gynnsam för sitt uppdrag. Vad han märkte var i stället gammal ingrodd misstro mot Sverige, som icke minskades av Bielkes pågående underhandlingar i Paris,

[2] Gyldenstolpe t. K.M. 22 aug., 5 sept. 1682 (*Holl.*). Srbik, s. 223 f.

[3] Instr. f. G. Oxenstierna 17 febr. 1681 (*O.S.*). De svensk-kejserliga traktatunderhandlingarna äro skildrade av Fåhræus (Sveriges allianssystem, s. 127 ff.). Denna hänvisning göres en gång för alla.

vidare uppror i Ungern, vilket tog största delen av ministrarnas uppmärksamhet i anspråk, samt kejserliga förhandlingar med Danmark och Brandenburg.[4]

Men från svensk sida tog man nya steg till närmande. I juli beordrades Gabriel Oxenstierna begära, att en kejserlig representant sändes till Sverige för underhandlingar om en traktat, vilken borde ha den Basserodeska alliansen av 1668 till grund.[5] I nästa order, av den 10 september, vilken till yttermera visso *icke* blev chiffrerad, meddelades, att Karl XI av hänsyn till Tyska Riket avböjt att taga Zweibrücken som län av Ludvig XIV eller att låta sina rättigheter utlösas med en penningsumma, och utlovades en fullmakt för alliansunderhandlingar till greve Gabriel. Upprepade order inskärpte nödvändigheten av att ett kejserligt sändebud skickades till Sverige, och redan den 8 oktober befalldes den svenske envoyén att visa, att Sverige icke hörde till Frankrikes allierade, genom meddelandet, att en traktat snart väntades bli sluten med Holland.[6]

Detta senare kände man sedan flera månader till vid kejserliga hovet genom residenten i Haag.[7] Först underrättelsen om att garantitraktaten verkligen avslutits kom kejsaren att visa ökat intresse för Gabriel Oxenstierna och hans ärende. Guvernören i Glatz, greve *von Althann*, tidigare använd i diplomatiska uppdrag i Polen, utsågs till envoyé i Sverige, och den svenske representanten fick löfte, att man skulle meddela honom Althanns instruktion, vilken utan uppskov skulle utarbetas.[8]

Trots Oxenstiernas ständiga påtryckningar dröjde det dock ännu två månader med instruktionen. Kejsaren vistades i Ödenburg, där han på ungerska lantdagen sökte nå en uppgörelse med de missnöjda i religiösa och politiska tvistefrågor. Då den ungerska oppositionen stöddes av turkarna och kejsaren

[4] G. Oxenstierna t. K.M. 3, 16 juli, 6, 28 aug., 11 sept., 2, 11, 23 okt. 1681 n.st. (*Cæs.*).

[5] Uppkallad efter undertecknaren på kejserlig sida, dåvarande residenten i Stockholm von Basserode.

[6] K.M. t. G. Oxenstierna 6 juli, 10, 24 sept., 8 okt. 1681 (*O.S.*).

[7] Cramprich t. Leopold I 28 juli, 7, 18 aug., 4, 15, 18 sept. 1681 n.st. (*Pk*).

[8] G. Oxenstierna t. K.M. 16, 19, 22, 29 nov. 1681 n.st. (*Cæs.*).

gjordes ovillig till större konfessionella eftergifter av det mäktiga prästerskapet, blev lantdagen vid jultiden g.st. upplöst utan resultat. Nyårsafton n.st. återkom kejsar Leopold till Wien, och härefter började arbetet på Althanns instruktion.[9]

Det var icke Bengt Oxenstiernas avsikt att nöja sig med garantitraktaten, till vilken kejsarens anslutning ansågs given, som ett band mellan Sverige och det österrikiska huset Habsburg. Denna traktat var så till vida av oberäkneligt värde, som den ännu ej var kompletterad med bestämmelser om det ömsesidiga biståndets storlek. Dessutom inskränkte den sig till garanti av områdena inom Tyska Riket, och den skänkte icke Sverige medel till truppernas underhåll. Greve Bengt hade ständigt haft höga tankar om värdet av en kejserlig allians, troligen särskilt med tanke på utsikten till kvarter och värvningar i Tyskland, och han tycks ha överskattat det inflytande, kejsaren f. n. hade i Riket. Ej heller kunde han förutse vidden av de svårigheter, som för Österrike skulle uppväxa i sydost.

Vid årsskiftet mottog Gabriel Oxenstierna garantitraktatens text, avsänd från Kungsör den 18 november. Han befalldes att begagna sig därav för att visa Sveriges goda uppsåt och begära, att kejsaren, förutom att ansluta sig till traktaten, ofördröjligen ville sluta en direkt allians med Sverige. En sådan med stadganden om rätt till värvning i Riket och kvarter för de svenska trupperna vore nödvändig, om Sverige skulle kunna göra någon insats för den gemensamma saken. Dessutom beordrades envoyén anhålla, att kejsaren avrådde kurfursten av Brandenburg från företag mot svenska Pommern. Några veckor senare insinuerades i de kungliga orderna, att om kejsar Leopold fortfore att visa likgiltighet, kunde Sverige bli nödsakat att åter förbinda sig med Frankrike, som ivrigt gjorde anbud därom.[1]

Då Gabriel Oxenstierna fullgjorde sitt uppdrag av den 18 november, hade kejsaren just fått underrättelser, som ökade behovet av en allians med Sverige. I december hade fransmän-

[9] G. Oxenstierna t. K.M. 10, 13, 17, 21, 24 dec. 1681, 1 jan. 1682 n.st. (*Cæs.*). Mailáth, Gesch. des östreichischen Kaiserstaates, IV kap. 64. Redlich, Gesch. Österreichs, VI s. 292 ff.

[1] K.M. t. G. Oxenstierna 18 nov., 8 dec. 1681 (*O.S.*).

nen framställt sina fredsförslag vid Frankfurtkonferensen. Dessa ansåg sig kejsaren icke kunna acceptera, och hans kommission i Frankfurt skrev (man visade Oxenstierna depeschen) »att annat intet Rikets säkerhet mera kan beskydda än vapnens bistånd». Att Brandenburg stod på Frankrikes sida betvivlades ej i Wien, och Danmark uppställde oantagliga villkor för ett förbund.[2]

Av stor betydelse för Oxenstierna blev den hjälp, han fick av spanske ambassadören *Borgomanero*. Kring denne hade bildat sig det s. k. spanska partiet, till vilket hörde de vid denna tid mest inflytelserika ministrarna: biskopen av Wien, *Sinelli*, som var kejsarens biktfader, hovkammarpresidenten *Zinzendorff* m. fl. På gränsen till spanska partiet stodo vicekansler *Königsegg* och hovkansler *Hocher*. Borgomaneros önskan var eftergifter i öster men en fast politik i väster. Om så bleve nödvändigt, ville han front både mot Turkiet och Frankrike. Motpartiet däremot var för undfallenhet mot Frankrike men korståg mot turkarna. Det stöddes från Rom. Den samvetsgranne, långt ifrån obegåvade men föga handlingskraftige Leopold I var trots starkt självmedvetande ganska mottaglig för inflytande.[3]

Borgomanero pådrev liksom Oxenstierna behandlingen av Althanns instruktion, och den 3 januari 1682[4] upptogs äntligen denna fråga i geheimerådet. Rådet tillstyrkte en beskickning till Sverige, för vilken man fann åtskilliga skäl tala: Frankrikes hållning gjorde det nödvändigt för kejsaren att skaffa sig allierade. Visade man kyla mot Sverige, kunde detta av klenmodighet eller »übel intentionierten Gemüte» komma att ansluta sig till Frankrike. Vid bedömandet av Sveriges värde som bundsförvant måste tagas i betraktande, att många protestantiska makter, särskilt de kurfurstliga och furstliga sach-

[2] G. Oxenstierna t. K.M. 11 jan. 1682 n.st. (*Cæs.*). — Om de danska villkoren se ovan s. 31.

[3] Guillot, Léopold Ier, les Hongrois, les Turcs, s. 424 ff. Redlich, a. a., VI s. 59 ff., 112 ff., 304. — Redlich räknar biskopen av Wien till Borgomaneros motståndare vid denna tid, men Gabriel Oxenstiernas depescher styrka Guillots motsatta uppfattning.

[4] Icke den 1/11 januari som man uppgav för Gabriel Oxenstierna och som Fåhræus upprepar (Sveriges allianssystem, s. 135).

siska husen, gärna brukade följa den svenska politiken. Brandenburg, som visade tendenser att gå Frankrikes ärenden, kunde hållas i tygeln genom ett kejserligt förbund med Sverige. — Vad beträffar instruktionen ansågs den böra bli avfattad i tämligen allmänna ordalag. Althann skulle försäkra, att kejsaren liksom Karl XI önskade ett gemensamt arbete för westfaliska och nijmegiska fredernas upprätthållande. Som någon hjälp från Sverige utan tvivel ej stode att erhålla utan subsidier, borde envoyén beordras begära, att Sverige förbunde sig att prestera den kvot för sina länder i Riket, som skulle fastställas i beslutet om riksdefensionen i Regensburg. Dessutom skulle dock Althann söka förmå Sverige att öka kvoten med 7,000 man från moderlandet, varom bäst kunde underhandlas i Haag.[5]

I enlighet med detta geheimerådets betänkande uppsattes en preliminär instruktion av Königsegg och Hocher, daterad den 22 januari n.st. Denna blev långt ifrån sådan, som man i Sverige skulle ha önskat. Den visar, att fortfarande stor misstro existerade. Althann beordrades att söka utforska, om icke Sverige ämnade ingå fördrag med Frankrike eller åtminstone förbinda sig till neutralitet. Att ett sändebud ändå skickades till Sverige berodde dels på Gabriel Oxenstiernas begäran och dels på den ledande ställning, som man i Wien ansåg Sverige intaga bland de protestantiska ständen i Riket. Althann hade att påpeka Sveriges skyldighet att lämna sin kvot av de 60,000 man, varav det var meningen, att rikshären skulle bestå. Han borde söka förmå Karl XI att utom kontingenten för provinserna bidraga med trupper från det egentliga Sverige, så att den sammanlagda styrkan bleve 14,000 man. Däremot kunde varken subsidier eller utskrivning av kvarter utlovas. Överläggningarna om allt detta ansåge kejsaren lämpligen böra ske i Haag, och han funne *icke* ett direkt förbund nödvändigt vid sidan av garantitraktaten. Då kejsaren f. n. underhandlade med Danmark om en defensivallians, skulle han gärna se intim vänskap mellan Sverige och Danmark.[6]

[5] G. Oxenstierna t. K.M. 11 jan. 1682 n.st. (*Cæs.*). Kejs. geheimerådets prot. 13 jan. 1682 n.st. (*Pk*).

[6] Instr. f. Althann 22 jan. 1682 n.st. (*Pk*).

Instruktionen meddelades t. v. ej för den svenske envoyén, men Königsegg sade honom, att kejsaren hoppades kunna nå en överenskommelse med Danmark mot tillåtelse för denna makt att ta kvarter i Holstein. Det i Wien mycket ansedda danska sändebudet von Liliencron, som redan tidigare hade varit brukad i flera beskickningar till kejserliga hovet, hade i januari ånyo anlänt dit, och denne lyckades resa många hinder för den svenska underhandlingen. Detta var innan schismen mellan Sverige och Danmark blivit fullständig, och Oxenstierna ville ogärna öppet uppträda emot de danska kraven. I stället lät han framföra genom den spanske ambassadören, som ej sparade någon möda för att befordra en allians mellan kejsaren och Sverige, att om kejsaren för att vinna Danmarks vänskap måste ge sitt tillstånd till Elbetullen samt prisgiva hertigen av Holstein-Gottorp, skulle detta vara mer till skada än nytta, enär det strede mot fredssluten och skulle förtörna »många considerable puissancer». Något senare gjorde Oxenstierna själv samma framställning.[7]

I Stockholm var fortfarande önskan om förbund stark, och nya ansträngningar gjordes. Den 20 december sändes till Gabriel Oxenstierna ingående förhållningsorder och samtidigt en fullmakt att själv bedriva traktatunderhandlingar i Wien, om det bleve tillfälle därtill. Meningen var dock ej att därmed göra Althanns beskickning onödig utan blott att visa god vilja och ge Oxenstierna bättre möjlighet att påverka arbetet med instruktionen.[8]

Sedan den svenske envoyén fått den nämnda ordern, begärde han en konferens, vid vilken man skulle diskutera Althanns instruktion och uppställa den så, att hans underhandling i Stockholm snabbt ledde till resultat. Konferensen ägde rum den 24 eller 26 januari med Königsegg och Hocher som kejserliga kommissarier.[9]

Oxenstierna påpekade, att Sverige genom Haagalliansen tillräckligt givit prov på en politik, som överensstämde med Wien-

[7] G. Oxenstierna t. K.M. 22, 29 jan., 1 febr. 1682 n.st. (*Cæs.*).

[8] K.M. t. G. Oxenstierna 20 dec. 1681 (*O.S.*).

[9] Den tidigare dagen enligt en kejs. berättelse, som dock är daterad en vecka efter konf:ens uppgivna datum, och den senare enligt G. Oxenstierna.

hovets. Han begärde, att kejsaren ville visa skyndsamhet både i fråga om accessionen till garantitraktaten och det direkta förbundet med Sverige, och önskade få veta, vilken instruktion Althann fått. Kommissarierna förklarade, att anslutningen till garantitraktaten snart skulle ske, men ansågo, att därefter en tvåmaktsallians vore överflödig, enär allt som behövdes kunde avgöras i Haag i samband med de kommande specialkonventionsunderhandlingarna. Mot detta överraskande yttrande, som hotade hela syftet med Oxenstiernas beskickning, reste den svenske envoyén kraftiga invändningar. Han erinrade om att kejsaren tidigare haft andra tankar och påpekade, att garantitraktaten ännu icke vore utbyggd med de specificerade biståndsbestämmelserna och ej heller kunde bli det på länge, förrän man visste, vilka makter som ville ansluta sig. Dessutom funnes många enbart svensk-kejserliga problem, om Sveriges tyska provinser, ömsesidigt försvar m. fl., som fordrade en speciell traktat.

Omedelbart efter denna konferens hade Königsegg och Hocher en annan med Liliencron, som framförde de sedvanliga danska kraven. För honom såväl som tidigare för Oxenstierna påpekade kommissarierna önskvärdheten av svensk-dansk vänskap; eljest skulle de båda nordiska makterna blott »sätta varandra i passivitet».[1]

Motviljan i Wien mot en speciell traktat med Sverige var ganska förklarlig. Genom garantitraktaten och den närmare konvention, som skulle följa därpå, skapades ett skydd för Tyska Riket emot de makter, som ville omstörta frederna i Westfalen och Nijmegen. Verkligt värde hade ett direkt fördrag med Sverige, endast om de bägge nordiska kronorna voro förenade; eljest kunde det leda till att kejsaren måste försvara Sveriges besittningar utanför Tyskland mot Danmark utan att ha eget intresse därav. Ludvig XIV hade letts av alldeles samma tankegång, då han omedelbart efter freden i Lund ett ögonblick reflekterade på ett förbund med både Sverige och Danmark. Måhända fruktade man i Wien dessutom, att Sverige efter ett direkt avtal med kejsaren skulle visa mindre in-

[1] G. Oxenstierna t. K.M. 1, 8 febr. 1682 n.st. (*Cæs.*). De deputerades berättelser om konf:erna m. Oxenstierna och Liliencron 3 febr. 1682 n.st. (*Pk*).

tresse för garantitraktatens komplettering med specificerade bestämmelser; i så fall såg man rätt, ty sådana tankar voro, såsom vi sett[2], icke främmande för den svenska politiken längre fram på våren 1682.

Emellertid visade sig det kejserliga motståndet icke omöjligt att genombryta. Efter konferensen den 24 eller 26 januari, som var en svår missräkning för Gabriel Oxenstierna, sökte denne stöd mot Königsegg och Hocher hos andra inflytelserika personer. Han vände sig till Zinzendorff, som alltid varit sympatiskt inställd till den svenska underhandlingen, och till Borgomanero. Inför den senare hotade han med att man i Sverige kunde bli betänkt att »taga andra mesurer». Båda lovade att söka åstadkomma en ändring hos kejsaren.[3]

Den 2 februari beslutade kejsaren i geheimerådet, att underhandlingar om traktater till westfaliska och nijmegiska fredernas skydd skulle inledas med både Oxenstierna och Liliencron. Kejsaren skulle genom sina sändebud i Spanien, Holland och Lüneburg söka förmå dessa makter att godkänna, att Elbetullen fråntoges Hamburg, som temporärt uppburit den, och tilldelades Danmark.[4]

Härefter hölls en ny konferens med den svenske envoyén i mitten av februari. De kejserliga kommissarierna meddelade, att kejsaren låtit sig övertygas av Oxenstiernas skäl och beslutat ingå ett direkt förbund med Sverige. De framhöllo dock lämpligheten av att Danmark inneslötes i den tilltänkta alliansen, så att icke franska intriger kunde ställa de bägge nordiska rikena i harnesk mot varandra. Oxenstierna förklarade, att han intet hade att invända häremot. Då han nu blivit utrustad med fullmakt, vore det likgiltigt, om traktaten avslötes i Wien eller i Stockholm. Huvudsaken vore skyndsamhet. Han förordade, att förberedande underhandlingar skulle äga rum i Wien, varpå undertecknandet snabbt kunde ske genom Althann i Stockholm, och denna metod blev accepterad av de kejserliga. De föreslogo, att grundvalen för traktaten skulle vara gemensamt försvar

[2] Jfr ovan s. 81.

[3] G. Oxenstierna t. K.M. 8 febr. 1682 n.st. (*Cæs.*).

[4] G. Oxenstierna t. K.M. 12 febr. 1682 n.st. (*Cæs.*). Kejs. resolution i geheimerådet 12 febr. 1682 n.st. (*Pk*).

av de områden, bägge parterna enligt westfaliska och nijmegiska frederna ägde i Tyska Riket. För att slippa lämna det första projektet men ändå föra saken framåt överlämnade Oxenstierna en skriftlig »punktation», en lista över de frågor, som borde behandlas i fördraget. De voro: garanti av de nämnda frederna »genuino sensu», bestämmelser om kontributioner, genommarscher genom andra riksstånds områden, den ömsesidiga hjälpens storlek, som borde fastställas med hänsyn till utsträckningen och avlägsenheten av parternas besittningar i Riket, samt ömsesidig värvningsrätt i varandras länder och även i återstoden av Tyskland. Dessutom anhöll Oxenstierna muntligen om stöd för Karl XI:s rätt till Zweibrücken, att frågan om den danska Elbetullen icke avgjordes, innan de intresserade makternas yttranden inkommit, och att kejsaren måtte åtaga sig Holstein-Gottorps sak.[5]

Sedan en ny konferens hållits också med Liliencron, diskuterades de nordiska allianserna ånyo i geheimerådet den 28 februari. Man hade redan funnit, att det var svårt att få till stånd ett förbund mellan Sverige och Danmark. Eftersom det vore av ringa värde att alliera sig med blott ettdera, ansågs det, att underhandlingar ändå borde fortsättas med såväl Oxenstierna som Liliencron. Man skulle framhålla för bägge nödvändigheten av vänskap mellan de nordiska kronorna och söka förmå Danmark att tillträda garantitraktaten. Dock är det tydligt, att kejsaren nu började luta mera åt den svenska än åt den danska sidan. Han beslöt att förklara sig villig att stödja Danmarks subsidiekrav på Spanien och Holland men ville inhämta de intresserade ståndens betänkande om Elbetullen, vilket senare betecknade ett tillbakasteg från beslutet den 2 februari.[6]

Samtidigt som Danmark började förlora terräng vid kejsarhovet, erhöll Oxenstierna Karl XI:s order av den 20 januari att söka förmå kejsaren att hålla Christian V vid »gott humör» så länge som möjligt för att ej tvinga honom att sluta förbund

[5] De deputerades berättelse om konf. m. Oxenstierna 21 febr. 1682 n.st. (*Pk*). G. Oxenstierna t. K. M. 22 febr. 1682 n.st. (*Cæs.*).

[6] De deputerades berättelse om konf. m. Liliencron 1 mars 1682 n.st. (*Pk*). Kejs. geheimerådets prot. 10 mars 1682 n.st. (*Pk*).

med Frankrike. Oxenstierna, som genom spanske ambassadören visste, att kejsarens betänksamhet huvudsakligen berodde på att han ansåg förbundet med Sverige värdelöst utan Danmarks medverkan, föreslog, att det senare skulle få löfte om Elbetullen för en kortare tidrymd samt andra mindre eftergifter. Med hjälp av spanska och holländska sändebuden försökte Oxenstierna skynda på svaret på sin »punktation» och hotade ånyo med att Karl XI kunde förlora tålamodet. Samtidigt anlände underrättelsen, att Sverige och Holland utväxlat ratifikationerna av garantitraktaten.[7]

Sedan ett betänkande av den 7 mars blivit uppsatt över Gabriel Oxenstiernas andragande, lämnades honom en vecka senare ett skriftligt svar. Icke heller detta var uppställt i form av traktatprojekt utan som en »motpunktation». Denna innehöll ytterst få bestämda utlåtanden. Värvningsrätt i kejsarens arvländer kunde ej beviljas, men kejsaren ville söka utverka sådan tillåtelse i Tyska Riket. I fråga om truppernas kvarter anfördes, att folket borde vara utrustat med proviant, så att blott logi behövde anskaffas. — En sådan inkvarteringsrätt var naturligtvis utan värde. — F. ö. nöjde man sig med att fordra mera preciserade förslag av den svenske envoyén i fråga om nästan alla hans punkter. Vad beträffar Oxenstiernas muntliga förslag utlovades i obestämda ordalag stöd i Zweibrückenfrågan samt att kejsaren skulle taga i sitt skydd hertigens av Holstein-Gottorp länder både inom och *utom* Tyska Riket.[8] I fråga om Elbetullen skulle kejsaren söka förfara så, att ingen bleve missbelåten.[9]

I slutet av februari hade Oxenstierna erhållit en ny order av den 27 januari. Det växande hotet från Danmark och Brandenburg gjorde, att man nu från svensk sida begärde, att kejsaren skulle upptaga även angrepp på Skåne och Lifland som »casus fœderis». Detta motiverades med att den ömsesidiga garantien

---

[7] K.M. t. G. Oxenstierna 20 jan. 1682 (*RR*). G. Oxenstierna t. K.M. 5, 8 mars, odat. brev (troligen 12 mars), 19 mars 1682 n.st. (*Cæs.*).

[8] I betänkandet av 7 mars gällde detta ännu blott hertigens områden *inom* Riket.

[9] De deputerades betänkande över Oxenstiernas punkter 17 mars 1682 n.st. (*Pk*). Den kejs. »motpunktationen» 24 mars 1682 n.st. (*Pk*).

av parternas områden i Tyskland huvudsakligen komme kejsaren till godo, enär de svenska provinserna vore av relativt mindre omfattning. Rättvisan fordrade därför, att kejsaren garanterade även vissa svenska besittningar utanför Tyska Riket. Den Basserodeska traktaten sattes fortfarande som grundval för det tilltänkta fördraget. Den behövde dock ej nämnas vid namn, ty den hade på sin tid ansetts ofördelaktig av kejsaren och aldrig blivit ratificerad. Dess bestämmelser om hjälptrupperna, 10,000 man från kejserlig och 4,000 man från svensk sida, samt om subsidierna kunde också avsevärt modereras. Eventuellt återstående svårigheter kunde lösas, då Althann kommit till Stockholm.[1]

Dessa nya fordringar fick Gabriel Oxenstierna tillfälle att framföra först vid nästa konferens i mitten av mars. Han rapporterade därefter hem, att han ansåge sig kunna utverka, att biståndet sattes till 10,000 resp. 4,000 man såsom i Basserodeska traktaten och att Skåne inneslötes i garantien, däremot icke subsidier eller Liflands inklusion. Det beslöts, att man på bägge sidor skulle uppsätta formliga traktatprojekt, som snarast skulle utbytas.[2]

I början av april kom meddelande från kejserlige envoyén i Köpenhamn, att en dansk-fransk allians vore nära förestående. Detta, som man tidigare haft svårt att tro i Wien, påskyndade mycket förberedelserna till Althanns beskickning. Hans preliminära instruktion från januari hade genom de fortsatta överläggningarna blivit föråldrad, och i mitten av april färdigställdes en ny.[3]

Först vid samma tid anlände till Sverige meddelanden från Oxenstierna om att kallsinnigheten vid det kejserliga hovet började slutgiltigt övervinnas. Stor oro rådde över den ringa framgången av underhandlingarna, detta så mycket mera, då Frankrike, Danmark och Brandenburg vid denna tid förenade sig och syntes hota Sverige med angrepp. Det var nu, som

---

[1] K.M. t. G. Oxenstierna 27 jan. 1682 (*O.S.*). G. Oxenstierna t. K.M. 8 mars 1682 n.st. (*Cæs.*).

[2] G. Oxenstierna t. K.M. 29 mars, 2 april 1682 n.st. (*Cæs.*).

[3] Berka t. Leopold I 10 mars 1682 n.st. (*Pk*). G. Oxenstierna t. K.M. 16, 26 april 1682 n.st. (*Cæs.*).

Karl XI för att minska faran företog vissa närmanden till Frankrike.[4] Till Gabriel Oxenstierna sändes upprepade order att på allt sätt söka skynda på förhandlingen och påpeka, att fortsatt långsamhet skulle tvinga Sverige att alliera sig med Frankrike. Envoyén befalldes begära, att kejsaren övade påtryckningar på riksständen att ansluta sig till garantitraktaten och att han varnade Brandenburg för angrepp på Sverige samt gåve eftertryck häråt genom att koncentrera trupper i Schlesien. Mot den i första konferensen framförda åsikten, att ett direkt fördrag med Sverige vore onödigt, framfördes, att Sverige blott sedan det genom ett sådant fått trygghet mot sina grannar, kunde göra en verksam insats för garantitraktatens politik.[5]

På dessa krav svarade man det svenska sändebudet, att om Sverige anfölles av Brandenburg, skulle kejsaren ingripa och söka få kurfursten av riksdagen förklarad för »hostis Imperii». Däremot ville kejsaren icke föra trupper till Schlesien utan rådde svenskarna att trygga sig mot Brandenburg genom en allians med Polen.[6]

Såsom det tidigare blivit överenskommet, överlämnade Gabriel Oxenstierna ett fullständigt traktatförslag, och vid en konferens den 9 april fick han höra de kejserliga anmärkningarna häröver. Emot inneslutandet av Skåne och Lifland anfördes, att det skulle ställa sig alltför svårt för kejsaren att sända hjälptrupper till så avlägsna länder, men Oxenstierna medförde dock från konferensen det intrycket, att detta nej icke vore definitivt. Sveriges begäran att erhålla kvarter i fredstid för sina trupper i Riket utanför de egna provinserna ansåg sig kejsaren ej kunna bevilja för att icke väcka ond blod hos de övriga riksmedlemmarna, men han lovade kvarter i krigstid. Väntad var förklaringen, att subsidier icke kunde komma i fråga; däremot lovade kejsaren söka utverka penninghjälp för Sverige hos Spanien och Holland. Hjälptruppernas antal önskade Oxenstierna fastställt till 10,000 man kejserliga och

[4] Jfr ovan s. 77 f. och nedan s. 142 f.

[5] K.M. t. G. Oxenstierna 24 febr., 13, 27 mars, 6 april 1682 (*O.S.*). G. Oxenstierna t. K.M. 29 mars, 2 april 1682 n.st. (*Cæs.*).

[6] G. Oxenstierna t. K.M. 9, 16 april 1682 n.st. (*Cæs.*).

4,000 svenskar. Kommissarierna föreslogo häremot 8,000 resp. 3,000 man. Svenska värvningar i de kejserliga arvländerna (det var närmast Schlesien, som var i åtanke) ville man fortfarande icke tillåta.[7]

Den 30 april avreste Althann till Sverige för att söka få de kvarstående tvistefrågorna avgjorda där. Ett referat av hans nya instruktion kan anses onödigt, enär den ej innehöll något av större intresse utöver vad de kejserliga kommissarierna framförde vid konferensen den 9 april. Oxenstierna fortsatte ännu en tid att framföra sina synpunkter i fråga om alliansen, men i huvudsak uppstod nu ett uppehåll i förhandlingarna i väntan på Althanns ankomst till Stockholm.[8]

Detta var dock ingalunda konungens och greve Bengts avsikt. Nya order om skyndsamhet anlände till Gabriel Oxenstierna, och då konungen fått kunskap om de meningsskiljaktigheter, som ännu voro kvar vid Althanns avresa, beordrade han sin Wienrepresentant att sluta en interimstraktat, innehållande de punkter, om vilka man redan enat sig, och remittera det återstående till Stockholmsunderhandlingen. I fråga om värvningen i arvländerna och kvarteren i fredstid gav man i Sverige vika. Även biståndets fastställande till 8,000 och 3,000 man kunde accepteras, dock med reservation att ändring eventuellt skulle kunna ske i Stockholm. Däremot måste frågorna om subsidier samt Skånes och Liflands inbegripande ännu hållas öppna, såvida icke kejsaren ändrade sin inställning. I de kungliga orderna påpekades även vikten av Holstein-Gottorps inneslutande i traktaten, varom de kejserliga lämnat gott hopp.[9]

Begäran om en interimstraktat vållade Gabriel Oxenstierna vissa svårigheter. I Wien ansåg man hans underhandling vara avslutad i och med att Althann blivit instruerad och avsänd, och den svenske envoyén vågade icke genast framföra sin

---

[7] G. Oxenstierna t. K.M. 23, 26 april 1682 n.st. (*Cæs.*). Kejs:s »Declarationes ... ad projectum fœderis defensivi» 18 april 1682 n.st. (*Handl. rör. G. Oxenstiernas beskickn. Cæs.*). D:o (*Pk*).

[8] Instr. f. Althann (odat.) (*Pk*). G. Oxenstierna t. K.M. 10, 24 maj 1682 n.st. (*Cæs.*).

[9] K.M. t. G. Oxenstierna 14, 24 april, 8, 13 maj 1682 (*O.S.*).

fordran. Dessutom hade kejsaren jämte sina förnämsta ministrar lämnat Wien och begivit sig till Laxenburg. Där avslöt han den 10 juni n.st. en försvarsallians med frankiska och överrhenska kretsarna, vilken greven av Waldeck hade förberett. Fördragets syfte var gemensamt försvar mot Frankrike. Waldeck belönades för denna framgång för den kejserliga politiken med en upphöjelse i riksfurstligt stånd.[1]

Sedan kejsaren återvänt, begärde Oxenstierna och erhöll småningom i början av juli en konferens med Königsegg och Hocher. Han föreslog därvid, att över de redan överenskomna punkterna skulle slutas en interimstraktat. Hans kommissarier förklarade, att detta troligen ej skulle möta något hinder och lovade inberätta saken. Även de olösta frågorna ventilerades ehuru utan resultat. Königsegg och Hocher yrkade, att om Skåne och Lifland inneslötes i traktaten, detsamma även skulle gälla Ungern. I fråga om subsidier och kvarter voro de kejserliga ministrarna lika avvisande som tidigare och anförde, att en bestämmelse om kvarter skulle stöta bort hertigen av Hannover, vars vänskap man i Sverige ansåge så betydelsefull, och som kejsaren hoppades snart kunna sluta en allians med. Däremot bifölls liksom förut Oxenstiernas begäran, att hertigen av Holstein-Gottorp skulle inneslutas i traktaten både i egenskap av riksstånd och av deltagare i westfaliska freden (alltså med garanti även för Slesvig). Hertigens sändebud hade några veckor tidigare inlämnat ett memorial till kejsaren med samma anhållan.[2]

Efter överläggning i geheimerådet hölls en ny konferens den 12 juli. Königsegg och Hocher meddelade, att kejsaren beslutat antaga förslaget om en interimstraktat.[3] En ny eftergift gjor-

[1] G. Oxenstierna t. K.M. 25, 28 juni, odat. brev (troligen 2 eller 5 juli) 1682 n.st. (*Cæs.*). Traktaten tryckt hos Du Mont, Corps diplomatique, VII: 2 s. 22 f. — Fester, Die armirten Stände, s. 46 ff. Müller, I s. 80 ff.

[2] G. Oxenstierna t. K.M. odat. brev (troligen 2 eller 5 juli, 16 juli 1682 n.st. (*Cæs.*). Memorial fr. holst. sändebudet Greiffencrantz 22 juni 1682 n.st. (*Pk*). De deputerades berättelse om konf. m. G. Oxenstierna 13 juli 1682 n.st. (*Pk*). — Av Bittner & Groos (Repertorium der dipl. Vertreter, I s. 269) är däremot intet memorial fr. G. känt av tidigare datum än 11 aug. n.st.

[3] Oxenstierna ansåg, att detta berodde på farhågor för Bazins ambassad till Sverige. — G. Oxenstierna t. K.M. 19 juli 1682 n.st. (*Cæs.*).

des, i det att man gick in på att inbegripa Skåne, på villkor att svenskarna ombesörjde överförandet dit av kejserliga trupper samt deras underhåll. Detta medgivande var av Oxenstierna väntat och förekom i Althanns aprilinstruktion. En garanti av Lifland kunde däremot icke godtagas, om icke svenskarna läte även Ungern bli inneslutet. Oxenstierna påpekade de oerhörda svårigheterna i att sända trupper ända till Ungern, medan kejsaren däremot kunde försvara Lifland genom en enkel diversion från Schlesien. Kommissarierna försäkrade, att en sådan diversion skulle företagas, om kurfursten angrepe Lifland, även utan att detta stadgades i traktaten. Subsidier vägrades fortfarande och även trots Oxenstiernas ansträngningar kvarter i fredstid. (Det var särskilt hertigens av Holstein-Gottorps områden, som svenskarna härvid tänkte sig.) I krigstid däremot lovade kejsaren, att de svenska trupperna skulle tilldelas kvarter »in hostico». Då förslagen om rätt för Sverige att värva i arvländerna blivit förkastade, föreslog Oxenstierna, att rätten skulle inskränkas att gälla Schlesien, vartill borde komma rättighet att köpa hästar i Ungern, och efter denna modifiering visade sig kommissarierna icke helt avvisande. Biståndets storlek fastställdes till 8,000 resp. 3,000 man och traktatens varaktighet till 10 år. Holstein-Gottorps inklusion slutligen vållade inga svårigheter.[4]

Det föreföll, som om en interimstraktat nu snart skulle kunna avslutas, innehållande de flesta av de frågor, som behövde avgöras mellan kejsaren och Sverige. Ett projekt, sådant som man enat sig om på den senaste konferensen, uppsattes i kejserliga kansliet och tillställdes Oxenstierna. Till Althann meddelades, att en interimstraktat snart skulle vara avslutad.[5]

Nu blev det emellertid den svenske envoyén, som i underhandlingens sista stund drog sig tillbaka. Orsaken var de stora faror, som nu hotade kejsaren från sydost. Dennes politik hade

---

[4] G. Oxenstierna t. K.M. 23 juli 1682 n.st. (*Cæs.*). Kejs. geheimerådets prot. 16 juli 1682 n.st. (*Pk*). De deputerades berättelse om konf. m. G. Oxenstierna 22 juli 1682 n.st. (*Pk*).

[5] G. Oxenstierna t. K.M. 2, 9, 13 aug. 1682 n.st. (*Cæs.*). Kejs. resolution 28 juli 1682 n.st. (*Pk*). Leopold I t. Althann 28 juli 1682 n.st. (*Pk*).

i enlighet med spanska partiets åsikter gått ut på att genom eftergifter köpa sig en förlängning av stilleståndet med Turkiet, som utgick 1684. Underhandlingar härom hade länge pågått, men det visade sig nu, att Porten i stället föredrog att begagna sig av oron i Ungern för att börja ett nytt krig, innan stilleståndstiden var slut. Turkiska trupper ryckte in i Ungern och vunno i förbund med den ungerske upprorsledaren greve *Tököly* betydande framgångar.[6]

Då kejsarens värde såsom allierad sålunda undergått en kraftig minskning, föredrog Oxenstierna att vänta för att se, om icke bättre villkor småningom skulle stå att erhålla. Man kunde ändå f. n. omöjligt räkna på något kejserligt stöd mot Danmark och Brandenburg. Även de bayerska och hannoverska sändebuden avbröto sina långt avancerade underhandlingar. F. ö. yrkade ej heller de kejserliga statsmännen längre på interimstraktatens undertecknande. I stället gjorde kejsaren starka ansträngningar att ernå ett förbund med Polen men motarbetades vid polska hovet av det där mycket inflytelserika franska guldet. För att erhålla ett stöd i Polen begärde han, att även svenskarna måtte börja underhandlingar med detta rike, och förspeglade Oxenstierna, att Sverige därigenom skulle erhålla ökad trygghet mot Brandenburg.[7]

Från Sverige, där man ännu ej kände till de nya hotande underrättelserna från Ungern, sändes fortfarande order om skyndsamhet till Gabriel Oxenstierna under sommaren. Han befalldes vidare begära, att kejsaren skulle avkräva Danmark och Brandenburg en kategorisk förklaring om deras avsikter. Brandenburg skulle utan tvivel falla till föga, om kejsaren samlade 30,000 man i Schlesien, samtidigt som Holland hotade Danmark med en flotteskader, vilket Karl XI uppgav, att Generalstaterna icke visade sig obenägna för. I Sverige önskade man även, att kejsaren ville söka nå en allians med Sachsen, till vilket en svensk representant nyligen blivit avfärdad. Försöket att åstadkomma ett preventivt företag mot grannstaterna

---

[6] Koehler, Die orientalische Politik Ludwigs XIV·, s. 92 ff. Redlich, a. a., VI s. 305 f.

[7] G. Oxenstierna t. K.M. 9, 13, 16, 20, 27 aug., 20, 27 sept. 1682 n.st. (*Cæs.*).

fick givetvis ännu mindre framgång i Wien, än vad det redan haft i Haag.[8]

Efter underrättelsen om den viktiga konferensen den 12 juli meddelades från Sverige, att de därvid framställda kejserliga villkoren kunde antagas. Svenskarna skulle åtaga sig transporten av hjälptrupper till Skåne, och kravet på Liflands inbegripande kunde eftergivas. Man hoppades dock, att kejsaren ville bidraga till den senare provinsens trygghet genom att sluta förbund med Polen och i Moskva avråda från anfall på Sverige, liksom den holländske residenten där gjorde. I fråga om subsidier vore det nog med kejsarens löfte om diplomatisk hjälp hos Spanien och Holland. Rätten att värva och upphandla hästar vore önskvärd men kunde också utelämnas. Oxenstierna fick order att snarast avsluta interimstraktaten, och denna befallning vidhölls, även då de underrättelser från Ungern anlänt, som hade avskräckt envoyén.[9]

Oxenstierna ansåg ändå, att hotet från ungrare och turkar, vilket fortfarande ökades, var av den vikt, att han borde lämna dessa order obeaktade, vilket han kunde så mycket lättare, som ej heller de kejserliga ministrarna nu längre talade om traktaten i den allmänna förvirring, som inträtt vid Wienhovet.[1]

Det blev under sådana förhållanden enbart i Stockholm, som underhandlingarna fördes till ett slut. Althann anlände dit den 7 juli, men därefter förflöto flera månader, innan hans underhandling kom i gång på allvar. Det kejserliga sändebudet visade ingen iver och hade först den 31 juli audiens hos Karl XI.[2] Althann behövde också en viss tid att studera stämningen vid det svenska hovet, som kejsaren trots allt ännu betraktade med ganska stor misstro. Envoyén fann, att nästan endast konungen och Bengt Oxenstierna vore österrikiskt sinnade; de övriga vore mestadels »gut französisch». Greve Bengt försäkrade ho-

[8] K.M. t. G. Oxenstierna 3 juni, 1, 8, 29 juli 1682 (*O.S.*).

[9] K.M. t. G. Oxenstierna 9, 12, 19, 26 aug., 27 sept. 1682 (*O.S.*).

[1] G. Oxenstierna t. K.M. 20, 27 sept., 8 nov. 1682 n.st. (*Cæs.*).

[2] Uppskovet härmed berodde delvis på det nya ceremonielet i Sverige, som vid samma tid helt kom att hindra den mera ömtålige franske ambassadörens audiens. — Jfr nedan s. 147.

nom emellertid kraftigt om Karl XI:s fasta uppsåt att förbinda sig med kejsaren. Han utbredde sig över de lysande anbud från andra håll, vilka konungen av denna anledning avböjt, och talade om styrkan av den armé, som hölle på att skapas i Sverige. Han förklarade, att han ansträngt sig att bevara förbundet med Danmark, såsom kejsaren önskat, men att detta hade strandat på danskarnas illvilja.[3]

På svensk sida ville man kanske avvakta interimstraktatens avslutande. Uppskov vållades vidare av Althanns sjukdom i september. Då svenskarna i slutet av denna månad insågo, att någon traktat i Wien ej var att vänta, befullmäktigades Bengt Oxenstierna, Ehrensteen och hovkansler Örnestedt att med den kejserlige envoyén avsluta ett fördrag. De flesta punkterna voro ju redan avgjorda i Österrike, och efter två veckors forcerade diskussioner undertecknades traktaten den 12 oktober 1682. Den innehöll allt som tidigare blivit överenskommet i Wien, och dessutom gav Althann delvis efter i fråga om värvningsrätten i arvländerna samt kvarteren, så att en kompromiss kunde nås. Dessa bestämmelser samt kejsarens löfte att försöka utverka subsidier av Spanien och Holland placerades av svenskarna av prestigeskäl i ett hemligt tillägg.[4]

Det efter så långa förhandlingar avslutna defensivförbundet angavs i ingressen vara ingånget med hänsyn till den alltmera ökade oron i Tyskland och de angränsande kungarikena. Målet för det gemensamma arbetet vore att bevara status quo enligt westfaliska och nijmegiska frederna (art. 2—3) — givetvis efter deras »riktiga» tolkning. Kränktes nämnda freder, skulle de fördragsslutande söka hindra detta med diplomatiska eller om nödvändigt med militära maktmedel (art. 4). Ömsesidigt försvar stadgades för de områden, som parterna besutto enligt de nämnda fredernas bestämmelser samt dessutom Skåne (art. 5). Hjälptrupperna skulle utgöra 8,000 man från kejsarens sida och 3,000 man från Sveriges (art. 7). De måste presteras senast tre månader efter rekvisitionen på av den anfallne önskad ort.

[3] »Svar uppå kejs. plenipot:s tal vid sin förste audiens» 31 juli 1682 (*RR*). Althann t. Leopold I 5, 12, 26 aug. 1682 n.st. (*Pk*).

[4] K.M. t. G. Oxenstierna 13 okt. 1682 (*O.S.*). Althann t. Leopold I 16 sept., 14, 24 okt. 1682 n.st. (*Pk*).

Om så behövdes, skulle kejsaren därvid skaffa svenskarna fritt genomtåg genom andra makters områden enligt rikskonstitutionens bestämmelser (art. 10). Den hjälpsändande makten hade att själv underhålla sina trupper med sold och andra förnödenheter; däremot skulle rekvirenten skaffa dem kvarter. Utsattes även den förra för allvarligt anfall, behövde ej hjälptrupperna utgå (art. 13). Kejsaren lovade att göra vad som stode i hans makt för att Sverige skulle få göra värvningar samt köpa vapen och hästar i Riket enligt konstitutionen. Detta skulle däremot förbjudas dess fiender (art. 17). Då denna traktat vore ingången blott av fredskärlek, ägde även andra makter ansluta sig till den, om bägge undertecknarna gåve sitt tillstånd (art. 18). Holstein inneslöts uttryckligen i fördragets garanti och likaså det utanför Riket liggande Slesvig (art. 19). Den undertecknade traktaten skulle slutligen gälla i 10 år (art. 20).

Härtill voro fogade sju hemliga artiklar. Om kejserliga hjälptrupper behövde överföras till Skåne, skulle transporten över Östersjön samt hela deras underhåll under kriget bestridas av Sverige (art. 1). Svenska värvningar i Schlesien samt hästköp i Ungern tillätos »i måttligt och drägligt antal», även i händelse kejsaren själv bedreve värvningar (art. 2). Om Sveriges tyska besittningar anfölles, lovade kejsaren att sända officiella uppmaningar enligt rikskonstitutionen till vederbörande kretsar att uppträda emot angriparen (art. 3). Skulle det befinnas nödvändigt, att det bistånd, Sverige hade att prestera, på förhand hölles redo inom Rikets gränser, förband sig kejsaren att söka utverka subsidier av Spanien och Holland (art. 4). Om Sverige vid krig uppställde mera än utlovade 3,000 man i anledning av detta förbund, hade kejsaren skyldighet att skaffa underhåll åt trupperna genom assignationer på lämpliga riksstånd (art. 5). Även vid tvister, som under fred kunde uppstå mellan Sverige och andra stånd, lovade kejsaren att begagna sin ställning som riksöverhuvud till Sveriges stöd (art. 6—7).[5]

Althann hemsände instrumentet med en kurir, som ankom

[5] Originaltrakt. i *Traktatsaml. RA.* Traktaten finns tryckt i otillförlitligt sammandrag och utan de hemliga artiklarna, översatt från latin till franska hos Du Mont, Corps. diplomatique, VII: 2 s. 37 ff. och till tyska i *Theatrum europæum,* XII s. 429 f.

till Wien den 16 november. Traktaten gav icke Sverige vad som varit mest önskvärt ur ekonomisk synpunkt, nämligen utskrivning av fredskvarter utanför Bremen och Pommern. Ändå vållade den femte hemliga artikeln stora betänkligheter i Österrike med hänsyn till den motvilja, den kunde väcka bland riksstånden. Kejsarens ställning var emellertid nu så hotad av turkar och ungrare i öster och fransmän i väster, att han icke vågade förkasta det svenska förbundet. Efter en konferens, då Gabriel Oxenstierna vägrade att ändra fördraget, beslöt kejsaren ge vika, och den 26 november avfärdades en kurir till Stockholm med det kejserliga ratifikationsinstrumentet. Först sedan Althann överräckt detta i Sverige, fick envoyén i Wien i januari 1683 framlämna Karl XI:s instrument, daterat den 13 oktober föregående år.[6]

6. Första traktaten med Lüneburg.

Vad man i Sverige visade mest intresse för var icke det fortsatta arbetet på garantitraktatens effektivisering utan separata defensivallianser vid sidan av densamma.[7] Stora förhoppningar knötos till underhandlingarna med lüneburgska huset, vilka vid årsskiftet 1681/82 förlades till Haag. I februari 1682 fick Gyldenstolpe fullmakter för underhandlingar med hertigarna av Hannover och Celle och visade dem för de lüneburgska sändebuden Reck och Siegels. Han föreslog dessa hela »allians-verkets» överflyttning till Holland. De lovade att inhämta hertigarnas mening härom, men Gyldenstolpe fick vänta länge på svar. Enligt order begärde envoyén även av Generalstaterna, att de gåve subsidier till Hannover och försökte förmå hertighuset att förbinda sig med Sverige samt biträda garantitraktaten.[8]

---

[6] G. Oxenstierna t. K.M. 22, 29 nov., 6 dec. 1682, 28 jan. 1683 n.st. (*Cæs.*). Leopold I:s ratifikation, Wien 2 dec. 1682 n.st., i *Traktatsaml. RA.* Althann t. Leopold I 2 jan. 1683 n.st. (Fryxell, Handlingar rörande Sverges hist., III s. 174).

[7] Se ovan s. 81.

[8] K.M. t. Gyldenstolpe 2, 20 jan. 1682 (*Holl.*). Fullmakterna, av 2 och 20 jan. 1682, i original i *N 434 UUB.* Gyldenstolpe t. K.M. 14, 21, 28 febr. 1682 (*Holl.*).

Prinsen av Oranien lovade svenske envoyén att öva påtryckningar på Lüneburg. Delvis av denna anledning sände han greven av Waldeck till Ernst August av Hannover. Waldeck fann, att hertigen fortfarande hade »bons sentiments pour le bon party», men att han icke ville ansluta sig till garantitraktaten för att ej nödgas ikläda sig skyldighet att försvara Vorpommern mot Brandenburg, till vilket han önskade bevara ett gott förhållande.[9] Vad hertigen eftertraktade var avtal till lugnets upprätthållande enbart i westfaliska och nedersachsiska kretsarna, där han ej riskerade kollision med Brandenburg utan blott med Danmark.

Dessutom ville han gärna underhandla med Sverige om kretsförfattningen, som ingick i de nya planerna på ett reformerat riksförsvar. Enligt det förslag, Waldeck uppgjort i slutet av 1681, skulle riksstånden lämna sina truppkontingenter till resp. kretsar, där kretsarméer skulle upprättas. Sverige skulle sålunda icke uppställa en egen armé i Tyskland utan lämna bidrag till de tre kretsar, i vilka det hade besittningar. I westfaliska och nedersachsiska kretsarna skulle dess kontingent stå under befäl av Ernst August, och denne beordrade sin Haagrepresentant att förhandla med Gyldenstolpe härom. I brist på order nöjde sig den senare att taga saken »ad referendum». Bengt Oxenstierna ville sända honom instruktioner, enär han ansåg, »att conventionen om contingentet, skulle vara en lockebeta att förmå hertigen till den separate allians som E.K.M. med honom intenderar». Sedan denna gren av det hertigliga huset allierat sig med Sverige, skulle säkerligen de två övriga följa efter. Karl XI, som fruktade, att han genom en sådan underhandling skulle bli tvingad att överföra trupper till provinserna, höll dock emot, och Gyldenstolpe förblev utan order.[1]

Den något opraktiska metoden att förlägga underhandlingen till Haag vann aldrig lüneburgarnas gillande. Då Cleen åter-

[9] Gyldenstolpe t. K.M. 7, 14 febr. 1682 (*Holl.*). Vilhelm III t. Waldeck 19 febr. 1682 n.st. (Müller, I s. 129 f.). Waldeck t. Vilhelm III 21 febr. 1682 n.st. (Müller, I s. 130 f.). Schnath, I s. 188 f.

[1] Gyldenstolpe t. K.M. 26 dec. 1681 (*Holl.*). Gyldenstolpe t. B. Oxenstierna 24 jan. 1682 (*Gyldenstolpes Registr. Holl.*). B. Oxenstierna t. K.M. 11 febr. 1682 (*Skrivelser till Karl XI*). Müller, I s. 67 ff. Schnath, I s. 183 ff.

kom från Sverige till Celle i mitten av januari, inledde man förhandlingar med honom där. Hertig Georg Vilhelms kansler, *Bernstorff*, lämnade honom den 18 januari ett nytt och utförligare projekt, som väsentligen överensstämde med det tidigare. Giltigheten skulle vara inskränkt till westfaliska och nedersachsiska kretsarna. Även utomstående kretsmedlemmars rätt skulle garanteras. Hjälptrupperna fastställdes till 2,500 man, lika för bägge parterna. Alte Verder skulle av Sverige avstås, salthandeln regleras och hertigarna i Karl XI:s brev erhålla titulaturen »Serenissimi».

Cleen reste invändningar mot Alte Verders avträdande och påyrkade, att Holstein uttryckligen skulle nämnas bland kretsmedlemmarna, men Bernstorff ansåg, att detta vore obehövligt och blott skulle verka utmanande på danskarna. Även Cleens därpå framförda förslag om en hemlig artikel om skydd för hertigen av Holstein-Gottorp var han ännu så länge föga benägen för. I frågan om pariteten mellan Sveriges och Lüneburgs truppstyrkor förklarade han sig däremot kunna gå med på en justering. Frågan om titulaturen ville Bernstorff icke göra till »conditio sine qua non».[2]

Detta lüneburgska projekt granskades i Stockholm av Oxenstierna och Ehrensteen, som funno fördelarna avgjort överstiga nackdelarna. T. v. följde dock intet svar från Sverige, eftersom man ej ville motverka sitt eget förslag om att underhandlingarna borde försiggå i Haag. Bernstorff sökte egga svenskarna till större skyndsamhet genom upprepade försäkringar om att Danmark och Brandenburg förberedde ett anfall på de svenska provinserna i Tyskland. Om Brandenburgs hållning hade man helt ändrat tanke, sedan Cleen förra gången besökte Lüneburg, och i Haag förklarade Reck för Gyldenstolpe »det kurfurstliga hovet vara allt intill portnärerne besmittat med fransyske penningar».[3]

Trycket från Danmark och Brandenburg ökade blott lüneburgska husets benägenhet för allians med Sverige, ty herti-

[2] Cleen t. K.M. 20 jan. 1682 (*Germ.*).

[3] K.M. t. Cleen 24 febr. 1682 (*RR*). Cleen t. K.M. 28 jan., 11, 15, 18 febr. 1682 (*Germ.*). Gyldenstolpe t. K.M. 14 febr. 1682 (*Holl.*). B. Oxenstierna t. K.M. 22 febr. 1682 (*Skrivelser till Karl XI*).

garna ansågo det som ett livsintresse att motsätta sig, att Danmark krossade Holstein-Gottorp. I slutet av februari undertecknades ett fördrag mellan Georg Vilhelm och hertigen av Holstein.[4] Detta underlättade Cleens förhandling, och Bernstorff förklarade sig villig att omnämna Holstein-Gottorp i en hemlig tilläggsartikel. Vidare ansåg sig det svenska sändebudet kunna hoppas på eftergifter i frågorna om truppstyrkornas storlek och om Alte Verder. Vad beträffar det senare problemet återtog dock Bernstorff sin tidigare hållning, sedan han tyckt sig förmärka, att de danska rustningarna i mars något minskat i intensitet, men artikeln om Holstein-Gottorp förblev han villig godtaga.[5]

Underrättelsen om att Danmarks rustningar blott gjort Lüneburg mera tillmötesgående väckte glädje i Sverige, och man sökte underblåsa hertigarnas fruktan för Danmark. Cleen fick order meddela, att man i Sverige icke betraktade rustningarna som riktade mot sig men dock för säkerhets skull tacklade upp 20 örlogsfartyg, utan att de danska planerna snarare avsågo sydligare mål såsom Hamburg eller Lübeck.[6]

Däremot voro hertigarna oböjliga i fråga om sättet för underhandlingen med Sverige. De fordrade, att Karl XI skulle sluta förbund med hela huset på en gång och ej med hertigen av Hannover först. Ej heller voro de villiga att byta förhandlingsort. Anledningen ansåg Cleen vara den, att lüneburgska huset fruktade att i Haag bli utsatt för starka påtryckningar att tillträda garantitraktaten. Man ville i stället nöja sig med separata fördrag, först med Sverige och sedan med kejsaren och Holland.[7] Hållningen erinrar om Karl XI:s. Det var tydligen Spaniens affärer, som avskräckte. Dessutom torde hertigarna ha fruktat, att deras underhandlingar i Haag skulle väcka ovilja inom det franska lägret, medan de däremot, om de försiggingo i Celle, kunde hållas mera hemliga.

Även Gyldenstolpe fick i mars efter lång väntan besked från Reck om att hertigarna icke ville underhandla med Sverige i

[4] Se nedan s. 162.

[5] Cleen t. K.M. 11, 15, 18 febr., 1, 8, 11, 29 mars 1682 (*Germ.*).

[6] K.M. t. Cleen 17 mars, 14 april 1682 (*RR*).

[7] Cleen t. K.M. 15 mars, 2 april 1682 (*Germ.*).

Haag. Han föreslog konungen, att fullmakten skulle överflyttas på någon annan än honom. Redan dessförinnan hade man i Sverige kommit på det klara med hertigarnas motvilja mot den svenska förhandlingsmetoden och förhandlingsorten. Till Gyldenstolpe sändes en ny fullmakt, nu för att avsluta en traktat med hela lüneburgska huset gemensamt och på vilken plats som helst. Meningen var, att han genom korrespondens med hertigarna och med Cleen som muntlig mellanhand skulle söka föra underhandlingarna framåt och slutligen, då allt vore överenskommet, göra en hastig resa till Lüneburg för undertecknandet.[8]

Ankomsten av Vellingks tidigare nämnda berättelse om Danmarks och Brandenburgs planer, underrättelsen om det dansk-franska förbundet och Generalstaternas vägran att sända en eskader till Östersjön ökade ytterligare nödvändigheten av en allians med Lüneburg till de tyska provinsernas skydd. I april sändes order till Gyldenstolpe att resa till Lüneburg för att själv påskynda traktatens avslutande. Sändebudet nöjde sig dock med att erbjuda Bernstorff skriftliga underhandlingar. Vid underrättelsen härom förnyades ordern till Gyldenstolpe att utan dröjsmål begiva sig till Lüneburg, men då hade Cleen redan börjat föra egna underhandlingar med Bernstorff och hade skrivit till Gyldenstolpe, att de vore nära sin fullbordan och att han skulle meddela envoyén, när denne kunde komma i och för undertecknandet. Resan blev därför icke heller nu av.[9]

Under hela våren fann Cleen en önskan om alliansen hos hertigarna, som icke var mindre än den i Sverige förefintliga. Bernstorff förklarade sig villig att godtaga även Pommerns inbegripande mot en uppgörelse i Alte Verder-frågan och förespeglade också sändebudet möjligheten av en anslutning till garantitraktaten. Reck och Siegels förklarade för Gyldenstolpe, att hertigarna skulle tillträda Haagtraktaten, sedan förbundet

[8] K.M. t. Gyldenstolpe 7, 20 mars, 6 april 1682 (*Holl.*). Fullmakt av 9 mars 1682 i original i *N 434 UUB*. Gyldenstolpe t. K.M. 28 mars, 4 april 1682 (*Holl.*).

[9] K.M. t. Gyldenstolpe 12, 17 april, 31 maj 1682 (*Holl.*). Gyldenstolpe t. K.M. 9 maj, 4 juli 1682 (*Holl.*). Cleen t. Gyldenstolpe 27 juni 1682 (*N 452 UUB*).

med Sverige ingåtts och så snart Sachsen och Bayern anslutit sig. Till det senare föreföll det onekligen finnas god utsikt.[1]

Nya rykten om danska planer mot Hamburg eller Lübeck ökade nervositeten i Lüneburg. Då svenskarna syntes draga i betänkande att förstärka trupperna i Bremen och Pommern trots alla påtryckningar, föreslog man Cleen, att Karl XI åtminstone måtte koncentrera trupper i Skåne för att hålla Danmark tillbaka.[2] Kort därpå skedde genom franskt ingripande en utjämning i tvistigheterna mellan Danmark och Lübeck, vilket åter i någon mån lugnade hertigarna.

I maj sammanträdde den nedersachsiska kretsdagen i staden Lüneburg. Svenska bremiska regeringen lät sig representeras av regeringsråden *Joachim Christiani* och *Barthold Clement von der Kuhla*. Huvudfrågan, som stod i samband med tyska riksdagens arbete på en rikskrigsförfattning, var upprättandet av en kretsarmé, som vid behov skulle kunna samlas och dels sändas till riksarmén samt dels behållas till kretsens skydd. På de svenska områdena kom enligt kretsbeslutet en andel av 340 ryttare och 744 fotsoldater. Då emellertid de bremiska garnisonerna knappast kunde ytterligare försvagas, gav Karl XI generalguvernören order att söka hyra trupper till kretskontingenten av hertigarna av Lüneburg.[3]

Det kan förefalla egendomligt, att icke en överenskommelse mellan Sverige och Lüneburg redan för länge sedan blivit nådd, då önskan härom var stark på bägge sidor och vad som återstod blott var punkten om det oviktiga Alte Verder. I början av maj avsändes f. ö. order till Cleen att visserligen ej avträda den nämnda Weserön, vilket ansågs förnedrande, men att utbyta den mot en viss obetydlig holme.[4] Det fanns dock en stor svårighet vid sidan av de diskuterade traktatvillkoren, nämligen den att Sverige icke hade så stor härsmakt på tysk mark, att hertigarna kunde lita på att det vid behov vore i stånd att

[1] Cleen t. K.M. 12 april 1682 (*Germ.*). Gyldenstolpe t. K.M. 18 april 1682 (*Holl.*).

[2] Cleen t. K.M. 3, 12 maj 1682 (*Germ.*).

[3] Christiani och v. d. Kuhla t. K.M. 18, 25, 27 maj, 23 juni 1682 (*Brem.*). K.M. t. H. Horn 10 juni 1682 (*Brem.*).

[4] K.M. t. B. Oxenstierna 29 april 1682 (*Skrivelser till kanslipres.*). K.M. t. Cleen 5 maj 1682 (*RR*).

verkligen prestera den i traktaten föreskrivna hjälpen och ej heller visade tecken att vilja överföra några trupper.

Härmed kommer i förgrunden den fråga, som i fortsättningen skall visa sig som den kanske mest maktpåliggande inom svensk utrikespolitik under dessa år, nämligen om trupper skulle transporteras över till Bremen och Pommern eller ej. I det problemet bröto sig Karl XI:s och Oxenstiernas åsikter bestämt mot varandra. Konungen ville ogärna med inkvarteringar betunga de tyska provinserna, som voro utmattade av det senaste kriget, då de varit besatta av fienden. Dessutom måste man befara, att de mot Sverige fientliga makterna skulle söka hindra en truppöverföring. Om fördraget med Lüneburg slötes, vore det dock nödvändigt att förstärka trupperna i Tyskland, såvida icke hertigarna rent av ville sätta som villkor, att detta skedde före undertecknandet. Oxenstierna, som ansåg den lüneburgska alliansen vara av fundamental betydelse för Sveriges trygghet, ryggade icke tillbaka för risken och bördan av en trupptransport, men Karl XI ville ännu vänta därmed.[5]

Itzehoemötet i juni mellan Danmarks och Brandenburgs härskare väckte lika stor oro i Lüneburg som i Sverige. Bernstorff begärde ånyo av Cleen, att trupperna skulle förstärkas i Bremen och Pommern. En sådan transport borde ske, *innan* den tilltänkta traktaten ratificerades. Han föreslog också, att lüneburgska trupper i krigsfall skulle få besätta fästningarna i svenska Bremen och underhållas av provinsen.[6] Detta förslag väckte dock ingen anklang i Stockholm, där man sannolikt misstänkte, att det skulle bli svårt att få de lüneburgska trupperna ur landet, sedan de en gång kommit i besittning av de strategiskt viktiga punkterna. I stället begärde nu generalguvernören *Henrik Horn*, att hertigarna mot betalning skulle överlåta 300 man av sina trupper till bremiska regeringen för kretskontingentens skull. En officer sändes från Bremen till Lüneburg för att underhandla därom.[7]

Trycket från Danmark drev på hertigarna i arbetet med den

[5] K.M. t. B. Oxenstierna 15 febr. 1682 (*Skrivelser till kanslipres.*). B. Oxenstierna t. K.M. 11 febr., 1 april 1682 (*Skrivelser till Karl XI*).

[6] Cleen t. K.M. 14, 21 juni 1682 (*Germ.*).

[7] K.M. t. Cleen 12, 15 juli 1682 (*RR*). SCHNATH, I s. 203.

svenska alliansen, trots att Sveriges militära ställning i Tyskland ännu lämnade mycket övrigt att önska och att de helst skulle ha sett en svensk trupptransport, innan fördraget avslötes. De hyste starka farhågor för att undertecknandet av ett fördrag med Sverige skulle skaffa dem mäktiga fiender på halsen och att Karl XI sedan skulle finna det omöjligt att överföra trupper och avstå från att ratificera överenskommelsen, sålunda överlämnande Lüneburg åt fiendernas godtycke. Franske envoyén förklarade hotfullt, att ett förbund med Sverige skulle ställa hertighuset utanför Ludvig XIV:s vänskap.[8]

Bernstorff kom därför med det ovanliga förslaget, att traktaten i största hemlighet skulle göras färdig och uppsättas men ej undertecknas. När Sverige översänt erforderliga trupper till Tyskland, skulle sedan underskrift och ratifikation ske på en gång. Gyldenstolpes resa bad han att få uppskjuten till efter ratifikationen, enär den komme att avslöja, vad som vore å färde. Cleen godtog metoden, sedan Bernstorff lovat, att hertigarna under väntetiden skulle lämna en skriftlig deklaration om sin uppriktighet. Det svenska sändebudet väntade nu — i slutet av juni — att traktaten äntligen skulle vara färdig om en vecka.[9]

Så fort gick det dock ej, utan nya dröjsmål uppstodo på lüneburgsk sida. Cleen ansåg, att den bremiska regeringens underhandling i Celle om övertagande av manskap hade stor skuld häri. Man tydde nämligen denna som ett bevis på att man i Sverige ansåge sig alldeles ur stånd att skicka trupper över Östersjön, och dessutom verkade den svenske officerens ankomst kompromitterande, medan traktatunderhandlingarna dittills varit strängt hemliga. Förslaget om truppöverlåtelsen möttes med rent avslag.[1]

Vid underrättelsen om hur illa detta upptagits i Lüneburg beordrade Karl XI Cleen att försäkra, att Sverige utan minsta svårighet kunde sända folk till Tyskland och uppfylla vad som bleve stipulerat i traktaten, ty en kraftig svensk flotta vore

[8] Cleen t. K.M. 14, 21 juni 1682 (*Germ.*). Ludvig XIV t. d'Arcy 2 juli 1682 n.st. (*Pk*).

[9] Cleen t. K.M. 28 juni, 5 juli 1682 (*Germ.*).

[1] Cleen t. K.M. 12 juli 1682 (*Germ.*). K.M. t. H. Horn 29 juli 1682 (*Brem.*).

segelfärdig, och vid behov kunde hjälp påräknas från Holland. Att man velat övertaga infanteri från hertigarna berodde endast på att det befunnes lämpligare att hålla värvade tyska trupper i provinserna än »svenskt nationalfolk», och värvningar vore f. n. förbjudna i de flesta länder.[2]

I början av augusti kunde Cleen inrapportera, att man slutgiltigt kommit överens om traktatens lydelse. Bernstorff hade nu lovat, att den verkligen skulle undertecknas på vanligt sätt. Däremot begärde man, att Cleen själv skulle fara hem med instrumentet för att utverka dess ratificerande. Efter nya uppskov skedde undertecknandet den 2 september, och Cleen begav sig omedelbart till Sverige.[3]

Fördraget av den 2 september 1682, som aldrig kom att träda i kraft, satte som sitt mål att bevara status quo i nedersachsiska och westfaliska kretsarna, icke blott i vad som rörde Sverige och de tre hertigarna utan även övriga kretsmedlemmar. Uttryckligen nämndes det som Sverige hade avträtt i Cellefreden (art. 1—4). — Pommern förblev sålunda lämnat utanför. — Biståndet vid »casus fœderis» skulle från svenskarnas sida bli 4,000 och från hertigarnas 5,000 man (art. 5).[4] Om hjälptrupperna visade sig otillräckliga, kunde den anfallna parten begära en fördubbling av styrkan. Därvid hade han dock skyldighet att själv uppställa minst lika mycket trupper, som han av bundsförvanten fordrade (art. 6). — Avsikten härmed torde ha varit, att Sverige ej skulle kunna nöja sig med 4,000 man i Tyskland och ändå begära, att Lüneburg bekrigade Danmark med hela sin styrka. — Biståndet måste utgå inom fyra veckor till begärd ort och fick ej under någon som helst förevändning innehållas (art. 7). Hjälptruppernas underhåll skulle bestridas av den som lämnade dem (art. 9). Fördraget skulle gälla i tre år men vid krig till dettas slut (art. 14), och ratifikationerna borde inom sex veckor utväxlas i Celle.

Genom en separat artikel utbyttes Alte Verder mot holmen Adland och förband sig Sverige att gynna saltimporten från Lüneburg genom tullsänkningar eller andra åtgärder.

---

[2] K.M. t. Cleen 29 juli 1682 (*RR*).

[3] Cleen t. K.M. 2, 30 aug. 1682 (*Germ.*).

[4] Schnath (I, s. 202 f.), som kortfattat refererar traktaten, har kastat om dessa siffror.

I en hemlig artikel slutligen lovade undertecknarna att motsätta sig planen på danskarnas tull i Glückstadt samt söka få avskaffad deras uppbörd i Elsfleth vid Weser. Det underströks ytterligare, något som redan var nämnt i traktatens huvuddel, att »casus fœderis» förelåge, även om någon annan medlem i de nämnda kretsarna angrepes eller — och här hade man tydligen dragit lärdom av reunionsmetoderna — om vederbörande besvärades med inkvarteringar, kontributioner o. dyl. Sekretartikeln syftade naturligtvis främst på Holstein-Gottorp, fastän namnet ej var utsatt, och det var ju i grunden önskan att skydda den makten, som hade fört Sverige och Lüneburg samman.

I ytterligare en tilläggsartikel lovades hertigarna den önskade behandlingen i titulatur- och ceremonifrågor. Däremot synes överraskande nog icke frågan om svenskt underhåll för lüneburgska trupper ha blivit upptagen.[5]

Cleens återkomst med ratifikation av fördraget, som hertigarna hoppats snart skulle följa, lät länge vänta på sig. Det blev från svensk sida, som traktaten förkastades. Anledningarna härtill voro flera. För det första medförde avtalet stora krigsrisker. Genom den danska exekutionen i Slesvig och Holstein i oktober[6] inträdde redan »casus fœderis», och efter en ratifikation kunde Sverige sålunda automatiskt bli indraget i krig inom några veckor. För det andra var det helt enkelt omöjligt att uppfylla de mycket kategoriska löftena till Lüneburg utan att genast transportera tillräckliga trupper över Östersjön. Karl XI var alltid mycket samvetsgrann att ej underteckna löften, som han icke kunde hålla, och det är f. ö. möjligt, att Cleen, då han på hertigarnas begäran själv reste hem med traktaten, muntligen framförde som villkor för *deras* ratifikation, att Sverige dessförinnan skulle ha överfört trupper.[7] Slutligen

[5] Traktat 2 sept. 1682 (*Fotostatkopior Celle Br. 16 V Schweden SAH*). Jfr Memorial f. Cleen 20 jan. 1683 (*Akter ang. Vellingks beskickningar Germ.*) och Vellingks och Cleens motprojekt mars 1683 (*Fotostatkopior Celle Br. 16 V Schweden SAH*). — Traktaten har ej kunnat återfinnas i Sverige.

[6] Se nedan s. 164 f.

[7] I brev från hertigarna av Celle och Hannover till Karl XI antydes, att Cleen medförde viktiga muntliga budskap. — Georg Vilhelm t. Karl XI 3 sept. 1682 (*Brev fr. de braunschw.-lüneb. husen till K.M. Germ.*). Ernst August t. Karl XI

ville man i Sverige utan tvivel gärna avvakta utgången av underhandlingarna med kejsaren samt om specialkonventionen.

Ungefär vid Cleens hemresa avfärdade hertigarna av Lüneburg sin envoyé i Köpenhamn, *Wackerbahrt*, till Sverige för att påskynda traktatens ratifikation. Hans officiella uppdrag var att lyckönska till arvprinsens födelse — den blivande Karl XII hade fötts den 17 juni detta år. Wackerbahrt anlände i slutet av september till Stockholm och fick den 3 oktober audiens hos konungen. Senare hade han ett par samtal med Bengt Oxenstierna. Sändebudet talade inför denne om vad som naturligtvis var det viktigaste ur lüneburgsk synpunkt, nämligen nödvändigheten av att de svenska trupperna i Bremen och Pommern förstärktes. Oxenstierna försäkrade, att Sverige nu hade hämtat sig från kriget och att dess armé uppginge till 60,000 fotsoldater och 18,000 ryttare. Det som ännu kunde brista skulle den just sammankommande riksdagen avhjälpa. Vad beträffar garnisonerna i Tyskland uppgav greve Bengt, att konungen hade beslutat förstärka dem, antingen genom överskeppning eller genom värvningar, vilka senare man hade fått tillstånd till i de kejserliga arvländerna.[8]

Fullt övertygad av Oxenstierna blev icke Wackerbahrt, men han rapporterade till Celle, att Karl XI tycktes »nicht abgeneigt einige Troupen noch vor Winter in Teutschlant zu schicken». Sändebudet talade också med andra svenskar. Av Cleen hörde han, att dennes uppdragsgivare ej visat belåtenhet med hans verksamhet i Lüneburg. Wackerbahrt fann, att åtskilliga ansåge, att Sverige kunde skydda de tyska provinserna billigare genom allianser än med egen krigsmakt — just den svenska politik, som hertigarna mest fruktade. Riksmarskalken Johan Stenbock förklarade öppet för honom, att hertighuset av egoistiskt intresse alltid måste försvara svenska Bremen mot Danmark. Det politiska läget i Stockholm fann således Wackerbahrt varken klart eller odelat gynnsamt ur sina herrars

6 sept. 1682 (*Fotostatkopior Cal. Br. 24 Schweden 75 SAH*). — På ett liknande sätt gick det i varje fall till vid nästa traktatundertecknande. (Se nedan s. 204 f.)

[8] Wackerbahrt t. Georg Vilhelm 16, 19, 30 sept., 4, 7, 11 okt. 1682 (*Fotostatkopior Cal. Br. 24 Schweden 75 SAH*).

synpunkt. Av den svenska krigsmakten i hemlandet fick han däremot ett mycket gott intryck.

Efter två veckor lämnade sändebudet Stockholm.[9]

F. ö. saknades under Cleens frånvaro direkta förbindelser mellan Sverige och Lüneburg. De diplomatiska kommunikationerna gingo över Köpenhamn, där Wackerbahrt efter sin återkomst från Stockholm gjorde ständiga påtryckningar på den svenske envoyén under slutet av året för att åstadkomma en svensk transport. Han föreslog, att Sverige skulle föra över tillräckliga garnisoner till fästningarna samt en kår på 8,000 man, som utan kostnader för svenska kronan kunde förläggas i Holstein och Mecklenburg. Senare försäkrade han, att danskarna hade för avsikt att förekomma Sverige och Lüneburg med krig, varför transporten borde företagas, innan det bleve för sent. Då Danmark i slutet av 1682 blev fredligare och började inleda underhandlingar med hertigen av Holstein-Gottorp och det lüneburgska huset, sökte Wackerbahrt begagna sig också därav för att skrämma svenskarna till att avsluta traktaten med Lüneburg.[1]

I Stockholm insåg man dock mycket väl, att Wackerbahrts framställning var färgad, och behöll sin avvaktande inställning i fråga om traktaten såväl som transporten. Ett kvartertagande i Holstein och Mecklenburg hade utan tvivel lett till omedelbart krig. Först de dansk-lüneburgska underhandlingarna började vid årsskiftet väcka en viss oro och påskynda behandlingen av fördraget.[2]

7. Underhandlingar med Sachsen.

Utom Brandenburg och Lüneburg var Kursachsen det tredje »armerade» ståndet i norra Tyskland. Det underhöll en år 1682 nyskapad stående armé på omkring 10,000 man. Av politisk betydelse var att Johan Georg III år 1680 hade efterträtt sin fader som

[9] Wackerbahrt t. Georg Vilhelm 30 sept., 28 okt. 1682 (*Fotostatkopior Cal. Br. 24 Schweden 75 SAH*).

[1] Coyet t. K.M. 24 nov., 8, 15, 22 dec. 1682, 1, 26 jan. 1683 (*Dan.*). Coyets Diarium 24 jan. 1683 (*Dan.*). (Coyet hade i augusti 1682 avlöst Vellingk i Köpenhamn.)

[2] K.M. t. Coyet 16 (*RR*), 23 (*Dan.*) dec. 1682.

kurfurste. Den nye regenten var mera intresserad för militära ting än för en invecklad diplomati som föregångaren, Johan Georg II. Han upprördes av reunionerna och närmade sig kejsaren. Landets läge och en viss politisk försiktighet gjorde honom samtidigt böjd för vänskap med Brandenburg, med vilket i april 1681 en defensivallians blivit avslutad.[3]

Då man i Stockholm kastade sina blickar åt olika håll efter allierade, kunde man icke försumma att även göra en trevare vid det sachsiska hovet i Dresden. Dit sändes pommerska hovrättsrådet *Matthias Hartman*[4] med en instruktion av den 10 mars 1682. Den visar, att man väl kände till de anti-franska tendenserna i Sachsen och om möjligt ville utnyttja dem. Sändebudet borde försäkra, att Karl XI ej hade eller ämnade ingå något avtal med Frankrike utan i stället till det yttersta önskade fred i Tyska Riket, vilket också varit anledningen till garantitraktatens avslutande. Denna skulle Hartman inbjuda kurfursten att tillträda. På eget förslag fick han senare en kopia av traktaten att uppvisa. Förhållandet mellan Sachsen och Brandenburg borde sändebudet söka få kunskap om. I fall han märkte intresse för ett förbund med Sverige, skulle han göra sig underrättad om när och var man önskade sådana underhandlingar. Beskickningen motiverades slutligen med lyckönskningar till Johan Georgs regeringstillträde och tacksägelser för den sachsiska medlingen vid freden i Lund.[5]

Den 25 april anlände Hartman till Dresden. Han fann före sig på orten den holländske diplomaten Amerongen, som efter sitt misslyckande i Berlin nu i stället sökte åstadkomma Sachsens tillträde till garantitraktaten. Johan Georg III visade emellertid en viss betänksamhet. Några dagar före Hartmans ankomst hade han lämnat Amerongen det svaret, att han ville vänta, tills han fått fullständigare underrättelser om kejsarens

[3] Hartman t. K.M. 1 maj, 18 nov. 1682 (*Germ.*). Traktaten hos Moerner, s. 424 ff. Auerbach, La diplomatie française et la cour de Saxe. Fester, Die armirten Stände, s. 34. Helbig, Kurfürst Johan Georg der Dritte in seinen Beziehungen zum Kaiser und zum Reich 1682 und 1683, s. 79 ff. Hirsch, U.u.A., XIX s. 698 f. Pagès, s. 463 f. Philippson, III s. 284 ff.

[4] År 1683 adlad von Hartmansdorff.

[5] K.M. t. Hartman 10 mars, 5 maj 1682 (*RR*). Hartman t. K.M. 8 april 1682 (*Germ.*).

och Sveriges avsikter, samt begärt en förklaring över vissa punkter i Generalstaternas politik.[6]

Hartman fick audiens hos kurfursten i början av maj och trädde i förbindelse med hans ledande minister, geheimerådet *von Gersdorff*. Bägge försäkrade om sin benägenhet för traktatunderhandlingen med Sverige, vilken borde äga rum i Dresden. Under hand lät dock Gersdorff tydligt förstå, att man hyste misstroende till Sveriges förmåga att vara till någon hjälp för sina bundsförvanter i Tyskland, då det saknade nämnvärda stridskrafter på den sidan Östersjön samt vore utsatt för kraftigt hot från Danmark och Brandenburg. Vid en senare audiens hos kurfursten framförde Hartman enligt order i ett brev från Bengt Oxenstierna det löftet, att svenska trupper skulle överföras, så snart traktaten blivit undertecknad, men Johan Georg vidhöll, att transporten borde ske dessförinnan.[7]

Att åtaga sig förpliktelser i fråga om Bremens och Pommerns försvar och i utbyte blott få värdelösa svenska löften kunde givetvis ej vara målet för Sachsens politik. Likaså ställde man sig tveksam till garantitraktaten med dess betungande förpliktelser i fråga om Spanska Nederländerna. Situationen är icke svår att känna igen från Sveriges underhandlingar med Lüneburg.

Utsikterna voro således ej stora för Hartman att nå ett resultat. Det återstod blott att vänta och se, vad den från Generalstaterna infordrade förklaringen kunde komma att uträtta och vad som skulle bli följden av det väntade kejserliga sändebudets ankomst. Under tiden kunde Hartman inrapportera, att Sachsen visserligen hade ett förbund med Brandenburg men att detta ej vore sådant, att det bundit Sachsen på något för Sverige ofördelaktigt sätt. Dessutom framförde han enligt order klagomål mot att Johan Georg vid den tyska riksdagen lät sig representeras av det brandenburgska ombudet och fick kurfurstens löfte, att han skulle ditsända en egen representant, vilket också under sommarens lopp skedde.[8]

---

[6] Hartman t. K.M. 26 april 1682 (*Germ.*).

[7] Hartman t. K.M. 1, 8, 12 maj, 6 juni 1682 (*Germ.*).

[8] K.M. t. Hartman 7 april 1682 (*RR*). Hartman t. K.M. 1, 12, 19 maj, 2, 6 juni, 8, 15 aug. 1682 (*Germ.*).

I mitten av juni inträffade kejsarens sändebud, greve *Lamberg*. Hans erbjudande, som bestod i att kejsaren skulle utverka fredskvarter för ett par regementen hos vissa översachsiska stånd som ersättning för att Sachsen uppställde deras kretskontingenter, var långt ifrån vad man i Dresden önskade. Även Generalstaternas svar, som samtidigt anlände, var icke tillfredsställande. De begärda upplysningarna vägrades till största delen, och Amerongen kunde ej heller ge hopp om subsidier, vilka kurfursten önskade så mycket mera, som han befann sig i konflikt med de skattebeviljande lantständerna. Ett nytt svar begärdes från Wien, och under tiden fortsatte Lamberg till Berlin, där han också hade uppdrag.[9]

För de svenska och holländska sändebuden blev det en ny väntan. Hartman fick från Stockholm order betona, att Sveriges ställning icke vore så dålig, som man i Dresden ville göra gällande. I hemlandet funnes betydliga truppstyrkor, och med hjälp av det sjömilitära bistånd, Holland vore skyldigt prestera, kunde Sverige mycket väl överföra trupper till Tyskland, om det visade sig nödvändigt. Något angrepp mot de svenska besittningarna väntades f. n. icke, då de avogt stämda makterna måste betänka dels alliansen med Holland och dels det intima förhållandet till kejsaren. Hartman skulle förutom anslutning till garantitraktaten även fortfara att påyrka en direkt traktat mellan Sverige och Sachsen. Grunden till denna borde vara förbundet av 1674 mellan samma stater, varav en kopia tillställdes honom. Till skillnad från detta, som garanterade bägge parternas områden blott i översachsiska kretsen, borde den nya alliansen stadga gemensamt försvar av de fördragsslutandes besittningar i hela Tyska Riket. Dessutom borde nu hjälptruppernas antal fastställas i traktaten.[1]

Hartman inlämnade den 19 juli ett memorial i fråga om garantitraktaten men föredrog att dröja med att åter beröra den svensk-sachsiska tvåmaktsalliansen. Svaret på memorialet blev som väntat avvaktande, men Johan Georg III försäkrade, att Sachsen även utan att ansluta sig till Haagtraktaten skulle

[9] Hartman t. K.M. 27, 30 juni, 4 juli 1682 (*Germ.*).
[1] K.M. t. Hartman 3, 28 juni, 1 juli 1682 (*RR*).

fortsätta att föra samma fredliga och anti-franska politik som tidigare.[2]

Under senare hälften av augusti återkom Lamberg till Dresden, och efter en månads underhandlingar var förhållandet mellan kejsaren och kurfursten betydligt förbättrat. Till följd härav fick Hartman liksom det holländska sändebudet den 18 september till sin överraskning av Gersdorff Johan Georgs skriftliga deklaration om hans avsikt att tillträda garantitraktaten. Amerongen önskade, att accessionsakten skulle undertecknas genast i Dresden, vartill han var befullmäktigad av Generalstaterna, men kurfursten förklarade, att han skulle sända en representant till Haag för saken, och vann därigenom ytterligare tid, ty beskickningen uppsköts.[3]

Hartman sökte begagna den för tillfället gynnsamma stämningen i Sachsen genom att ånyo föra tvåmaktsfördraget på tal vid ett par konferenser med Gersdorff, men denne ansåg, att ett sådant förbund vore överflödigt, sedan kurfursten beslutat tillträda garantitraktaten, och att det blott skulle väcka ovilja i Brandenburg. Han föreslog, att man i varje fall skulle vänta, tills garantitraktaten blivit kompletterad med den specialkonvention, varom underhandlingar redan pågingo. Sedan man fått se detta avtal, kunde vad som eventuellt fattades däri införas i ett särskilt svensk-sachsiskt fördrag. Däremot fann Hartman något större benägenhet hos övermarskalken *von Haugwitz*, vilken med Gersdorff tävlade om ställningen som den mest inflytelserike ministern i Sachsen.[4]

Från Sverige sändes upprepade order till Hartman, att han skulle anstränga sig att få till stånd en allians, och vid underrättelsen om den sachsiska deklarationen i fråga om garantitraktaten skickade kansliet honom även Karl XI:s fullmakt att avsluta det önskade direkta förbundet. Fullmakten visar, att man i Sverige tagit ett steg tillbaka och nu hoppades på gemensamt försvar blott av områdena i översachsiska kretsen, icke i hela Riket. Hartman beordrades egga intresset genom meddelandet, att Sverige nu hade avslutat traktaten med kejsaren.

[2] Hartman t. K.M. 18, 25 juli 1682 (*Germ.*).

[3] Hartman t. K.M. 22, 25 aug., 12, 19, 22 sept. 1682 (*Germ.*).

[4] Hartman t. K.M. 22 sept., 3 okt. 1682 (*Germ.*).

Han skulle påpeka, att garantitraktaten icke vore tillräcklig, då den blott blivit avfattad i allmänna ordalag. Snart märkte man emellertid i Sverige, att det sachsiska motståndet icke stod att övervinna, och Hartman befalldes då att visserligen fortfarande söka få förbundet till stånd men ej visa olämplig enträgenhet.[5]

De svensk-sachsiska relationerna visa i det följande föga av intresse. Hartman förblev ännu ett par år i Dresden, men någon traktat kom aldrig till stånd. Den holsteinska frågan, som i slutet av 1682 blev det viktigaste problemet för Sverige, vägrade Johan Georg att inblanda sig i. Fastän han ogillade Danmarks expansiva tendenser, var hans politik tillräckligt återhållsam, för att han nu mera än någonsin skulle avböja en allians med Sverige, vilken kunde draga Sachsen in i onödiga farligheter. Han ville front endast mot Frankrike, och han fruktade, ej utan anledning, att Sverige skulle anfalla Danmark, så snart det skaffat sig bundsförvanter. Underhandlingar i Haag under våren 1683 om Sachsens accession till garantitraktaten ledde ej heller till resultat trots löftet från föregående höst.[6]

Även om Kursachsen således höll sig utanför bägge de stora europeiska koalitionerna, kunde man i Sverige i varje fall räkna med en passiv vänskap från Dresdenhovets sida, vilket stod betydligt närmare det kejserliga än det franska lägret. Kurfursten avrådde Danmark och Brandenburg från alla krigiska åtgärder samt gav Lüneburg diplomatiskt stöd, och vid den turkiska belägringen av Wien slöt han äntligen förbundet med kejsaren (den 30 juli 1683) och infann sig i spetsen för 11,000 man hjälptrupper till den avgörande drabbningen.[7]

---

[5] Fullmakt f. Hartman 18 okt. 1682 (*RR*). K.M. t. Hartman 14, 18, 28 okt., 9 dec. 1682, 17, 24 febr. 1683 (*RR*).

[6] Hartman t. K.M. 5, 12, 19 dec. 1682, 16 febr., 20, 27 mars, 17 april 1683 (*Germ.*).

[7] Hartman(sdorff) t. K.M. 30 jan., 5 juni, 3 aug. 1683 (*Germ.*). Helbig, a. a., s. 96 ff. Redlich, Gesch. Österreichs, VI s. 327. Bittner, Chronologisches Verzeichnis der Österreichischen Staatsverträge, I s. 91.

8. Försök att inleda underhandlingar med Brandenburg.

Det krigshot från Danmark och Brandenburg, vilket kändes så starkt i Sverige från våren 1682, föranledde ej endast de ovan skildrade strävandena att ernå »närmare sammansättningar» med Holland, Lüneburg och Sachsen utan förmådde även konungen och Bengt Oxenstierna att genom diplomatiska ansträngningar direkt i Berlin, Paris och Köpenhamn söka förhindra det hotande angreppet.

Redan vid den tid, då garantitraktaten avslöts, var man i Sverige betänkt på att avfärda en diplomat till Brandenburg. Det var särskilt Oxenstierna, som ivrade för saken. Eftersom kurfursten icke hade sänt någon till Sverige efter det senaste kriget, ansåg Karl XI förnedrande att taga första steget och beslöt därför att låta pommerska regeringen skicka en representant till Berlin med uppdrag att förhandla om vissa kommersiella tvister med den brandenburgska regeringen i Hinterpommern. Den huvudsakliga uppgiften var dock politisk: att söka åstadkomma och bevara ett gott förhållande mellan Sverige och Brandenburg.[8]

För Berlinbeskickningen utsågs den pommerske kanslern *Hermann Wolfradt*. Denne fick instruktioner av pommerska regeringen i handelsfrågorna, men tillika inskärptes från Stockholm, att det vore av betydligt större vikt, att Wolfradt övertygade kurfursten om att svenskarna ville glömma det senaste kriget och ingalunda hade någon önskan att återtaga de därigenom förlorade områdena. Garantitraktaten vore sluten endast på grund av Karl XI:s uppriktiga fredsvilja, och Wolfradt beordrades säga, att man i Sverige hoppades, att Brandenburg ville ansluta sig till förbundet. Tvistigheterna med Frankrike rörande Zweibrücken vore icke svårare, än att de kunde väntas bli lösta i godo, och de intima relationerna

[8] K.M. t. pomm. reg. 28 okt. 1681 (*RE*). B. Oxenstierna t. K.M. 22, 25, 26 nov. 1681 (*Skrivelser till Karl XI*). K.M. t. B. Oxenstierna 1 mars 1682 (*Skrivelser till kanslipres.*).

med Danmark vore det Sveriges avsikt att bevara. Alla förslag från kurfurstens sida, som kunde leda till återställandet av ett gott förhållande, skulle mottagas med beredvillighet. Wolfradt borde slutligen undersöka om förbund existerade mellan Frankrike, Danmark och Brandenburg och om den senare makten planerade något angrepp på Stettin. Sina kommersiella förhandlingar befalldes han däremot att bedriva utan skyndsamhet, ty man befarade, att om motsättningarna visade sig oöverkomliga, kurfursten kunde begagna detta som krigsanledning.[9]

Det vorpommerska sändebudet anlände till Berlin i mitten av mars 1682, en månad efter det Amerongen och Lamberg rest därifrån med oförrättat ärende. Han rapporterade, att han icke trodde, att något förbund mellan Danmark och Brandenburg kommit till stånd och ej heller något i Köpenhamn mellan Danmark och Frankrike.[1] Däremot fann han, att franske envoyén Rébenac var ytterst inflytelserik vid det kurfurstliga hovet och säkerligen hade fått en allians till stånd. Några rustningar, som tydde på förestående fredsbrott, kunde Wolfradt icke förmärka, men han ansåg dock, att det kunde vara lämpligt att av kejsaren begära, att han förlade trupper i Schlesien.[2]

Under den första veckan hade Wolfradt audiens hos kurfurst Fredrik Vilhelm och uttryckte Karl XI:s förhoppning, att det goda förhållandet mellan Sverige och Brandenburg ej skulle störas genom tvistigheter mellan de bägge makternas pommerska undersåtar. Veckan därefter började konferenserna med geheimeråden *Friedrich von Jena* och *Meinders* som utsedda kommissarier.[3]

I slutet av mars fick Wolfradt kunskap om att förbund ingåtts mellan Danmark och Frankrike samt även mellan Danmark och Brandenburg. Han rapporterade, att i det senare landet underrättelsen om den fransk-danska traktaten omedel-

---

[9] Kreditiv f. Wolfradt 13 jan. 1682 (*RR*). K.M. t. Wolfradt 13 jan., 6 febr., 10 mars 1682 (*RR*). — Den i det följande utnyttjade korresp. mellan K.M. och Wolfradt är delvis återgiven eller refererad i *U.u.A.*, XXIII: 2 s. 1010 ff.

[1] Det förstnämnda förbundet var redan slutet i januari, och det senare kom till stånd den 15 mars, d. v. s. två dagar innan Wolfradt avsände denna depesch.

[2] Wolfradt t. K.M. 17, 22 mars 1682 (*Brand.*).

[3] Wolfradt t. K.M. 22, 29 mars 1682 (*Brand.*).

bart följdes av värvningar och att Rébenac uttalade, att det vore omöjligt för Brandenburg att lida betydligare svenska stridskrafter i Pommern, vilka kunde hota kurfurstens länder med invasion. Man gjorde Wolfradt kraftiga försäkringar om att traktaten med Danmark blott innebure förnyelse av en tidigare fredlig defensivallians och att kurfursten snart ämnade sända en representant till Sverige. Det vorpommerska sändebudet ansåg dock, att all svensk försiktighet vore av nöden. Säkrast fann han det vara, om med holländsk hjälp en trupptransport kunde ske till de tyska provinserna.[4]

I mitten av april överenskom Wolfradt med Jena och Meinders, att underhandlingar om Odersjöfarten m. m. skulle ske i september mellan svenska och brandenburgska fullmäktige på ort, som senare skulle bestämmas. Härigenom fanns en för Sverige värdefull förevändning kvar för kontakt mellan de båda hoven, utan att sjöfartsförhandlingarna under den närmaste tiden kunde leda till några kontroverser. Wolfradts egentliga uppdrag var därmed uträttat, men han fick order att ännu stanna i Berlin och ge akt på läget.[5]

Före erhållandet av denna befallning hade dock Wolfradt redan återvänt till Pommern. Att Brandenburg skulle kunna förmås att lämna den franska sidan ansåg han uteslutet, och han framförde aldrig förslaget, att kurfursten skulle tillträda garantitraktaten, men av yttranden från vissa brandenburgska ministrar fick han det intrycket, att ett särskilt neutralitetsfördrag mellan Sverige och Brandenburg möjligen skulle kunna åstadkommas. En sådan nyhet var naturligtvis ägnad att väcka livligt intresse i Sverige. Kurfurstens avsikt att sända en representant till Stockholm observerades med glädje, och underrättelsen om den beslöjade inviten till neutralitetsfördrag föranledde en befallning till Wolfradt att omedelbart vända tillbaka till Berlin. Han utrustades nu också med fullmakt att underhandla och sluta avtal om vad helst, som kunde befordra säkerheten för bägge parternas besittningar i Riket. Han fick

[4] Wolfradt t. K.M. 29 mars, 5 april 1682 (*Brand.*).

[5] K.M. t. Wolfradt 7 april 1682 (*RR*). Wolfradt t. K.M. 12 april 1682 (*Brand.*).

dock order att iakttaga försiktighet och ej visa för stort intresse, om han möttes av likgiltighet.[6]

I slutet av maj begav sig Wolfradt ånyo till Brandenburg men anlände, just då kurfursten stod i begrepp att resa till mötet med danske konungen i Itzehoe tillsammans med sina främsta statsmän. En befallning till kanslern att förbliva i Berlin, tills han återkallades, kom honom för sent till handa, och han stannade blott några dagar. Även denna korta tidrymd synes dock ha varit tillräcklig att övertyga honom om att atmosfären icke var gynnsam för någon traktat. Planerna på ett svensk-brandenburgskt neutralitetsavtal måste för tillfället avföras från dagordningen, men de förblevo i Sverige ett önskemål, som man ej släppte ur sikte. Wolfradts sekreterare vistades tidvis under sommaren 1682 i Berlin och sände rapporter därifrån.[7]

Till nästa kontakt mellan de bägge hoven var det kurfursten, som tog initiativet. Besviken över att anfallsplanerna mot Sverige hade strandat genom Frankrikes motstånd mot Itzehoeöverenskommelsen fann han tidpunkten lämplig att på hösten samma år sända en envoyé till Stockholm. Härtill utsågs geheimerådet *Christoph von Brandt*. Efter överläggningar i förbifarten vid danska hovet anlände denne till Stockholm i mitten av september.[8]

Troligen var det ej en händelse, att Fredrik Vilhelm gjorde allvar av beskickningen till Sverige vid en tid, då en ny fransk ambassadör nyligen anlänt dit. Meningen med Brandts avfärdande var dock ej att åstadkomma ett närmande till Sverige, utan envoyén torde huvudsakligen ha haft i uppdrag att sondera stämningen, söka skaffa uppgifter om den svenska krigsmaktens styrka och utforska, om någon trupptransport till Pommern planerades. Härtill var han otvivelaktigt en lämplig

---

[6] K.M. t. Wolfradt 17, 30 april, 5 maj 1682 (*RR*). Fullmakt f. Wolfradt 5 maj 1682 (*RR*). Wolfradt t. K.M. 12 april 1682 (*Brand.*).

[7] K.M. t. Wolfradt 3, 17 juni, 1 juli, 2, 13 sept. 1682 (*RR*). Wolfradt t. K.M. 16, 25, 28, 30 maj 1682 (*Brand.*).

[8] Coyet t. K.M. 28, 29 aug. 1682 (*Dan.*). Bittner & Groos, Repertorium der dipl. Vertreter, I s. 61.

person, ty han hade två gånger förut varit i beskickningar till Stockholm och ägde goda förbindelser i svenska kretsar. Kurfursten misstänkte, att Sverige ämnade begagna sitt nyvunna goda förhållande till kejsaren för att begära investitur under fördelaktiga former över sina pommerska områden. Brandt borde påpeka, att man härvid ej finge glömma bort, att en del av dessa blivit avträdda till Brandenburg 1679. Han medförde vidare en lista över de frågor, kurfursten önskade få behandlade i de pommerska förhandlingarna. Slutligen skulle Brandt också tillråda accepterandet av de franska fredsförslagen i Frankfurt, en ständigt förekommande ingrediens i alla brandenburgska diplomaters instruktioner efter förbundet med Frankrike.[9]

Den 27 september fick Brandt publik audiens. Han överlämnade listan över de pommerska underhandlingspunkterna samt ett memorial i investiturfrågan och begärde kommissarier för överläggningar. Dagen därpå kom han samman med Oxenstierna och Örnestedt samt den 10 oktober med den förre och Ehrensteen. Några planer på en ny investitur funnos ej i Sverige, varför kommissarierna i denna sak kunde lugna Brandt. F. ö. nåddes dock inga resultat vid konferenserna, ty på svensk sida tog man ej upp de pommerska frågorna och vägrade att vidtaga någon ändring i politiken gentemot Frankrike. I mitten av oktober lämnade Brandt Stockholm.[1]

Utbytet av hans resa torde ha blivit det väntade. Att Brandt icke försummat att noggrant göra sig underrättad om den svenska krigsberedskapen framgår av hans depescher. Han rapporterade, att det funnes högst 1,800 man i Vorpommern och inga förråd, men att omkring 3,000 man snart skulle över-

---

[9] Instr. f. Chr. v. Brandt 14 juli 1682 (*U.u.A.*, XXII, s. 424 ff.).

[1] Memorial fr. Chr. v. Brandt 26 sept. 1682 (*Brandenb. beskickningars mem. Brand.*). Rekreditiv f. Chr. v. Brandt 12 okt. 1682 (*RR*). K.M. t. G. Oxenstierna 11 okt. 1682 (*O.S.*). Chr. v. Brandt t. Fredrik Vilhelm 28 sept., 7, 10, 13 okt. 1682 (*U.u.A.*, XXII s. 428 ff.). Waddington, II s. 493 f. — För att hindra alla misstankar om att något avtal blivit träffat med Brandt sändes likalydande berättelser om underhandlingarna med honom utom till Gabriel Oxenstierna även till Gyldenstolpe, Leijonberg, Coyet, Hartman, Snoilsky och Wolframsdorf. (De bägge sistnämnda voro svenska representanter i Regensburg resp. Frankfurt.)

skeppas dit. Storleken av den svenska armén hade en uppsatt person för Brandt uppgivit till 15,000 man kavalleri och 31,000 man infanteri. Flottan beräknade Brandt till cirka 20 stora fartyg, varav dock några under byggnad. Siffrorna torde vara ganska riktiga. Indelningsverket, som just höll på att organiseras, har tydligen imponerat mycket på honom liksom något tidigare på Wackerbahrt. Danska sändebudet rapporterade: »Ich finde Brandt was intimidiret durch apprehension der schwedischen Macht», och i en serie relationer, författade under hemfärden, skildrade brandenburgske envoyén den växande svenska armén och den ordning i finanserna, som konungen vetat skapa. Han trodde ej, att Karl XI ämnade hålla fred i längden, och uttalade som sin åsikt, att om det skulle komma till krig mellan Sverige och Brandenburg, vore det fördelaktigast för kurfursten, om det skedde snart, innan de svenska förberedelserna hunnit bli färdiga och medan ännu missnöje med den hårdhänta reduktionen var utbrett i landet. Brandts uppfattning var säkerligen ej utan inverkan på Fredrik Vilhelms följande politik.[2]

9. Trots allt vänskapliga relationer med Frankrike. Bazinkontroversen.

Viktigare än försöken att genom underhandlingar med Brandenburg förhindra fientligheter voro för Sverige ansträngningarna att bevara bästa möjliga förhållande till Frankrike och förmå det att icke reservationslöst stödja Danmark och Brandenburg i alla deras planer mot Sverige. Ovan har skildrats[3], huru vid årsskiftet 1681/82 de svensk-franska traktatunderhandlingarna, som fortfarit trots garantitraktaten,

[2] Chr. v. Brandt t. Fredrik Vilhelm 13, 28 okt., 7 nov. 1682 (*U.u.A.*, XXII s. 430 f.). Meyer t. Christian V 11 okt. 1682 (*Pk*). Waddington, II s. 494. Brandts relationer under hemresan äro i utdrag återgivna av Hein i K.F.Å. 1920, s. 50 ff. — Heins åsikt, att Brandts uppgift var att verkligen söka åstadkomma en svensk övergång till den franska sidan, beror säkerligen på en alltför bokstavstrogen tolkning av envoyéns instruktion.

[3] Se ovan s. 42.

hade helt avstannat. Bielke och Lillieroot ansågo med all rätt, att Ludvig XIV hade tröttnat på att söka förmå Sverige att återvända till det franska förbundet och nu ville visa sig mera reserverad för att se, om icke tiden skulle verka mera än hans diplomatiska ansträngningar.[4]

Då underrättelse vid årsskiftet kom till Sverige, att danske ambassadören *Høeg* var hemkallad och att blott envoyén *Meyercrone* skulle stanna i Paris, sändes order även till Bielke att taga avsked. Denne kunde dock icke genast efterkomma befallningen, enär han saknade medel att betala de skulder, han måst göra på grund av som vanligt utebliven avlöning. Den svenske ambassadören förblev i Frankrike till augusti månad. Orsaken till revokationen var dels, att kejsaren och Generalstaterna kunde fatta misstankar, om Sverige ännu hölle en ambassadör i Frankrike, och dels att det just nu var av vikt att icke stöta Christian V för huvudet, innan han tagit ställning till garantitraktaten. Därför måste hänsyn tagas till den gamla överenskommelsen, att de svenska och danska underhandlingarna skulle gå »pari passu». Från svensk sida var man dock angelägen betona i Frankrike, att meningen ej vore att bryta förbindelserna. Lillieroot beordrades stanna på sin post och försågs med en fullmakt, utställd på honom ensam och lika med den förra gemensamma. Rättesnöret för honom skulle vara »att I på den ene sidan ej låte Eder negociation således esclatera, att det verket [V]i have begynt att anlägga med Generalstaterna, därigenom måtte komma att lida någon anstöt, och att på den andre sidan likväl Frankrike i hopp och gott humör hålles och för Oss vägen öppen lämnas till vidare negociation där det behöves». Härmed är ett klart uttryck givet åt den huvudlinje i förhållandet till Frankrike, som följdes under de närmaste åren.[5]

---

[4] Bielke och Lillieroot t. K.M. 20 jan. 1682 (*Gall.*). Ludvig XIV t. Feuquières 13 dec. 1681, 13, 22 jan. 1682 n.st. (*Pk*).

[5] B. Oxenstierna t. K.M. 31 dec. 1681 (*Skrivelser till Karl XI*). K.M. t. B. Oxenstierna 3 jan. 1682 (*Skrivelser till kanslipres.*). K.M. t. Bielke 2 jan. 1682 (*RR*). K.M. t. Bielke och Lillieroot 13 jan. 1682 (*RR*). Fullmakt f. Lillieroot 15 dec. 1681 (*Gall.*). Bielke t. K.M. 3 febr., 9 juni 1682 (*Gall.*). Bielke och Lillieroot t. K.M. 24 febr. 1682 (*Gall.*). Sv. Biogr. Lex., IV s. 245 (Wittrock).

Samtidigt gjordes livliga ansträngningar i Sverige, om ock ej från officiellt håll, att återknyta underhandlingarna. Holsteinske envoyén *du Cros*, som ansåg det vara i sin herres intresse med en förlikning mellan Frankrike och Sverige, uppsökte flera gånger Feuquières och ville förmå honom att besöka Oxenstierna. Han försäkrade, att denne intet högre önskade än att återtaga diskussionerna, som nått en slags avslutning genom konferensen den 5 december 1681. Feuquières vägrade dock att kompromettera sig genom att taga första steget. Greve Bengt besökte då själv den franske ambassadören, men hans vänskapsförsäkringar voro blott av vanlig allmän natur. De fransksinnade svenska statsmännen uppgåvo emellertid liksom du Cros för Feuquières, att Bengt Oxenstierna med glädje skulle hälsa ett franskt steg till försoning, och försäkrade, att det just vid denna tid funnes goda utsikter att återupptaga underhandlingen, om det komme en invit från Frankrikes sida. Feuquières nöjde sig med att inrapportera detta förslag utan att våga rekommendera det. Dock lär han genom du Cros ha låtit Oxenstierna märka sin åsikt, att om en underhandling komme till stånd, den borde ske i Stockholm och ej i Paris.[6]

Feuquières' depesch rönte ett intresserat mottagande. Ludvig XIV svarade den 5 februari 1682 n.st., att han alltid föredragit ett förbund med Sverige framför andra allianser. Dock vore en förnyad underhandling f. n. farlig, då den kunde leda till att Sverige därigenom blott lyckades skaffa sig bättre villkor av sina allierade och den kunde försvåra de franska traktatförhandlingarna med Danmark. Feuquières måste därför försiktigt avhålla sig från att göra närmanden, men om Oxenstierna gjorde en allvarligt menad invit, skulle ambassadören hänvisa honom till underhandlingar i Paris. Sverige måste i så fall lämna garantitraktaten eller åtminstone förbinda sig att icke göra en tolkning av westfaliska och nijmegiska frederna, som vore emot Frankrikes intresse. Subsidierna kunde bli 500,000 rdr om året i krigs- och 150,000 i fredstid.[7] Dessa siffror äro av stort intresse, ty Bielke och Lillieroot hade aldrig

[6] Feuquières t. Ludvig XIV 7 jan. 1682 n.st. (*Pk*). B. Oxenstierna t. K.M. 31 dec. 1681 (*Skrivelser till Karl XI*).

[7] Ludvig XIV t. Feuquières 5 febr. 1682 n.st. (*Pk*).

blivit erbjudna mera än 400,000 och 100,000 rdr. Sannolikt var det svårigheter att nå en överenskommelse med Danmark till följd av dess stora subsidiekrav, som ökade Ludvig XIV:s intresse för den svenska vänskapen.

I Sverige steg samtidigt önskan att ej alldeles avskära förbindelserna med Frankrike, ty det var nu, underrättelser började inlöpa om att den danska flottan utrustades och att traktater Danmark-Frankrike och Danmark-Brandenburg väntades bli avslutna.[8]

Redan innan Feuquières erhållit sin konungs order av den 5 februari n.st., tog han ett steg för att komma i kontakt med Bengt Oxenstierna, vilket snarast var emot de befallningar, han hade. Han lät i mitten av februari du Cros framföra, att Ludvig XIV nu började inse, att svenskarna slutit förbundet med Holland blott för att stärka sin egen ställning och ej för att skada Frankrike. Ludvig ville därför upphöra med sitt missnöje och vore benägen för ett förbund med Sverige. Feuquières tillade för egen del till du Cros, att han gärna ville få en traktat till stånd, innan han snart komme att lämna sin post som ambassadör i Stockholm.[9] Denna Feuquières' önskan är psykologiskt lättförståelig. Det var dock han, som en gång avslutat 1672 års fördrag med förmyndarregeringen och varit sitt lands representant i Sverige under det krig, de bägge rikena gemensamt utkämpade. Att lämna ett Sverige, som stode i fiendskap med Frankrike, måste kännas som ett misslyckande. Ambassadörens inställning torde ha spelat en ej oviktig roll vid upprätthållandet, trots alla motsättningar, av någorlunda vänskapliga relationer mellan Sverige och Frankrike.[1]

Det är ogörligt att kontrollera, huru mycket av Feuquières' hälsning genom du Cros som härrörde från den uppgivne sages-

---

[8] Feuquières t. Ludvig XIV 11 febr. 1682 n.st. (*Pk*).

[9] B. Oxenstierna t. K.M. 15 febr. 1682 (*Skrivelser till Karl XI*).

[1] Ett mera materiellt skäl kan även ha bidragit till ambassadörens hållning, nämligen den avskedspresent till ett värde av några tusen riksdaler, som vanligen brukade föräras avresande sändebud och som var mycket nödvändig för Feuquières med hans derangerade ekonomi och talrika familj. (Om ambassadörens privata förhållanden se Gallois, Lettres inédites des Feuquières, V s. xxii ff.)

mannen och huru mycket som var den holsteinske envoyéns egna förbättringar. Siffran 400,000 rdr i fredssubsidier, som du Cros också nämnde vid samtalet med Oxenstierna, kan i varje fall omöjligt ha kommit från Feuquières.[2]

Bengt Oxenstierna svarade genom du Cros, att han skulle inberätta alltsammans för konungen och att de svenska sändebuden i Paris ännu hade order att fortsätta underhandlingen. Samma dag infann sig den franske ambassadören själv hos Oxenstierna, betonande att han kom »som privatperson». Han hänvisade till vad du Cros sagt och tillade, att de franska representanterna på alla orter trots garantitraktaten hade order att ej sluta några allianser, som innehölle för Sverige skadliga bestämmelser.[3]

Feuquières' uttalande och invit möttes av Karl XI med en viss misstro, men han upprepade för Oxenstierna, att även om hans avsikt var att stå fast vid garantitraktaten, borde man dock ej beröva fransmännen allt hopp om förbund med Sverige.[4]

Samtidigt som ordern av den 5 februari n.st. från Versailles anlände till Feuquières, erhöll Bengt Oxenstierna det sist nämnda meddelandet från Kungsör och kallade ambassadören till ett sammanträffande. Han sade denne, att Karl XI med glädje hört, att man i Frankrike nu såge garantitraktaten med andra ögon än tidigare och önskade en allians med Sverige. Däremot klagade han över det ringa tillmötesgående, som Bielke och Lillieroot funne hos Croissy. Feuquières förklarade, att detta måste bero på sättet, varpå dessa återgivit utrikesministerns uttalanden. Oxenstierna erkände i förtroende, att Bielke och Lillieroot motarbetade hans politik, och uppgav, att de aldrig meddelat erbjudandet om 400,000 rdr i subsidier, vilket han fått kunskap om först genom Feuquières.[5] Allt

[2] Jfr Feuquières t. Ludvig XIV 4 mars 1682 n.st. (*Fotostatkopior Pk*).

[3] B. Oxenstierna t. K.M. 15 febr. 1682 (*Skrivelser till Karl XI*).

[4] K.M. t. B. Oxenstierna 18 febr. 1682 (*Skrivelser till kanslipres.*).

[5] Det förefaller, som om Bengt Oxenstierna missuppfattat ambassadören i fråga om summan och trott, att den gällde fredssubsidier, såsom du Cros tidigare uppgivit. Siffran skulle då ha varit hög men ej orimlig. Feuquières meddelar i sin depesch till Ludvig XIV, att han vid denna konferens blott talat om 400,000 rdr i krigsfall. Oxenstierna riktade genast en fråga till Bielke och Lillieroot, huruvida Croissy erbjudit den nämnda summan som subsidier, vilka skulle utgå

dröjsmål från svensk sida i underhandlingen skyllde han på Christian V, som ännu ej svarat på Karl XI:s fråga, om han ville fortsätta de gemensamma förhandlingarna med Frankrike.[6]

Detta samtal var visserligen icke särskilt givande, men att underhandlingsviljan var i stigande framgår av att nästa vecka två konversationer ägde rum mellan Oxenstierna och Feuquières, medan de förut varit ganska sällsynta. Vid ett besök hos ambassadören beklagade greve Bengt på sin konungs vägnar, att den holländska alliansen blivit så illa upptagen i Frankrike, och begärde förslag om huru ett gott förhållande skulle kunna återställas. Feuquières svarade härvid (eller enligt Oxenstiernas berättelse först vid sin återvisit), att han blott kände till de villkor, Ludvig XIV framställt tre månader tidigare, nämligen att subsidierna skulle uppgå till 100,000 rdr i freds- och 400,000 i krigstillfälle och att Sverige alternativt skulle avstå från garantitraktaten eller lämna en förklaring, att det icke motsatte sig den franska tolkningen av westfaliska och nijmegiska frederna. Han tillade emellertid (detta inrapporterade han dock ej till Ludvig XIV), att det ingalunda vore omöjligt, att bättre villkor nu kunde utverkas, och genom du Cros visste Oxenstierna, att ambassadören sagt sig tro på en höjning av subsidiesiffrorna.[7]

Härefter skedde en tid icke något sammanträffande mellan Oxenstierna och Feuquières. Förbindelserna uppehöllos dock av du Cros, vilken försäkrade ambassadören, att Sverige visserligen icke skulle kunna förmås att lämna garantitraktaten men att Karl XI ville godtaga det s. k. andra alternativet: förpliktelsen att ej göra en tolkning av de stora fredsfördragen, som vore mot Frankrikes intresse. Den holsteinske envoyéns upp-

---

i fred, och varför de i så fall ej hade inrapporterat saken. Bielke svarade, att utrikesministern aldrig föreslagit mera än 400,000 rdr som aktionssubsidier. — K.M. t. Bielke och Lillieroot 20 febr. 1682 (*RR*). Bielke t. K.M. 31 mars 1682 (*Gall.*). Feuquières t. Ludvig XIV 4 mars 1682 n.st. (*Fotostatkopior Pk*).

[6] B. Oxenstierna t. K.M. 22, 25 febr. 1682 (*Skrivelser till Karl XI*). Feuquières t. Ludvig XIV 4 mars 1682 n.st. (*Fotostatkopior Pk*).

[7] B. Oxenstierna t. K.M. 22, 25 febr., 1 mars 1682 (*Skrivelser till Karl XI*). Feuquières t. Ludvig XIV 11 mars 1682 n.st. (*Pk*).

gift var långt avlägsen från Karl XI:s intentioner men synes dock ha gjort ett visst intryck på Feuquières.[8]

Under tiden erhöll ambassadören en ny befallning att vara försiktig vid sin intimitet med Oxenstierna, så att icke de pågående fransk-danska underhandlingarna därigenom störtes, men omkring den 1 mars börja de avgående orderna visa mera gynnsamma tongångar. Det var vid denna tid, som blockaden av Luxemburg upphävdes. Feuquières beordrades att icke beröva svenskarna hoppet om ett återknytande av förbundet och att meddela i Stockholm, att Ludvig XIV hade vägrat trots alla böner från pfalzgreven Adolf Johan att f. n. förläna denne med Zweibrücken. Konungen ville vänta ännu sex månader med att avgöra saken, så att Karl XI skulle ha god tid att komma till en förlikning med honom härutinnan.[9]

Tillmötesgåendet i den zweibrückenska frågan lät Feuquières meddela Bengt Oxenstierna genom sin sekreterare.[1] Denne framförde också, att ambassadören med glädje hade hört, att Lillieroot i Frankrike förklarat sig ha fullmakt och order att fortsätta underhandlingarna efter Bielkes hemresa. Feuquières lät föreslå, att Lillieroot skulle få mera detaljerade traktatförslag att framlägga. Oxenstierna svarade enligt Feuquières' depesch med en bekräftelse, att Sverige väl kunde gå med på det tidigare nämnda andra alternativet.[2] Denna hans eftergift kan dock knappast ha varit allvarligt menad, och ej heller konungen visade någon avsikt att godtaga en sådan bestämmelse. Han ansåg i stället med en viss rätt, att Feuquières' intresse för en svensk-fransk allians vore mera hans eget än den franska regeringens, vilket framginge av underrättelserna från Vellingk om den stora intimiteten mellan Frankrike, Danmark och Brandenburg.[3]

Feuquières arbetade emellertid oförtrutet vidare. Då Bengt

---

[8] Feuquières t. Ludvig XIV 18, 25 mars 1682 n.st. (*Pk*).

[9] Ludvig XIV t. Feuquières 21 febr., 5, 12 mars 1682 n.st. (*Pk*).

[1] Croissy hade tidigare underrättat Bielke om samma sak. — Bielke t. K.M. 10 febr. 1682 (*Gall.*).

[2] B. Oxenstierna t. K.M. 22 mars 1682 (*Skrivelser till Karl XI*). Feuquières t. Ludvig XIV 1 april 1682 n.st. (*Pk*).

[3] K.M. t. B. Oxenstierna 25 mars 1682 (*Skrivelser till kanslipres.*).

Oxenstierna besökte honom i slutet av mars, sökte ambassadören förmå chefen för kansliet att antaga det andra alternativet, men Oxenstierna syntes undvika saken. Något senare gjorde Feuquières återvisit och begärde, att Sverige skulle framställa en verklig proposition. Det skulle i så fall visa sig, att större subsidier stode att erhålla, än man väntat. Oxenstierna förklarade emellertid, att Sverige måste bibehålla sina tidigare fordringar i fråga om Holstein-Gottorps garanti och Zweibrücken och att det vore svårt att lova ettdera av alternativen, innan man säkert visste, att underhandlingarna med Frankrike verkligen skulle leda till resultat.[4]

Kort därefter erhöll Feuquières meddelande från Ludvig XIV om att denne intet hade att invända mot de samtal, ambassadören haft med Oxenstierna i februari, alltså dem varigenom underhandlingarna återupptogos.[5] Feuquières förklarade nu, strax innan Oxenstierna för en tid reste till Kungsör, att franske konungen till följd av sin vänskap för Sverige såge sig i stånd att mottaga ett traktatförslag, och bad Oxenstierna att påskynda saken, så att fördraget skulle kunna avslutas, innan Feuquières lämnade Sverige. På Bengt Oxenstiernas fråga om vad traktaten borde innehålla framställde Feuquières själv ett förslag. Westfaliska och nijmegiska frederna, givetvis i den franska tolkningen, skulle vara grunden. Konflikten om Zweibrücken borde lösas genom att Karl XI toge landet i län av Ludvig XIV, och någon speciell garanti för hertigen av Holstein-Gottorp kunde icke komma i fråga. Däremot utlovades 500,000 rdr årligen i krigssubsidier. Oxenstierna nöjde sig med att försäkra, att Lillieroot fått order, som man skulle bli belåten med i Frankrike.[6]

Feuquières hörde härefter i andra hand, att greve Bengt yttrat till olika personer i Stockholm och Kungsör, att inga svårigheter längre funnes i fråga om traktaten med Frankrike. Medan Bengt Oxenstierna vistades i Kungsör, besöktes ambassadören av hovkansler Örnestedt, som talade om traktaten och

[4] B. Oxenstierna t. K.M. 29 mars 1682 (*Skrivelser till Karl XI*). Feuquières t. Ludvig XIV 8 april 1682 n.st. (*Pk*).

[5] Ludvig XIV t. Feuquières 26 mars 1682 n.st. (*Pk*).

[6] Feuquières t. Ludvig XIV 15 april 1682 n.st. (*Pk*).

sade sig tro, att Karl XI skulle kunna acceptera förbindelsen att icke tolka fredsfördragen emot Frankrikes intresse och kanske också kunna förmå Holland till detsamma. Feuquières observerade även, att konungens förtrogna åter började närma sig honom och att rykten ånyo cirkulerade om ett systemskifte i Sveriges politik, varvid Bengt Oxenstierna skulle skiljas från chefskapet i kansliet och ersättas av drotsens son, *Gustaf de la Gardie*.[7] Vad beträffar de uttalanden, Oxenstierna gjort, om att svårigheterna i fråga om den franska traktaten numera till största delen vore undanröjda satte Feuquières dock ej längre någon större tro därtill, sedan underrättelserna från Frankrike nu hunnit visa honom, att de svenska sändebuden där trots Oxenstiernas tal om tillmötesgående syntes ha alldeles samma order som tidigare.[8]

I Frankrike hade Bielke den 7 februari på förfrågan medgivit för Croissy, att han väntade revokationsorder. Lillieroot skulle däremot stanna och fortsätta traktatunderhandlingarna. Croissy uttalade sin förvåning över att Bielke ännu kunde tala om en traktat, då man på svensk sida visat så föga benägenhet därför. När Bielke försäkrade om motsatsen, svarade utrikesminstern, att han icke kunde sätta tro till allt vad Bielke sade, enär han själv hade de säkraste underrättelser ur hemliga källor i Sverige. Fjorton dagar senare meddelade Lillieroot officiellt, att Bielke vore hemkallad men att han själv skulle fortfara att representera Sverige i Frankrike.[9]

Härpå skedde ingen kommunikation av vikt mellan Croissy och Lillieroot förrän i mitten av april, då den svenske envoyén erhållit Karl XI:s brev av den 16 mars. Faran för ett fransk-danskt samgående hade gjort konungen böjd att förbättra relationerna till Frankrike, och Feuquières' uttalanden syntes visa, att detta icke vore omöjligt. Lillieroot beordrades därför meddela, att sedan Christian V nyligen förklarat sig ämna fortsätta underhandlingarna med Frankrike ensam, vore Lillieroot icke

[7] Denne blev i stället i april president i Svea hovrätt.

[8] Feuquières t. Ludvig XIV 22, 29 april 1682 n.st. (*Pk*).

[9] Bielke t. K.M. 10 febr. 1682 (*Gall.*). Bielke och Lillieroot t. K.M. 24 febr. 1682 (*Gall.*).

längre bunden att förhandla gemensamt med danska sändebudet, vilket borde i hög grad underlätta för Croissy att komma till samförstånd med honom. Sedan han påpekat detta, skulle han förklara sig redo att mottaga alla sådana traktatförslag, som kunde styrka westfaliska och nijmegiska frederna samt giva Sverige säkerhet. Denna order upprepades ännu ett par gånger under den följande månaden. Några egentliga resultat väntades icke; huvudsaken vore, att »verket» hölles i gång.[1]

I mitten av april besökte Lillieroot utrikesministern och förklarade, att han vore beordrad fortsätta traktatunderhandlingarna efter den »ouverture», som Feuquières gjort i Stockholm. Croissy förnekade bestämt, att ambassadören kunde ha gjort någon »ouverture». Lika litet uppmuntrande voro hans uttalanden i fråga om traktatens villkor, ty han begärde, att Sverige skulle lämna garantitraktaten samt godkänna de fredsvillkor med Riket, som Ludvig XIV framställt i Frankfurt.[2]

Fjorton dagar senare hade Lillieroot en ny konferens med Croissy, vilken förlöpte ganska stormigt. Utrikesministern klagade över att svenskarna motarbetade de franska fredsvillkoren och överallt sökte uppväcka fiendskap mot Frankrike. De ständiga svenska försäkringarna, att man ville fortsätta att underhandla om ett fördrag, kunde han blott betrakta som »amuseringsförsök» och ansträngningar att hindra Frankrikes egna allianser. Lillieroot framförde å sin sida klagomål över de fransk-danska och fransk-brandenburgska traktaterna, som förefölle riktade mot Sverige. Croissy svarade hotfullt, att dessa fördrag blott avsåge fredens bevarande men att, om den svenska politiken ej ändrades, Ludvig XIV kunde se sig nödsakad att göra Sverige all tänkbar skada, fastän han insåge, att detta i längden vore mot Frankrikes intresse.[3]

Efter detta Croissys utbrott och hans alldeles riktiga avslöjande av såväl den svenska som den franska politiken upphörde fullständigt Lillieroots underhandlingar om en traktat.

---

[1] B. Oxenstierna t. K.M. 15 mars 1682 (*Skrivelser till Karl XI*). K.M. t. Lillieroot 16 mars, 10 april 1682 (*Gall.*). K.M. t. Bielke och Lillieroot 27 mars 1682 (*Gall.*).

[2] Lillieroot t. K.M. 21 april 1682 (*Gall.*).

[3] Lillieroot t. K.M. 5 maj 1682 (*Gall.*).

Croissys hotelser mottogos i Sverige med lugn. Man hade numera mindre behov av att »amusera» Frankrike, ty de danska rustningarna hade avstannat i maj, traktaterna med kejsaren samt Lüneburg väntades snart vara avslutade och en prolongation av stilleståndet mellan kejsaren och Turkiet troddes skola komma till stånd. Lillieroot fick order, att han dock ännu borde söka hålla underhandlingen gående. Om emellertid en traktat skulle slutas, måste det vara helt på Sveriges villkor: garanti för hertigen av Holstein-Gottorp, fullständig restitution av Zweibrücken och intet godkännande av den franska tolkningen av frederna i Westfalen och Nijmegen. Vilka erbjudanden den väntade nye ambassadören Bazin än skulle visa sig ha att göra, vore Karl XI besluten att icke vika ifrån dessa freder i deras ursprungliga tolkning. Som det bästa sättet att icke väcka misstro hos de allierades ministrar i Paris, om underhandlingen komme att fortsättas, rekommenderades största uppriktighet emot dem.[4]

Sedan Lillieroot erhållit dessa order, ansåg han sig icke i stånd att föreslå ett återtagande av alliansunderhandlingarna, då Croissy fortfarande ej visade något intresse därför. Han fortfor under hela sommaren att stå i kontakt med utrikesministern, men då denne aldrig berörde traktatfrågan, avhöll sig även den svenske envoyén därifrån. Däremot fortsatte Lillieroot att påpeka, huru skadligt för Frankrikes eget intresse det skulle vara att ge Danmark och Brandenburg fria händer mot Sverige.[5]

Ej heller i Stockholm blevo de förnyade svensk-franska traktatunderhandlingarna långvariga. I mitten av april började Feuquières inse, att man på svensk sida icke menade allvar med att vilja ge en förbindelse om de stora europeiska fredsfördragens tolkning, och kort därefter fick han från Frankrike meddelande om att allianserna med Danmark och Brandenburg nu voro undertecknade. Han beordrades därför att av hänsyn till de nya bundsförvanterna förhålla sig mera reserverad mot Sverige. Om man fortfarande visade böjelse för ett förbund

[4] K.M. t. Lillieroot 27 maj, 14, 17 juni 1682 (*Gall.*).

[5] Lillieroot t. K.M. 26 maj, 16, 23 juni, 7, 21 juli, 11 aug. 1682 (*Gall.*).

med Frankrike, skulle Feuquières förklara, att svenskarna först måste visa sin redobogenhet genom att i Frankfurt stödja de franska fredsförslagen.[6]

Då Bengt Oxenstierna kommit tillbaka från Kungsör, återtog han sitt löfte om det andra alternativet och fordrade en undersökning av reunionsdomstolens utslag i fråga om Zweibrücken, innan man kunde nå en överenskommelse. Feuquières ansåg, att det var underrättelser om att Porten beslutat fred med kejsaren och om att de franska förslagen mötte starkt motstånd i Frankfurt, som gjort Oxenstiernas hållning fastare. Den 12 maj återkom också konungen till Stockholm, och det visade sig, att han varken ämnade byta chef för kansliet eller ändra sin utrikespolitik. Feuquières måste övergiva hoppet att kunna avsluta sin ambassad med en ny traktat.[7]

Intresset knöt sig i stället till den nye franske ambassadörens väntade ankomst.

Till att ersätta Feuquières hade Ludvig XIV utsett markis *Bazin de Bandeville*, f. d. intendent i Metz[8], som utrustades med en instruktion av den 11 april 1682 n.st. Enligt denna hade de senaste rapporterna från Stockholm givit anledning förmoda, att en ändring av Sveriges politik möjligen skulle kunna komma till stånd i en för Frankrike gynnsam riktning på grund av det starka hotet från grannstaterna. Bazin skulle taga vara på dessa tendenser, hur små de än befunnes, och söka underblåsa dem, så att de eventuellt kunde leda till ett nytt förbund. Villkoren för ett sådant voro dock desamma som förut, d. v. s. av den art, att en allians kunde komma till stånd, endast om Karl XI helt bröte med sin dittills förda politik. Sverige skulle erhålla garanti av alla sina besittningar samt subsidier om 150,000 rdr årligen i fred och 500,000 i krig, dock med motvillkoret att en armé om 14—15,000 man förlades i Bremen och Pommern.

Om de franska fredsanbuden i Frankfurt blivit antagna före

[6] Ludvig XIV t. Feuquières 16 april 1682 n.st. (*Pk*).

[7] Feuquières t. Ludvig XIV 6, 13, 20, 27 maj, 3, 10, 24 juni 1682 n.st. (*Pk*).

[8] Bielke och Lillieroot t. K.M. 17 mars 1682 (*Gall.*). Wrangel, Liste des diplomates français en Suède, s. 39.

Bazins ankomst till Sverige, skulle han överhuvud icke diskutera en allians. Vore däremot så icke fallet, vilket gjorde Sveriges vänskap mera betydelsefull, hade han rätt att meddela de ovan uppräknade villkoren, om man från svensk sida begärde traktatförslag. Bazin måste i varje fall gå till väga med försiktighet och ej visa alltför stort intresse för ett förbund.[9]

Denna instruktion visar, att Ludvig XIV:s politik gentemot Sverige icke undergått någon ändring.[1] Medan Bazin ännu befann sig på väg till Sverige, hade det hunnit bli tydligt för Ludvig genom den ånyo ökade kallsinnighet, som Feuquières inrapporterade, att någon traktat icke stod att erhålla, och i nya order till Bazin inskärptes, att han själv ej finge taga första steget till ett närmande.[2]

Den 8 juli anlände Bazin till den svenska huvudstaden. Hans beskickning betraktades med oro av de Sverige närstående makterna, och de svenska sändebuden i Wien och Haag befalldes att försäkra om Sveriges ståndaktighet.[3] Hos den franskvänliga oppositionen mot Bengt Oxenstierna i Sverige torde man ha motsett ambassadörens ankomst med vissa förhopp-

---

[9] Instr. f. Bazin 11 april 1682 n.st. (*Recueil des instructions II Suède*, s. 142 ff.)

[1] Man kan såsom Palme påpekar (Bazins beskickning till Sverige 1682, s. 9 ff.) omöjligt med Carlson (IV s. 110 f.) och Fåhræus (Sveriges allianssystem, s. 159 f.) tala om en verklig ansträngning att genom höjda anbud köpa Sveriges vänskap. Snarare torde Palme underskatta de franska förhoppningarna om ett resultat. Bazins instruktion var en spekulation i det nödläge, vilket man ansåg, att Sverige råkat i genom hotet från Danmark och Brandenburg samt den inre jäsningen. Om Sverige läte sig värvas på önskade villkor, vilket icke föreföll alldeles uteslutet efter Oxenstiernas och Feuquières' konversationer i februari och mars, vore det en stor vinst även med hänsyn till de därigenom uppstående svårigheterna med Danmark och Brandenburg, och om Bazin däremot misslyckades, hade ingen skada skett. Det kan nämnas med det värde, det hava kan, att Wackerbahrt, som i en småländsk by stötte på Bazin under dennes återresa från Sverige, fick det intrycket, att ambassadören verkligen hade väntat sig framgång i Stockholm. — Wackerbahrt t. Georg Vilhelm 23 sept. 1682 (*Fotostatkopior Cal. Br. 24 Schweden SAH*).

[2] Ludvig XIV t. Bazin 9, 23 juli 1682 n.st. (*Pe, Pk*).

[3] K.M. t. G. Oxenstierna 1 juli 1682 (*O.S.*). G. Oxenstierna t. K.M. 19 juli 1682 n.st. (*Cæs.*). K.M. t. Gyldenstolpe 5, 12, 23 aug. 1682 (*Holl.*). Gyldenstolpe t. K.M. 18, 25 juli, 8 aug. 1682 (*Holl.*). Cleen t. K.M. 14 juni 1682 (*Germ.*). Bazin t. Ludvig XIV 22 juli 1682 n.st. (*Pe, Pk*).

ningar, medan Karl XI och hans kansli åtminstone icke kunna ha väntat, att den skulle resultera i en traktat.

I själva verket kom Bazin aldrig ens så långt som till underhandlingar. Då Feuquières' offentliga avskedsaudiens skulle ordnas, ville man på svensk sida använda ett nyligen antaget ceremoniel, enligt vilket främmande ambassadörer skulle hämtas till slottet av en rådsherre i stället för som tidigare av två. Både Feuquières och Bazin vägrade acceptera bestämmelsen. Den senare inställde sin audiens i avvaktan på Ludvig XIV:s förhållningsorder, och den förre nöjde sig med att taga ett inofficiellt avsked av konungen.

Vid denna audiens, som ägde rum den 18 juli[4], uppstodo nya misshälligheter. Feuquières höll sitt tal på franska med Bengt Oxenstierna som tolk, men mot bruket vid privata audienser berörde han därvid politiska frågor. Oxenstierna beslöt då, att enär ambassadören förhållit sig som vid en publik audiens, skulle man också bruka de regler i fråga om anförandenas tungomål, som praktiserades vid sådana tillfällen. Då Feuquières talat på sitt modersmål, begagnade Oxenstierna därför sitt, förkastande det planerade franska svarstalet. Enligt egen uppgift blev greve Bengt uppehållen av konungen ett ögonblick, då ambassadören härefter avlägsnade sig, och när han skyndade efter honom för att översätta talet, hade Feuquières redan försvunnit. Ambassadören lämnade två dagar senare Stockholm utan att ha fått vare sig någon översättning eller en förklaring, varför det svenska språket använts, och utan att avlägga avskedsvisit hos Oxenstierna eller någon annan.[5]

Diskussionerna om audiensceremonielet fortforo emellertid i Stockholm och senare även i Paris. Från svensk sida påpeka-

[4] Icke den 16 såsom uppgives av Palme (a. a., s. 17) på grund av feldatering av ett brev i Gallois, Lettres inédites des Feuquières, V s. 282 ff.

[5] *RP* 14 sept. 1682 (Sm). K.M. t. Lillieroot 15, 22 juli 1682 (*Gall.*). Feuquières t. Ludvig XIV 22, 29 juli, 8 aug. 1682 n.st. (*Pk*). — Alla dessa och följande kontroverser äro noggrant behandlade av Palme (a. a.), varför de här förbigås tämligen hastigt. Händelserna vid Feuquières' avskedsaudiens äro dock blott ofullständigt kända av Palme, enär denne blott använt *RR* och därigenom försummat en bilaga till K.M:ts brev till Lillieroot av 22 juli, »Relation om det som förelopp då fransyske ambassadören tog avsked 1682 d. 18 juli», vilken endast finns i *Gall.*

des, att ändringen icke vore tillkommen för att stöta Feuquières och Bazin för huvudet; den hade varit i kraft redan då danske ambassadören *Juel* 1680 förde Karl XI:s gemål till Sverige. Om den nu frånginges för Ludvig XIV:s skull, vore detta en förolämpning mot Christian V. F. ö. kunde ingen förmena Karl XI rätten att själv bestämma ceremonielet vid det svenska hovet. Till audiens inför Ludvig XIV hämtades främmande ambassadörer av endast *en* hertig eller pär av Frankrike.

Häremot invände Croissy och Bazin, var och en på sin ort, att de fransmän, som ledsagade sändebuden till audiens, måste anses ha högre rang än Karl XI:s avsättliga kungliga råd. Att ändringen i ceremonielet godtagits av en dansk ambassadör berodde på att samma bestämmelse förut hade införts i Köpenhamn emot svenskarna och berörde på intet sätt Ludvig XIV.[6]

Bazin beordrades av sin konung att icke ge vika. Om man framhärdade i att vägra de begärda hedersbetygelserna, skulle ambassadören resa tillbaka till Frankrike och kvarlämna sin sekreterare som observatör.[7] Bazin begärde då den 13 september av ceremonimästaren för sista gången att få sina fordringar uppfyllda och meddelade, att han i annat fall skulle lämna Stockholm. Då Bengt Oxenstierna senare på dagen hos Bazin framförde konungens nekande svar, uppstod en häftig ordväxling dem emellan, varvid Bazin uttalade sig ringaktande om de svenska rådens ställning. Han förklarade, att de räknades »pour rien» och att det behövdes icke två utan en hel mängd kungliga råd, om de skulle anses motsvara en fransk pär. Följande dag sammankallades rådet, och Oxenstierna avgav en utförlig redogörelse för hela tvisten i fråga om ceremonierna. Det beslutades, att Lillieroot skulle framföra klagomål över ambassadörens uppträdande. Bazin reste några dagar senare från Stockholm, sedan det vägrats honom även att privat taga avsked av konungen. Sekreteraren *Michon* stannade för att förse Ludvig XIV med rapporter från svenska hovet, men en

---

[6] *RP* 14 sept. 1682 (Sm). K.M. t. Lillieroot 15, 22 juli, 23 aug., 2, 16 sept. 1682 (*Gall.*). Lillieroot t. K.M. 25 aug., 1 sept. 1682 (*Gall.*). Ludvig XIV t. Bazin 27 aug. 1682 n.st. (*Pk*). Bazin t. Ludvig XIV 5 aug. 1682 n.st. (*Pk*).

[7] Ludvig XIV t. Bazin 27 aug., 2, 17 sept. 1682 n.st. (*Pe*, *Pk*).

officiell representant i Sverige saknade Frankrike härefter i tio år.[8]

I den Oxenstiernas fiende *Johan Paulin Olivekrans* tillskrivna »*Les Anecdotes de Suède*»[9] insinueras, att hela tvisten om audiensceremonierna hade blåsts upp av det svenska kansliets chef för att tvinga Bazin att lämna Sverige. Härigenom skulle Oxenstierna ha velat krossa den mot honom själv fientliga rådsfraktionen, vilken behövde ett franskt sändebud som stöd för att kunna vinna styrka.[1]

Detta är dock säkerligen oriktigt. Oxenstierna hade trots sin anti-franska politik alltid bemödat sig att icke driva Ludvig XIV till ytterligheter. Det vore därför klart stridande mot hans principer att provocera fram en konflikt, som kunde riskera de bevarade drägliga relationerna till Frankrike, särskilt då hans egen ställning f. n. ej var hotad efter segern i mars—april 1682 utan snarare på väg att stärkas genom svensk-kejserliga och svensk-lüneburgska allianser. Det ceremoniel, varom striden rörde sig, hade använts 1680, således långt innan Bazin kommit till Sverige. Det hade varit svårt för Karl XI att med bibehållen prestige göra en ändring vid Bazins audiens men knappast för Ludvig XIV att finna sig i bestämmelsen. Så skedde 1692 vid d'Avaux' ambassad till Sverige, ehuru visserligen då i ett annat politiskt läge.

Snarare torde det ha varit Ludvig XIV, som begagnade sig av tvisten för att få ett slut på Bazins beskickning. Då ambassadören blev instruerad, hade man haft åtminstone vissa förhoppningar om att ett förbund skulle kunna åstadkommas helt på de franska villkoren. Redan före hans ankomst hade det emellertid blivit tydligt, att denna optimism varit ogrundad. Under sådana förhållanden befanns det vara till fördel för

[8] *RP* 14 sept. 1682 (Sm). K.M. t. Lillieroot 16 sept. 1682 m. bilaga (*Gall.*). Bazin t. Ludvig XIV 16 (*Pe, Pk*), 23 (2 brev), 26 (*Fotostatkopior Pk*) sept. 1682 n.st.

[9] Frågan om författarskapet är utrett främst av Palme (»Les anecdotes de Suède» och dess författare) och Ahnlund (Bidrag till problemet Anecdotes de Suède).

[1] Anecdotes de Suède, s. 159 f. — Denna åsikt har upptagits av Palme, som i »Bazins beskickning till Sverige 1682» söker leda den i bevis.

Frankrike, att hans ambassad, som blott väckte misstankar i Köpenhamn och Berlin, avslutades på ett uppseendeväckande sätt, särskilt då en viss kyla just inträtt mellan Frankrike och dess allierade efter Ludvig XIV:s ogillande av Itzehoe-politiken.

Efter den sista häftiga sammanstötningen med Bazin i Stockholm sändes omedelbart order till Lillieroot att framföra klagomål över den franske ambassadörens uppträdande.[2] Emedan envoyén redan haft flera ordväxlingar i ceremonifrågan med Croissy, vilken som vanligt icke skrätt orden emot Sverige, föredrog han att vänta något, tills vågorna hunnit lägga sig. Efter en vecka lämnade han utrikesministern ett memorial med en redogörelse för Bazins handlingssätt, vari han uttryckte sin förhoppning, att Ludvig XIV skulle ogilla ambassadörens uppträdande, sedan han fått fullständiga underrättelser om det. Lillieroot sökte dock bryta udden av sitt memorial, som han var långt ifrån belåten att nödgas ingiva, genom att muntligen tillägga livliga försäkringar om Sveriges vänskap. Croissy svarade med föga dolt hot, att Frankrike *dittills* förkastat alla mot Sverige riktade förslag, som man ifrån olika håll gjort det.[3]

Lillieroot inrapporterade, att animositeten mot Sverige vore mycket stark i Paris. Både han och det svenska kansliet räknade med den möjligheten, att han skulle bli utvisad som en repressalieåtgärd för behandlingen av Bazin. Lillieroot begärde pengar, för att han skulle kunna betala sina kreditorer och avresa, om det bleve nödvändigt. K.M. utfärdade redan dessförinnan en försäkran till fordringsägarna, och kort därefter avsändes en penningremissa. Envoyén fick order att icke göra svårigheter utan genast resa, om man uppmanade honom därtill.[4]

Emellertid uteblev den befarade åtgärden från Ludvig XIV:s sida. Den traditionella svenska linjen i fransk utrikespolitik var fortfarande icke helt övergiven, och av misstro till sina

[2] K.M. t. Lillieroot 16 sept. 1682 (*Gall.*).

[3] Lillieroot t. K.M. 13, 20 okt. 1682 (*Gall.*).

[4] K.M. t. Lillieroot 27 okt., 1, 8 nov. 1682 (*Gall.*). Försäkran f. Lillieroots kreditorer 27 sept. 1682 (*RR*). Lillieroot t. K.M. 29 sept., 13 okt. 1682 (*Gall.*).

allierade föredrog Ludvig XIV att bevara kontakten med Sverige. En viss förtjänst härvidlag tillmätte Lillieroot den nu hemkomne Feuquières' inflytande.[5]

Den starka misstämningen med anledning av Bazins tvistigheter övervanns på ett sätt, som för den svenske envoyén var oväntat snabbt. Ur fransk synpunkt var detta ej så egendomligt, ty på den sidan hade man ju för bundsförvanternas skull hela tiden låtsat sig taga konflikten långt allvarligare, än man i själva verket gjorde. Nya samtal mellan Lillieroot och Croissy förlöpte utan friktioner, och efter en ganska förtrolig konferens med utrikesministern den 21 november förmenade sig Lillieroot »om sider hava mest betagit Frankrike den bitterhet som det en tid bort åt haver haft emot E.K.M.».[6]

Härmed var man tillbaka vid ungefär samma förhållande mellan Sverige och Frankrike, som rått vid senaste årsskiftet.

10. Riksdagen 1682—83. Sammanfattning.

Den oroande europeiska situationen nödvändiggjorde, att den svenska riksdagen 1682 ånyo inkallades. Krigshotet var visserligen mindre överhängande under sommaren, men ökade bevillningar befunnos nödvändiga, för att rikets krigsmakt skulle kunna sättas i stånd att motstå alla faror. Den 24 juli utgick kallelsen, och i början av oktober samlades ständernas ledamöter i Stockholm.[7]

Det kan vara skäl att sammanfattningsvis betrakta Sveriges yttre läge vid början av denna, till stor del utrikespolitiskt orsakade riksdag.

Vad först beträffar grundvalen för Sveriges politik, garantitraktaten, hade den sedan årsskiftet tillträtts av kejsaren och Spanien. Bägges anslutning var på förhand väntad. Inga flera makter hade däremot ännu kunnat förmås till accession. Spanien blev från svensk sida välkomnat i förbundet blott med stor tveksamhet. Särskilt gäller detta om Karl XI:s hållning. Likaså

[5] Lillieroot t. K.M. 20, 27 okt. 1682 (*Gall.*).

[6] Lillieroot t. K.M. 10, 24 nov. 1682 (*Gall.*).

[7] Fåhræus, Sveriges hist. till våra dagar, VIII s. 189.

tvekande bringades svenskarna in på underhandlingar om en »närmare sammansättning» mellan de allierade. Sådana förhandlingar hade man i Sverige önskat bedriva med kejsaren, Holland och andra lämpliga makter var för sig och icke alls med Spanien. De enda stegen i rätt riktning voro traktaterna med kejsaren och Lüneburg, som avslötos ungefär då riksdagen kom samman. F. ö. var det kollektiva underhandlingar, som dominerade. Ehuru utvecklingen ännu ej gått så långt, funnos redan tydliga risker, att den gemensamma politiken skulle få försvaret mot franska reunioner i Västtyskland och Spanska Nederländerna som sitt huvudsakliga mål.

Detta behövde givetvis ej alldeles utesluta, att allianssystemet samtidigt kunde utgöra ett tillräckligt skydd för Sverige och dess besittningar. Huruvida det var tillfredsställande i det fallet, den saken hade ännu ej behövt prövas. I varje fall hade det visat sig icke vara offensivt användbart mot Danmark och Brandenburg. Då svenskarna sökte en gång för alla undslippa hotet från dessa och därför ville överenskomma med bundsförvanterna om ett övermäktigt preventivt anfall, var det omöjligt att locka Generalstaterna att sända en flotta, som kunde hjälpa över svenska trupper till Själland, och kejsaren kunde ej förmås att gå bröstgänges till väga mot Brandenburg. Både i Haag och i Wien hade man viktigare problem för ögonen på nära håll. Alla mer eller mindre öppna subsidiekrav från svensk sida möttes likaså av ett ogenomträngligt motstånd.

När allianssystemet sålunda ej var av offensivt värde, var det ej heller troligt, att det skulle kunna bli till nytta för att avvärja eventuell dansk aggressivitet mot Holstein-Gottorp. Haagtraktaten garanterade visserligen westfaliska freden, i vilken hertigen av Holstein-Gottorp var en deltagare, och hertigdömet Holstein inom Tyska Rikets gränser borde därför vara säkerställt genom traktaten, men å andra sidan hade man redan förut sett sig tvingad att blunda för många kränkningar av den nämnda freden. Vad beträffar Slesvig, låg det utanför Tyskland och berördes ej ens formellt av garantitraktaten.

Dessa brister voro så mycket mera betänkliga, som kraftiga danska åtgärder mot hertigdömena blevo allt sannolikare. Den gångna delen av år 1682 hade med all tydlighet visat, att Dan-

mark åter slagit in på revanschpolitikens väg. Förbunden med Frankrike och Brandenburg samt krisen under våren och försommaren hade talat sitt tydliga språk härvidlag. Danmarks holsteinska politik skärptes sakta men säkert, och en urladdning kunde när som helst väntas.

En viss trygghet just i den holsteinska frågan ingåvo Sveriges förbund med Lüneburg och kejsaren, av vilka dock intet ännu hade blivit ratificerat. I bägge räknades ett angrepp mot Holstein-Gottorp som »casus fœderis». Å andra sidan var det lätt att förstå, att danskarna från Frankrike och Brandenburg hade utverkat stöd för åtgärder mot hertigen. Detta gjorde troligt, att de trots allt skulle våga rikta avgörande slag mot hans suveränitet.

Värdet i den av Bengt Oxenstierna så eftertraktade kejserliga alliansen befann sig f. ö. i stadigt sjunkande. På sommaren hade uppror utbrutit i Ungern, och turkarna hjälpte de upproriska. En viktig fråga, som man måste ställa sig i alla med kejsaren förbundna länder, var därför, om Österrike skulle råka i krig med Turkiet. En sådan händelse måste få återverkningar i alla delar av Europa och medföra en allmän försvagning av den kejserliga koalitionen.

Även om förbundssystemet ej hade utvecklat sig så, som man i Sverige önskat, om faror hotade såväl Bremen och Pommern som Holstein-Gottorp och om kejsarens läge började inge oro, hade de direkta relationerna mellan Sverige och motsidan ännu så länge förblivit någorlunda tillfredsställande. Ingen möda sparades från svensk sida för att hålla Danmark och Brandenburg »i gott humör», och huvudsakligen tack vare svenskarna blev det vänskapliga skenet bevarat. I grunden betydde detta naturligtvis ej mycket mera, än att det bleve svårare för de eventuella fienderna att vid behov finna en lämplig krigsanledning. Vida viktigare var, att Ludvig XIV utnyttjade sitt inflytande över bundsförvanterna i modererande riktning och att detta visade sig tillräckligt att hindra ett angrepp. Värdet härav insåg man i Sverige, även om man underskattade allvaret och uppriktigheten i de franska ansträngningarna, och försökte därför odla förbindelserna med Frankrike, så långt det lät sig göras med hänsyn till misstänksamheten i Wien och

Haag. Redan av den anledningen är det osannolikt, att Bengt Oxenstierna medvetet skulle ha befordrat tvisten med Bazin. Denna fick emellertid till resultat, att det goda förhållandet på hösten en tid syntes hotat, vilket var långt ifrån önskligt.

Ett ytterst viktigt problem hade kommit i förgrunden genom underhandlingarna med Sachsen och särskilt Lüneburg, nämligen om styrkan av den svenska krigsmakten i de tyska provinserna. Så länge denna var otillräcklig för operativa rörelser, kunde det icke vara lockande för tyska furstar att ingå förbund med Sverige. Dessutom måste en sådan svaghet i hög grad locka Fredrik Vilhelm att angripa Pommern och danskarna att lösa den holsteinska frågan efter sin vilja. En förstärkning av trupperna — på grund av det ekonomiska betrycket snarast genom överskeppning från Sverige och ej genom den dyrare värvningsmetoden — skulle verka fredsbefrämjande genom att fylla ut ett tomrum, som drog lystna blickar till sig. Men samtidigt kunde en trupptransport föranleda Danmark och Brandenburg till omedelbart anfall, eftersom de så ovanligt gynnsamma utsikterna sedan ej skulle vara för handen. I vad mån de hade säkrat sig franskt stöd för ett sådant fall var i Sverige okänt. Det gällde att försiktigt väga »för» och »emot». En överskeppning kunde lika väl komma att i onödan framkalla ett krig som att hindra det. Härom rådde och kommo att råda delade meningar i Sverige. Transportfrågan blev länge det viktigaste och ömtåligaste problem, som den svenska utrikespolitiken hade att lösa.

Då det gällde ledningen av den senare, hade Bengt Oxenstierna ända fram till garantitraktatens avslutande haft fria händer. Hela den invecklade nyorienteringen genomfördes av honom praktiskt taget utan kunglig inblandning. Då situationen sedan blev hotande, kände sig Karl XI emellertid manad att själv ingripa på det diplomatiska området. Under 1682 märks hans hand allt mera i utrikespolitikens stora frågor, däremot ej alls i det löpande detaljarbetet. I mars böjde han sig visserligen för Oxenstierna och gav Gyldenstolpe fullmakt för de fortsatta underhandlingarna. Vid rådsöverläggningarna i juli och augusti om specialkonventionen var det snarast Karl XI:s åsikter, som härskade, även om greve Bengt mer

eller mindre uppriktigt även han arbetade för ändringar i konventionen. Och i transportfrågan slutligen började det visa sig, att konungen ej ville oreserverat lita på Oxenstierna.

Lärdomarna från den gångna delen av 1682 hade givit vid handen, att Sverige trots den nyligen avslutna freden snart kunde bli tvingat till nytt krig, särskilt på tysk mark. Därför behövdes det, att ständerna »med allvar grepe K.M. under armarna». I sekreta huvudpropositionen till riksdagen intogo utrikesangelägenheterna denna gång en stor plats. Meningen var dock ingalunda att inhämta riksdagsmännens råd utan blott att utverka ökad bevillning. En allmänt hållen redogörelse gavs för den yttre politiken sedan 1680 års riksdag, och konungen begärde av ständerna ett uttalande om hur krigsmakten skulle kunna förstärkas, så som rikets trygghet fordrade. Han föreslog därvid ett allmänt antagande av det s. k. fasta knektehållet, genom vilket vissa landskap redan åtagit sig att permanent underhålla ett fotregemente om 1,200 man mot frihet från utskrivning. Något mera detaljerad kunskap om det utrikespolitiska läget gavs åt sekreta utskottet.[8]

I november skedde de bekanta händelserna i samband med landshövding *Anders Lilliehööks* oförsiktiga yttrande, vilka ledde till att konungen övertog också den lagstiftande makten. Något inflytande på utrikespolitiken fick ej detta.

Då situationen under hösten mörknade genom att danska trupper marscherade in i de hertigliga delarna av Slesvig och Holstein och med våld indrevo utskrivna kontributioner[9], fick Bengt Oxenstierna befallning att ge en ny »representation» till sekreta utskottet av den 22 november, vilken han några veckor tidigare hade läst upp för konungen. En återblick gjordes häri först på Sveriges diplomatiska ställning. Förutom garantitraktaten, som man f. n. arbetade på att komplettera med en konvention om biståndsbestämmelserna, hade Sverige även avslutit ett direkt förbund med kejsaren, meddelades det. En liknande

[8] Sekr. prop. 9 okt. 1682 (*Riksdagsacta 1682 RA*). — Om denna riksdag se Carlson, IV s. 1 ff., Grauers, Sveriges riksdag, I: 4 s. 83 ff., 220 f., Fåhræus, Sveriges hist. till våra dagar, VIII s. 188 ff. och Runbom, Bidrag till historien om riksdagen år 1682.

[9] Se härom nedan s. 164 f.

defensivallians förbereddes med lüneburgska huset, vilken »allaredo långesedan hade varit riktig, där icke några svårigheter verket uppehållit». Frankiska och överrhenska kretsarna samt Kursachsen hade beslutat tillträda garantitraktaten, vilket dock ännu ej skett. Danskarna hade nu emellertid ockuperat Slesvig och Holstein, och det kunde befaras, att brandenburgska trupper skulle taga kvarter i Mecklenburg eller kanske anfalla de svenska provinserna. »Vid så satte saker haver H.M. med stor sorgfällighet tagit i betraktande vad som vore att göra, särdeles vid det holsteiniske verket samt till farans avböjande och till försvar av svenske provinsierne i Tyskland, vilka bägge saker synas vara conjugerade...» Härefter följde en rad skäl för och emot ett ingripande till hertigens av Holstein-Gottorp skydd, vilka äro refererade i annat sammanhang.[1]

Hittills hade K.M. icke sett sig i stånd att överföra trupper till Tyskland, dels av ekonomiska skäl och dels av farhåga för att ett sådant steg skulle leda till krig. Emellertid kunde läget inom en nära framtid bli sådant, att Sverige måste försvara sig på tysk mark med en kraftig härsmakt. Det vore därför nödvändigt, att ständerna beviljade medel till underhåll av 24,000 man värvade trupper under åtta månader samt till flottans utrustning för att under sex månader vara i sjön. Den härför erforderliga summan beräknades till det högst betydliga beloppet av 1,600,000 rdr.[2]

Den 23 december avlämnade sekreta utskottet sitt svar på den sekreta propositionen. Den förda utrikespolitiken vann underdånigt gillande, och utskottet rekommenderade ett fortsättande på samma väg till fredens bevarande. Även den stora bevillningen erkände man nödvändigheten av.[3]

Här finns icke anledning att ingående redogöra för de ökade bördor för försvaret, som ständerna iklädde sig. 1682 är det viktigaste årtalet i indelningsverkets historia, ty nu fastslogos dess principer. Dock dröjde det ännu, innan alla landskapen

---

[1] Se nedan s. 169.

[2] K.M:ts representation till S.U. 22 nov. 1682 (Koncept i *Riksdagsacta 1682 RA*).

[3] S.U:s svar på K.M:ts sekr. prop. 1682 (Odat. original i *Riksdagsacta 1682 RA*).

ett och ett hunnit åtaga sig det fasta knektehållet. Dessutom förbundo sig alla fyra stånden att utgöra betydliga, efter olika grundsatser utgående skatter. Dessa räckte visserligen ej till att täcka militära kostnader om 1,600,000 rdr, men riksdagen lovade, att de skulle få fördubblas i händelse av krig.

Då ständerna under de första dagarna av 1683 åtskildes, hade konungen fått i hög grad förbättrade möjligheter att, sedan alla de diskuterade åtgärderna hunnit bli verkställda, uppträda till landets försvar. T. o. m. ett ingripande med en stark armé i Tyskland låg härefter ej utanför det möjligas gränser. Hela det vidlyftiga återstående organisationsarbetet syntes dock tala för att freden ännu några år helst borde bevaras. Åt samma håll pekade att den svenska flottan nu befann sig i snabb tillväxt. 1682 sjösattes 6 linjefartyg mot föregående år 1, och 1683 blev tillskottet 3 stora örlogsskepp.[4] I Karlskrona arbetade Hans Wachtmeister sedan 1681 på en ny flottstation, som hade betydligt bättre isförhållanden än den i Stockholm och låg närmare den vanliga sjömilitära krigsskådeplatsen i södra Östersjön.[5]

Sveriges utsikter i ett krig måste vara betydligt större om några år, då flottan blivit stärkt, Karlskrona färdigt och indelta regementen hunnit bli uppsatta och övade. Medan Sverige sålunda vann i styrka, skulle Danmark och Brandenburg samtidigt utmattas av att underhålla stora värvade arméer. Detta gällde givetvis blott under förutsättning, att de bägge makterna icke i stället stärktes genom framgångsrika företag på olika håll i Nordtyskland. Skedde ej så, låg det f. n. i Sveriges intresse att föra en avvaktande och t. o. m. en smula eftergiven politik. Målet måste vara, att diplomaterna till billigast möjliga pris vunne tid åt militärerna.[6]

[4] Unger, Illustrerad svensk sjökrigshistoria, II tabell s. 303 ff.

[5] Clemensson, Flottans förläggning till Karlskrona, s. 1 ff., 169 ff.

[6] Jfr K.M. t. B. Oxenstierna 29 mars 1682 (*Skrivelser till kanslipres.*).

III.

Holsteinska problemet blir brännande. Ny kris i förhållandet mellan Sverige och Danmark-Brandenburg.

1. Dansk militär exekution i Slesvig och Holstein. Sverige och Lüneburg protestera.

Mera på grund av Sveriges utmattade tillstånd och bristande militära resurser i Tyskland än på grund av Lundaförbundet hade Christian V kort efter Fontainebleau-reträtten 1679 sett sig i stånd till en ny offensiv mot hertig Christian Albrecht av Holstein-Gottorp. Danskarnas argument var, att enligt de gamla bestämmelserna vissa kontributioner i både kungliga och hertigliga delarna av Slesvig skulle inbetalas till en gemensam kassa och användas till landets försvar. Denna anordning hade blivit satt ur kraft efter Karl Gustavs krig men år 1675 återinförts genom det framtvingande Rendsburgsavtalet.[1] Christian V fordrade nu, att hertigen skulle erlägga bidragen från det senaste kriget, vilka ju uteblivit. Christian Albrecht måste således betala kriget, som han borde ha fört mot sig själv och Sverige! Till en början vägrade danskarna att utrymma hertigens områden, innan skulden blivit reglerad, men de gåvo med sig efter franska påtryckningar — Sverige höll sig då ännu tillbaka i denna fråga, ehuru man under hand motarbetade Danmark — och i slutet av 1679 kunde Christian Albrecht åter ta sitt land i besittning. Fortfarande under fransk medling och svensk tystnad inleddes förhandlingar om de resterande kontributionerna. Hertigen anförde, att danskarna under krigsockupationen hade utsugit hans länder på långt större belopp, än vad kontributionerna bort uppgå till, men i brist på

[1] Se ovan s. 6.

kraftigt stöd från Frankrike och Sverige måste han i november 1680 förbinda sig att betala 300,000 rdr, fördelade på sex år, och lämna ön Femern i pant härför.[2]

I frågan om kontributionernas fördelning i framtiden, som därmed icke var avgjord, hävdade Christian V, att då hertigen numera varken hade här eller fästningar, måste skattemedlen helt tillfalla Danmark, som ensamt finge bära bördan av Slesvigs försvar. Utan att akta på hertigens svar, att han gärna ville åtaga sig sin del av försvaret, om han blott finge uppbära sin traktatenliga part av kontributionerna, utskrev Christian V i oktober 1681 skatter i både danska och gottorpska delen av Slesvig för att låta dem gå till danska statskassan.[3]

Hertig Christian Albrecht sökte stöd mot Danmark på olika håll, men sina största förhoppningar ställde han till Sverige. I slutet av 1681 hade Karl XI sänt bremiska justitierådet *Jürgen Brehmer* som envoyé till residensorten Gottorp, huvudsakligen för att bekämpa det anti-svenska partiet bland de holstein-gottorpska ministrarna och hindra hertigen från att förlora förtroendet för Sverige trots den ringa hjälp, detta ännu var i stånd att giva.[4]

Garantitraktaten väckte ingen glädje i Gottorp, ty den skilde Sverige och Frankrike åt, vilka bägge varit hertigens främsta stöttepelare. Om Danmark tillträdde Haagalliansen, fruktade hertigen, att hans intressen skulle bli uppoffrade detta rike till behag. Då den holsteinske envoyén du Cros i Stockholm fick mottaga förslag, att hertigen skulle ansluta sig till garantitraktaten, ställde denne sig tvekande, men inseende att han under alla omständigheter måste hålla fast vid Sverige, förklarade han sig ändå villig därtill.[5]

Emellertid rann planen på hans accession ut i sanden på grund av motstånd från Generalstaterna, som icke ville belasta

---

[2] Traktaten tryckt i *Danmark-Norges Traktater*, VII s. 486 ff. Laursen, VII s. 463 ff. Christiansen, Dansk Statshusholdning, II s. 252 ff. Fridericia, IV s. 644 f. Landberg, Johan Gyllenstierna, s. 147.

[3] Laursen, VIII s. 440 f.

[4] Instr. f. Brehmer 6 juli 1681 (*RR*). Additament t. densamma 11 okt. 1681 (*RR*).

[5] Christian Albrecht t. du Cros 6 nov., 25 dec. 1681 (*Pk*).

sin politik med även det holstein-gottorpska problemet, och hertigen lät sig nöja härmed, så mycket mera som du Cros på våren och ända in i maj 1682 uppgav, att det funnes stora utsikter för att Sverige och Frankrike åter skulle förena sig.[6]

Som tidigare skildrats[7], gjorde du Cros själv aktiva försök att återknyta underhandlingarna mellan Bengt Oxenstierna och Feuquières. Hertigen befallde honom emellertid att upphöra med sitt ingripande, icke därför att Christian Albrecht ej delade sin envoyés önskan, att Sverige skulle återgå till det franska förbundet, utan emedan han fruktade, att du Cros' uppträdande kunde tydas som ett otillbörligt ingripande i svensk inrikespolitik samt väcka olämplig uppmärksamhet i Wien, Haag och Celle.[8]

Sedan Christian Albrecht fått kunskap om att danske konungen ämnade förlägga en del av sina trupper i de hertigliga områdena, lämnade han i slutet av mars 1682 sitt residens i Gottorp för att undvika en upprepning av tillfångatagandet i Rendsburg. I stället tog han sin tillflykt till Hamburg, där hans familj och främsta ämbetsmän småningom samlades och kommo att förbliva under de närmaste åren.[9]

Då det stod klart för hertigen, att hans länder i varje fall skulle få mottaga inkvartering av främmande trupper, föreslog han Brehmer, att en svensk armé om 10,000 man skulle överföras dit, varvid hertigen skulle tilldela den kvarter. Från svensk sida nöjde man sig med att tacka för erbjudandet och försäkra, att ingen möda skulle lämnas ospard för hertigens skydd.[1]

Den svenska diplomatien arbetade i stället på att av andra intresserade makter utverka hjälp åt Holstein-Gottorp, närmast från kejsaren, Holland och Lüneburg. I januari begärde du Cros enligt order, att svenskarna skulle motarbeta försöken

---

[6] Du Cros t. Christian Albrecht 25 mars, 8, 17, 29 april, 6 maj 1682 (*Pk*).

[7] Se ovan s. 136 ff.

[8] Christian Albrecht t. du Cros 5 mars 1682 (*Pk*). Du Cros t. Christian Albrecht 18 mars 1682 (*Pk*).

[9] Cleen t. K.M. 25 dec. 1681 (*Germ.*). Brehmer t. K.M. 29 jan., 26 febr., 12 mars, 2 april, 6 maj 1682 (*Germ.*).

[1] Brehmer t. K.M. 12 mars 1682 (*Germ.*). K.M. t. Brehmer 3 april 1682 (*RR*).

från Danmark att förmå kejsaren att förklara hertigdömet Holstein som kvarter för dess trupper. Befallning hade då redan avsänts till Gabriel Oxenstierna att som ett motdrag söka utverka, att Holstein i stället bleve kvarter för hertigens egna trupper. Denne skulle sålunda officiellt bli ett armerat stånd med rätt och skyldighet att själv svara för sin kontingent av rikshären. Så snart greve Gabriel lyckats därmed, beordrades Brehmer att kungöra det vunna resultatet för Christian Albrecht. Denne framförde sina tacksägelser men kan ej ha gjort sig större förväntningar om värdet av den kejserliga förklaringen.[2]

Då underhandlingarna om ett förbund mellan Sverige och kejsaren hade kommit närmare sin fullbordan, begärde hertigen i en skrivelse till Karl XI av den 6 maj, att en garanti av såväl Holstein som det utanför Tyska Riket liggande Slesvig skulle inryckas i den blivande traktaten. Han fick till svar genom Brehmer, att kejsaren troligen skulle sätta sig emot Slesvig men att det förefölle hoppfullare i fråga om Holstein. Gabriel Oxenstierna fick upprepade order att på allt sätt söka ernå en garanti av hertigens alla områden. Då Althann på sommaren passerade Hamburg, rekommenderade Christian Albrecht sina angelägenheter även hos honom och försummade icke heller att göra påtryckningar genom sin Wienrepresentant.[3]

Det växande hotet från Danmark kom hertigen, som tidigare ej visat så stort intresse för saken, att göra ansträngningar för att bli upptagen i garantitraktaten. I avsaknad av eget ombud i Haag skrev han på sommaren till de svenska sändebuden på orten och begärde deras förmedling. För att icke stöta sig med Frankrike, vilken makt dock utövade ett visst återhållande inflytande på Danmark i den holsteinska frågan, önskade han ej direkt ansluta sig till garantitraktaten utan endast bli inbegripen i egenskap av Karl XI:s bundsförvant i en separat-

[2] K.M. t. G. Oxenstierna 20 dec. 1681 (*O.S.*). G. Oxenstierna t. K.M. 1 febr. 1682 n.st. (*Cæs.*). Du Cros t. Christian Albrecht 14 jan. 1682 (*Pk*). K.M. t. Brehmer 6 mars 1682 (*RE*). Brehmer t. K.M. 26 mars 1682 (*Germ.*).

[3] K.M. t. Brehmer 20 maj 1682 (*RR*). Brehmer t. K.M. 3, 17 juni 1682 (*Germ.*). K.M. t. G. Oxenstierna 13 maj, 12 aug. 1682 (*O.S.*). Althann t. Leopold I 27 juni 1682 n.st. (*Pk*). — Jfr ovan s. 106.

artikel. Gyldenstolpe fick från Stockholm order att stödja hertigens begäran och icke heller opponera sig mot önskan om separatartikeln. Fagel förklarade sig emellertid anse den föreslagna metoden för otillständig och avböjde i juli även hela accessionen. Han ansåge, att den icke skulle ge hertigen mera säkerhet, än han förut hade genom nijmegiska freden och sin egenskap av medstånd i nedersachsiska kretsen. Gyldenstolpe, som redan befann sig i ett svårt läge till följd av påtryckningarna för att förmå Sverige till specialkonventionen, ansåg klokast att ej alltför energiskt yrka på Holstein-Gottorps tillträde, och saken kom därefter i bakgrunden för en tid.[4]

Svenskarna tillrådde också och sökte befordra ett förbund mellan hertigen och det lüneburgska huset.[5] Den 27 februari avslöt Christian Albrecht en traktat med hertigen av Celle, vilken dels hade gemensamma intressen med honom och dels ägde vissa förpliktelser genom sin ställning som kretsöverste i den nedersachsiska kretsen, dit hertigdömet Holstein hörde. För att hertigen av Holstein-Gottorp skulle kunna hävda gentemot Danmark, att han själv besörjde sina länders försvar, var det av vikt, att han förmådde uppställa sin kretskontingent. Georg Vilhelm åtog sig i traktaten att för Christian Albrechts räkning fylla denna hans förpliktelse mot att den senare sände till Celle 250 man av sitt garde och dessutom betalade 4,000 rdr varje månad. Penningsumman skulle nedsättas eller upphöra att utgå, om danskarna berövade Christian Albrecht delar av eller hela hans skatteinkomst. Den lüneburgske hertigen lovade vidare att göra sitt yttersta för att hävda den holstein-gottorpska rätten till de omtvistade kontributionerna. Däremot vågade han ej annat än avböja förslaget, att han också skulle garantera bundsförvanten mot inkvarteringar o. dyl.[6]

[4] Christian Albrecht t. Cantersteen 5 juni 1682 som bilaga till Cantersteen t. K.M. 9 juni 1682 (*Holl.*). Christian Albrecht t. Gyldenstolpe 11 juli 1682 som bilaga till Gyldenstolpe t. K.M. 18 juli 1682 (*Holl.*). K.M. t. Cantersteen 1 juli 1682 (*RR*). K.M. t. Gyldenstolpe 5 aug. 1682 (*Holl.*).

[5] K.M. t. Brehmer 20 mars, 3, 14, 17 april 1682 (*RR*). Brehmer t. K.M. 26 mars, 6 maj 1682 (*Germ.*). K.M. t. Cleen 17 mars 1682 (*RR*). Christian Albrecht t. du Cros 25 dec. 1681, 15 jan. 1682 (*Pk*). Du Cros t. Christian Albrecht 14 jan. 1682 (*Pk*).

[6] Laursen, VIII s. 441 f. Schnath, I s. 202. — Brehmer kunde meddela ett

Då nedersachsiska kretsdagen i maj sammanträdde, protesterade Christian Albrecht även där mot de danska övergreppen. Kretsdagen beslutade att föra hans talan mot Danmark och att kretsöversten skulle uppträda till hans hjälp på kretsens vägnar, om det visade sig nödvändigt.[7] Värdet av denna resolution berodde givetvis helt på lüneburgarnas villighet att våga ett krig med Danmark.

Danska trupper hade ännu ej ryckt in i hertigdömena, men i Itzehoe överenskom Christian V med Fredrik Vilhelm, att han skulle förlägga 10,000 man i hertigens länder. I juli beslöt konungen efter ingående överläggningar med sina främsta rådgivare att skärpa sin holsteinska politik. Franske ambassadören avrådde med hänsyn till krigsrisken och likaså Ahlefeldt, som fruktade för de härigenom uppstående svårigheterna med Frankrike, men det mera energiska partiet under Reventlow segrade. I augusti utgick befallning från det danska kansliet till hertigens amt och städer att vid risk av militär exekution betala sina kontributioner till de kungliga myndigheterna.[8]

Efter denna tillspetsning av läget riktade Christian Albrecht genom du Cros kraftiga böner till Karl XI att överföra trupper och överenskomma med de allierade om åtgärder att möta det danska våldet. Bengt Oxenstierna svarade den holsteinske envoyén, att svenskarna skulle inlägga en skarp protest i Köpenhamn och att det ej skulle dröja länge, innan en armé transporterades till Tyskland.[9]

Då du Cros efter några veckor icke hade märkt förberedelser till en transport, erinrade han ånyo Oxenstierna om saken. Han påpekade, att om en truppöverföring ej snart skedde, måste hertigen tro, att man i Sverige saknade vilja eller för-

---

utdrag av traktaten i sin depesch av den 26 mars 1682 (*Germ.*). — Se också ovan s. 115.

[7] Laursen, VIII s. 442. I kretsbeslutet, som av Christiani och von der Kuhla insändes till Stockholm med deras depesch av 23 juni 1682 (*Brem.*), finns dock ingenting om denna sak.

[8] Brehmer t. K.M. 1, 15 sept. 1682 (*Germ.*). Laursen, VIII s. 443 ff. Fridericia, IV s. 647.

[9] Memorial fr. du Cros 4 sept. 1682 (*Holst. sändebuds mem. Germ.*). Du Cros t. Christian Albrecht 16, 23 sept. 1682 (*Pk*).

måga att hjälpa honom, och hela Europa skulle få det intrycket, att en allians med Sverige vore något värdelöst. Greve Bengt svarade, att Karl XI först måste diskutera läget med de allierade makterna. Även om dessa icke ville lämna bistånd, vore dock konungen besluten »allein dero gantze fortune undt Chrone zu wagen». Transporten vore alldeles beslutad, och att den ännu ej skett, berodde endast på att man icke ville betunga de förödda tyska provinserna, förrän det blivit nödvändigt.[1]

Ungefär samtidigt (i slutet av september) återkom Cleen från Lüneburg och anlände Wackerbahrt till Stockholm för att förmå svenskarna till en aktivare politik. Av den traktat, som den förre medförde, framgick, att lüneburgarna voro villiga att inskrida mot Danmark, om Sverige gjorde gemensam sak. Du Cros begärde, att ett svenskt sändebud genast skulle avfärdas till Lüneburg för att sluta en överenskommelse om åtgärder till Holstein-Gottorps skydd och »ergreifung einer tapferen resolution».[2]

Med Cleens återresa dröjde det emellertid. Från holsteinsk synpunkt var detta så mycket mera betänkligt, som Bengt Oxenstierna hade tagit ett steg tillbaka och förklarat, att traktaterna med kejsaren och Lüneburg först måste vara avslutna, innan man kunde verkställa en transport. Då det kejserliga förbundet i mitten av oktober undertecknades i Stockholm, hade svenskarna däri lyckats utverka garanti för såväl Holstein som Slesvig, och hertigen kunde således icke önska sig mera, åtminstone ej i fråga om den territoriella utsträckningen. Bengt Oxenstierna lät omedelbart Brehmer kungöra denna framgång för hertigen och meddelade den själv för du Cros, som dock i brev till sin herre ställde sig skeptisk till dess värde. Oxenstierna försäkrade samtidigt, att trupper skulle överföras före vinterns inbrott.[3]

Under tiden hade kontributionstvisten mognat till en akut kris. Då hertigen ej gav vika, ryckte med början den 20 okto-

[1] Du Cros t. Christian Albrecht 30 sept. 1682 (*Pk*).

[2] Du Cros t. Christian Albrecht 30 sept., 7 okt. 1682 (*Pk*).

[3] K.M. t. Brehmer 11 okt. 1682 (*RR*). Du Cros t. Christian Albrecht 7, 21, 28 okt. 1682 (*Pk*).

ber danska trupper in i hans delar av både Slesvig och Holstein, uppburo skatterna och tilltvingade sig kvarter därstädes.[4]

Härigenom kommo också de svensk-danska relationerna i ett allvarligt läge.

Fr. o. m. försommaren 1682 hade förhållandet mellan Sverige och Danmark blivit lugnare. Under sommaren avlöstes den svenske envoyén i Köpenhamn, Vellingk, på grund av hälsoskäl av sekreteraren i justitierevisionen *Wilhelm Julius Coyet*, som erhöll samma diplomatiska karaktär. Den senare var utsedd på förslag av Bengt Oxenstierna, till vars förfogande han en tid stått i kansliet.[5]

Härefter hade Sverige i Danmark en representant av vida mindre skicklighet än förut. Å andra sidan kunde det visserligen väntas, att Coyet skulle få »med klokt och argt folk» att göra, såsom Oxenstierna uttryckte sig, men de direkta underhandlingar, han skulle få att bedriva, kunde knappast bli krävande, sedan fiendskapen mellan de båda länderna blivit så utpräglad. Hans instruktion, daterad den 31 maj, gav honom huvudsakligen ställning som rapportör. Han skulle försäkra om fredsviljan i Sverige och söka bevara goda relationer med Danmark. F. ö. hade han att noga ge akt på alla planer och förehavanden till Sveriges skada och söka få kännedom om Danmarks allianser med olika makter. Enligt Lundaförbundet hade han rätt att begära kommunikation av dem. Även danska »desseiner» mot Holland borde Coyet göra sig underrättad om, enär de kunde leda till att Sverige i kraft av förbunden måste uppträda till republikens hjälp. Förtroligt umgänge skulle plägas med kejserliga och holländska sändebuden i den danska huvudstaden.[6]

---

[4] Brehmer t. K.M. 27 okt. 1682 (*Germ.*). Laursen, VIII s. 449. Fridericia (IV s. 647) uppger felaktigt, att det var nu, som Christian Albrecht flydde till Hamburg.

[5] K.M. t. B. Oxenstierna 28 jan. 1682 (*Skrivelser till kanslipres.*). B. Oxenstierna t. K.M. 28 jan., 1, 8 febr. 1682 (*Skrivelser till Karl XI*). Vellingk t. Gyldenstolpe 18 april 1682 (*N 463 UUB*). — Om Coyet och hans verksamhet se även Sv. Biogr. Lex., IX s. 33 ff. (Jacobson) och Ahlefeldt Laurvig, Storkansleren, IV s. 362 ff.

[6] Instr. f. Coyet 31 maj 1682 (*Handl. rör. Coyets beskickn. Dan.*).

Coyet anlände den 1 augusti till Köpenhamn. Förhållandet mellan de bägge nordiska makterna var fortfarande lugnt ehuru långt ifrån förtroendefullt. Om instruktionen för Coyet andades misstroende, var stämningen i Köpenhamn ej annorlunda beskaffad. Särskilt fruktade man, att svenskarna skulle överföra en armé till Tyskland och tillräckligt utrusta sina provinser där, vilket i den dansk-franska traktaten ej nämndes som »casus fœderis». Storkansler Ahlefeldt riktade själv en fråga till Coyet, om sådana planer vore före i Sverige, men erhöll ett svävande svar. Danske envoyén i Stockholm fick order att undersöka samma sak och inrapporterade, att han ej kunde finna, att några förberedelser gjordes. Vad beträffar förbundet med Frankrike, försäkrade Wackerbahrt för Coyet, att man i Danmark hunnit bli missbelåten med det, sedan Ludvig XIV hade avrått från repressalieåtgärder mot holländska och spanska fartyg, tvingat danskarna att frigiva de beslagtagna lübeckska skeppen och nu också hade avstyrt planerade åtgärder mot hertigen av Holstein-Gottorp.[7]

En tvist om dansk behandling av det svenska skeppet »Compagnie Sohlen» föranledde upprepade diskussioner mellan Coyet och de danska statsmännen, men de fördes icke från någondera sidan på ett utmanande sätt.[8] Så snart danskarna erkänt den svenska ståndpunkten, fick Coyet order, att han skulle förklara sig nöjd och avstå från tidigare gjorda yrkanden om bestraffning av den skyldige och ersättning samt undvika att inveckla sig i principdiskussioner om de bägge makternas rättigheter i Öresund.[9]

Den 10 september återkom Coyet till den danska huvudstaden efter ett privat besök på några veckor i Skåne. Han fann, att man i Danmark nu var beredd att snart gå till militär exeku-

[7] Coyet t. K.M. 4, 11, 21, 28 aug. 1682 (*Dan.*). Coyets Diarium 9, 18, 25 aug. 1682 (*Dan.*). Meyer t. Christian V 6 sept. 1682 (*Pk*).

[8] »Compagnie Sohlen» ägdes av svenska kronan men var uthyrt till privat redare. Då det seglade förbi Kronborgs slott, underlät kaptenen att stryka märsseglet, enär han ansåg sig föra ett krono- och ej kofferdifartyg. Detta föranledde protester, och skeppet hejdades tillfälligt.

[9] Barchman (svensk kommissionär i Helsingör) t. K.M. 13, 17 juni 1682 (*Dan.*). K.M. t. Coyet 19 juli, 23, 27 sept., 4, 11, 18 okt. 1682 (*Dan.*). Coyet t. K.M. 2 okt. 1682 (*Dan.*).

tion i hertigdömena. Den 17 hade envoyén en konferens med Ahlefeldt i fråga om »Compagnie Sohlen» och framhöll då, ehuru ännu utan order, att förfarandet mot hertigen måste väcka allvarliga betänkligheter i Sverige. Storkanslern svarade, att det här rörde sig om en »domestique» fråga, som svenskarna i Lundafreden hade lovat att icke blanda sig i.[1]

I enlighet med löftet till hertigen riktade Karl XI en protestskrivelse till Christian V av den 23 september, vari begärdes, att fredsfördragens bestämmelser om Holstein-Gottorp skulle respekteras. Verkan av den tämligen koncilianta skrivelsen minskades ytterligare genom att Coyet fick order att, samtidigt som han framlämnade den, försäkra om Sveriges fredsvilja. Om man från dansk sida började en diskussion, skulle Coyet, dock utan skarpa ordalag, påpeka, att förhållandet mellan Danmark och Holstein-Gottorp vore fastslaget i Roskilde- och Köpenhamnsfrederna, vilka blivit konfirmerade i Lund. Eftersom den holsteinska saken vore nämnd i fredspakterna mellan Sverige och Danmark, kunde den omöjligt räknas som en »domestique» dansk affär, och i egenskap av signatärmakt kunde Sverige ej undandraga sig att företräda hertigens sak och hjälpa honom. Om danskarna förgrepe sig på hertigdömet Holstein, vore detta ännu mindre en »domestique» angelägenhet, då Holstein hörde till Tyska Riket.[2]

Coyet utvecklade för Ahlefeldt denna svenska ståndpunkt och lämnade något senare brevet till Christian V, som det enligt Coyet »med all temoignage av vänskap emottog, ehuruväl jag därföre intet just kan promittera mig en god förrättning». Envoyén ansåg i stället, att danska hovet verkade segervisst och väntade sig stora fördelar i den holsteinska frågan. Man insåg, att svenskarna icke skulle få lätt att hindra sådana planer. Enligt holländske residenten i Köpenhamn kryssade ett danskt skepp vid södra mynningen av Kalmar sund för att omedelbart inrapportera, om svenskarna gjorde försök att överföra trupper till Tyskland, vilket man beredde sig att hindra.[3]

---

[1] Coyet t. K.M. 11, 19 sept. 1682 (*Dan.*). Coyets Diarium 10, 17 sept. 1682 (*Dan.*).

[2] K.M. t. Christian V 23 sept. 1682 (*RR*). K.M. t. Coyet 23 sept. 1682 (*RR*).

[3] Coyet t. K.M. 2, 6, 9 okt. 1682 (*Dan.*).

På Karl XI:s skrivelse sände Christian V ett svar av den 7 oktober. Häri hävdades det, att tvister om de slesvigska kontributionerna vore en »domestique» sak. Om skatterna hade ingenting blivit avtalat i 1658 och 1660 års freder, men enligt åldrig praxis och gamla avtal skulle både konungens och hertigens undersåtar bidraga till landets försvar. Hertigen hade däremot använt sin skatteuppbörd uteslutande till egen nytta. Då han vägrade att ändra sig, måste Christian V låta indriva kontributionerna i hans länder.[4]

Skrivelsen överlämnades i Stockholm av den danske envoyén *Meyer*, som på försommaren hade avlöst Scheel. En vecka därefter, den 28 oktober, hade Meyer en konferens med Bengt Oxenstierna. Närvarande var också Örnestedt, som varit den ene svenske ambassadören i Lund. Greve Bengt påpekade, att den svenska garantien av Holstein-Gottorp vore bibehållen i fredstraktaten, och hovkanslern förnekade bestämt, att Gyllenstierna och han hade åsyftat hertigdömena med artikeln om »domestiques affaires». Envoyén lät förstå, att den militära exekutionen i varje fall skulle äga rum, och härpå svarade svenskarna intet.[5]

Sedan den danska inmarschen blivit verkställd, inrapporterade Meyer som sin åsikt, att man i Sverige f. n. icke hade för avsikt att söka hindra den. Han bedömde den svenska politiken alldeles rätt, då han trodde, att man ännu en tid skulle lämna hertigens böner utan avseende för att vänta och se, vad hjälp som kunde utverkas av de allierade. Utan subsidier och tilldelning av kvarter i Tyska Riket, ansåg han, att svenskarna inga trupper förmådde överföra.[6]

Inga svenska rådsprotokoll i utrikesärenden finnas bevarade från tiden mellan den 6 oktober 1682 och den 19 mars 1683, varför det är svårt att få en klar uppfattning om de olika åsikterna i fråga om det holstein-gottorpska problemet under denna tid. En order till Coyet av den 28 oktober visar emellertid tydligt den avvaktande karaktären hos den officiella svenska politiken.

---

[4] Christian V t. Karl XI 7 okt. 1682 (*Danska kungahusets originalbrev Dan.*). Meyer t. Christian V 21 okt. 1682 (*Pk*). Laursen, VIII s. 447 f.

[5] Meyer t. Christian V 28 okt. 1682 (*Pk*).

[6] Meyer t. Christian V 28 okt., 1, 8, 15 nov. 1682 (*Pk*).

Det vore icke meningen, meddelades för envoyén, att »släppa hertigen handlös». Politiken ginge i stället ut på att åstadkomma avtal med andra makter om ett gemensamt ingripande. Under tiden skulle »remonstrationer» fortfarande göras i Köpenhamn (tydligen mest för att hålla hertigen i »gott humör») i avvaktan på att Sverige bleve i stånd att sätta makt bakom orden.[7]

Ett annat dokument, som ger vissa upplysningar, är »en kort representation av utländske sakernes närvarande beskaffenhet...», vilken författaren, Bengt Oxenstierna, den 9 november uppläste för konungen. (Samma skrift blev den 22 meddelad sekreta utskottet.) I den anfördes även »pro et contra» i fråga om ett ingripande till Christian Albrechts förmån. *För* saken talade enligt Oxenstiernas mening bl. a. Sveriges skyldighet därtill enligt fördragen och dess intresse av att Danmark icke tillätes ostört växa i styrka genom kontributioner och kvartertagande i hertigdömena. Sverige skulle icke sakna hjälp från kejsaren (enligt westfaliska och nijmegiska frederna samt 1682 års traktat) och Lüneburg (enligt fördraget med Holstein-Gottorp av innevarande år samt det blivande avtalet med Sverige). Stöd borde också, ehuru mindre säkert, kunna påräknas från andra riksstånd och från Holland. Om Sverige förbleve passivt, måste detta medföra en allvarlig prestigeförlust, som kunde komma Lüneburg m. fl. makter att ansluta sig till den dansk-brandenburgska sidan.

Mot ett ingripande för hertigen talade däremot bl. a. den danska tolkningen av bestämmelserna om »domestiques affaires», svårigheten att föra krig med hänsyn till Sveriges ekonomiska läge, faran av att de allierade icke skulle göra gemensam sak med Sverige och av att Danmark och Brandenburg finge möjlighet att utpeka Sverige som angripare och då åtnjuta Frankrikes traktatenliga hjälp.

De av Oxenstierna uppsatta skälen »pro et contra» voro avsedda att delgivas sekreta utskottet som underlag för en debatt[8], möjligen också att diskuteras av rådet. Härvid ansåg greve Bengt även noggrant böra övervägas, vilka avtal som kunde

[7] K.M. t. Coyet 28 okt. 1682 (*RE*).

[8] Jfr ovan s. 155 f.

träffas med de allierade om »remonstrationer» eller verkligt ingripande i holsteinska frågan. Han påpekade, att enligt deras åsikt hela svagheten i Sveriges utrikespolitiska ställning berodde på den otillräckliga militära styrkan i de tyska provinserna. Avtal med Lüneburg och Sachsen stode helt enkelt blott att erhålla, om Sverige hade en kraftig krigsmakt i beredskap i Tyskland.[9]

Några direkta rekommendationer av vissa medel till Holstein-Gottorps räddning gav icke Bengt Oxenstierna i sin »representation» av den 9 november. Det är emellertid ganska tydligt, att hans åsikt var, att en armé snarast borde översändas till de tyska provinserna. Utom att dessas ställning härigenom bleve lugnare, skulle helt andra möjligheter öppnas för Oxenstiernas diplomatiska arbete, särskilt i fråga om det lüneburgska huset. Sedan en allians med detta blivit ernådd, kunde Sverige gemensamt med Lüneburg och med kejsaren, Holland m. fl. makter bakom ryggen inleda en diplomatisk och även militär offensiv mot danskarna i avsikt att driva dem ut ur Slesvig och Holstein.

Något försök att överföra trupper gjordes dock aldrig. Enligt du Cros' depescher till Christian Albrecht rådde Johan Stenbock, Gustaf de la Gardie, generalguvernören i Pommern, *Otto Wilhelm von Königsmarck*, och andra fransksinnade statsmän konungen till en transport. Vad som är viktigare: den mot Bengt Oxenstierna fientligt stämde envoyén inberättade, att även chefen för kansliet hade samma åsikt. Du Cros ansåg, vilket torde ha varit en riktig iakttagelse, att konungen visserligen lät sig ledas av Oxenstiernas råd på det diplomatiska området, men att han ej längre följde honom, då det gällde att sätta i verket, vad som erfordrades för allianssystemets upprätthållande.[1]

Konungen hade en stark motvilja mot att sända trupper ur Sverige, såvida det ej rörde sig om en avgörande aktion mot fienden. Som tidigare påpekats, går det ej att frånkänna honom en personlig uppfattning om utrikespolitiken. Däremot är det omöjligt att kontrollera, i vad mån den bestämdes genom

[9] »En kort representation...» 9 nov. 1682 (*E 510 UUB*).

[1] Du Cros t. Christian Albrecht 4, 11, 18 nov. 1682 (*Pk*).

ingivelser från okänt håll. I sådant fall är det närmast någon av statssekreterarna, särskilt *Henrik Hoghusen*, som kommer i åtanke. De utgående kungliga skrivelserna visa ingen skiljaktighet allt efter kontrasignationerna, vilken härvid skulle kunna ge ledning. Som rådgivare i bakgrunden kunna även tänkas bröderna Wachtmeister, Ascheberg, Nils Bielke eller andra av Karl XI:s intima krigskamrater. Även Örnestedt är tänkbar. Hovkansler Ehrensteens maka nämner i sin korrespondens både Wachtmeister (Hans ?) och Örnestedt som fiender till Gyldenstolpe[2], och de kunna då även ha använt sitt inflytande emot den kanslicts utrikespolitik, som närmast Oxenstierna och Ehrensteen utformade. Förhållandet mellan Bengt Oxenstierna och svågern Hans Wachtmeister var emellertid vänskapligt. Vad beträffar änkedrottningen stod hon, som man av hennes holsteinska ursprung kunde vänta, enligt de främmande diplomaternas rapporter på Oxenstiernas sida i den nu aktuella frågan och f. ö. i allmänhet.[3]

Genom det ovan sagda är icke antytt, att det skulle vara nödvändigt antaga, att Karl XI låtit sig ledas av utrikespolitiska råd från någon intimt förtrogen person. Hans mening kan lika väl ha varit ursprunglig.

Karl XI:s egna ingripanden ske alltid i fredlig riktning. I jämförelse med hans försiktighet inom diplomatien var t. o. m. Oxenstiernas moderata politik rent äventyrlig — åtminstone sett på kort sikt. Konungen tycks ha väntat sig mycket av sitt inre arbete. Hans personliga uppfattning om de yttre förhållandena synes främst ha varit, att Sverige borde intaga en passiv hållning under de närmaste åren, tills ekonomien förbättrats, indelningsverket blivit genomfört, flottan förstärkt och den inre situationen lugnare.

Man gick därför vidare på den diplomatiska vägen med fortsatta svensk-danska diskussioner om tolkningen av Lundaförbundets fjärde hemliga artikel. I november sände Christian V en avskrift av danske legationssekreterarens protokoll från

---

[2] Lewenhaupt, Karolinen Edvard Gyldenstolpe, s. 7 f.

[3] Althann t. Leopold I 16 dec. 1682 n.st. (*Pk*). Meyer t. Christian V 14 okt. 1682, 3 mars 1683 (*Pk*). Görtz t. Christian Albrecht 25 nov. 1682, 10 febr. 1683 (*Pk*).

konferenserna i Lund, varav framgick, att de svenska ambassadörerna räknat Holstein-Gottorp till Danmarks »domestiques affaires». Coyet överlämnade under årets sista dagar en motrelation från svenska kansliet, baserad på uppgifter från den svenske sekreteraren i Lund. Han hade order att därvid iaktta den största hovsamhet.[4] Men denna argumentväxling hade då mera än någonsin förlorat all verklig betydelse.

Under tiden hade Brehmer en svår ställning vid Christian Albrechts hov i Hamburg. Dit anlände underrättelsen om att kejsaren i traktaten med Sverige hade garanterat båda hertigdömena samtidigt som rapporter om att den militära exekutionen den 20 oktober hade börjat sättas i verket. Starka påtryckningar gjordes på Brehmer, och du Cros beordrades att i Stockholm ingiva ett bifogat memorial med kraftig begäran om ingripande. Karl XI försäkrade den holsteinske diplomaten, att han skulle göra allt som stode i hans makt. Han skulle påskynda överenskommelser i saken med kejsaren, Holland och Lüneburg, utan vilkas hjälp Sverige ännu intet kunde uträtta för hertigen.[5]

De redan förut små möjligheterna att förmå Sverige till inskridande förbättrades icke av att du Cros stod i ett mycket dåligt förhållande till Bengt Oxenstierna. Den äventyrlige fransmannen i holsteinsk tjänst hade gjort sig ofördelaktigt bemärkt av greve Bengt genom sin intimitet med de franska ambassadörerna i Stockholm och ännu ouppklarade förbindelser med de fransksinnade fienderna till Oxenstierna.[6] Då den senare intet gjorde för att dölja sin motvilja mot du Cros, fann hertig Christian Albrecht klokast att utbyta sin representant.[7]

---

[4] Christian V t. Meyer 11 nov. 1682 (*Pk*). Meyer t. Christian V 25 nov. 1682 (*Pk*). K.M. t. Coyet 16 dec. 1682 (*Dan.*). Coyet t. K.M. 29 dec. 1682 (*Dan.*). »Kort relation . . .» av leg.sekr. i Lund, O. P. Sillnecker, samt »Uppsats på några skäl . . .», båda av 16 dec. 1682 i *Betänkanden . . . i utrikes ärenden RA.*

[5] Memorial fr. du Cros 10 nov. 1682 (*Holst. sändebuds mem. Germ.*). Du Cros t. Christian Albrecht 11 nov. 1682 (*Pk*).

[6] Palme, Bazins beskickning till Sverige 1682, s. 36 f. — Om du Cros' växlingsrika levnad se Bresslau, Joseph August du Cros.

[7] Den franske observatören Michon meddelade till Paris, att många ansågo, att Oxenstierna delvis framprovocerat rapelleringen för att åtminstone under tiden

Till hans efterträdare utsåg hertigen en av sina mest betrodda diplomater, geheimerådet *Friedrich Wilhelm von Görtz*. Instruktionen för denne, vilken också fick karaktär av envoyé, är utfärdad den 1 november. Görtz skulle försöka utverka ett snart svenskt ingripande för att återinsätta hertigen i fullt åtnjutande av hans traktatenliga rättigheter. De svenska diplomatiska »remonstrationerna» i Köpenhamn vore ej tillräckliga. Svenskarna borde därför före vintern överföra en kraftig armé och anfalla Danmark, som eljest hunne växa i styrka genom inkomsterna från de ockuperade hertigdömena. Aktionen skulle underlättas genom att man alltid kunde påräkna medverkan från Lüneburg. Görtz skulle därför påyrka, att Karl XI snarast avslöte traktaten med denna makt och därvid ej glömde Holstein-Gottorps inbegripande. Dessutom borde utverkas, att kejsaren samtidigt hölle Brandenburg tillbaka genom truppkoncentration i Schlesien. Om man i Sverige förklarade, att en transport f. n. vore omöjlig på grund av årstiden, skulle Görtz begära, att den åtminstone skedde på våren.[8]

Då hertigen fortfarande blott hörde av ständiga svenska försäkringar och som enda resultat märkte diplomatiska åtgärder i Köpenhamn, sände han mera energiska order till Görtz. Denne skulle skildra hertigens svåra läge och begära ett kategoriskt svar, om svenskarna verkligen hade för avsikt att uträtta någonting för hans sak. I annat fall måste han vara betänkt på »andra mesurer», varmed givetvis avsågs förlikning i en eller annan form med Danmark. Om Karl XI ämnade bistå hertigen, önskade denne ett skriftligt bevis härpå i form av en traktat, vari borde stadgas, att Sverige skulle framtvinga ett

---

för ombytet slippa de ständiga holsteinska memorialen med begäran om hjälp mot Danmark. I så fall missräknade han sig emellertid, ty du Cros stannade i Stockholm, tills efterträdaren anlänt. Michon t. Croissy 25 nov. 1682 n.st. (*Pe, Pk*). — Palme (a. a., s. 37) framställer saken, som om Bengt Oxenstierna genom ett hånfullt uppträdande mot du Cros på en fest i sitt hus i slutet av november tvingade den senare att omedelbart lämna Sverige, vilket skulle vara ett motstycke till hans behandling av Bazin. Detta är dock något missvisande, ty redan dessförinnan hade Christian Albrecht beslutat hemkalla envoyén, och efterträdaren var kommen till Stockholm. Du Cros t. Christian Albrecht 25 nov. 1682 (*Pk*). Görtz t. Christian Albrecht 25 nov. 1682 (*Pk*).

[8] Instr. f. Görtz 1 nov. 1682 (*Pk*).

återställande av hertigens alla fördragsenliga rättigheter och ej sluta fred med Danmark, förrän detta mål blivit vunnet.[9]

Görtz inlämnade flera memorial och begärde en skriftlig förklaring. Oxenstierna svarade med försäkringar om all uppriktig vilja från Sveriges sida. F. n. kunde ingen trupptransport över Östersjön ske, dels på grund av den framskridna årstiden och dels därför att man visste, att danska flottan skulle hindra den, om den ej skyddades av en stark holländsk eskader. Väntetiden skulle dock icke lämnas obegagnad, utan under vintern ämnade man träffa nödiga överenskommelser med kejsaren, Holland och Lüneburg, så att vid första vårdag kraftiga medel kunde tillgripas. Någon skriftlig förbindelse vägrade Oxenstierna däremot att avgiva, föregivande att Sverige härigenom blott skulle råka i fara för Danmark, om den bleve bekant. I stället fick hertigen nöja sig med de kraftiga muntliga löften, som gåvos Görtz, att den svenska politiken aldrig skulle lämna restitutionen av Holstein-Gottorp ur sikte.[1]

Uppriktigheten i den avsikten hos de svenska statsmännen står utom varje tvivel, oberoende av deras eljest skiljaktiga inställning. Däremot hade man olika tankar om möjligheten att genast uträtta någonting. Blott Lüneburg var berett till omedelbart krig för Holstein-Gottorp. Kejsaren visade lust att stödja Christian Albrecht, men på grund av det ungerska och turkiska problemet var förmågan mera att tvivla på. Den hjälp, som svenskarna bäst behövde, var från Holland, och där föreföllo utsikterna icke lovande. Medan den svenska diplomatien sökte utverka aktivt bistånd från bundsförvanterna, måste man i den holsteinska frågan nöja sig med en avvaktande politik, för vilken den största svårigheten var att avhålla Lüneburg och Holstein-Gottorp från desperata åtgärder — till sådana räknade man då också en ofördelaktig *fredlig* uppgörelse med Danmark.

---

[9] Christian Albrecht t. Görtz 17 nov. 1682 (*Pk*).

[1] Görtz t. Christian Albrecht 25 nov., 2, 16 dec. 1682, 6, 13 jan. 1683 (*Pk*). Christian Albrecht t. Görtz 18 jan. 1683 (*Pk*). Memorial fr. Görtz 28 nov. 1682, 11, 30 jan. 1683 (*Holst. sändebuds mem. Germ.*).

2. Sverige och Lüneburg. Danska förlikningsförsök.

Medan man i Sverige vid den danska exekutionen i Slesvig och Holstein inskränkte sig till påfallande saktmodiga protester, uppträdde däremot hertigen av Celle ganska hotfullt. Om ett fritt Holstein-Gottorp för Sverige vid denna tid var en barriär till de tyska provinsernas skydd, var det för Lüneburg en hinderlinje av den mest vitala betydelse mot danskarnas ofta dokumenterade vilja till framträngande i nedersachsiska kretsen. Det var redan svårt med två så mäktiga grannar som Sverige och Brandenburg. Skulle Holstein förbli i dansk hand, vore detta i längden farligare än den svenska positionen i Bremen, ty Holstein hade direkt förbindelse med det danska moderlandet. I bästa fall vore åtminstone alla utsikter till ett självständigt handlande ute för det framåtsträvande lüneburgska huset i en sådan eventualitet.[2]

Hertigarna vidtogo militära förberedelser, och det talades om att lüneburgska trupper skulle rycka in i Holstein. Christian V spelade förskräckt och lät föreställa Ludvig XIV den fara, som härigenom hotade Danmark, och begärde en förklaring om Frankrikes stöd. Ludvig XIV nöjde sig med att svara, att han skulle fylla sina förpliktelser enligt traktaten med Danmark, men vägrade att gå därutöver. De danska farhågorna ansåge han överdrivna. Sverige vore ej i stånd till ett kraftigt ingripande, fick Martangis förklara, och lüneburgarna skulle den franska diplomatien förmå hålla tillbaka.[3]

Från Lüneburgs sida sökte man givetvis skaffa sig bistånd från Sverige. Då de bägge makterna saknade kanaler för direkt diplomatisk kommunikation efter Cleens hemresa i september 1682, upprätthöllos förbindelserna genom sändebuden i Köpenhamn. (Wackerbahrt gjorde ju också ett kortvarigt besök i Stockholm.) För att förmå Sverige till motåtgärder, särskilt en transport, underhöll Wackerbahrt den svenske envoyén med

---

[2] Jfr Schnath, I s. 201 f.

[3] Rébenac t. Ludvig XIV 20 okt. 1682 n.st. (*U.u.A.*, XX: 1 s. 678). Ludvig XIV t. Martangis 5, 13 nov. 1682 n.st. (*Pk*). Laursen, VIII s. 450 f.

berättelser om krigsviljan i Danmark och sökte även skrämma honom genom att tala om danska försök att förbinda sig med Lüneburg. Om det krigsråd, som hölls den 4 november, meddelade han, att man därvid diskuterat, huruvida det vore lämpligt att förekomma Sverige och Lüneburg med krig eller icke. Man hade beslutat sig för krig, och det vore uppgjort, att fältmarskalken *Wedel* skulle försvara Norge, medan konungen själv ledde en offensiv mot Sveriges tyska provinser. Under de första månaderna av 1683 skulle danska och brandenburgska trupper rycka in i Mecklenburg och Sachsen-Lauenburg för att avskära all förbindelse mellan Sverige och Lüneburg. Wackerbahrt ansåg, att svenskarna borde förekomma detta genom att själva skyndsamt ockupera Mecklenburg.[4]

Coyet satte tro till det mesta av vad den ständigt välunderrättade lüneburgske envoyén hade att meddela och inrapporterade, att det vore stor risk för anfall från Danmark. I Stockholm ställde man sig dock mera skeptisk till dessa försök att rycka Sverige med i äventyrligheter, och Coyet varnades att alltför mycket lita på Wackerbahrt, »i ty att han en mycket raffinerat minister är».[5]

Det visade sig, att man i det svenska kansliet sett rätt. Det kom icke till strid mellan Danmark och Lüneburg, bl. a. på grund av Frankrikes återhållande inflytande. I stället började en viss moderation bli synlig i den danska politiken, som ju även nått sitt temporära mål. Danmarks aggressivitet mot Holstein-Gottorp och Lüneburg samt Brandenburgs samtidiga expedition till Ostfriesland[6] kom motsättningen mellan Ludvig XIV:s önskan att i fred förvärva ett erkännande av reunionerna och bundsförvanternas expansionssträvan att klart framträda. Alla mera vittutseende — och vinstbringande —

[4] Coyet t. K.M. 10, 13, 17, 24, 27 nov. 1682 (*Dan.*). Coyets Diarium 4, 7, 21 nov., 13 dec. 1682 (*Dan.*).

[5] K.M. t. Coyet 18 nov., 23 dec. 1682 (*Dan.*).

[6] Begagnande sig av inre tvistigheter i grevskapet lyckades kurfursten genom en kupp bemäktiga sig huvudorten Greetsiel i november 1682. Trots protester från Holland och Lüneburg blev ockupationen av landet bestående, varigenom Brandenburg erhöll en hamn vid Nordsjön. Pagès, s. 492 ff. Philippson, III s. 308 ff. Waddington, II s. 495 f.

planer från de senares sida mötte ett segt motstånd i Frankrike. Förhållandet mellan Paris och Köpenhamn och ännu mera mellan Paris och Berlin undergick därför en gradvis försämring i slutet av 1682, och följden blev, att en mindre segerviss stämning kom att behärska den danska utrikespolitiken. Vad årstiden beträffar, talade den både för och mot krig: den försvårade såväl svenska förbindelser över havet som danska offensiva framstötar till lands.

I december inrapporterade Coyet, att rykten om förlikning mellan kejsaren och turkarna hade satt danska hovet i stor bestörtning. En avveckling av konflikten i Sydosteuropa skulle i hög grad orsaka en omkastning av maktförhållandena i Tyskland. Medan man förut vid danska hovet hade talat om förestående erövringar, visade man nu enligt Coyet stor fruktan för Sveriges makt. Då ryktena snart visade sig falska, fortfor dock avmattningen i den danska utrikespolitiken, som snarare berodde på det kyligare förhållandet till Frankrike och Brandenburg, vilket senare tycktes hota att helt glida bort från det franska förbundet. Dessutom hade den kejserliga diplomatien vunnit vissa framgångar, i det allianser med Polen, Bayern och Hannover syntes vara förestående.[7]

Rustningarna gingo åter långsamt, och när Coyet på order begärde underrättelse i enlighet med Lundabestämmelserna om anledningen till de militära förberedelser, Danmark hade vidtagit, gjorde honom Ahlefeldt starkt fredliga försäkringar. Då storkanslern den 22 december meddelade Coyet danske konungens officiella svar, förnekades däri, att Danmark skulle ha värvat mera krigsfolk, än vad som behövdes för att ersätta den normala avgången ur regementena. Christian V lät även förklara, att han stode i gott förhållande till alla sina grannar, även hertigarna av Lüneburg.[8]

Den 3 januari 1683 lämnade Coyet enligt order en kopia av den svensk-kejserliga traktaten till danske konungen, och i mit-

---

[7] Coyet t. K.M. 4, 8, 15, 18 dec. 1682 (*Dan.*). K.M. t. Coyet 16 dec. 1682 (*RR*). Laursen, VIII s. 39 f.

[8] K.M. t. Coyet 9 dec. 1682 (*Dan.*). Coyet t. K.M. 18, 22 dec. 1682 (*Dan.*). Coyets Diarium 22 dec. 1682 (*Dan.*).

ten av månaden hade han en diskussion med Ahlefeldt om holsteinska och andra problem, vilken förflöt ganska vänskapligt. Coyet kunde fortfarande inberätta, att rustningarna bedreves föga intensivt och att förhållandet till Brandenburg ej vore det bästa, då man fruktade för dess underhandlingar med Holland.[9]

De danska bekymren över den minskade fastheten i rikets förbundssystem gåvo upphov till ett försök till uppgörelse genom direkta förhandlingar med Holstein-Gottorp, varigenom Danmark skulle avveckla den holsteinska frågan i tid och nöja sig med vissa, givetvis betydliga vinster utan att spänna bågen till det yttersta. Under de första dagarna av år 1683 anlände till Hamburg den danske diplomaten *Rumohr* med ett brev från Christian V till hertigen av den 15 december 1682, vari förespeglades honom, att om han övergåve förbundet med Sverige och i stället anslöte sig till Danmark, skulle ett gott förhållande kunna återställas. Rumohrs underhandlingar misslyckades dock helt, och han vände tillbaka efter en vecka med avböjande svar.[1] Christian Albrecht föredrog att ännu hoppas på att de svenska vapnen småningom skulle skaffa honom det förlorade tillbaka framför att godtaga en ofördelaktig uppgörelse med Danmark, vilket måste betraktas som den yttersta nödfallsutvägen.

Inviten genom Rumohr kom emellertid mycket lägligt för den holsteinska diplomatien med avseende på försöken att egga svenskarna till större aktivitet. Vicekansler *von Ulcken* visade omedelbart Brehmer den danske konungens brev. Han försäkrade, att Christian Albrecht icke ämnade besluta sig utan att först ha inhämtat råd från Sverige. Med det danska förslaget som fördolt hot förnyade Ulcken samtidigt begäran om att svenskarna skulle avgiva ett skriftligt löfte om hjälp åt hertigen. I Stockholm lämnade Görtz oberoende härav ett memorial till Bengt Oxenstierna, vari han framhöll, att hertigen vore

---

[9] K.M. t. Coyet 23 dec. 1682 (*Dan.*). Coyet t. K.M. 5, 15, 19 jan. 1683 (*Dan.*). Coyets Diarium 15 jan. 1683 (*Dan.*).

[1] Brehmer t. K.M. 5, 12 jan. 1683 (*Germ.*). — Rumohrs beskickning nämnes egendomligt nog icke av Laursen.

i en så svår belägenhet, att han måste fordra bestämt och bindande besked från Sverige.[2]

De dansk-holsteinska förhandlingarna, varom underrättelse anlände även från Coyet[3], väckte livliga farhågor i Stockholm, ty om hertigen förlikades med Danmark, bleve det för Sverige omöjligt att i framtiden återställa den holstein-gottorpska suveräniteten och beroendet av Sverige. Ändå såg man sig ej i stånd att överge den passiva och avvaktande politiken. Bengt Oxenstierna lämnade ett muntligt svar till Görtz i mitten av januari. Han vidhöll, att Sverige icke kunde genom en ny traktat förbinda sig att försvara hertigens territorier, ty så snart den blivit bekant i Danmark, skulle man där med glädje begagna sig av en så god förevändning för att anfalla och erövra de svenska provinserna i Tyskland, och sedan vore alla möjligheter att komma hertigen till hjälp avskurna. Inga avtal kunde f. ö. göra Karl XI mera besluten, än han redan vore, att för hertigen göra allt som stode i hans makt, och Oxenstierna försäkrade vid sin salighet, att inga ansträngningar skulle underlåtas på svensk sida.

Beträffande den föreslagna förlikningen med Danmark erkände Bengt Oxenstierna, att den skulle vara ett hårt slag för Sverige, men han hävdade, att den vore lika olämplig ur hertigens egen synpunkt. Vad säkerhet hade denne, att danskarna skulle behandla honom bättre, sedan han helt kapitulerat? Danmark måste i varje fall av ekonomiska skäl låta sin armé skaffa sig underhåll i hertigdömena i fortsättningen lika väl som f. n. Så länge Christian Albrecht däremot vidhölle sina protester, kunde han åberopa sig traktatenlig garanti från de mäktigaste länderna i Europa, och alla opartiska bedömare måste erkänna, att rätten vore på hans sida. Hertigen borde framföra kraftiga klagomål hos kejsaren och tyska riksdagen, i London, Paris och Haag; de svenska sändebuden på dessa orter skulle som förut kraftigt biträda. Under tiden skulle Karl XI ratificera fördraget med kejsaren och slutföra sina övriga traktatunderhandlingar, och sedan kunde man hoppas,

[2] Brehmer t. K.M. 5 jan. 1683 (*Germ.*). Görtz t. Christian Albrecht 13 jan. 1683 (*Pk*). Memorial fr. Görtz 11 jan. 1683 (*Holst. sändebuds mem. Germ.*).

[3] Coyet t. K.M. 29 dec. 1682, 12 jan. 1683 (*Dan.*).

att möjligheten att betvinga Danmark snart skulle vara för handen.[4]

Samma påpekanden, som Oxenstierna gjorde för den holsteinske envoyén i Stockholm, beordrades Brehmer att framföra i Hamburg.[5]

Görtz inberättade som sin åsikt, att Sverige icke skulle inskrida för Holstein-Gottorp på ett sätt, som kunde medföra fredsbrott, såvida man ej vore alldeles övertygad om att krig ändå vore oundvikligt. Den största risken, såsom han uppfattade den, var därför, att hela den europeiska krisen avvecklades genom en överenskommelse vid riksdagen i Regensburg. Om Sverige därigenom finge säkerhet för sina egna provinser, skulle det utan tvivel övergiva Holstein-Gottorp, och att en lösning av tvisten mellan Christian V och hertigen på ett för den senare fördelaktigt sätt kunde erhållas i samband med det allmänna avtalet var föga sannolikt.[6]

Christian Albrecht torde ha insett riktigheten i Görtz' resonemang. Han såg sig därför nödsakad fortfara med sina böner, att Sverige skulle sluta avtal med andra makter, främst Lüneburg, om en gemensam attack mot Danmark. Lüneburg kunde till våren uppställa 30,000 man, lät hertigen skriva till Görtz[7], och om Sverige överförde 12,000 man därtill, kunde danskarna betvingas. I annat fall skulle hertigen förr eller senare bli nödgad att inleda underhandlingar med Danmark.[8]

Oxenstierna kunde svara blott med förslaget, att hertigen sände en representant till Haag, ty därifrån måste räddningen komma. Denne skulle med Gyldenstolpes bistånd underhandla om Holstein-Gottorps anslutning till garantitraktaten, som just nu hade blivit utbyggd med avtal om hjälpstyrkornas storlek. Samma förslag framfördes även genom Brehmer direkt till Christian Albrecht. De trupper om några tusen man,

[4] K.M. t. Brehmer 21 jan. 1683 (*RR*). »Ingredienser till det svar som muntligen skall givas den hollstenske envoyén . . .» (*E 510 UUB*). Görtz t. Christian Albrecht 13, 20 jan. 1683 (*Pk*).

[5] K.M. t. Brehmer 21 jan. 1683 (*RR*).

[6] Görtz t. Christian Albrecht 20, 27 jan., 3, 10 febr. 1683 (*Pk*). Christian Albrecht t. Görtz 2 febr. 1683 (*Pk*).

[7] Om styrkeförhållandena se nedan s. 200.

[8] Christian Albrecht t. Görtz 2, 16 febr. 1683 (*Pk*).

som hertigen genom en sådan anslutning kunde bli förpliktad att prestera, lovade Karl XI att lämna för hans räkning.[9]

Då man ur holsteinsk synvinkel betraktade den svenska utrikespolitiken, tedde den sig, som det ovan visats, knappast lovande för den närmaste framtiden. En svensk blick på Christian Albrechts politik gav en mera tillfredsställande bild. Brehmer ansåg, att det hertigliga hovet oväntat väl motstått de »güldene Berge», som danskarna enligt hertigens egna ord hade lockat honom med. Naturligtvis voro bergen icke överdrivet guldhaltiga. Christian Albrecht förklarade i början av mars för den svenske envoyén, att han ville nöja sig med Karl XI:s ord och ej längre fordra en skriftlig förbindelse om hjälp. Han dolde dock icke, att en svensk truppöverföring vore nödvändig, för att han ej med tiden skulle tvingas till »andra mesurer». Brehmer ansåg, att det funnes stor risk för ett omslag i den holsteinska politiken fram på våren, om någon svensk hjälp då ännu ej hörts av. Ingivande en viss oro var även att åtskilliga av hertigens ministrar, bl. a. den nu återkomne du Cros, sökte »förleda» honom till en av Sverige oberoende kurs. De torde som ägare av gods i de ockuperade områdena också ha haft privatekonomisk anledning att råda till försoning med Danmark.[1]

3. Underhandlingar med kejsaren om Holstein-Gottorps skydd.

Alla de böner om bistånd, som från hertigen av Holstein-Gottorp strömmade in i Stockholm, vidarebefordrades av svenskarna till Wien och Haag. Redan innan man i Sverige fått kännedom om den militära exekutionen i hertigdömena, beordrades Gabriel Oxenstierna att vid det kejserliga hovet påpeka Danmarks »obillige procedurer ... tvärt emot den Nimweg. freden». Om dessa fortfore, kunde Sverige tvingas att gripa till vapen, varigenom det finge händerna bundna och bleve

[9] Görtz t. Christian Albrecht 24 febr. 1683 (*Pk*). K.M. t. Brehmer 21 febr. 1683 (*RR*). Brehmer t. K.M. 9 mars 1683 (*Germ.*).

[1] K.M. t. Brehmer 11 okt. 1682 (*RR*). Brehmer t. K.M. 29 sept. 1682, 19 jan., 16 febr., 2 mars 1683 (*Germ.*).

oförmöget att göra någon insats emot de franska övergreppen mot Tyska Riket. För kejsaren, som f. ö. hade skyldighet att stödja ett förorättat riksstånd, vore det därför i hans eget intresse att söka hålla tillbaka Danmark genom allvarliga »dehortatorier» samt uppdraga åt nedersachsiska kretsen att ingripa. Han borde även hota Danmark, att det skulle förklaras för »hostis Imperii», om icke hertigen av Holstein-Gottorp lämnades i ro.[2]

Den 31 oktober avlät kejsaren en »dehortationsskrivelse» till Christian V, vari det orättmätiga i beteendet mot hertigen framhölls. För att göra ett försök att få konflikten bilagd utsåg han samtidigt kurfursten av Sachsen och hertigen av Sachsen-Lauenburg till medlare mellan Danmark och Holstein-Gottorp.[3] Den förre av dessa vägrade dock att åtaga sig uppdraget. I enlighet med sin strävan att hålla Sachsen utanför alla tvister och bevara freden med tanke på det turkiska hotet nöjde han sig med att ge vänskapliga råd till de inblandade och intresserade parterna: till Danmark att visa moderation mot hertigen, till Sverige och Lüneburg att icke förhasta sig genom ett ingripande och till Christian Albrecht att direkt förlika sig med Christian V genom en kompromiss.[4]

Ungefär samtidigt sändes Coyet kunglig order att i Köpenhamn föreslå en *svensk* medling. Envoyén ansåg dock olämpligt att framföra förslaget i dess ursprungliga form och nöjde sig med att påpeka för geheimerådet *Biermann-Ehrenschild*, att någon tysk furste kunde utses som medlare i tvisten. Svaret blev klart avvisande. En vecka sedan befallningen avgått till Coyet, kontramanderades den.[5]

Lika litet visade man i Danmark lust att godtaga den av kejsaren tillsatta medlingskommissionen, av vars medlemmar den ene visserligen var tämligen opartisk (Johan Georg av Sachsen) men den andre klart fientligt stämd. Christian V förklarade i stället, att han ville acceptera medling av kur-

[2] K.M. t. G. Oxenstierna 30 sept., 21, 28 okt., 11 nov. 1682 (*O.S.*).

[3] Laursen, VIII s. 451.

[4] Hartman t. K.M. 5, 12, 19 dec. 1682 (*Germ.*). Jfr ovan s. 128.

[5] K.M. t. Coyet 15 (*RR*), 22 (*Dan.*) nov. 1682. Coyet t. K.M. 24 nov., 1 dec. 1682 (*Dan.*).

furstarna av Sachsen och Brandenburg, men denna sammansättning av kommissionen förklarades i Stockholm och Hamburg vara alldeles oantaglig. Förnyade kejserliga »dehortatorier» till Danmark hade lika liten verkan som det första.[6]

Från Sverige riktades nya uppmaningar till kejsaren. Då dennes skrivelser visat sig resultatlösa, beordrades Gabriel Oxenstierna begära, att man i Wien bestämt förklarade, vad man ville göra i den holsteinska saken, vilken kejsaren hade skyldighet att åtaga sig såväl genom sin ställning som riksöverhuvud som i egenskap av undertecknare av westfaliska freden och 1682 års Stockholmstraktat. Leopold I:s auktoritet skulle löpa allvarlig fara, om han förbleve passiv. Sedan kejsaren förklarat sina avsikter, skulle Sverige genast sluta avtal med honom och de övriga förbundna om gemensamma åtgärder mot Danmark. Ingen fred borde slutas mellan Riket och Frankrike utan fullständigt återställande av förhållandena i Slesvig och Holstein i enlighet med Roskilde- och Köpenhamnsfrederna.[7]

I Stockholm framställdes till Althann ännu längre gående förslag. Bengt Oxenstierna erbjöd nämligen, att Sverige skulle överföra 24,000 man till Tyskland förutom rikskontingent och garnisoner och på våren vara berett till kraftiga operationer mot Danmark. Villkor vore emellertid, att kejsaren utskreve kvarter och gåve subsidier. Detta står i sammanhang med att K.M. vid samma tid av riksdagen begärde medel till underhåll av just en så stor armé, ehuru av värvade trupper. Det isolerade förslaget till envoyén synes dock knappast ha varit allvarligt menat; åtminstone voro villkoren av den art, att de med säkerhet kunde väntas bli avslagna, vilket även skedde. Också av Görtz utsattes naturligtvis Althann för påtryckningar.[8]

De första månaderna av 1683 voro en framgångsrik tid för den kejserliga diplomatien. I januari slötos traktater med

---

[6] Brehmer t. K.M. 6 april 1683 (*Germ.*). K.M. t. Brehmer 21 april 1683 (*RR*). G. Oxenstierna t. K.M. 6 april 1683 n.st. (*Cæs.*). K.M. t. G. Oxenstierna 21 april 1683 (*O.S.*). Laursen, VIII s. 451 f.

[7] K.M. t. G. Oxenstierna 20 jan. (*RR*), 24 jan., 10 febr. (*Cæs.*) 1683.

[8] Althann t. Leopold I 5 dec. 1682, 6 febr. 1683 n.st. (*Pk*). Levae, La trêve à Ratisbonne, s. 100.

Hannover och Bayern samt i mars med Polen.[9] Mycket intresse och mycken tid fanns icke över för Gabriel Oxenstiernas yrkanden i den holsteinska frågan, vilka även stöddes av hannoverska och holsteinska sändebuden. Den 10 mars fick greve Gabriel en länge utlovad audiens hos kejsaren och begärde därvid enligt order en bestämd förklaring om vilka åtgärder, man ämnade vidtaga för hertigens av Holstein-Gottorp restitution. Kejsar Leopold lovade att genast låta överväga saken.

Den 16 mars diskuterades den holsteinska frågan i kejserliga rikshovrådet, och följande dag föredrogs dettas uttalande inför kejsaren i geheimerådet. Resultatet, som utan större skyndsamhet meddelades den svenske envoyén, blev blott ännu en rad skrivelser. Brandenburg och Sachsen uppmanades att söka förmå Danmark till ett moderatare handlingssätt, och den tidigare medlingskommissionen återupplivades genom att jämte hertigen av Sachsen-Lauenburg insattes hertigen av Wolfenbüttel, som ersatte kurfursten av Sachsen.[1]

Sedan underrättelse härom nått Stockholm, upphörde försöken att förmå kejsaren till ett verkligt ingripande. F. ö. hade Sverige då hunnit bli hotat av mera överhängande faror.

4. Underhandlingar med Holland i holsteinska frågan.

Parallellt med de svenska försöken att bringa kejsaren till aktivt uppträdande i den holsteinska saken gingo ansträngningarna att förmå Generalstaterna att bistå hertigen. Den militära exekutionen i Slesvig och Holstein föranledde uppmaningar till Holland i tät följd och med ständigt stegrad styrka. Redan innan den skett, beordrades Gyldenstolpe påpeka, att Sverige enligt traktaterna hade skyldighet att skydda hertigen. Även Lüneburg och hela nedersachsiska kretsen kunde indragas i en konflikt med anledning av den danska exekutionen. Den svenske envoyén skulle uppmana Generalstaterna att yppa sina tankar om detta hot mot freden, varige-

[9] Bittner, Chronologisches Verzeichnis der Österreichischen Staatsverträge, I s. 89 f.

[1] G. Oxenstierna t. K.M. 31 jan., 7, 21, 28 febr., 7, 21, 28 mars, 6 april 1683 n.st. (*Cæs.*).

nom Sverige kunde bli satt ur stånd att vara sina bundsförvanter till någon nytta.[2]

Då det blev bekant i Stockholm, att man i Brandenburg i samförstånd med Danmark planerade en expedition till Ostfriesland, begagnade man från svensk sida detta till att anslå mera energiska toner. Gyldenstolpe befalldes framhålla, att den växande makt, Danmark skulle få, om det tillätes att ostört lägga under sig Slesvig och Holstein, vore lika farlig för Holland som för Sverige. Generalstaterna borde därför sända en flotta till Norden och gemensamt med Sverige anfalla Danmark. Utom en eskader, tillräckligt stark för att själv kämpa sig väg genom Öresund, behövdes intet bistånd, utan till lands vore Sverige fienden väl vuxet. Genom Danmarks krossande skulle Brandenburg bli tvingat att överge det franska förbundet och då också draga med sig Münster, som sedan 1682 stod i förbund med Danmark och Brandenburg, samt andra makter. Dessutom skulle svenskarna få fria händer att stödja Holland mot Frankrike. Om däremot Danmark finge fullfölja sin expansion söderut, funnes risk, att Lüneburg tvingades ansluta sig till den fransk-dansk-brandenburgska sidan. Karl XI lät begära bestämt löfte om en flottsändning vid hot att eljest växla parti, »icke varandes vägen till vänskapen med Frankrike Oss alldeles igenstängder att Frankrike icke densamma för Oss gärna skulle vela igen öppna».[3]

Exekutionen i Slesvig och Holstein och ännu mera det samtidiga brandenburgska ingripandet i Ostfriesland väckte stor uppmärksamhet och oro i Holland. Planer voro å bane att sända trupper till Greetsiel för att tillfångataga den tämligen obetydliga ockupationskåren, men det republikanska partiet satte sig som vanligt emot vittutseende företag, och dessutom måste man taga hänsyn till att kejsaren i denna sak stod på Brandenburgs sida.[4] Vilhelm av Oranien fick nöja sig med att inregistrera denna motgång bland de övriga, som Holland måst lida under den franska koalitionens offensiv.

---

[2] K.M. t. Gyldenstolpe 30 sept. 1682 (*Holl.*).

[3] K.M. t. Gyldenstolpe 21, 28 okt., 4, 11, 18 nov., 2 dec. 1682 (*Holl.*).

[4] Gyldenstolpe t. K.M. 7, 21 nov. 1682 (*Holl.*). Cantersteen t. K.M. 7, 14 nov. 1682 (*Holl.*).

Om han icke såg sig i stånd att militärt ingripa i fråga om Ostfriesland, kunde han ännu mindre göra så för Holstein-Gottorp, där republiken hade betydligt mindre eget intresse än Sverige och Lüneburg. Påtryckningar från hertigarna av Holstein-Gottorp och Celle lämnades utan avseende. Generalstaterna insågo, att intet kunde uträttas i denna fråga utan krig mot Danmark och alla dess bundsförvanter. De inskränkte sig därför till resultatlösa protester i Köpenhamn och svarade Gyldenstolpe, att danskarnas avsikt med åtgärderna mot hertigen blott vore att förmå Sverige och Lüneburg till anfall, vilket var det enda sättet, varigenom de kunde vinna, att »casus fœderis» inträdde i förbundet med Frankrike. Samma åsikt, att man av den anledningen i Danmark med glädje skulle hälsa ett svenskt anfall, gav Coyet samtidigt uttryck åt.[5]

Begäran om bestämd utfästelse, att Holland skulle göra en flottsändning, nådde Gyldenstolpe och framfördes av honom till Fagel i början av december. Rådspensionären lovade, att denna sak såväl som förslaget till specialkonventionen skulle med det snaraste tagas upp till behandling i provinsen Hollands stater. Något senare meddelade Vilhelm III, att så redan skett och att intetdera syntes komma att väcka motstånd. Bindande löfte om en eskader till Sverige fick aldrig Gyldenstolpe, men snart fattade Generalstaterna beslut om att 24 örlogsfartyg skulle upprustas till våren.[6]

Härmed var det dock ingalunda avgjort, att de skulle komma att brukas till Sveriges bistånd. För svenskarna fattades ännu det viktigaste av allt det som behövdes för en offensiv mot Danmark i den holsteinska frågan, nämligen säkerhet om holländsk sjöhjälp. Det var i stället tydligt, att inga sådana beslut vore att vänta i Holland, förrän underhandlingarna om den »närmare konventionen» hade blivit slutförda. Det är nödvändigt att gå något tillbaka i tiden och undersöka gången av dessa.

---

[5] Gyldenstolpe t. K.M. 28 nov., 8 dec. 1682 (*Holl.*). Coyet t. K.M. 15 dec. 1682 (*Dan.*).

[6] Gyldenstolpe t. K.M. 5, 26 dec. 1682, 16 jan. 1683 (*Holl.*). Cantersteen t. K.M. 5, 12 dec. 1682 (*Holl.*). D'Avaux, I s. 266.

5. Specialkonventionens avslutande.

Underhandlingarna om specialkonventionen hade en tid blivit vilande, sedan Gyldenstolpe i augusti 1682 meddelat de svenska kraven. I september lät Ludvig XIV förklara på Frankfurtkonferensen, att han blott till den 30 november n.st. ansåge Frankrike bundet av sina fredsförslag gentemot Riket; därefter skulle det återtaga full handlingsfrihet. Av tvisterna med Spanien ville Ludvig fortfarande nå en separat lösning, utan samband med förhållandena i Tyskland, genom att parterna skulle underkasta sig skiljedom av engelske konungen. Den motsatta koalitionen krävde däremot för att kunna bibehålla samarbetet mot Frankrike, att alla frågorna skulle avgöras genom ett universellt avtal i Frankfurt. Under sådana förhållanden och då de upproriska ungrarna hade stora framgångar, måste man i Wien ställa sig tillmötesgående mot Sveriges fordringar, och Cramprich fick order att söka så snart som möjligt föra specialkonventionen i hamn.[7]

I Holland förberedde under tiden Vilhelm III och Fagel konventionens behandling i den tungrodda republikanska statsapparaten på samma sätt, som då det året förut gällt garantitraktaten. Med stor försiktighet och i yttersta hemlighet vidtalades inflytelserika, oraniskt sinnade personer i de olika beslutande församlingarna. Sekretessen behölls väl, och d'Avaux hade intet att berätta om saken i sina depescher till Frankrike. Fagel försäkrade Gyldenstolpe upprepade gånger, att det hela skulle utfalla väl om också gå långsamt.[8]

I november föreslog rådspensionären i provinsen Hollands stater, att armén skulle ökas genom värvning av 16,000 man. Motståndarna förmådde dock ännu med lätthet avvisa förslaget. Samma månad samlades Generalstaterna. Här meddelade Fagel, att de allierade makternas sändebud hade lämnat honom ett projekt till garantitraktatens utbyggande med biståndsbestämmelser. Den 5 december beslutade församlingen, att för-

---

[7] Srbik, s. 224.

[8] Gyldenstolpe t. K.M. 12, 26 sept., 3, 24 okt., 21 nov., 5 dec. 1682 (*Holl.*).

slaget skulle utsändas till provinsernas stater för inhämtande av deras yttranden.[9]

Då den utsatta tidsfristen i Frankfurt den 30 november n.st. utgick utan något fredsavtal, lämnade de franska ambassadörerna orten. Ludvig XIV ville dock naturligtvis ej stänga dörren för en överenskommelse och flyttade blott förhandlingen till den tyska riksdagen i Regensburg. Vid denna ansågs det franska inflytandet bättre kunna göra sig gällande — Brandenburg t. ex. var ej representerat i riksdeputationen vid Frankfurtkonferensen. Senast till den 1 februari 1683 n.st. förklarade sig Ludvig XIV villig att i Regensburg sluta fred på de tidigare villkoren.[1] Den förlängda fristen minskade oron för krig i Holland och försvagade köpmannaaristokratiens opposition mot Vilhelm III:s utrikespolitik, vilken opposition alltid kulminerade, då man i Amsterdam ansåg, att prinsen vore nära att kasta republiken in i krig. Före nyåret antogo Generalstaterna den nämnda resolutionen om utrustning av örlogsfartyg, och i början av 1683 beslutade den ena provinsen efter den andra att godkänna specialkonventionen.[2]

D'Avaux gjorde livliga ansträngningar att hindra konventionen. Han föreställde de tveksamma, att garantitraktaten, som ståthållaren alltid uppgivit vara så oskyldig, nu visade sin verkliga karaktär, då man ville komplettera den med militära bestämmelser, vilka skulle göra den till en fara för freden. Ambassadören fick dock ej framgång. Den 12 januari antogs konventionen av staterna i den viktigaste provinsen, Holland. Den 25 i samma månad kunde Generalstaterna fatta sitt beslut. De gåvo utrikesutskottet *(Gedeputeerden tot de buitenlandsche zaaken)* fullmakt att underteckna den föreslagna specialkonventionen, detta trots att de som vanligt oppositionella provinserna Friesland och Groningen icke hade biträtt beslutet.[3]

[9] Secreete Resolutien van de Staten-Generaal 15 dec. 1682 n.st. (*Pk*). Gyldenstolpe t. K.M. 31 okt. 1682 (*Holl.*). Cantersteen t. K.M. 18 nov. 1682 (*Holl.*). D'Avaux, I s. 253 ff.

[1] Auerbach, La France et le saint empire romain germanique, s. 223. Fehling, s. 185 ff.

[2] Gyldenstolpe t. K.M. 26 dec. 1682, 9, 26 jan. 1683 (*Holl.*). D'Avaux, I s. 255 ff., 266.

[3] Secreete Resolutien van de Staten van Holland 22 jan. 1683 n.st. (*Pk*).

Enighet hade då nätt och jämnt blivit nådd om de svenska fordringarna på ändring av juniprojektet, vilka mera rörde kejsaren och Spanien än Holland. Castel Moncayo ville icke nöja sig med förhållandet 6,000 : 4,000 mellan de trupper, Spanien och Sverige skulle förbinda sig att lämna varandra, utan föreslog 8,000 resp. 6,000 man. Efter ingripande av Fagel, som närmast ställde sig på Gyldenstolpes sida, enade man sig om siffrorna 9,000 och 6,000 man. Den svenske envoyén sökte även enligt order få den sjömilitära hjälpförpliktelsen mellan Sverige och Spanien utelämnad. Castel Moncayo hade intet däremot, men Fagel önskade, att den skulle kvarstå, och så fastslogs också genom detaljerade föreskrifter i andra specialartikeln. Icke heller underhåll för de svenska hjälptrupperna förmådde Gyldenstolpe utverka; däremot bestämdes uttryckligen, att de under vissa förutsättningar finge användas till en diversion.[4]

Få dagar efter Generalstaternas beslut, eller den 27 januari, undertecknades konventionen. Inom sex veckor skulle vardera av makterna insända tre odaterade ratifikationsinstrument, vilka i Haag skulle förses med datum, sedan provinsen Friesland uppgivit sitt motstånd, och därefter utväxlas.[5]

Fördragets huvuddel överensstämde i allt väsentligt med juniprojektet[6], utom att i artikel 1 det ömsesidiga biståndet till sjöss blivit sänkt från 18 krigsfartyg till 12. Dessutom hade den tidigare artikel 6 om omvärdering av skepp av olika storlek i soldater blivit onödig och bortfallit, så att punkterna nu voro 13 i stället för 14. De ändringar och nyheter, som framgått ur de fortsatta diskussionerna, placerades i övrigt i särskilda vidhängda artiklar.

De tidigare tre separatartiklarna hade vuxit till fem, samtliga starkt avvikande från juniförslagets. Kejsaren undantogs liksom i projektet från hjälp till sjöss (art. 1). Då äldre över-

---

Secreete Resolutien van de Staten-Generaal 4 febr. 1683 n.st. (*Pk*). D'Avaux, I s. 273 ff.

[4] Gyldenstolpe t. K.M. 16, 23 jan. 1683 (*Holl.*). Srbik, s. 227.

[5] Gyldenstolpe t. K.M. 30 jan. 1683 (*Holl.*). Srbik, s. 228.

[6] Se ovan s. 85 f.

enskommelser om bistånd vid anfall voro i kraft mellan flera av de förbundna (för Sveriges del med Holland av 1640 och 1645 samt med kejsaren av 1682) fastslogs, att en hjälpbegärande makt hade rättighet att efter behag fordra det antal, som var föreskrivet i de tidigare fördragen eller i den nu slutna specialkonventionen, dock naturligtvis icke bägge mängderna på en gång (art. 2). Sverige och Holland erhöllo rätt att fordra skeppshjälpen av Spanien antingen i form av fartyg eller vederlag härför i pengar enligt bestämd uppskattning. Spanien däremot kunde endast begära örlogsfartyg. Betalningen skulle ej beräknas per fartyg utan efter den normala besättningsstyrkan, så att 54 floriner i månaden utginge i stället för varje man (art. 3). Den fjärde artikeln rörde blott Spanien och Holland, och i den femte fastslogs, att alla bestämmelser, som ej ändrats genom separatartiklarna, fortfarande skulle vara i full kraft.

De i augusti framställda svenska kraven behandlades i en ny grupp av punkter, fyra »articuli specialiores». Dessa gällde icke för och undertecknades icke av Generalstaterna. Kejsaren och Spanien erkände, att det för Sverige på grund av de geografiska förhållandena vore speciellt betungande att prestera trupphjälpen. Den svenska sattes därför något lägre än de övriga allierades. Sverige skulle sålunda kunna fordra 6,000 man av kejsaren och 9,000 av Spanien men å sin sida blott vara förpliktat att bistå dem med 4,000 resp. 6,000 man. Hjälptrupperna kunde i stället för att sändas till den rekvirerande maktens krigsskådeplats användas till en diversion i den hjälppresterande partens grannskap, om majoriteten av de förbundna ansåge, att läget så tillåte. De fördragsslutande förbundo sig dock »optima fide» att icke missbruka denna bestämmelse och använda den som förevändning att innehålla det bistånd, som borde sändas (art. 1). Vad beträffar de sjömilitära förpliktelserna mellan Sverige och Spanien, gällde olika bestämmelser, om hjälpen skulle presteras i Nordsjön eller Östersjön. I det förstnämnda havet hade spanska kronan skyldighet att lämna 12 skepp och den svenska 8 samt ytterligare 4 mot kontant betalning. I Östersjön lämnade bägge parterna 12 örlogsfartyg. Väster om Engelska kanalen upphörde avtalet att gälla

(art. 2). Sverige hade rätt att helt eller delvis i stället för trupper och fartyg av Spanien begära pengar eller krigsmaterial. I stället för varje soldat, som Spanien hade att sända, skulle det i så fall betala 5 Joachimsthaler[7] i månaden (art. 3) — 6 rdr hade svenskarna begärt.[8]

Sedan denna slutsten i Sveriges nya utrikespolitiska system blivit lagd, hade man rätt att vid ett isolerat anfall på de tyska provinserna begära 8,000 man från kejsaren (enligt 1682 års traktat) och 6,000 man jämte 12 krigsfartyg från Holland samt ytterligt stora penningmedel från Spanien, uppgående till inemot 1 miljon rdr årligen, vilkas erhållande dock måste anses problematiskt. Dessutom kunde påräknas, att kejsaren skulle utverka vissa förklaringar och åtgärder från de tyska krets- och riksmyndigheterna. Riktades angreppet mot Skåne, vore garantitraktaten och specialkonventionen ej längre tillämpliga, och då bortfölle hjälpen från Spanien. Om blott andra delar av Sverige eller de baltiska provinserna invaderades, kvarstode endast stödet från Holland enligt 1640 och 1645 års fördrag. Dessa delar av det svenska väldet voro dock långt ifrån försvarslösa till skillnad från Bremen och Pommern.

Att strid uppstode i Spanska Nederländerna och Västtyskland, utan att Danmark och Brandenburg toge Frankrikes parti, var ytterst osannolikt. I så fall hade emellertid Sverige skyldighet att sända 6,000 eller 4,000 man dit ut samt 8 krigsfartyg (eller 12 om Holland bleve direkt angripet), såvida det ej vore möjligt att enligt första specialartikeln och åttonde punkten i konventionens huvuddel utverka av de förbundnas majoritet, att biståndet finge givas i form av en diversion mot Danmark och Brandenburg eller helt hållas hemma för att bevaka dessa. Sverige hade i varje fall möjlighet att med ett visst stöd i traktaten begära, att så finge ske. Presterandet av fördragsenlig hjälp på egen bekostnad vid de västeuropeiska krigsskådeplatserna måste ställa sig ytterst svårt för Sverige med dess ännu tryckta finanser.

Vad som slutligen skulle göras i det sannolikaste fallet, att

---

[7] 1 Joachimsthaler ungef. = 1 svensk rdr.

[8] Hela fördraget med tilläggsartiklarna tryckt hos Srbik, s. 231 ff.

ett allmänt krig utbröte både vid Rhen och i Norden, var egentligen fortfarande oklart. Enligt artikel 8 borde man handla så, som majoriteten funne lämpligast, och denna måste alltid ha andra intressen än Sverige. Givet är emellertid, att i detta fall de bägge krigen skulle komma att föras isolerade från varandra. Möjligen kunde svenskarna även då påräkna en hjälpflotta från Holland utom fördragets ram, något som vore alldeles nödvändigt för de tyska provinsernas bevarande. I övrigt finge man i en sådan situation lita på sina egna krafter samt den hjälp, som eventuellt kunde erhållas från Lüneburg och andra nordtyska stånd.

De i Haag undertecknade avtalen väckte vissa betänkligheter i Sverige med avseende på de punkter, där Gyldenstolpe ej lyckats genomdriva de svenska önskemålen. Underrättelsen om avslutandet anlände till Stockholm i mitten av februari, men ratifikationsbeslutet dröjde. Bengt Oxenstierna önskade ett godtagande av specialkonventionen i oförändrad form och ansåg, att dess blotta existens skulle möjliggöra ett allmänt, fördelaktigt fredsavtal, så att den aldrig behövde träda i funktion. De svenska utfästelserna fann han ej vara mera betungande, än vad landet tidigare många gånger hade åtagit sig. Så länge grannarna hotade Sverige, kunde man f. ö. vägra att sända något bistånd. Magnus Gabriel de la Gardie förklarade sig däremot i ett skriftligt utlåtande vara skeptiskt inställd och ansåg ett avtal utan fredssubsidier och kvarter som oantagbart.[9]

Under tiden fortsattes uppmaningarna till Generalstaterna att snarast sända en flotta till Sveriges hjälp för att gemensamt med den svenska anfalla Danmark samt tvinga det att lämna förbundet med Frankrike och avstå från ockupationen av Slesvig och Holstein. På holländsk sida försäkrade man, att flottutrustningen bedreves med all flit. I fråga om den holsteinska saken nöjde man sig med att hänvisa till det stöd, hertigen skulle få, sedan hela den nedersachsiska kretsen anslutit sig till garantitraktaten, varom underhandlingar på-

[9] Egenhänd. utlåtanden av M. G. de la Gardie och B. Oxenstierna av 5 resp. 6 mars 1683 i *Betänkanden ... i utrikes ärenden RA.*

gingo. Några löften om offensiva företag mot Danmark fick Gyldenstolpe nu lika litet som tidigare.[1]

Den 10 mars sändes provisoriska ratifikationshandlingar på papper till Gyldenstolpe, men han beordrades vänta med utväxlingen och först söka ernå vissa ändringar i avtalen. Några veckor senare skickades sekreteraren *Johan Svanehielm* till Haag för att muntligen komplettera ordern av den 10 mars med noggrannare meddelanden om hur fördraget borde vara beskaffat.[2]

Ett memorial, uppsatt till Svanehielms vägledning, visar tydligt den officiella svenska ståndpunkten, som låg mitt emellan Oxenstiernas och de la Gardies. Tillräcklig trygghet ansågs icke vunnen genom konventionen. Det borde uttryckligt angivas i artikel 8, att Sverige vid »casus fœderis» ej behövde sända hjälp till de allierade, så länge man hade skäl att misstro Danmark. Först sedan detta med de förbundnas bistånd blivit krossat, vore Sverige i stånd att lämna ifrån sig hjälpstyrkor. Dessförinnan kunde Karl XI icke känna sig bunden av sådana förpliktelser. Vid sidan av konventionen borde Generalstaterna genom ett särskilt avtal förbinda sig att utan dröjsmål ingripa mot Danmark. I specialkonventionen skulle även fastslås, att Holland hade skyldighet att bistå Sverige med de 12 krigsfartygen, även om republiken själv vore invecklad i krig. Härtill ansågs dess sjömakt tillräcklig.

Betänkligt vore det vidare, att konventionen varken i krigsfall eller f. n. gåve Sverige subsidier. Vid »casus fœderis» kunde man visserligen begära kontanter från Spanien, men sådana behövdes genast, för att Sverige skulle kunna stärka sin ställning i Tyskland. För en trupptransport fordrades pengar och likaså för att man skulle ernå förbund med Lüneburg och Kursachsen. Därtill fordrades nämligen att svenskarna antingen värvade manskap i Tyskland eller mot betalning övertoge trupper av de nämnda makterna. Subsidierna borde Generalstaterna hjälpa till att utverka av spanska kronan och helst själva förskottera, förslagsvis en engångssumma av 3—400,000 rdr.

[1] K.M. t. Gyldenstolpe 17, 24 febr., 3 mars 1683 (*Holl.*). Gyldenstolpe t. K.M. 27 febr., 6, 13 mars 1683 (*Holl.*).

[2] K.M. t. Gyldenstolpe 10, 14, 24 mars 1683 (*Holl.*).

Svanehielm fick med sig ratifikationsinstrument på pergament till Gyldenstolpe med den i januari avtalade lydelsen. Om det visade sig, vilket ej ansågs troligt, att ett danskt angrepp på Sverige vore omedelbart förestående, skulle envoyén uppgiva kravet på ändring och utan dröjsmål utväxla de medsända ratifikationerna. I annat fall skulle han ännu hålla dem tillbaka och söka genomföra de begärda ändringarna.[3]

Det var idel välkända svenska krav, som nu återkommo i Haag. Begäran om revidering av den redan undertecknade konventionen mötte bestämt motstånd över hela linjen hos de holländska statsmännen såväl som hos Cramprich och Castel Moncayo. Man förehöll Gyldenstolpe egoismen i den svenska ståndpunkten: i Sverige ville man, att hela förbundet skulle ha till uteslutande mål försvaret av Bremen och Pommern. Fagel förklarade, att de svenska fordringarna vore sådana, att de hade kullkastat hela underhandlingen, om de vidhållits tidigare. Då Gyldenstolpe begärde subsidier, frågade man honom, om han ville riskera avtalet genom att framföra nya krav, sedan konventionen blivit undertecknad. Rådspensionären hänvisade till att Generalstaterna utrustade en flotta för att vid behov kunna bistå Sverige, vilket medförde tillräckligt stora utgifter.[4]

Den svenske envoyéns fordran om subsidier, för att en armé skulle kunna överföras till Tyskland eller värvas där, gick ej d'Avaux obemärkt förbi. Denne meddelade till Paris, att Sverige underhandlade om en engångssumma av 450,000 livres för att översända trupper. Franske ambassadören i London hotade Holland med franskt angrepp, om republiken stödde Sverige i ett anfall på Danmark, och både i Danmark och Brandenburg lät man förstå, att om holländarna sände sin flotta att verkställa en svensk transport, skulle detta betyda krig.[5]

Då Svanehielm i början av maj anlände till Haag, var det

---

[3] Memorial f. Svanehielm (bilaga till K.M. t. Gyldenstolpe 24 mars 1683 (*Holl.*) och i *RR* 30 mars 1683). K.M. t. Gyldenstolpe 14 mars 1683 (*Holl.*).

[4] Gyldenstolpe t. K.M. 27 mars, 3, 17 april 1683 (*Holl.*).

[5] Coyet t. K.M. 23 mars 1683 (*Dan.*). Gyldenstolpe t. K.M. 17 april, 29 maj 1683 (*Holl.*). D'Avaux, I s. 291 ff.

redan fullt tydligt, att Gyldenstolpe icke skulle få bruk för hans medhavda instruktion, enär motståndet visat sig omöjligt att genombryta.[6]

6. Andra traktaten med Lüneburg.

Sedan Cleen i september 1682 lämnat Celle, var Sverige utan representant vid de lüneburgska hoven. Då dröjsmålet med hans återsändande blev större, än vad som från början varit avsett, befanns nödvändigt att avfärda någon dit för att bevaka de svenska intressena och hindra Danmark och Brandenburg att draga hertighuset över på sin sida. I slutet av november beordrades överstelöjtnant *Carl Gustaf Jordan* att i tysthet avresa till Celle under förevändning av privata affärer, detta senare tydligen för att icke föranleda Christian V eller Fredrik Vilhelm till några särskilda diplomatiska ansträngningar. Framkommen borde Jordan utan att begära publik audiens anhålla om företräde hos Georg Vilhelm samt försäkra honom om att uppskovet med Cleens återresa ej berodde på likgiltighet från svensk sida. Granskningen av septembertraktaten hade emellertid fördröjts genom den mellankommande riksdagen, och dessutom hade läget blivit ett annat efter exekutionen i Slesvig och Holstein. Denna borde icke omedelbart mötas med våld, utan tillräckliga diplomatiska förberedelser måste först vidtagas. Sverige hade redan slutit ett förbund med kejsaren och förhandlade livligt med Generalstaterna. Om man talade om en svensk transport, skulle Jordan förklara, att den f. n. vore omöjlig för årstidens skull.[7]

På grund av ett oförutsett missöde med Jordans chiffer anlände han först i januari 1683 och erhöll omedelbart audiens. Georg Vilhelm förklarade sig frukta, att Bremen och Pommern bleve utsatta för angrepp, om de ej snart försåges med tillräckligt manskap. Då Jordan svarade, att transport vore omöjlig, föreslog Bernstorff, att man åtminstone med smärre expeditioner översände 500—1,000 man åt gången, tills 4,000 man kommit

---

[6] Gyldenstolpe t. K.M. 8 maj 1683 (*Holl.*). Se vidare nedan s. 216.

[7] K.M. t. Jordan 18, 25 nov. 1682 (*RR*).

över. Med otålighet frågade hertigen Jordan, om denne verkligen ej hade några vidare order och om man icke snart kunde vänta besked från Sverige om inställningen till traktaten. Jordan fick det intrycket, att lüneburgska huset gärna skulle gripa till vapen mot Danmark, så snart det blivit försäkrat om stöd.[8]

Samtidigt irriterades man i Stockholm av de danska underhandlingarna med Wackerbahrt, vilka Coyet meddelat om. En fortsatt uppskovspolitik syntes riskabel, och detta påskyndade återupptagandet av traktatarbetet med Lüneburg, lika väl som minskningen i hotet från Danmark gjorde, att man vågade ställa sig något mera tillmötesgående till de lüneburgska kraven på truppöverföring. I januari utrustades äntligen den svenska beskickningen till hertighoven. Cleen hade visat sig ej fullt kompetent för den besvärliga underhandlingen, och för att slutföra den utsändes utom honom även den skicklige diplomaten Vellingk, vilken nu tillfrisknat efter tiden som envoyé i Köpenhamn. Fullmakten var ställd på antingen Vellingk ensam eller Vellingk i förening med Cleen.[9]

De båda sändebuden försågos med en instruktion av den 20 januari. De skulle ursäkta sig för dröjsmålet och skylla det på riksdagsarbetet. I stället för ratifikation av fördraget från föregående år fingo de med ett svenskt motprojekt, innehållande åtskilliga ändringar. Vid fastslåendet av de områden, som parterna garanterade varandra, voro de av Sverige i Cellefreden avträdda distrikten speciellt omnämnda i septembertraktaten. Detta ville man i motprojektet undslippa, ty vissa tvistigheter kvarstodo ännu i fråga om dem. Bestämmelsen, att den hjälprekvirerande parten icke kunde begära större styrka, än han själv uppställde, borde likaledes utelämnas. Den hemliga artikeln måste omstiliseras, då den vore oklar och möjligen kunde tolkas så, att Sverige måste hålla 4,000 man i provinserna *utom* fästningsgarnisonerna.[1]

---

[8] K.M. t. Jordan 19 dec. 1682 (*RR*). Jordan t. K.M. 10, 18 jan. 1683 (*Germ.*).

[9] Fullmakter, daterade 20 jan. 1683 (*Akter ang. Vellingks beskickningar Germ.*).

[1] Om traktaten se ovan s. 120 f.

I fråga om transporten borde Vellingk och Cleen säga, att den under innevarande årstid omöjligt kunde företagas. De skulle erkänna, att man i Sverige hittills varit emot en truppöverföring, dels därför att de förhärjade provinserna hade svårt att underhålla något manskap och dels därför att en liten expedition med lätthet kunde överfallas och krossas av de fientligt sinnade. Nu gjordes emellertid anstalter, så att det bleve möjligt att vid fara överföra ej blott 4,000 man utan en armé av sådan storlek, att den kunde göra en betydande insats i Tyskland. Tills transporten skett, vore man villig att övertaga 4,000 man av hertigarna, om överenskommelse kunde träffas på billiga villkor. Det utsäges icke tydligt, om detta åtagande skulle gälla genast eller först vid krig.[2]

De svenska anmärkningarna mot septembertraktaten voro alla, som det av redogörelsen ovan framgår, av begränsad betydelse. Huvudsakligen voro de avsedda att orsaka tidsutdräkt. Redan innan underhandlingarna hunnit börja, sände Karl XI, säkerligen mot Bengt Oxenstiernas råd, en ny befallning i sådan anda. Vellingk beordrades att ej sluta någon traktat utan föregången kommunikation med Stockholm, även om det svenska projektet bleve helt godtaget. En bidragande anledning till återhållsamheten var säkerligen även, att det nu framgått av Coyets rapporter, att ett nytt fördrag vore att vänta mellan Danmark och Frankrike men att risken för en överenskommelse mellan Danmark och Lüneburg hade blivit mindre.[3]

Cleen reste över Hamburg, där han gjorde lugnande försäkringar om Sveriges stora förberedelser till vicekansler von Ulcken samt avhämtade Vellingk, som vistades på denna ort. De båda svenska diplomaterna anlände i början av mars till Celle. Den 5 mars hade de en förberedande konferens med Bernstorff och överlämnade det svenska motprojektet. Det var uppsatt i enlighet med instruktionen. Artikeln om titulatur och ceremonier ville de dessutom inrätta så, att Karl XI i Sverige och i Lüneburg skulle behandla hertigarna och deras sändebud

---

[2] Memorial f. Cleen (gällande även för Vellingk) 20 jan. 1683 (*Akter ang. Vellingks beskickningar Germ.*).

[3] K.M. t. Vellingk 3 mars 1683 (*Germ.*). Coyet t. K.M. 19 jan., 2, 19, 23 febr. 1683 (*Dan.*).

på samma sätt som skedde gentemot kurfurstliga makter, vilket även hade iakttagits vid Wackerbahrts besök. Däremot gjordes den viktiga inskränkningen, att tillmötesgåendet ej gällde »in tertio loco». Endast om kejsaren härvid ginge före, ville Karl XI följa efter.[4]

Vellingk och Cleen sökte vidare betaga kanslern hans fruktan, att svenskarna ej vore i stånd att överföra trupper till Tyskland, och hänvisade till den hjälp, som kunde väntas från Holland, och till det goda samförståndet med Polen. De tyckte sig finna, att Bernstorff icke ville resa svårigheter mot ändringarna annat än i ceremonifrågan. Han kan dock ej ha undgått att märka, att man ej kommit längre än förut i huvudproblemet: ett kategoriskt löfte om snar trupptransport saknades ännu. Bernstorff begärde därför, att Sverige icke blott som enligt sändebudens motprojekt skulle övertaga 4,000 man av hertigarna vid »casus fœderis» utan genast åtoge sig att kontant bestrida underhållet för samma styrka av den lüneburgska armén, tills trupperna i Bremen blivit tillräckligt förstärkta.[5]

Celle blev under våren den ort, där Sverige och Danmark skarpast drabbade samman på det diplomatiska stridsfältet. En vecka efter Vellingk och Cleen anlände geheimerådet Ehrenschild från Danmark, vilken skyndsamt blivit avfärdad vid underrättelsen om den svenska beskickningen. Frankrike hade ständigt satt sig emot ett krig mot Sverige, och för att uppväga detta motstånd ville danskarna förmå Lüneburg att deltaga. Lyckades detta, vore företaget sedan så lätt, att Danmark, Brandenburg och Lüneburg utan Frankrikes stöd kunde låta göra en militärpromenad in i Bremen och Pommern och med lugn avvakta de komplikationer med andra makter, som härav möjligen kunde bli följden.

Ehrenschilds förslag gick ut på ett förbund med ömsesidigt bistånd av 5,000 man. Om krig uppstode genom att danskarna hindrade en svensk transport, skulle detta vara »casus fœderis»

---

[4] Cleen t. K.M. 24 febr., 3 mars 1683 (*Germ.*). Vellingk t. Gyldenstolpe 6 mars 1683 (*N 463 UUB*). Vellingks och Cleens motprojekt mars 1683 (*Fotostatkopior Celle Br. 16 V Schweden SAH*).

[5] Cleen t. K.M. 7 mars 1683 (*Germ.*).

för Lüneburg, som då skulle erhålla en del av erövringarna. Hertighuset måste dessutom förbinda sig att arbeta för antagandet av Frankrikes fredsvillkor.[6]

Ehrenschild fick nöja sig utan bestämt svar, men hans närvaro utnyttjades å lüneburgsk sida som ett påtryckningsmedel vid underhandlingarna med Vellingk och Cleen. Bernstorff förklarade för dem, att de danska förslagen icke vore lockande, men vägrade att meddela dessa. Cleen rapporterade hem, att han märkte, att man i Lüneburg icke komme att avstå från sin fordran om underhåll för 4,000 man. Ett nytt förslag framkastades av Bernstorff, som sannolikt efter de nya fransk-danska underhandlingarna blivit alldeles övertygad om att Sverige aldrig utan holländsk hjälp skulle lyckas få över trupper, nämligen att en svensk armé borde uppställas i Lifland för att genom hot i ryggen på Brandenburg hålla detta tillbaka.[7]

Den 28 mars hade Vellingk och Cleen en konferens med representanter för alla tre hertigarna. De senare hade nu enat sig om att framställa ett bestämt krav på att minst 10,000 man svenska trupper skulle överföras till Tyskland inom två månader efter traktatens avslutande. Detta ansåges nödvändigt för den risk, som förbindelsen med Sverige komme att medföra. Sådana siffermässigt bestämda förpliktelser hade de svenska underhandlarna ingen rätt att medgiva. De fingo inskränka sig till att från Stockholm begära instruktion härom.[8]

I Sverige hade man emellertid svårt att taga ställning till den ytterst ömtåliga frågan om förhållandet till Lüneburg, och Vellingk och Cleen blevo nästan alldeles utan kompletterande order under hela sin underhandling. Det enda positiva besked, de erhöllo, var ett gillande av förslaget att uppsätta en liflandsk armé. Dessutom fingo de välmenande råd att taga sig i akt för Ehrenschilds intriger, och då ratifikationen av special-

---

[6] Laursen, VIII s. 80. Multhoff, s. 19 f. Schnath, I s. 207.

[7] Cleen t. K.M. 14, 21 mars 1683 (*Germ.*).

[8] Vellingk och Cleen t. K.M. 28 mars 1683 (*Germ.*). — Svenskarna erbjödo vid denna tid 20,000 rdr i subsidier, om lüneburgarna lovade att med 9,000 man försvara Bremen och Verden, enligt Schnath (I s. 207). Uppgiften förefaller egendomlig, ty härom finns intet i den svenska korrespondensen. Möjligen går den tillbaka på ett lüneburgskt förslag.

konventionen var avsänd, underrättades de därom för att kunna uppmuntra lüneburgarna med meddelandet. Däremot omtalades icke, att Gyldenstolpe samtidigt fått order att vänta med utväxlingen.[9]

Underhandlingen med Lüneburg och den därmed sammanhängande transportfrågan var otvivelaktigt det mest svårlösta problemet inom den svenska utrikespolitiken. Stora gemensamma intressen funnos visserligen mellan de bägge makterna. Danmarks ockupation av Slesvig och Holstein, dess planer att bemäktiga sig Hamburg och Lübeck samt dess framskymtande avsikt att göra sig betalt för vissa assignationsfordringar genom att taga kvarter för sina trupper även i Mecklenburg och Sachsen-Lauenburg, allt detta väckte ännu större oro vid de hertigliga hoven än i Stockholm.

Om också målen voro desamma, fanns å andra sidan en stor åsiktsdivergens i fråga om medlen. Sverige saknade trupper i Tyskland och ville använda Lüneburgs härsmakt som sin tyska armé, medan hertigarna däremot önskade svenska trupper överförda till sitt skydd. För att kunna stå emot trycket från Danmark och Brandenburg höll Lüneburg en i förhållande till folkmängden betydande här. Den uppgick i november 1682 till 19,000 man och på våren 1683 till drygt 30,000 man. Som jämförelse kan nämnas, att vid den senare tidpunkten danska och brandenburgska arméerna kunna beräknas till vardera några tusen man mindre än den lüneburgska. Danmarks trupper i Norge äro härvid icke medräknade.[1] De militära bördorna voro för Lüneburg så tunga, att de ej länge till skulle kunna uthärdas. Därför önskade hertigarna ett snart avgörande. Sverige borde utan tidsutdräkt transportera en kraftig armé till Tyskland. Därefter skulle de lüneburgska trupperna i förening med de svenska anfalla Danmark, restituera hertigen av Hol-

---

[9] K.M. t. Vellingk och Cleen 10 mars 1683 (*RR*). K.M. t. Vellingk 17 mars 1683 (*Germ.*). K.M. t. Cleen 31 mars 1683 (*RR*).

[1] Jordan t. K.M. 10 jan. 1683 (*Germ.*). D'Arcy t. Ludvig XIV 24 nov., 18 dec. 1682 n.st. (*Pk*). Ludvig XIV t. d'Arcy 14 jan. 1683 n.st. (*Pk*). SCHNATH, I s. 208. — Jfr ovan s. 2 och nedan s. 209 samt på det senare stället anförd litt. SCHNATHS uppgifter rörande Danmark, som här ej blivit använda, stämma illa överens med dem hos CHRISTIANSEN, vilken haft ett mera pålitligt material.

stein-Gottorp och hejda den hotande danska expansionen söderut. Vad beträffar Brandenburg, som säkerligen ej skulle stanna utanför ett sådant krig, hoppades man, att Sverige ensamt skulle ta det på sin lott, delvis genom expeditionen från Lifland. Något skulle kanske även kejserliga truppkoncentrationer i Schlesien kunna uträtta.

I Stockholm intog man en helt annan hållning. Karl XI ville ingalunda forcera fram kriget med Danmark och Brandenburg utan ansåg sig i stället vinna på att tiden gick. Det egentliga Sverige var tämligen oangripligt med undantag för bombardemang av kuststäderna, och dess försvarsväsen befann sig under en omorganisation, som lovade goda framtida frukter. Det var ingen tvekan om att Danmark måste kastas ur sina nyintagna positioner i Holstein, men dessförinnan måste en stark svensk flotta byggas eller säkert stöd från Holland utverkas. Avsikten med förbindelsen med Lüneburg var snarast defensiv: hertighuset borde utgöra ett skydd för de försvarslösa provinserna i Tyskland, tills tiden blivit mogen att övergå till motattack.

Hertigarna voro emellertid föga hågade att spela denna otacksamma roll. Som villkor för alliansen uppställde de en transport, och att denna betydde krig, visste man i Sverige säkert genom underrättelserna från Köpenhamn och Paris. Det enda vissa var därför, att om kriget vore oundvikligt, måste en överskeppning försökas och förbund slutas med Lüneburg. Å andra sidan vore det, så länge freden kunde bevaras, bättre att draga ut på underhandlingarna och söka behålla vänskapen med hertigarna genom löften och »amusering».

Det var dock osäkert, om detta skulle lyckas i längden. Lüneburgska huset kunde se sig tvingat att växla politik, falla för de upprepade anbuden från Köpenhamn och Berlin, offra den holsteinska barriären och trösta sig med en anpart av de svenska provinserna. Då det sedan ändå bleve krig, skulle Sverige möta detta i ett försämrat läge. Bengt Oxenstierna trodde icke, att man genom en passiv politik skulle kunna bevara sådana relationer med Lüneburg, att man vore säker om att när som helst vid krigstillfälle kunna avsluta alliansen. Den 3 mars uppläste han i rådet ett utförligt betänkande om holsteinska saken, vilket även berörde det viktiga nyckelpro-

blem inom svensk utrikespolitik, som förhållandet till Lüneburg utgjorde. Han uttalade sig därvid för en överskeppning av 3—4,000 man och avslutandet av en traktat med hertighuset. I garantitraktaten vore ett svenskt ingripande till förmån för hertigen av Holstein-Gottorp icke erkänt som »casus fœderis», men om en trupptransport till Pommern anfölles, måste de allierade uppträda till Sveriges försvar.[2] Detta Oxenstiernas uttalande gjordes, innan man på lüneburgsk sida hade höjt fordringarna till 10,000 man. Det blev dock icke chefen för det svenska kansliet, som i detta fall bestämde den utrikespolitiska inställningen. Konungen behöll sin avvaktande hållning. Någon transport beslöts ej, och inga eftergifter gjordes gentemot hertighusets krav, utan Vellingk och Cleen förblevo utan nya order och fingo efter bästa förmåga rätta sig efter sin medhavda instruktion.

De råkade härigenom i en mycket svår belägenhet. Bägge voro övertygade om att alliansen var oundgängligt nödvändig för Sveriges säkerhet, men de kunde ej ernå den utan att betydligt överskrida sina order. Vellingk skrev till sin förtrogne, Gyldenstolpe, vilken liksom han själv hörde till Bengt Oxenstiernas anhängare: »Jag hoppas att man i Sverige med allvar på en transport lärer tänka, så framt vi våra tyska provinces ärna behålla... Om vi för 4 månader med detta huset slutit, hade vi lättare och bättre haft att göra, men med vår konstlande försumma vi, den ena favorable conjuncturen efter den andra. Jag törs intet säga, vad jag om våre concilier dömer. Vår goda grev B. haver intet all den credit som han för dess rediga intention, och stora meriter borde hava.»[3]

Vellingk begav sig från Celle till de båda övriga lüneburgska hoven för att där söka ernå ett eftergivande av transportkravet. Samtidigt infann sig den holsteinske vicekanslern i Celle för att arbeta för den svensk-lüneburgska traktaten och begära, att man i den bestämt toge sikte på Holstein-Gottorps restitution. På lüneburgsk sida påstod man sig ha alldeles säkra un-

---

[2] Rådsprotokollet är ej bevarat, men Oxenstiernas betänkande finns i *E 510 UUB*.

[3] Vellingk t. Gyldenstolpe 30 mars 1683 (*N 463 UUB*).

derrättelser om att Danmark och Brandenburg numera ämnade angripa Sverige, oberoende av om detta överförde trupper till Tyskland eller ej.[4]

I mitten av april anlände till Celle en ny dansk underhandlare, och Ehrenschild jämte en representant för kurfursten väntades komma från Berlin. Vellingk och Cleen vågade därför ej annat än att mot sina order avsluta en traktat med lüneburgska huset, »so dass E.K.M. noch eine zeitlang desselben versichert sein können. Dieses ist das eintzige und sichersten mittel gewesen ihnen die hände zu binden.»[5]

Det nya förbundets huvuddel var så när som på några undantag en ordagrann upprepning av septembertraktaten. Omnämnandet av de 1679 avträdda områdena utgick enligt svensk önskan (art. 4). Förbudet mot att någondera parten som hjälp begärde mera trupper, än han själv uppställde, lyckades svenskarna också stryka, men det återkom på annat sätt i första tilläggsartikeln (art. 6). Ratifikationsutväxlingen bestämdes åter att ske inom sex veckor i Celle.[6]

Till huvudtraktaten fogades fem hemliga artiklar. Om de svenska provinserna angrepes och Lüneburg lämnade traktatenlig hjälp, måste Sverige inom fyra veckor gå till strid mot angriparen med hela sin styrka, icke blott med de i Tyskland befintliga trupperna (art. 1). Sverige förband sig att icke, om parterna råkade i krig vid varandras sida, börja fredsunderhandlingar annat än gemensamt med Lüneburg (art. 2). Utom vid direkt angrepp existerade »casus fœderis» även i det fall, att endera av de fördragsslutande invecklades i krig genom att ingripa till skydd för tredje makt, som inom de nämnda kretsarna anfölles eller besvärades med inkvarteringar o. dyl. (art. 3). Sverige och Lüneburg förbundo sig att använda alla ansträngningar för att enligt kretsdagens beslut återinsätta hertigen av Holstein-Gottorp i alla rättigheter, han åtnjutit före det senaste kriget (art. 4). Parterna skulle vidare gemensamt motarbeta de danska planerna på att upptaga tull av

[4] Cleen t. K.M. 4 april 1683 (*Germ.*). Vellingk och Cleen t. K.M. 11 april 1683 (*Germ.*).

[5] Vellingk och Cleen t. K.M. 18 april 1683 (*Germ.*).

[6] Om traktaten av den 2 september 1682 se ovan s. 120.

Elbesjöfarten vid Glückstadt, och de ville söka avskaffa Elsflethtullen (art. 5).

Ej heller dessa artiklar innehålla något nytt utöver den förra traktaten men äro skarpare preciserade — så var t. ex. Holstein-Gottorp förra gången ej uttryckligen namngivet. Punkterna 1 och 2 förråda tydligt den stegrade misstron mot Sverige.

Ytterligare två instrument undertecknades. Genom det ena utbytte Sverige det av hertigarna så livligt önskade Alte Verder mot Adland. I det andra instrumentet lovade Karl XI hertigarna titeln »Serenissimi» eller på tyska »Durchläuchtigst» i korrespondensen samt den begärda behandlingen av deras *gemensamma* sändebud i Sverige men ej »in loco tertio».[7]

Alla dessa avtal daterades Celle den 14 april 1683 men undertecknades först den 17 vid en konferens mellan Bernstorff, Vellingk och Cleen. Kanslern gav därvid uttryck åt det lüneburgska husets livliga önskan om förbund med Sverige men påpekade samtidigt, vilka risker som alliansen skulle medföra för Lüneburg, så länge Sverige icke hade någon nämnvärd truppstyrka på tysk mark. Han hade därför fått fullmakter, som han gav Vellingk, av alla tre hertigarna att överlämna en deklaration. Denna, som var av Bernstorff undertecknad, utgjorde egentligen den viktigaste beståndsdelen i hela serien av överenskommelser. Däri uppställdes som villkor, att svenskarna inom tre månader från den 1 maj räknat måste överföra 10—12,000 man till sina tyska provinser. Först så snart detta skett, skulle hertigarna ratificera traktaten, förutsatt att Karl XI enligt bestämmelserna i den gjort detsamma inom sex veckor efter avslutandet.[8]

Traktaten av den 14 april 1683, med vilken Vellingk själv

[7] Icke heller dessa i Celle undertecknade traktater ha kunnat återfinnas, men de aldrig utväxlade svenska ratifikationerna, daterade 10 maj 1683, finnas kvar i *Traktatsaml. RA.* Schnath, I s. 210. — Den i *RA* bevarade ratifikationstexten måste vara densamma som själva traktatens, ty om någon ändring talas varken i de senare rådsdiskussionerna eller i Vellingks instruktioner. Jfr nedan s. 217 ff. och 227.

[8] Vellingk och Cleen t. K.M. 18 april 1683 (*Germ.*). Utdrag ur prot. vid konf. 17 april 1683 samt hertigarnas fullm. f. Bernstorff i original i *Akter ang. Vellingks beskickningar* (*Germ.*).

omedelbart begav sig till Stockholm, var onekligen avfattad på sådant sätt, att den medförde stora krigsrisker. Enbart den tredje hemliga artikeln gav Lüneburg möjlighet att när som helst draga sin bundsförvant in i krig. Vad som var ännu allvarligare: uppfyllandet av villkoret för ratifikationen från hertigarnas sida, nämligen transporten, skulle otvivelaktigt leda till krigsutbrott. I Stockholm väckte därför traktaten stora betänkligheter och gjordes till föremål för långvariga rådsdebatter, vilka senare skola behandlas.[9]

7. Ny fransk-dansk traktat februari 1683.

Vid årsskiftet 1682/83 visade sig, som tidigare nämnts, den danska utrikespolitiska aktiviteten något dämpad beroende på kylan i förhållandet till Frankrike. Christian V och kurfurst Fredrik Vilhelm voro starkt besvikna på den franska alliansen, som endast lett till stora militära utgifter men inga krigsvinster. Deras ständiga anhållanden om aktionssubsidier i fredstid hade varit resultatlösa. Kurfursten, vars missbelåtenhet med Frankrike var ännu större än den danska, planerade t. o. m. en partiväxling. Han antydde för Amerongen, att han vore villig att ansluta sig till garantitraktaten, om tillräckligt av de gamla subsidiefordringarna på Spanien och Holland beviljades honom. Mot Rébenac lät han undfalla sig skarpa ord om att Frankrike uppoffrade Brandenburgs intressen för Sveriges skull, och i januari 1683 avgick en underhandlare från Berlin till Wien med order att mot ett mycket högt pris ställa en partiväxling i utsikt. Rykten om den store kurfurstens övergång spredos överallt.[1]

I Frankrike skedde emellertid åter en omsvängning, föranledd av kejsarens underhandlingar med Hannover, Bayern och Polen, vilka samtliga också ledde till fördrag under första

---

[9] Se nedan s. 217 ff.

[1] Brehmer t. K.M. 29 dec. 1682 (*Germ.*). Cantersteen t. K.M. 9 jan. 1683 (*Holl.*). Coyet t. K.M. 19 jan. 1683 (*Dan.*). Rébenac t. Ludvig XIV 30 dec. 1682 n.st. (*U.u.A.*, XX: 1 s. 693 ff.) *U.u.A.*, III s. 650 ff. D'Avaux, I s. 266. Laursen, VIII s. 42 f. Pribram, U.u.A., XIV: 2 s. 1028. Fehling, s. 187 ff. Pagès, s. 494 ff. Philippson, III s. 313 ff. Waddington, II s. 497 ff.

kvartalet av 1683. Den för fransmännen hotande förbättringen av kejsarens ställning gjorde det nödvändigt att åter stärka de lossnande banden med bundsförvanterna, och redan i december 1682 framfördes ånyo för dessa erövringar från Sverige som ett lockbete. Ambassadören Martangis i Köpenhamn beordrades förklara, att Ludvig XIV vore överens med Christian V om att i fall Sverige översände en kår på minst 5—6,000 man till Tyskland, måste transportflottan anfallas och därefter även Bremen och Pommern. Krigssubsidier skulle givetvis i så fall genast utgå. En mindre transport ville Ludvig däremot ej betrakta som krigsanledning, ty den kunde från Sveriges synpunkt endast tjäna defensivt ändamål.[2] Underrättelser från Bazins kvarlämnade sekreterare Michon i Stockholm tydde ej på någon truppöverföring, och det fanns därför anledning tro, att löftet icke skulle öka utsikterna till krig — ett sådant ansträngde sig Ludvig XIV fortfarande att undvika — särskilt då man tog i betraktande, att Frankrike för sitt eget intresse ändå måste hindra Sverige från att effektivt stödja de antifranska krafterna i Tyskland.[3]

Medan danskarna inledde förhandlingar med Martangis, hade de samtidigt att övervinna Fredrik Vilhelms tveksamma hållning till den franska alliansen. I januari förmåddes han att i brev till Christian V uttala sitt gillande av underhandlingarna med Frankrike, och därefter gingo dessa snabbare framåt.[4] I slutet av månaden inleddes fransk-brandenburgska förhandlingar i Berlin, vilka enligt Ludvig XIV:s vilja borde försiggå parallellt med de fransk-danska. Även Rébenac befalldes att diskutera åtgärder mot en större svensk transport. Stor försiktighet rekommenderades dock, så att icke kurfursten härigenom förleddes att genast angripa Sverige. Då underrättelser kommo till Paris om att något misstänkt vore på färde mellan Brandenburg och kejsaren, fick Rébenac upprepade order att ej lita på Fredrik Vilhelm så mycket, som han gjorde. Han skulle förespegla honom möjligheten av Pommerns för-

[2] Ludvig XIV t. Martangis 24 dec. 1682 n.st. (*Pk*). Laursen, VIII s. 38.

[3] Michon t. Croissy 7 okt., 11 nov., 16 dec. 1682 n.st. (*Pe, Pk*).

[4] Fredrik Vilhelm t. Christian V 14 jan. 1683 (*U.u.A.*, XIX s. 599 not 1). Laursen, VIII s. 40.

värv och påpeka, att utsikten därtill försvunne, om kurfursten förbunde sig med motsidan.[5]

Danskarna begärde av Martangis att få ökade fredssubsidier till omedelbar defensiv flottutrustning, att Frankrike angrepe Holland, om detta sände en flotta till Sveriges stöd, samt att även en transport av mindre än 5,000 man skulle betraktas som krigsanledning. Oroad särskilt av Brandenburgs hållning gjorde Ludvig XIV viktiga eftergifter. Martangis och Rébenac fingo rätt att avsluta nya traktater, vari kunde medgivas, att de tidigare fördragens krigssubsidier, 600,000 rdr om året till Danmark och 300,000 till Brandenburg, skulle utgå från den 1 juni eller den 1 maj n.st. även i fred och att en svensk truppöverskeppning till Tyskland ansåges som krigsanledning oberoende av dess storlek.[6]

Så snart underrättelse kommit till Frankrike om att Rébenacs underhandlingar börjat tillfredsställande, minskades genast de franska buden. Bägge ministrarna beordrades att lova krigssubsidier endast från den dag, då verklig strid utbrutit.[7] Till Martangis anlände denna befallning för sent; den 22 februari/4 mars var en traktat med Danmark redan undertecknad på de tidigare villkoren: varje svensk transport var krigsanledning (art. 1), och 600,000 rdr om året skulle utgå från den 1 juni n.st. (art. 2).[8] För avtalets framtid skulle det emellertid visa sig ödesdigert, att det ej stämde överens med Ludvig XIV:s intentioner.

8. Krigshot från Danmark och Brandenburg våren 1683.

Den ansats till avspänning i förhållandet mellan Sverige och Danmark, som visat sig i slutet av 1682, varade blott under

[5] Ludvig XIV t. Rébenac 14, 28 jan., 1, 4, 11 febr. 1683 n.st. (*U.u.A.*, XX: 2 s. 700 ff.).

[6] Ludvig XIV t. Rébenac 4 febr. 1683 n.st. (*U.u.A.*, XX: 2 s. 707 ff.). Laursen, VIII s. 41 ff.

[7] Ludvig XIV t. Rébenac 18, 25 febr. 1683 n.st. (*U.u.A.*, XX: 2 s. 713, 716). Rébenac t. Ludvig XIV 3 febr. 1683 n.st. (*U.u.A.*, XX: 2 s. 706 f.). Laursen, VIII s. 48.

[8] Traktaten tryckt i *Danmark-Norges Traktater*, VIII s. 60 ff.

första månaden av det följande året. Den 25 januari ägde ett samtal rum mellan Coyet och Ahlefeldt, varvid den senare framförde klagomål över den svensk-kejserliga traktatens artikel om Holstein-Gottorp, som ej vore förenlig med den påstådda vänskapen med Danmark. Han sade sig även veta, att man från Sverige ämnade överföra en armé till Tyskland. Coyet förklarade, att han icke kände till ett sådant beslut, men yttrade oförsiktigt, att han funne det sannolikt, att Karl XI ville besätta sina fästningar i Tyskland, vilka ej hade tillräckliga garnisoner.[9]

I februari kunde Coyet inrapportera alltmer bestämda rykten om att ivriga förhandlingar bedreves med Martangis, att man beslutat utrusta 30 krigsfartyg och att manskap värvades till flottan. Även Lillieroot visste berätta, att det talades om förnyade fransk-danska underhandlingar.[1]

Danske envoyén Meyer förklarade i samma månad för Bengt Oxenstierna, att Coyet sagt Ahlefeldt, att det vore Karl XI:s avsikt att överföra en »ansenlig milis» till Tyskland, samt ingav ett nytt memorial, avsett att visa orättmätigheten av den svenska inblandningen i tvisten med hertigen av Holstein-Gottorp. Memorialet ansågs författat i olämpliga ordalag och lämnades Meyer tillbaka men återkom i omstiliserad form. I fråga om transporten svarade Oxenstierna enligt envoyén blott: »Ist solches geschehen?»[2]

Skriftligt svar lämnades i Köpenhamn genom Coyet. Det var avfattat i försiktiga ordalag, ty i Sverige misstänkte man, att danskarnas avsikt med dessa diskussioner vore att få ett dokument från svensk sida, med vilket man kunde övertyga sina bundsförvanter om svenskarnas aggressiva planer och avsikt att begagna holsteinska frågan som krigsanledning. I svarsmemorialet meddelades, att Karl XI låtit sig övertygas

---

[9] Coyet t. K.M. 26 jan. 1683 (*Dan.*). Coyets Diarium 25 jan. 1683 (*Dan.*).

[1] Coyet t. K.M. 2, 9, 12, 16, 19, 23 febr. 1683 (*Dan.*). Lillieroot t. K.M. 23 febr., 16 mars 1683 (*Gall.*).

[2] K.M. t. Coyet 24 febr. (*RR*), 3 mars (*Dan.*) 1683. Meyer t. Christian V 21, 24, 28 febr. 1683 (*Pk*). Memorial fr. Meyer 20, 27 febr. 1683 (*Danska sändebuds mem. Dan.*). Berättelse av Bengt Oxenstierna 9 febr. 1683 (antedaterad) i *E 510 UUB*.

om att Christian V icke velat i Paris eller annorstädes arbeta mot Sveriges intressen. Den svenske konungen hoppades, att man i Danmark likaledes insåge hans fredliga uppsåt. I fråga om fördraget med kejsaren vidhölls den svenska ståndpunkten, att den däri inryckta garantien av Holstein-Gottorp omöjligt kunde vara Danmark till skada, enär därigenom blott freden i Lund bekräftades. Den 26 mars ingav Coyet denna skrivelse till Christian V.[3]

Något svar följde aldrig härpå. I Damark hade man viktigare saker för händer. På traktaten med Frankrike av den 22 februari följde omedelbart forcerade rustningar, och krigslusten var stor. Man talade allmänt om en stundande seger över den svenska flottan.[4] I Danmark ökades armén från 20,000 man till 26,000 och i Norge från 11,000 till 17,000. Den brandenburgska krigsmakten förstärktes med några tusen man till ej fullt 30,000.[5] I Stockholm betraktades situationen som allvarlig. Coyet fick order att noggrant ge akt på de militära förberedelserna samt söka komma underfund med innehållet i det avtal, som troddes vara slutet med Frankrike. Vidare borde han undersöka sanningen i ryktet, att Ludvig XIV ämnade sända en flotta till Danmark, vilket man dock hade svårt att tro i Sverige.[6]

Några detaljerade upplysningar om den nya traktaten kunde Coyet icke skaffa, men han ansåg sig med bestämdhet kunna inberätta, att den vore undertecknad, och Wackerbahrt uppgav för honom, att det däri blivit överenskommet, att en svensk trupptransport till Tyskland skulle mötas med våld. I slutet av mars tyckte sig Coyet märka, att kriget vore fullständigt beslutat. Han erkände i sina rapporter, att Frankrike, såsom Lillieroot ständigt rapporterade, säkerligen försökte hålla Danmark och Brandenburg tillbaka, men han ansåg, att den franska

---

[3] K.M. t. Coyet 7 mars 1683 (*RR*). Coyet t. K.M. 26 mars 1683 (*Dan.*). Coyets Diarium 26 mars 1683 (*Dan.*).

[4] Coyet t. K.M. 2 mars 1683 (*Dan.*). F. v. Brandt t. Fredrik Vilhelm 10 mars 1683 (*U.u.A.*, XIX s. 604).

[5] Christiansen, Dansk Statshusholdning, II s. 895. Jany, Gesch. der Preussischen Armee, s. 280 f.

[6] K.M. t. Coyet 14 mars 1683 (*Dan.*).

diplomatien nu hade förlorat kontrollen över bundsförvanterna. Även till Hans Wachtmeister skickade Coyet en varning.[7]

I Lüneburg hade man intresse av att svenskarna trodde kriget med Danmark oundvikligt, ty först i så fall kunde man vänta en aktivisering av Sveriges politik, och Wackerbahrt sökte därför underblåsa Coyets oro. Han uppgav, att Ahlefeldt sagt honom, att danskarna ämnade angripa Sverige och ej Hamburg, såsom man fruktade på vissa håll i Tyska Riket. Den lüneburgske envoyén berättade också för Coyet, att Frankrike i traktaten förbundit sig att hålla Danmark ryggen fri med en armé om 20,000 man i Westfalen. Att Ludvig XIV i stället avslog denna danska begäran och att hela fördraget väckte ogillande i Frankrike nämnde ej Wackerbahrt, ehuru han bör ha känt till åtminstone det förstnämnda.[8]

I Stockholm ville man ej helt uppgiva hoppet om att kunna undvika krig. Coyet beordrades fortfara att betyga Sveriges fredsvilja. Samtidigt skulle han antyda för storkanslern, att den franska koalitionen icke vore så oövervinnelig, som danskarna ville tro, efter alliansen med Polen och övriga framgångar för den kejserliga diplomatien. Coyet fick också uppbära förebråelser för den nervositet, han visat genom att uppmana de svenska handelsfartygen i England att uppskjuta hemresan samt genom att sända varningar till generalguvernören i Bremen. Det vore olämpligt att låta se sådana farhågor, vilket kunde komma sjöfarten på Sverige att stagnera och åstadkomma allmän oro i landet.[9]

Icke desto mindre gjordes stora rustningar i Sverige, där man fann, att en realistisk syn på tingen snarast tydde på nära förestående krig. Flitiga överläggningar höllos i konungens kammare, där han ännu låg fängslad av sitt benbrott, som hade svårt att läkas. Redan i februari gavs order till Hans Wachtmeister att till Karlskrona inkalla alla sjöofficerare och

---

[7] Coyet t. K.M. 26 mars, 6 april 1683 (*Dan.*). H. Wachtmeister t. Coyet 30 mars 1683 (*Handl. rör. Coyets beskickn. Dan.*).

[8] Coyet t. K.M. 20 mars, 9 april 1683 (*Dan.*). Coyets Diarium 18, 20, 23 mars, 3, 7 april 1683 (*Dan.*).

[9] K.M. t. Coyet 4 april 1683 (*Dan.*). Barchman t. Coyet 12 april 1683 (*Handl. rör. Coyets beskickn. Dan.*).

göra flottan segelklar till den sista april. Även på arméns utrustning arbetades intensivt. Vapen anskaffades till den förstärkning av fotfolket, som 1682 års riksdag hade möjliggjort, och fästningsverken förbättrades.[1]

9. Ny fransk-brandenburgsk traktat. Koncerten.

Emellertid hade Danmark ej övervunnit alla svårigheter i de diplomatiska förberedelserna till fälttåget mot Sverige. Ludvig XIV var missbelåten med de förmåner, Martangis beviljat Danmark i den alltför snabbt avslutna traktaten, och ratifikationen uppsköts. Samtidigt tog han ännu ett steg tillbaka i fråga om de tidigare utfästelserna emot Sverige och försökte i mars att i stället inrikta den dansk-brandenburgska stöten mot Lüneburg, som var den starkaste kejserligt sinnade makten i Nordtyskland.[2]

Ett krig mot Lüneburg hade man i Danmark intet emot för egen del, ty hertigdömena utgjorde det främsta hindret för den danska expansionen söderut och för alla företag mot Sverige. Beklagligt fann man däremot det franska förslaget med tanke på Brandenburg. För ett angrepp på Lüneburg var kurfursten ytterst obenägen. Han hade inga svårare tvistigheter med de lüneburgska hertigarna, och ett krig mot dem måste med hänsyn till faran från Turkiet väcka stor ovilja vid hans eget hov och bland övriga riksmedlemmar, av vilka många redan betraktade hans vasallskap under Frankrike som ett förräderi mot Riket. Hertighuset stod visserligen i intimt samförstånd med Sverige, men tydligt var att det icke definitivt bundit sig, och Frankrikes allierade närde därför dessutom ännu vissa förhoppningar om att kunna vinna det på sin sida genom fredliga medel.[3]

---

[1] K.M. t. H. Wachtmeister 26 febr. 1683 (*RR*). Meyer t. Christian V 3, 10, 11 mars 1683 (*Pk*). Carlson, IV s. 118.

[2] Ludvig XIV t. Rébenac 11, 18 mars 1683 n.st. (*U.u.A.*, XX: 2 s. 719 ff., 722 f.). Laursen, VIII s. 48 ff.

[3] Laursen, VIII s. 50. Fehling, s. 201 ff. Multhoff, s. 21 f. Pagès, s. 500 f. Philippson, III s. 325 f.

I Danmark fruktade man, att det franska förslaget skulle få till följd, att Berlinhovet uppgåve alla krigsplaner. Christian V sökte därför förmå kurfursten att deltaga i ett omedelbart angrepp på Sverige utan att vänta på att en transport verkligen företoges eller på att hans underhandlingar med Frankrike om en ny traktat blivit slutförda. Ehrenschild, som i mars bedrivit resultatlösa förhandlingar med lüneburgska huset för att söka förvärva dess medverkan i kriget mot Sverige, anlände de första dagarna av april till Berlin. Han föreställde de brandenburgska ministrarna, att ett dröjsmål i fråga om kampen med Sverige vore skadligt. Sverige bleve för var dag allt starkare rustat, dess allianssystem växte i omfattning och det kunde befaras, att en holländsk flotta komme till Östersjön på sommaren. Ludvig XIV önskade visserligen, att man med vapen skulle tvinga Lüneburg att ej motsätta sig de franska fredsförslagen i Regensburg, men framställande sina resultat i Celle i helt missvisande dager uppgav Ehrenschild, att hertigarna visat stor böjelse att träda över i det franska lägret. Då de sålunda i fred gått med på allt, man begärde av dem, kunde ej Frankrike fordra, att de skulle angripas, utan måste ge sitt bifall till att aktionen i stället riktades mot Sverige.[4] — Detta var ungefär samtidigt med att den svensk-lüneburgska traktaten i själva verket undertecknades. — Ehrenschild hoppades, att kriget med Sverige redan skulle ha börjat, när kurfursten komme underfund med svårigheterna att vinna Lüneburg, och då vore det för sent att draga sig tillbaka.

Fredrik Vilhelm bibehöll dock sin mera försiktiga hållning. Erövringar från Sverige hade visserligen länge varit målet för hans politik, men Brandenburg hade ett mera utsatt läge än Danmark, och särskilt förhållandet till Polen var f. n. osäkert. Det var därför behovet av Frankrikes stöd, som bestämde hans svar. Endast om ett verkligt svenskt transportförsök gjordes, vore han villig att omedelbart gå till attack. För ett oprovocerat anfall mot Sverige fordrade han, att ratificerat avtal dessförinnan skulle vara träffat med Frankrike.[5]

---

[4] *U.u.A.*, XIX s. 605 ff. Laursen, VIII s. 84 ff.

[5] Laursen, VIII s. 85 ff.

Ludvig XIV vidhöll fortfarande sin begäran, att stöten skulle riktas mot Lüneburg. Då man från dansk sida ändå energiskt arbetade på att avtal skulle undertecknas i Berlin, måste dessa komma att bli sådana, att de hade små utsikter att någonsin bli satta i verket. Den 20/30 april enade man sig dels om en fransk-dansk-brandenburgsk *koncert* och dels en fransk-brandenburgsk *allians*, den senare en parallell till Köpenhamnstraktaten av den 22 februari.

Genom koncerten beslutades om ett krig mot Sverige, som skulle börja, så snart Ludvig XIV ratificerat avtalet, och utan att man bekymrade sig om att avvakta någon särskild krigsanledning (art. 2). Om svenskarna sökte överskeppa en armé, måste den angripas genast och oberoende av den franska ratifikationen (art. 3). Lüneburg och Münster ville kontrahenterna förmå att deltaga i striden, och de skulle i så fall få lämplig ersättning (art. 4, 7). Endast om det visade sig omöjligt att vinna hertigarna av Lüneburg på sin sida, skulle Danmark och Brandenburg börja med att angripa dem, varvid Frankrike måste deltaga med 30,000 man och de övriga förbundna uppställa 16,000 resp. 14,000 man (art. 8, 12). Uppdelningen av Sveriges tyska provinser gav Bremen, Verden och Wismar åt Danmark samt Vorpommern och Rügen åt Brandenburg (art. 13). Sedan kurfursten erövrat sin part, var han skyldig att sända Danmark hjälptrupper för Skånes erövring (Fredrik Vilhelms resolution av den 4 maj, art. 1). Koncerten vägrade Rébenac att skriva under, men de allierade sände den ändå till Versailles för att där söka utverka ett godkännande. Alliansen var likaledes riktad mot Sverige. Som krigsanledning skulle anses icke endast att svenskarna försökte överföra trupper utan även »qu'ils continuent à faire les susdites levées» (art. 2) — en formulering, vilken när som helst kunde användas. Brandenburg skulle erhålla krigssubsidier om 300,000 rdr årligen från den 1 maj n.st. (Rébenacs deklaration av den 1 maj).[6]

Alliansen och särskilt koncerten väckte livligt missnöje i

[6] Koncerten tryckt i *Danmark-Norges Traktater*, VIII s. 104 ff. och Moerner, s. 440 ff., 723 ff., alliansen hos Moerner, s. 439 f., 721 ff. och Pagès, s. 638 f. *U.u.A.*, XIX s. 607 ff., XX: 2 s. 729 ff. Laursen, VIII s. 88 ff. Fehling, s. 206 ff. Pagès, s. 502 f. Philippson, III s. 321 ff. Waddington, II s. 503 ff.

Versailles. Konung Ludvig hade önskat en kortvarig polisexpedition i den allmänna fredens intresse mot det tredskande huset Lüneburg, men med den avfattning, koncerten fått, siktade den mot ett stort nordiskt krig, som lätt kunde växa ut till ett allmänt-europeiskt.[7]

Det förefaller, som om Rébenac ej tillräckligt uppvisat utsiktslösheten i den antagna koncerten, ty undertecknarna gjorde sig bestämt hopp om Frankrikes medverkan, och både Danmark och Brandenburg rustade med största iver mot Sverige. Coyet inberättade i början av maj, att den danska flottan vore stridsfärdig och att det påstodes, att den skulle göra ett angrepp mot Karlskrona för att söka bränna de svenska skeppen. Wackerbahrt uppgav sig veta, att danskarna i juni ämnade infalla i hertigdömet Bremen. I varje fall ansågs i Köpenhamn, att kriget stode för dörren, även om Ahlefeldt och ståthållaren över Norge, *Ulrik Frederik Gyldenløwe*, fortfarande voro däremot.[8]

10. Rådsdebatterna i Stockholm maj 1683.

Vid de rådsdebatter, som höllos i Stockholm vid denna tid, betraktades kriget som säkert förestående. De ännu ej färdiga befästningarna i Karlskrona påbyggdes, och t. o. m. på Dalarö utanför huvudstaden blevo skansarna satta i stånd. I de tyska provinserna skedde så stora förberedelser, som medelbristen tillät. Order gavs, att artillerister skulle sändas till Wismar, och generalguvernören Henrik Horn i Stade fick befallning att begära hjälp från hertigen av Celle såsom kretsöverste, om Bremen och Verden anfölles.[9]

På det diplomatiska området, där Sverige för ögonblicket hade en betydligt bättre ställning än på det militära, gjordes även krigsförberedelser. Två traktater voro avslutna och färdiga att ratificeras: specialkonventionen med kejsaren, Spanien och Holland samt alliansen med Lüneburg. Den förstnämnda

[7] Pagès, s. 502 f.

[8] Coyet t. K.M. 4, 7, 10 maj 1683 (*Dan.*).

[9] K.M. t. öv. Dahlberg 15 maj 1683 (*RR*). K.M. t. öv. Sjöblad 15 maj 1683 (*RR*). K.M. t. H. Horn 14, 22 maj 1683 (*RR*). Carlson, IV s. 118.

hade man länge uppskjutit att godtaga, enär många av de svenska kraven ej vunnit beaktande däri, och den senare ålade Sverige den besvärande förpliktelsen att till Tyskland överföra minst 10,000 man. Under det ytterst hotande läget i maj befanns dock nödvändigt att taga problemet om specialkonventionen under omprövning och att diskutera, om ej den lüneburgska alliansen trots sina nackdelar borde antagas.

Då Karl XI kallade rådet att samlas den 3 maj, inleddes härmed en serie rådsdebatter om den utrikespolitiska situationen, vilka ägde rum utom den 3 även den 5, 7, 8 och 9 maj. Det första sammanträdet inleddes med en uppläsning av de senaste breven från Gyldenstolpe, av vilka det framgick, att Sveriges allierade bestämt vägrat att godtaga de svenska förslagen om ändringen av den i januari undertecknade specialkonventionen. De kungliga råden uppmanades att uttala sin åsikt, huruvida Gyldenstolpe fortfarande borde hålla tillbaka sina ratifikationsinstrument eller om han nu skulle utväxla dem.

Bengt Oxenstierna påpekade, att Sverige icke kunde bli bragt till att sända bundsförvanterna bistånd, ty under nuvarande läge hade man möjlighet att ursäkta sig med hotet från Danmark.[1] Om Sverige angrepes, måste däremot, även om krig samtidigt uppstode i Västeuropa, sjömilitär hjälp presteras av Generalstaterna, ty Holland kunde icke utsättas för direkt hot från Frankrike, enär Spanska Nederländerna tjänstgjorde som buffert, och den franska flottan kunde intet uträtta mot republikens. — Denna holländska flotthjälp var dock i motsats till Oxenstiernas framställning av saken icke bindande utlovad i avtalen, utan bestämmelsen därom hade i stället varit inryckt i de förkastade svenska ändringsförslagen. Icke desto mindre var man i det svenska kansliet på, som det synes, goda grunder övertygad om att republiken ändå skulle sända en eskader vid krigstillfälle.

Oxenstierna ansåg därför, att specialkonventionen ofördröjligen borde sättas i kraft. Med hänsyn till krigsrisken instämde alla däri utom Johan Stenbock, den hängivne anhängaren av en franskorienterad utrikespolitik, som f. ö. alltid gärna gick

[1] Jfr art. 8 i konventionen (9 i projektet) samt specialart. 1 ovan s. 86 och 190.

emot strömmen. Stenbock betraktade det som ogörligt att ratificera traktaten, då subsidier fortfarande icke blivit beviljade. Han frågade: »Kan något exempel visas att Sverige haver fört krig med egen makt?» (= utan subsidier).

Clas Fleming erkände, att rådet tidigare avrått från specialkonventionens godtagande av denna anledning. Numera hade emellertid läget ändrat sig så till vida, att kriget ansågs oundvikligt; i sådant fall vore det bättre för Sverige att föra kampen med allianser än utan. »Jag vill ponera att Holland ville inga subsidier giva, skola vi därföre quittera dem, och hava ingen annan? Mån Frankrike skulle vilja komma och sätta oss i det stånd vi begära?»

Greve Bengt fann detta »övermåttan väl talat», och efter ytterligare någon diskussion beslutade konungen, att Gyldenstolpe skulle beordras att ofördröjligen utväxla ratifikationerna utan att vidhålla kravet på ändring av avtalen.[2]

Ordern avgick två dagar senare, och den 28 maj skedde utväxlingen mellan Sverige och kejsaren samt Sverige och Holland. Traktaten var daterad den 8/18 mars, ty den dagen hade provinsen Friesland låtit förmå sig att underteckna konventionen, som också enligt överenskommelse vid dess preliminära avslutande i januari försågs med detta datum.[3] Gyldenstolpe utväxlade med holländarna ratifikationsinstrument över själva konventionen och separatartiklarna. Med Cramprich skulle tre instrument utbytas: konventionen, specialartiklarna och separatartiklarna. Instrument över de sistnämnda saknade den svenske envoyén, vilket sannolikt ej från svensk sida var avsiktligt utan beroende på något misstag. Gyldenstolpe fick därför i stället lämna en tillfällig revers, som i augusti kunde ersättas med ett verkligt instrument. Spanien, som bl. a. visade missnöje med sin förpliktelse att prestera bistånd till sjöss, ratificerade aldrig traktaten med någon av de allierade.[4]

---

[2] *RPU* 3 maj 1683 (Wg).

[3] K.M. t. Gyldenstolpe 5 maj 1683 (*Holl.*). Secreete Resolutien van de Staten-Generaal 18, 25 mars 1683 n.st. (*Pk*). — Vid samma tillfälle gav Friesland sent omsider även sitt godkännande av *garantitraktatens* ingående.

[4] Gyldenstolpe t. K.M. 29 maj 1683 (*Holl.*). Srbik, s. 229 f. De kejserliga och holländska instrumenten, Wien 17 maj 1683 n.st. resp. Haag 25 mars 1683

Efter frågan om specialkonventionens ratifikation upptogs förhållandet till Lüneburg till diskussion i svenska rådet. Den 5 maj meddelade Bengt Oxenstierna i rådkammaren, att Vellingk hade avslutit en traktat med lüneburgska huset. Sändebudet var själv inkallad i rådet för att ge muntliga upplysningar.

Någon uppdelning i ett pro-franskt och ett anti-franskt parti kan icke längre konstateras vid rådsdebatterna i maj 1683, lika litet som några bestämda partilinjer över huvud taget äro skönjbara i detta läge, då man ansåg, att kriget stod för dörren. Även drotsen Magnus Gabriel de la Gardie, som fortfarande ej gjorde någon hemlighet av att han menade, att ett fasthållande av alliansen med Frankrike skulle ha varit lyckligast, erkände nyttan av förbundet med Lüneburg och förenade sig i arbetet på att söka åstadkomma en för denna makt acceptabel men för Sverige så litet som möjligt riskabel uppgörelse.

Diskussionen den 5 maj kom genast in på villkoret om transporten av 10,000 man. Johan Stenbock frågade Vellingk, hur hertigarna hade tänkt sig, att denna skulle kunna ske. Sändebudet svarade, att man ansåge, att sedan Sverige lyckats utverka en holländsk eskader till Kattegatt, skulle den danska flottan icke kunna tillfyllest bevaka farvattnen i södra Östersjön utan transporten bli möjlig.

Konungen frågade, om den avslutna traktaten överensstämde med det svenska projektet av den 20 januari, vilket Vellingk bejakade med det undantaget, att man tillagt vissa bestämmelser i fråga om ceremonielet vid sändebuds mottagande utan att dock göra detta till »conditio sine qua non».

Clas Fleming uttalade som sin åsikt, att krig inom fjorton dagar skulle ha utbrutit mellan Danmark och Lüneburg. Karl XI ansåg, att Sverige, sedan den holländska flottan anlänt, borde vända sig mot Danmark, medan Lüneburg i stället toge Brandenburg på sin lott. Stenbock, som uppmanades yttra sig, hade också denna gång sina egna tankar. Han avrådde från den av hertigarna föreslagna lifländska diversionen, och i fråga om hela traktaten såg han blott svårigheter. Han kunde

n.st., finnas i *Traktatsaml. RA*, där även de instrument äro kvar, som skulle lämnats den spanske envoyén.

icke inse, hur konungen skulle kunna förplikta sig att överföra 10,000 man utan att göra sig till löftesbrytare.

— *Om* den holländska flottan komme, var det dock intet tvivel underkastat, att Sverige med goda utsikter kunde försöka en truppöverföring. Svårigheten var, att man i Lüneburg fordrade denna under alla förhållanden. —

Bengt Oxenstierna, som insåg, att det lüneburgska stödet nödvändigtvis måste förvärvas, ville finna en för bägge parterna godtagbar kompromiss. Även han fann det omöjligt att reservationslöst utlova transporten. Han ville dock tro, att man skulle kunna bringa hertigarna att inse svårigheterna däri och förmå dem att nöja sig med att truppöverföringen gjordes beroende av den holländska flottans ankomst. Bestämda utfästelser skulle de blott få om omedelbar truppkoncentration vid Düna och om att svenskarna, när skeppshjälpen anlände, ville »göra då allt det som möjeligt är». Vellingk tillfrågades, huruvida man i Lüneburg skulle bli nöjd härmed, men ställde sig tvivlande. Sändebudet meddelade vidare, att hertigarna ej, såsom Karl XI avsett, ville vända sig mot Brandenburg utan emot Danmark, vilket rike de betraktade som sin främsta fiende.

Stenbock avrådde åter från splittring av de svenska trupperna genom att en armé förlades till Lifland. Han ansåg, att man borde avvakta den eventuella ankomsten av en holländsk eskader och sedan sätta in alla krafter i en stöt, lämpligen från hertigdömet Bremen. Även flera än Stenbock funno planen på den lifländska diversionen svag ur militär synpunkt — kanske avskräcktes de av Henrik Horns likartade expedition 1678, som slutade med en katastrof — och det torde mest ha varit diplomatiska skäl, som talade för den, nämligen nödvändigheten att uppfylla något av de lüneburgska önskemålen.

Intet annat beslut fattades denna dag, än att Cleen skulle beordras meddela i Celle, att Vellingk inom kort komme att sändas tillbaka och då medföra resolutioner, som säkerligen skulle vinna gillande vid hertighoven. Ordern avgick omedelbart.[5]

---

[5] *RPU* 5 maj 1683 (Wg). K.M. t. Cleen 5 maj 1683 (*RR*).

Den 7 maj samlades ånyo rådet. Drotsen erkände, att det i högsta grad låge i Sveriges intresse, att lüneburgska huset icke bleve »kullkastat», men ansåg, att hertigarna borde kunna påräkna något stöd av den genom Laxenburgalliansen[6] skapade armén samt av de kejserliga trupperna i Schlesien. Vellingk, som en stund inkallades i rådkammaren, meddelade emellertid, att man i Lüneburg blott litade på svensk hjälp; av de tyska rikstrupperna väntade man endast skydd mot Frankrike, och kejsaren ansåge man fullt upptagen av det turkiska anfallet.

Den instruktion, som i kansliet blivit uppsatt för Vellingk, lästes upp och gillades. Också förslaget om den liflandska truppkoncentrationen tillstyrktes, varvid flera av råden påpekade, att man borde meddela i Polen och Ryssland, att förberedelserna ej riktade sig mot dessa makter. Vellingk fick befallning att studera instruktionen samt inkomma med sina påminnelser därtill.[7]

Dagen därpå uppläste Oxenstierna i rådet dessa ingivna påminnelser. Vellingk begärde däri instruktion om åtskilliga punkter, som man i Lüneburg ville diskutera vid hans återkomst.

1. Man önskade förhandla om formen för underhållet av lüneburgska trupper i hertigdömet Bremen i det fall, att danskarna angrepe detsamma och hertigen av Celle bleve anmodad att såsom kretsöverste sända en armé till dess försvar.

2. Vellingk ville vidare ha instruktion för sina underhandlingar om att en lüneburgsk styrka skulle gå i svensk tjänst och läggas som garnison i Stade, i fall hertigarnas manskap i övrigt måste användas på annat håll än i Bremen.

3. I Lüneburg hade man påpekat, att svenskarna borde rasera en del av de fästningar i provinserna, som trupperna ej räckte till att besätta, och låta lüneburgska trupper försvara de övriga. Konungen uppvisade, att flera fästningar redan blivit nedrivna. Att inrymma de viktigaste stödjepunkterna åt bundsförvanten betraktades som betänkligt, ty misstro saknades icke. »Man måste så hantera Lüneburg nu medan de är[o] vänner, att de intet kunna skada om de bli ovänner»,

[6] Se ovan s. 106.

[7] *EPU* 7 maj 1683 (Wg).

yttrade Gustaf de la Gardie med instämmande av Clas Fleming. Minst farligt ansågs att förlägga hjälptrupperna till Wismar och låta det fåtaliga svenska manskapet försvara den bremiska huvudfästningen Stade.

4. Vellingk önskade vidare besked om vad svar han skulle giva vid sin återkomst, då man säkerligen komme att begära en skriftlig förbindelse om att Brandenburg genast skulle »diverteras» genom en attack från Lifland, om det visade tecken att vilja angripa Lüneburg. Konungen framkastade, att man kunde lova att föra över trupper, om holländska flottan komme, samt att i annat fall göra den lifländska diversionen. Clas Fleming påpekade det intresse, hertigarna hade av att de svenska provinserna bevarades. Om man visade dem, att Sverige ej kunde utlova transport utan holländskt stöd, skulle de säkerligen låta sig nöjas. Risken av att för mycket bygga på den politiska gemenskapen påpekades emellertid av Johan Stenbock: »De hava fuller samme interesse som K.M. men de ha ingen fara att mista något utan snarare att få något till» (av svenskt område) »men K.M. står i fara att mista allt i hop». Drotsen gjorde en översikt av hela problemet. Han fann, att Sveriges fiender sedan nijmegiska freden sökt bryta förbundet mellan Sverige och Frankrike. Då detta hade lyckats, började de en offensiv politik mot Sverige, så att detta råkat i ett mycket svårt läge. Under sådana förhållanden vore det »ett Guds verk», att lüneburgska huset intoge en vänskaplig hållning till Sverige, fastän det kunde förvärva fördelar av att förena sig med motsidan.

5. Slutligen begärde Vellingk i sina påminnelser en skriftlig deklaration om transporten, lifländska diversionen m. fl. frågor, vilken han kunde lämna i Celle. Sändebudet hämtades till rådkammaren, då denna punkt kom till behandling. Konungen uttalade sin farhåga, att hertigarna skulle anfalla Danmark, så snart de fått den önskade deklarationen. Vellingk erkände, att de önskade krig med Danmark, men ansåg, att Sverige skulle kunna hålla dem tillbaka, eftersom de ej kunde kasta sig in i strid utan stöd.

Först resolverades, att inga svårigheter skulle göras i fråga om Alte Verder. Vidare beslutade konungen, att en deklara-

tion skulle uppsättas, order givas om samling av 12,000 man vid Düna och att rätt till fritt genomtåg genom polskt område skulle begäras för en eventuell marsch från Lifland till Ostpreussen.[8]

Följande dag, den 9 maj, uppläste Bengt Oxenstierna i rådet den deklaration, som Vellingk borde underteckna och lämna hertigarna. Häri utlovades på konungens vägnar, att Sverige inom den uppställda tidsfristen av tre månader skulle ha trupper beredda i ett antal av t. o. m. mera än 10—12,000 man till den holländska flottans ankomst, vilken man i Haag ivrigt påyrkade. Den lüneburgska traktaten hade Karl XI ratificerat, och som ett bevis på sitt allvarliga uppsåt hade han redan sänt order om truppkoncentrationer vid Düna för att kunna avhålla Brandenburg från fientligheter mot hertighuset. Konungen skulle slutligen sätta en ära i att uppfylla allt vad han hade lovat sina bundsförvanter.[9]

Drotsen ansåg, att intet vore farligare än att göra en sak till hälften. Eftersom kriget ändå vore oundvikligt, funne han det lyckligast, om Lüneburg snarast började krig med Danmark, stödjande sig på sitt uppdrag av riksmyndigheterna att återinsätta hertigen av Holstein-Gottorp i hans rättigheter. Brandenburg borde då ej kunna ställa sig på Danmarks sida för att ej uppträda mot ett riksbeslut. Clas Fleming påpekade, att hertigarna ej litade på sådant stöd från Riket utan riktade förhoppningarna blott mot Sverige. Då Vellingk även denna dag inkallades, replikerade han drotsen, att man i Lüneburg icke trodde, att Fredrik Vilhelm skulle taga hänsyn till Rikets beslut. Ej heller väntade man resultat av Generalstaternas underhandlingar med kurfursten.

Oxenstierna ansåg, att man icke kunde önska, att Lüneburg började krig, innan Sverige vore mera förberett. Man kunde dock ej opponera sig mot åtgärder emot Danmark, vilka hertigen av Celle ville vidtaga såsom kretsöverste.[1]

Omedelbart efter slutet av dessa rådsdebatter gjordes den

---

[8] *RPU* 8 maj 1683 (Wg). »Momenta varöver ... Vellingk vill vara instruerad» i *Betänkanden ... i utrikes ärenden RA*, odaterat och felaktigt insatt på år 1682.

[9] Deklaration 10 maj 1683 (*RR*).

[1] *RPU* 9 maj 1683 (Wg).

rikliga samling dokument färdig, med vilken Vellingk utrustades för sin återresa. Den 10 maj äro ratifikationsinstrumenten över traktaten av den 14 april daterade, likaså Vellingks deklaration, hans fullmakter, brev till hertigarna samt slutligen sändebudets instruktion och ett komplement till denna efter Vellingks ingivna påpekanden.[2] Till instruktionen skola vi senare återkomma.[3] Vellingks avfärdande uppsköts dock till slutet av månaden[4], tydligen enär man ville dröja så länge som möjligt med att avsluta de tämligen krigiska avtalen med Lüneburg. Däremot avgingo omedelbart order till de finska och lifländska regementena att göra sig klara till uppbrott, och en vecka senare fingo de befallning att marschera till trakten kring Riga.[5]

11. Frankrike avhåller sina bundsförvanter från anfall mot Sverige.

Medan Sverige på detta sätt med all kraft militärt och diplomatiskt förberedde sig till ofreden, framtvangs större återhållsamhet inom det fientliga lägret. Så snart underrättelser hunnit inlöpa om koncertens mottagande i Frankrike, blev det tydligt i Köpenhamn och Berlin, att Ludvig XIV aldrig skulle godtaga den i oförändrad form, vilket på bägge orterna väckte förvåning och besvikelse.[6]

Med absolut konsekvens och utan hänsyn till bundsförvanterna höll den franska diplomatien fast vid sin föresats att ej

---

[2] Samtl. akter i *RR.* De aldrig utväxlade ratifikationerna finnas kvar i *Traktatsaml. RA.*

[3] Nedan s. 227.

[4] Vellingks egenhänd. berättelse 15 mars 1684 (*Akter ang. Vellingks beskickningar Germ.*).

[5] K.M. t. öv:na f. de finska och lifländska regementena 14, 22 maj 1683 (*RR*).

[6] Ludvig XIV t. Rébenac 19 maj 1683 n.st. (*U.u.A.*, XX: 2 s. 741 ff.). Rébenac t. Ludvig XIV 2 juni 1683 n.st. (*U.u.A.*, XX: 2 s. 751 f.). Spanheim t. Fredrik Vilhelm 11 maj 1683 (*U.u.A.*, XIX s. 469 f.). Fredrik Vilhelm t. Meinders 22, 24 maj 1683 (*U.u.A.*, XIX s. 618 ff.). Laursen, VIII s. 98. Fehling, s. 214 ff. Pagès, s. 502 ff. Philippson, III s. 322 ff. Waddington, II s. 504 f.

tillåta svenskarnas utdrivande ur Tyskland eller ett krig av den art, att det sannolikt skulle bli allmänt. Man har ansett, att Ludvig XIV försatt en lysande utsikt att avgörande genombryta den europeiska jämvikten, då han bevarade freden och försummade att utnyttja koncerten i Berlin. Genom den blev han ju uppmanad att sända stora härmassor in i Tyskland vid tiden för kejsarens svåra trångmål.[7] Det är givetvis omöjligt att avgöra denna sak utan en noggrann undersökning av de olika makternas styrka — även för Frankrike hade det senaste holländska kriget varit ansträngande. Då Ludvig XIV så bestämt satte sig emot de av Danmark och Brandenburg önskade avtalen, torde det ej enbart ha varit avsikten att undvika krigsrisken, som avgjorde hans ställningstagande. För hans mera skickliga än nyskapande politik förefaller också den önskan ha spelat en betydande roll att för framtida behov bevara den svenska maktställningen söder om Östersjön.

Den 24 maj kunde Coyet för första gången på länge från Danmark inberätta lugnande nyheter, nämligen det överraskande meddelandet, att angreppet vore uppskjutet. Den djupast liggande anledningen var obekant för envoyén, som blott märkte, att rykten om förberedelser till ett svenskt anfall från Lifland mot Preussen hade väckt betänksamhet i Danmark och Brandenburg och att man även kände oro för de lüneburgska trupperna, som marscherade upp vid Elbe.[8]

Besvikelsen över Frankrikes hållning väckte som vanligt en våldsam förbittring hos Fredrik Vilhelm. Liksom Ludvig XIV ratificerade ej heller han koncerten av den 20 april utan närmade sig i stället ånyo kejsaren och Holland. I Frankrike hade man förutsett faran för Brandenburgs avfall. Samtidigt som Ludvig XIV förkastade koncerten, beordrade han Rébenac att söka förmå kurfursten att ändå ratificera den nya fransk-brandenburgska alliansen av samma datum under påpekande av de förbättrade subsidievillkoren. Envoyén fick två instrument, det ena med den av honom i april undertecknade lydelsen,

---

[7] Fehling, s. 216 ff. Åsikten betvivlas av Strich (Das Kurhaus Bayern, II s. 596).

[8] Coyet t. K.M. 24, 27 maj, 1, 3, 10 juni 1683 (*Dan.*).

vilket endast i nödfall borde utväxlas, och det andra ändrat, så att överenskommelsen riktade sig mot Lüneburg i stället för mot Sverige.[9]

På dansk sida fruktade man, att Brandenburg skulle glida bort ej endast från Frankrike utan även från Danmark. Man föreslog, att åtminstone Christian V och Fredrik Vilhelm skulle utbyta ratifikationer av koncerten. Danska flottan skulle sedan göra en snabb attack mot Karlskrona, och då fransmännen såge, att deras bägge nordiska bundsförvanter vore sinsemellan eniga, skulle de säkerligen uppge sitt motstånd.[1]

Kurfursten lyssnade dock varken till de franska eller till de danska locktonerna. Han vägrade bestämt att inlåta sig i krig med Lüneburg och förklarade, att då alliansen och koncerten bildat en enhet, vore det omöjligt att ratificera blott endera av dem. I stället föreslog han att gemensamt med Danmark sluta ett förbund med lüneburgska huset.[2] Därigenom skulle man erhålla en ersättning för Frankrike och kunde bilda ett tredje parti, som vore oberoende av både kejsaren och Frankrike.

Som tidigare nämnts, var det just av farhåga för sådana försök, som Vellingk och Cleen hade skyndat att i mitten av april avsluta traktaten i Celle. Den danske diplomaten *Haxthausen,* som vid denna tid anlände dit, hade i uppdrag att begära bestämt svar på den proposition, som Ehrenschild framställt en månad tidigare. Dennas lydelse fick nu Cleen meddelande om och inberättade till Stockholm, att danskarna erbjudit »gute advantages (worunter E.K.M:ts herzogtümer mitbegriffen sein sollen)».[3] Något senare anlände Meinders från Berlin. Cleen skaffade sig genom mutor kunskap om hans förslag, vilka voro desamma som Ehrenschilds.[4]

Hertigarna hade ingen anledning att lämna snabbt svar på dessa inviter, då de just väntade på att få veta, vilken ståndpunkt svenskarna skulle intaga till den avslutna traktaten.

---

[9] Ludvig XIV t. Rébenac 19 maj 1683 n.st. (*U.u.A.,* XX: 2 s. 741 ff.). Laursen, VIII s. 97 f.

[1] Laursen, VIII s. 102.

[2] Fredrik Vilhelm t. Meinders 22, 24 maj, 1 juni 1683 (*U.u.A.,* XIX s. 618 ff.).

[3] Cleen t. K.M. 18, 21 april 1683 (*Germ.*). — Jfr ovan s. 198 f.

[4] Cleen t. K.M. 2, 9 maj 1683 (*Germ.*).

Meinders förhandlade både i Celle och i Hannover, och först i mitten av maj lämnades honom ett bestämt avvisande svar: om svenska trupper överfördes till Tyskland, kunde hertigarna ej anse detta annat än som en defensiv rörelse och icke erkänna det som krigsanledning. Däremot försummade man givetvis icke i Lüneburg att använda alla dessa underhandlingar som påtryckningsmedel på Cleen och kraftigt begära både trupptransport till Riket och förberedelser till diversionen från Lifland.[5]

Meinders fortsatte till Hamburg, där i slutet av maj överläggningar togo sin början mellan honom, Rébenac på fransk, Ehrenschild på dansk och hannoverske kammarpresidenten *von Grote* på lüneburgsk sida. Det var lüneburgarna, som hade föreslagit sammankomsten för att ytterligare vinna tid. Brandenburg önskade förbund med Lüneburg, men både Frankrike och Danmark voro stämda för krig med denna makt. Hertighuset å sin sida gjorde inga som helst eftergifter. Under sådana förhållanden upplöstes konferensen efter några veckor utan att Danmark och Brandenburg nått enighet om sin politik och utan att Lüneburg uppgivit samförståndet med Sverige. I Stockholm fick man snart den glädjande underrättelsen, att förhandlingarna hade misslyckats.[6]

Danmark stod isolerat, sedan även Brandenburg dragit sig tillbaka. Hela det av de bägge makterna med så stora förväntningar motsedda och med så dryga kostnader förberedda företaget mot Sverige hade sålunda för denna gång runnit ut i sanden. Ensamma kunde danskarna icke tänka på ett krig mot den nordiska grannstaten, hur stor krigslusten än var. Frankrikes återhållande inflytande på sina allierade samt det ännu ej traktatfästa samförståndet med Lüneburg hade räddat Sverige från ett krig under ogynnsamma auspicier med Danmark och Brandenburg. Krisen hade varat från februari t. o. m. maj 1683, under vilken tid man i Stockholm väntade, att anfall

---

[5] Cleen t. K.M. 18 april, 9, 16 maj 1683 (*Germ.*). *U.u.A.*, XXII s. 177 ff. Laursen, VIII s. 96. Multhoff, s. 23 ff. Schnath, I s. 211 f.

[6] *U.u.A.*, XXII s. 183 ff. Brehmer t. K.M. 25 maj, 8 juni 1683 (*Germ.*). Cleen t. K.M. 2, 16 juni 1683 (*Germ.*). Multhoff, s. 26 ff. Schnath, I s. 214 f.

skulle ske i maj eller juni månader. Härefter följde en lugnare period utan direkt krigshot, vilken dock blev av kort varaktighet.

12. Även den andra traktaten med Lüneburg förblir oratificerad.

Medan ännu det danska anfallet ansågs överhängande, hade generalguvernören i Bremen och Verden på lüneburgsk begäran den 22 maj sänt rekvisition om hjälp vid anfall till kretsöversten, Georg Vilhelm. Underhandlingar inleddes dels genom Cleen och dels genom ett ombud, som Henrik Horn sände till Celle. På hertigarnas sida uppgav man, att den fransk-danska traktaten av februari nu vore ratificerad — detta var felaktigt — och påpekade, att danskarna när som helst utan varning kunde tränga in i hertigdömet Bremen. Därför vore det nödvändigt, att lüneburgska trupper besatte de bremiska fästningarna Ottersberg och Burg och därvid underhölles av svenskarna. Horn vägrade emellertid att före krigsutbrottet taga emot trupper i Bremen, och en kunglig skrivelse skänkte snart gillande åt hans hållning. I Stockholm, dit redan de första lugnande rapporterna från Coyet hade anlänt, ansåg man läget icke vara så hotande, som hertigarna i eget intresse sökte framställa det. Med hänsyn till de dryga kostnaderna för hjälptruppernas underhåll borde Horn släppa dem över gränsen, endast om krig vore alldeles säkert förestående. Det förefölle icke, som om danskarna ämnade gå till angrepp, och i ännu högre grad syntes man i Brandenburg ha skrinlagt sådana planer. I varje fall kunde danskarna ej infalla så snabbt i Bremen, att icke det lüneburgska manskapet hunne dessförinnan kastas in i fästningarna. Lika vägande, fastän ej omnämnd i de kungliga orderna, var naturligtvis farhågan, att hertigarnas trupper kunde bli alltför hemvana i det svenska området.[7]

---

[7] Cleen t. K.M. 6, 9, 13 juni 1683 (*Germ.*). K.M. t. Horn 22 maj 1683 (*RR*). K.M. t. brem. reg. 16 juni 1683 (*RR*). SCHNATH, I s. 212 f.

I mitten av juni anlände Vellingk till Celle.[8] Enligt hans instruktion av den 10 maj skulle han försäkra, att man i Sverige starkt kände intressegemenskapen med Lüneburg och skulle fortfara att stå på dess sida. Däremot ville man icke förbinda sig till en förhastad överskeppning av trupper, såsom hertigarna begärt. En armé om 10,000 man kunde lätt krossas av fienden, och det vore ej säkert, att ens 20,000 svenskar i förening med den lüneburgska krigsmakten kunde besegra Danmark och Brandenburg. För att vinna tid borde Vellingk underhandla om ingående överenskommelser om den gemensamma striden. Enligt svensk uppfattning borde man icke förhasta sig och icke »så till sägandes plockevis här och där ... agera» utan vänta, tills holländska flottan kommit, och då med all kraft anfalla fienden. Därför borde hertigarna ej bryta freden utan föregående avtal med Sverige »de modo agendi» eller utan överenskommelser med kejsaren och Holland. Vellingk skulle även söka förmå Lüneburg att tillträda garantitraktaten. Endast därefter vore de övriga makterna villiga att upptaga Holstein-Gottorp i denna traktat. Sedan allt det övriga vore avtalat, kunde Vellingk även utväxla ratifikationen över den av hertigarna önskade artikeln angående titulaturen. Deras önskemål i fråga om den senare blevo f. ö. omedelbart iakttagna.[9]

Till instruktionen voro fogade några tilläggspunkter, samtliga tämligen intetsägande, vilka utgjorde svar på Vellingks påminnelser till rådet. Om lüneburgskt manskap behövde sändas in i Bremen för att biträda vid dess försvar, skulle underhållet ordnas i enlighet med kretskonventionen och Rikets lagar. Skulle trupper överlåtas i svensk tjänst som fästningsgarnisoner, ägde Horn överenskomma om villkoren därvid.[1]

Den 20 juni ingav Vellingk sin deklaration, författad enligt de order, han haft med. Att Karl XI ratificerat hela traktaten av den 14 april kunde ej annat än väcka glädje hos hertigarna, men då i deklarationen endast utlovades, att den begärda

[8] Vellingk t. K.M. 23 juni 1683 (*Germ.*).

[9] Instr. f. Vellingk 10 maj 1683 (*Akter ang. Vellingks beskickningar Germ.*). K.M. t. brem. reg. 10 maj 1683 (*RR*).

[1] »K.M:ts nådigste svar angående några momenter...» 10 maj 1683 (*Akter ang. Vellingks beskickningar Germ.*).

transportstyrkan skulle hållas redo till holländska flottans ankomst, måste de konstatera, att svenskarna även denna gång hade förkastat den viktigaste punkten i avtalet. Muntligen uttryckte Vellingk, då han överlämnade deklarationen, sin förhoppning, att hertigarna ville nöja sig med de svenska löftena och avsluta fördraget utan att vänta på transporten. Han hoppades även, att de med hänsyn till det svenska tillmötesgåendet i titulaturfrågan ville utsträcka sin garanti att gälla även Pommern samt ansluta sig till garantitraktaten.[2]

En ratifikationsutväxling vägrade emellertid hertigarna under sådana omständigheter att medgiva. De svarade med en gemensam skrivelse av den 30 juni. Då det visat sig omöjligt att kunna påräkna en omedelbar svensk transport, föreslogs här ett annat, tidigare diskuterat medel att förbättra hertighusets ställning, nämligen att bremiska regeringen skulle underhålla 4,000 man av den lüneburgska armén, eller lika mycket som Sverige enligt traktaten hade att prestera vid krigstillfälle. Underhållet skulle omedelbart utgå och fortfara till det ögonblick, då Sverige hade egna tillräckliga trupper i Bremen. Så snart Vellingk utverkat godkännande härav, skulle fördraget äntligen kunna avslutas. Situationen ansågs nu för Lüneburg så hotande, att hertigarna gjorde ytterligare eftergifter. Anslutningen till garantitraktaten avböjde de visserligen ännu, men »um S.K.M:ts affection noch mehr zu erwerben» ville de göra vad som stode i deras makt också för Pommerns försvar.[3]

Läget var nu omkastat: Lüneburg var utsatt för starkt krigshot, medan Sverige njöt ett relativt lugn, och i Stockholm fann man därför ingen anledning att taga alltför stor hänsyn till hertigarnas krav. Vellingk överlämnade aldrig sina ratifikationsinstrument. I stället passade man nu på att begära, att Lüneburg äntligen skulle åtaga sig den andel i riks- och kretskontributionerna, som föll på de i Cellefreden avträdda om-

[2] Deklaration 10 maj 1683 (*RE*). Vellingk t. K.M. 23 juni 1683 (*Germ.*). SCHNATH, I s. 216 f. Jfr ovan s. 221.

[3] Hertigarnas förklaring 30 juni 1683 (*Akter ang. Vellingks beskickningar Germ.*). — SCHNATH (I s. 217), som ej känner till den lüneburgska förklaringen, uppger, att inkvarteringskravet gällde 8—10,000 man.

rådena, en visserligen högst rimlig önskan, som man tidigare ej ansett opportunt att framföra.[4] Medan hotet mot de svenska provinserna avtog, följdes i stället Hamburgkonferensen av en häftig kris i förhållandet mellan Lüneburg och Danmark, vilket senare mot hertighuset riktade sina krafter, som hindrats att taga ett annat utlopp. Den danska diplomatien fortsatte energiskt arbetet att förmå Brandenburg till deltagande i en gemensam aktion mot Lüneburg. Inom hertighuset var det fortfarande den kraftfulle Ernst August, som hade ledningen. I juli ryckte 2,000 man lüneburgska trupper in i riksstaden Hamburgs landsbygdsområden norr om Elbe, Vierlanden, dels för att skapa sig ett brohuvud och dels för att kunna hindra befarade danska företag mot Lübeck eller Hamburg. I övrigt stodo de lüneburgska härarna längs Elbes södra strand och de danska ej långt därifrån på andra sidan floden. Striden väntades utbryta vilken dag som helst.[5]

Danmarks svårigheter i förhållandet till sina allierade hade dessförinnan kommit modet att stiga i Stockholm, och i slutet av juni visade man där tecken på att vilja draga de yttersta konsekvenserna av beslutet om den lüneburgska ratifikationen: krig mot Danmark och Brandenburg. Då Svanehielm just återkommit från Haag med underrättelse, att holländska flottan med säkerhet skulle anlända i juli, beordrades Vellingk att med de lüneburgska statsmännen diskutera ett ultimatum till Danmark, som borde sändas av kejsaren, Sverige, Holland och Lüneburg, sedan den holländska sjöhjälpen kommit.[6]

Denna order anlände till Vellingk, medan spänningen mellan Lüneburg och Danmark var som starkast. Hertighuset fann sig mera än någonsin övergivet av Sverige, och sedan en fransk

[4] K.M. t. Vellingk 3 juli 1683 (*Germ.*).

[5] Cleen t. K.M. 15, 18 juli 1683 (*Germ.*). Brehmer t. K.M. 20, 27 juli 1683 (*Germ.*). Vellingk t. Gyldenstolpe 25, 29 juli 1683 (*N 463 UUB*). Laursen, VIII s. 161. Multhoff, s. 34. Schnath, I s. 213, 218. Zuschlag, Die Rolle des Hauses Braunschweig-Lüneburg im Kampfe um Hamburgs Reichsfreiheit, s. 58.

[6] K.M. t. Vellingk 30 juni 1683 (*Germ.*). — Underrättelsen om att en fransk eskader något tidigare anlänt till Öresund synes då ännu ej ha nått Stockholm, trots att meddelande den 19 juni sändes från kommissionären Barchman i Helsingör och posttiden därifrån till Stockholm vanligen var en vecka. Först den 1 juli visa de utgående orderna tecken på att underrättelsen ankommit.

flotteskader anlänt till Danmark, voro de sjömilitära maktförhållandena betydligt försämrade. Från Haag hade hertigarna underrättelser, att holländarna ej vore hågade att möjliggöra den svenska truppöverskeppningen. Flera »huskonferenser» höllos, och Vellingk hade en ansträngande tid med täta resor till de olika hoven och konferensorterna. Efter en sammankomst mellan hertigarna i Wiekenberg i mitten av juli, varvid de beslutade om uppmarschen vid Elbe, fick Vellingk den 23 eller 24 en »deduktion», som i huvudsak sammanfattade vad som blivit sagt under den senaste månadens överläggningar. Häri meddelade hertigarna, att de fått veta, att Polen ämnade vägra den liflandska diversionsarmén fritt genomtåg, varför det enda stöd, man haft förhoppning om, nu hade bortfallit. De begärde därför ånyo en truppöverföring från Göteborg eller från en Östersjöhamn. Tills den skett, borde Sverige för att minska de stora militära utgifterna antingen kontant betala kostnaden för 4,000 man av de lüneburgska trupperna eller låta 4—5,000 ligga i Bremen och Verden »på husmanskost», d. v. s. med underhåll in natura. Vellingks erbjudande, att hertigarna kunde få betalning fr. o. m. ett krigsutbrott eller att bremiska regeringen skulle taga emot 5,000 man till den 1 oktober på villkor av omedelbar ratifikation, förklarades oantagbart. Under sådana förhållanden fann sändebudet, att underhandlingen om ett ultimatum till Danmark alltför illa stämde överens med det verkliga läget och uppsköt att utföra sin order därom.[7]

Vellingk, som aldrig gillat konungens passiva politik gentemot Lüneburg rekommenderade hos honom varmt hertigarnas krav. Han fann stämningen mot Sverige ända sedan sin återkomst vara vida bättre, än vad man haft rätt att vänta.[8] Nu fingo emellertid de svenska representanterna höra många klagomål över att Lüneburg kommit i ett så svårt läge genom att stå vid Sveriges sida, blott för att sedan i det kritiska ögonblicket bli lämnat utan hjälp. Till Bengt Oxenstierna skrev Vellingk, att han skämdes vid sådant tal, »så jag önskar jag

[7] Vellingk t. K.M. 30 juni, 6, 18, 25 juli 1683 (*Germ.*). Cleen t. K.M. 4, 11, 25 juli 1683 (*Germ.*). Vellingk t. Gyldenstolpe 18 juli 1683 (*N 463 UUB*). Schnath, I s. 217.

[8] Vellingk t. K.M. 30 juni, 25 juli 1683 (*Germ.*).

sutte i Lappland, och att den finge stå i mitt ställe, som emot sitt samvet och all förnuft haver rått H.M. att abandonnera Sveriges contre-escarpe, som haver kostat så mycken svensk blod, och därigenom vi allena äro considererade i Norden.»[9]

Ingen holländsk flotta visade sig, som kunde möjliggöra för Sverige och Lüneburg att med svärdet lösa konflikten med Danmark. I stället uppträdde kurfurst Fredrik Vilhelm åter som fredsmäklare. Den allvarliga faran för hela Tyskland från turkarna — i juli stodo dessa utanför Wien — kom honom att fortfarande bestämt motsätta sig ett krig inom Rikets gränser. På hans råd drogos de lüneburgska trupperna i Vierlanden, mot vilka även Hamburg hade protesterat, tillbaka över Elbe i slutet av juli.[1]

Efter denna försonliga gest från hertigarnas sida upptogos den 10 augusti förhandlingar hos den danske konungen i Rendsburg mellan Danmark, Lüneburg och Brandenburg på förslag från det sistnämnda. Även Vellingk infann sig senare på orten, dock blott som kunskapare och utan att inbjudas till överläggningarna. Kurfurstens bestämda uppträdande tvingade danskarna att uppgiva alla krigsplaner. Däremot misslyckades hans försök att äntligen förmå hertighuset att förena sig med Danmark och Brandenburg om att godtaga de franska fredsvillkoren samt motsätta sig en svensk transport. Lüneburgarna ändrade i huvudsak intet i sin politik utan hoppades fortfarande, att den holländska flottan snart skulle komma till Sverige och att en avgörande kraftmätning sedan skulle kunna ske med Danmark. I september åtskildes konferensen i Rendsburg utan resultat. Då det turkiska anfallet ungefär vid samma tid blev krossat utanför Wien och en avmattning av den danska utrikespolitiken härav blev den ofrånkomliga följden, kunde risken för ett danskt angrepp mot Lüneburg för detta år anses överstånden. I slutet av månaden drogos de lüneburgska trupperna tillbaka från Elbe till sina vanliga kvarter, och även danskarna lämnade sina mest framskjutna ställningar.[2]

---

[9] Vellingk t. B. Oxenstierna (?), odat. brev trol. 25 juli 1683 (*N 463 UUB*).

[1] Brehmer t. K.M. 10 aug. 1683 (*Germ.*). Multhoff, s. 34 f. Zuschlag, a. a., s. 59.

[2] K.M. t. Vellingk 7, 14 aug. 1683 (*Germ.*). Vellingk t. K.M. 8, 17, 24 aug.,

Underhandlingarna om traktaten mellan Sverige och Lüneburg fortsattes, även efter det att de mest överhängande krigsmolnen gått förbi, ehuru utan större skyndsamhet från någondera sidan. Om huvudtraktaten rådde inga meningsskiljaktigheter, ej heller om Alte Verder eller titulaturfrågan; svårigheten var att ena sig om en separatartikel, som kunde ge Lüneburg en viss trygghet och vissa fördelar i stället för den avslagna begäran om överskeppning av 10,000 man. I Stockholm fruktade man, att hertigarnas avsikt var att under fredstid erhålla betalning för en del av manskapet men sedan vid krigstillfälle avfalla under förevändning, att den svenska transporten dröjt alltför länge. Sedan den lüneburgska »deduktionen» kommit till Sverige, ställde sig Karl XI emellertid icke helt avvisande till förslaget att redan i fredstid övertaga en del av hertighusets militärbörda. I slutet av augusti gav han Vellingk tillåtelse att förhandla om inkvartering av »några tusen» man i Bremen. Den 4 oktober lämnade sändebudet till Bernstorff ett projekt till separatartikel i underhållsfrågan. Enligt detta, som var ganska tillmötesgående i jämförelse med den kungliga ordern, skulle 4,000 man få ligga »på husmanskost», tills antingen en svensk transport skett eller all fara i nedersachsiska kretsen vore över.[3]

Svaret dröjde länge trots löfte, att det snart skulle följa. Att inkvartera manskap voro hertigarna ej längre så böjda för, vilket Vellingk ansåg bero på att det alltför demonstrativt skulle visa samförståndet med Sverige. Först i slutet av november fick Vellingk utlåtandet om sitt förslag, och hertighuset förklarade sig då ej längre vilja diskutera inkvartering utan blott kontant betalning.[4]

På hösten 1683 stod man ännu långt ifrån någon allians, men

1, 8, 12, 14, 21, 28 sept. 1683 (*Germ.*). Cleen t. K.M. 22 aug., 5, 12, 19, 26 sept. 1683 (*Germ.*). *U.u.A.*, XIX s. 628 ff. Laursen, VIII s. 162 ff. Multhoff, s. 36 f.

[3] Rådet t. K.M. 15 aug. 1683 (*Skrivelser till Karl XI*). K.M. t. rådet 21 aug. 1683 (*Handl. rör. rådet*). K.M. t. Vellingk 7, 28 aug. 1683 (*Germ.*). Vellingk t. K.M. 12 okt. 1683 (*Germ.*). Vellingks projekt okt. 1683 (*Fotostatkopior Cal. Br. 24 Schweden 75 SAH*). Schnath, I s. 228 f.

[4] Vellingk t. K.M. 12, 31 okt., 30 nov. 1683 (*Germ.*). Schnath, I s. 229.

intressegemenskapen mellan de bägge makterna kändes dock så stark, att man i Sverige trots bristen på avtal ansåg sig kunna räkna på vänskapligt samarbete som en viktig politisk faktor.

13. Relationerna med Frankrike under krisen våren 1683.

Utgången av Bazins beskickning hade medfört stark kyla mellan Sverige och Frankrike. Förhållandet förbättrades dock betydligt snabbare, än man i Stockholm hade väntat, ty Ludvig XIV ansåg sig fortfarande ha många intressen gemensamma med Sverige, och i slutet av 1682 hotade trådarna till Köpenhamn och Berlin att brista.

Lillieroot fortsatte att följa samma metod som tidigare i sitt arbete. Han besökte flitigt utrikesministern och föreställde honom ständigt, vilken förlust det vore för Frankrike, om Danmark och Brandenburg tillätes erövra de svenska provinserna i Tyskland. De skulle därefter avfalla till den kejserliga sidan, och sedan Sverige mist sina infallsportar på kontinenten, vore Frankrike berövat stödet av svenska arméer, vilka tidigare varit och i framtiden kunde bliva till mycken nytta för den franska politiken. Croissy erkände detta och förklarade, att Frankrike ansträngde sig att avhålla sina bundsförvanter från anfall. Dock vore det givet, att man icke kunde utöva hur stark press som helst på de allierade till förmån för ett land, som motarbetade de franska fredsförslagen gentemot Tyska Riket. Om en svensk truppöverföring företoges, bleve den i varje fall angripen, vilket Frankrike »varken kan eller bör förhindra».[5]

Medan svenska kansliet redan i september 1682 sänt klagomål åt flera håll över Danmarks ingripande mot Holstein-Gottorp, gingo sådana till Paris först i december, sedan förbindelserna befunnits åter vara hjälpligt hoplappade. Man väntade visserligen naturligtvis inga kraftigare åtgärder från fransk sida på denna punkt men insåg dock, att Ludvig XIV långt ifrån

[5] Lillieroot t. K.M. 1, 8, 22 dec. 1682, 5 jan. 1683 (*Gall.*).

oreserverat gillade den danska exekutionen. Dessutom kunde en skenfäktning vara av nytta med hänsyn till hertigens missnöje över Sveriges passivitet. Vid jultiden påpekade Lillieroot enligt order de danska övergreppen för Croissy och erinrade om att Frankrike stode som garant av de härigenom kränkta nordiska fredsfördragen. Utrikesministern gav intet bestämt svar och förklarade vid ett senare tillfälle, att Frankrike vore skyldigt Danmark »därutinnan bifalla såsom en vän», men Lillieroot ansåg sig dock märka, att även i denna sak ett återhållande inflytande utövades på Danmark.[6]

Upprepade order från Stockholm befallde Lillieroot fortfara att uppvisa, att fransmännen ej hade anledning önska framgång åt de dansk-brandenburgska krigsplanerna. Envoyén skulle försäkra, att om en uppgörelse träffades i Regensburg mellan Frankrike och Tyska Riket, skulle Sverige med reservation för sina egna rättigheter ej motsätta sig den. En kopia av traktaten med kejsaren, givetvis utan de hemliga tilläggsartiklarna, sändes även till franska utrikesministeriet. Då Brandenburg visade tendenser att byta sida, förklarade man sig i Sverige t. o. m. fortfarande villig att förnya den gamla alliansen med Frankrike, och Lillieroot beordrades säga, om han funne lägligt tillfälle, att sändandet av en ny fransk representant skulle hälsas med glädje i Stockholm. Detta finge dock ej framföras på så sätt, att det verkade, som om Karl XI ville bryta med sina nuvarande bundsförvanter.[7]

I början av februari 1683 inrapporterade envoyén, att Frankrike åter visade större angelägenhet om Danmarks och Brandenburgs vänskap, och något senare märkte han, att nya traktatunderhandlingar voro inledda.[8] Då i mitten av mars en kurir kom från Köpenhamn med det av Martangis undertecknade fördraget, förmodade Lillieroot mycket riktigt, att dess viktigaste bestämmelser gällde höjda subsidier och hindrandet av en svensk transport över Östersjön. Lillieroot tvivlade ej på att Ludvig XIV fortfarande helst såge en fredlig lösning

[6] K.M. t. Lillieroot 2 dec. 1682 (*Gall.*). Lillieroot t. K.M. 29 dec. 1682, 9 febr. 1683 (*Gall.*).

[7] K.M. t. Lillieroot 23 dec. 1682, 6, 20 jan., 3 febr. 1683 (*Gall.*).

[8] Lillieroot t. K.M. 9, 23 febr., 2, 9 mars 1683 (*Gall.*).

av den stora europeiska konflikten, och han trodde, att Danmark och Brandenburg trots det nya avtalet knappast skulle våga anfalla Sverige. Han tillät sig även att angiva riktlinjerna för den enligt hans åsikt lämpligaste metoden att bevara freden. I Paris borde en bestämd försäkran avgivas, att svenskarna icke skulle företaga någon trupptransport, såvida de icke kände sig omedelbart hotade av anfall. Samtidigt borde militära förberedelser göras, förbund slutas med Lüneburg och en holländsk flottexpedition utverkas. Om Sverige med egna krafter sökte överföra trupper, skulle krig utan tvivel bli resultatet. Skedde det med holländsk hjälp, vore det svårare att profetera om följderna.[9]

Lillieroots råd skulle ha gjort Croissy belåten, om han sett dem. Han hade bringat envoyén att förstora faran för krig vid en överskeppning och tro, att Frankrike givit sina bundsförvanter fria händer i ett sådant fall. I själva verket var transporten icke »casus fœderis» annat än i den ej ratificerade traktaten med Danmark. Men det låg naturligtvis i Frankrikes intresse att försöka skrämma svenskarna ifrån allt som kunde sätta freden i fara.

I slutet av mars gjorde utrikesminstern en oväntad förfrågan hos Lillieroot, huruvida Sverige med hänsyn till det turkiska anfallet nu ville förena sig med Frankrike, Danmark och Brandenburg till den europeiska fredens befordrande — underförstått genom att arbeta för de franska förslagen i Regensburg. Envoyén svarade, att han ej kunde inse, hur man skulle kunna förena så olika intressen i ett förbund, men avhöll sig från att helt förkasta förslaget.[1]

I Stockholm fann man Croissys sondering egendomlig och misstänkte, att avsikten vore att åstadkomma söndring mellan Sverige och dess bundsförvanter. Lillieroot beordrades att hålla saken öppen och försöka komma underfund med Ludvig XIV:s planer. För att ej riskera ett obehagligt avslöjande från kejserliga och holländska sändebudens sida, vilket vore särskilt farligt nu, då Sverige gjorde svårigheter i underhand-

[9] Lillieroot t. K.M. 16 mars 1683 (*Gall.*).
[1] Lillieroot t. K.M. 30 mars 1683 (*Gall.*).

lingarna om specialkonventionen, skulle han hålla dem underkunniga om vad som förekom mellan honom och den franske utrikesministern.[2]

F. ö. fortsatte Lillieroot arbetet att förmå Frankrike att kyla av sina bundsförvanters stridslust. Han ansåg, att Ludvig XIV ej saknade viljan härtill, och var övertygad om att den franska diplomatien skulle lyckas hålla tillbaka Danmark och Brandenburg, om blott Sverige bistode den genom att föra en fredlig politik och framför allt icke överföra en armé till Tyskland. Lillieroot märkte också, att Brandenburg visade långt mindre krigsiver än Danmark, sedan den polsk-kejserliga alliansen blivit sluten.[3]

I Sverige torde depescherna från Paris ha gjort betydlig verkan, då det gällde att taga ställning i transportfrågan. Däremot hade man svårt att dela Lillieroots optimism i fråga om fredens bevarande, då rapporter av helt annat slag inlöpte från Köpenhamn och de tyska hoven.

Ankomsten av Rébenacs kurir med den nya fransk-brandenburgska traktaten samt koncerten av den 20 april, vilka orsakade mycket bekymmer hos de franska statsmännen, föranledde Croissy att återkomma till sitt tal om en fyrmaktsallians mellan Frankrike, Sverige, Danmark och Brandenburg. Han gjorde det dock ej i form av ett verkligt förslag, och Lillieroot nöjde sig med att svara, att man i Sverige hade en stark önskan att stå i vänskapligt förhållande till Frankrike men icke vågade företaga någonting, som kunde sätta förbindelserna med kejsaren och Holland i fara.[4] Härefter återkom man ej mera till inviten från fransk sida. Den hade sannolikt varit mera allvarligt menad, än man i Sverige föreställde sig. Fransmännen torde visserligen icke ha hoppats på en kvadrupelallians men ha velat bana vägen för ett förbund med både Sverige och Danmark, vilket vore den bästa utvägen, om Brandenburg helt avfölle. Först i juni kom Lillieroot på det klara med att fördragen av den 20 april ej skulle vinna Ludvig XIV:s anslut-

[2] K.M. t. Lillieroot 21 april 1683 (*Gall.*).

[3] Lillieroot t. K.M. 2, 6, 9, 13, 20, 27 april, 4 maj 1683 (*Gall.*).

[4] Lillieroot t. K.M. 11, 18 maj 1683 (*Gall.*).

ning, men han var redan dessförinnan övertygad om att icke heller dessa avtal skulle medföra någon ändring i Frankrikes dittillsvarande ansträngningar att hindra ett nordiskt krig.[5]

14. Sverige och Brandenburg sommaren 1682 till sommaren 1683.

Om också i mindre grad än Frankrike utövade även Brandenburg tidvis ett återhållande inflytande på Danmark med dess starka begär att utnyttja konjunkturerna till framstötar i olika riktningar. Det låg därför i Sveriges intresse att bevara kontakten med Berlinhovet, och en förevändning hade man i underhandlingarna om vissa ekonomiska frågor mellan regeringarna i svenska Vorpommern och brandenburgska Hinterpommern. Enligt den överenskommelse, Wolfradt träffat i Berlin på försommaren 1682[6], skulle konferenser äga rum i september.

Då tiden för dessa närmade sig, hade det överhängande hotet mot de svenska provinserna upphört, och i Stockholm fann man då onödigt att för ögonblicket inleda förhandlingar med Brandenburg, vilka med hänsyn till denna makts gynnsammare ställning icke kunde annat än sluta på ett för Sverige oförmånligt sätt. Wolfradt beordrades därför att begagna sig av pestfaran i Brandenburg för att föreslå ett uppskov med sammankomsten.[7]

Då den brandenburgske envoyén Christoph von Brandt något senare besökte Stockholm, påyrkade han emellertid, att de avtalade underhandlingarna skulle taga sin början, och i mitten av oktober utsågos de svenska kommissarierna, vilka blevo vicepresidenten vid tribunalet i Wismar *Joachim Rutger von Owstin* samt pommerska rådet och arkivarien *Henrik Ernst Ehrenfels*. Ett par veckor senare avsändes en instruktion om de olika tvistefrågorna. Mellan Stettin och den brandenburgska staden Stargard fanns en tvist med medeltida anor om stapel-

[5] Lillieroot t. K.M. 18, 25 maj, 1, 6, 8 juni 1683 (*Gall.*).

[6] Se ovan s. 131.

[7] K.M. t. Wolfradt 16 aug., 2 sept. 1682 (*RR*).

stadsrättigheterna i nejden. Med anledning härav hade kurfursten utfärdat förbud för stettinarna att besöka årsmarknader i Brandenburg, vilket man från svensk sida önskade upphävt. Vidare hade svenskarna vissa klagomål mot postlinjen Hamburg—Danzig. Denna hade tidigare gått över Stettin men var sedan kriget dragen utanför svenskt territorium, och förseglade postsäckar till och från Stettin mottogos ej längre till befordran. Övriga och vida talrikare tvistepunkter väntades bli framdragna av brandenburgarna.[8]

Wolfradt sände meddelande till Berlin, att man på svensk sida vore beredd att börja underhandlingarna, men nu var det kurfursten, som av okänd anledning önskade uppskov. Wolfradt fick vänta på svar ända till december, då Meinders påpekade för honom, att den tidigare överenskomna konferensorten Gollnow vore olämplig, enär den nyligen blivit härjad av en svår eldsvåda. I Stockholm hade man intet emot dröjsmålet. Owstin fick order om att godtaga vilken annan ort som helst, som brandenburgarna föresloge, men han befalldes att icke påskynda överenskommelsen därom utan begagna sig av den andra partens långsamhet. Ehrenfels avled, och i stället sattes vid Owstins sida assessor *Fredrik Wilhelm Horn*, men ännu på sommaren 1683 hade från Berlin intet besked anlänt om vilken ort man önskade för de beramade konferenserna.[9]

Då Owstin och Horn aldrig syntes komma till några underhandlingar, och då faran för ett dansk-brandenburgskt anfall numera åter ansågs ytterligt överhängande, befanns nödvändigt att sända någon till Brandenburg för att dels tjänstgöra som kunskapare och dels om möjligt söka hindra krigsutbrottet. Tidigare hade man tvekat att avfärda ett sändebud till Berlin utan någon invit och utan särskild förevändning, men läget var nu så allvarligt, att sådana betänkligheter måste lämnas

---

[8] K.M. t. Owstin 11, 27 okt. 1682 (*RR*). K.M. t. Ehrenfels 11 okt. 1682 (*RR*). K.M. t. Wolfradt 21 okt. 1682 (*RR*). Instr. f. Owstin och Ehrenfels 25 okt. 1682 (*RR*). RACHEL, Die Handels-, Zoll- und Akzisepolitik Brandenburg-Preussens bis 1713, I s. 344 f., 350 f. WEHRMANN, Gesch. von Pommern, II s. 190 f.

[9] K.M. t. Wolfradt 19 dec. 1682 (*RR*). K.M. t. Owstin 6 jan., 10 febr., 28 mars, 13 juni 1683 (*RR*). K.M. t. F. W. Horn 28 mars 1683 (*RR*).

å sido. Desutom hade ju Brandt förra året varit avfärdad till Sverige. Den 26 maj utfärdades instruktion för bremiska regeringsrådet Grafenthal, vilken hade att omedelbart och skyndsamt såsom envoyé avresa till Berlin. Ändamålet med beskickningen var att försöka hindra eller åtminstone uppskjuta det befarade kriget. Sändebudet skulle uppvisa för de brandenburgska statsmännen, att de överskattade bundsförvanten Frankrikes makt i Tyskland. Kejsaren kunde lätt sluta fred med Turkiet och i stället vända sig mot fransmännen, vilket helt skulle omkasta läget. Den svenska armé, som hölle på att förläggas i Lifland, vore icke avsedd till angrepp mot Brandenburg utan till att vid behov utgå som hjälptrupper mot turkarna. I stället önskade man i Sverige gärna avsluta en defensivallians med Brandenburg. Vad man särskilt genom sändebudet ville få kunskap om var, hur förhållandet mellan Frankrike, Danmark och Brandenburg vore beskaffat och om det vore avtalat, att franska trupper skulle rycka in i Riket. Underhandlingarna om de pommerska frågorna borde Grafenthal däremot icke befatta sig med utan hänvisa till Owstin och Horn, om man önskade diskutera dem.[1]

Sändebudet, som befann sig i Stockholm, gav sig snart i väg. Resan blev äventyrlig. En fregatt förde Grafenthal från Kalmar men måste lägga till vid Bornholm på grund av oväder. Envoyén fortsatte med en jakt under svensk flagg, och den blev hejdad av danska örlogsfartyg, vilka samtidigt läto skepp av andra nationaliteter passera. Jakten fick emellertid snart fortsätta, och i mitten av juli anlände Grafenthal till Berlin.[2] Nu var den diplomatiska situationen icke längre kritisk. Kyla hade åter inträtt i förhållandet mellan kurfursten och Ludvig XIV, sedan den senare tagit avstånd från de till krig mot Sverige syftande överenskommelserna av den 20 april. Då turkarna i början av juli nådde fram till Wien, sände kejsaren enträgna böner om hjälp till Brandenburg. Trots Rébenacs motstånd gjorde kurfursten förberedelser till utrustandet av

[1] Kreditiv f. Grafenthal 25 maj 1683 (*RR*). Instr. f. Grafenthal 26 maj 1683 (*RR*). Sammandrag av dessa akter i *U.u.A.*, XXII s. 431 not 4 resp. *U.u.A.*, XXIII: 2 s. 1020.

[2] Grafenthal t. K.M. 9 juli 1683 (*Brand.*).

12,000 man och avrådde därför Danmark från alla krigiska åtgärder, och den kejserligt sinnade fursten *Johan Georg av Anhalt-Dessau* avgick som brandenburgsk underhandlare till Leopold I.[3]

I själva verket kom kejsarens strid med turkarna dock att utkämpas utan brandenburgska hjälptrupper, ty enighet blev aldrig nådd om de subsidier och andra förmåner, vilka kurfursten satte som villkor för sin hjälp.[4] Om Brandenburg således ej gjorde någon aktiv insats i kampen mot kristenhetens gemensamma fiende, var det ur svensk synpunkt av större vikt, att kurfursten dock under sommaren 1683 avhöll sig från att begagna det gynnsamma tillfället till anfall mot Sverige och Lüneburg och även hindrade Danmark från att börja krig.

15. Fransk flotta till Öresund. Oro i Sverige.

Danmark höll oreserverat fast vid det franska förbundet, då Brandenburg av missnöje med det bristande stödet mot Sverige i juni 1683 började lossa på banden. Det stod emellertid klart för de franska statsmännen, att de icke i längden kunde vara förvissade om Danmarks vänskap, då de samtidigt på allt sätt sökte strypa dess utrikespolitiska aktivitet.

I mitten av juni anlände en ny fransk ambassadör, *Villars*, till Köpenhamn för att avlösa Martangis, vilken var utsatt för Ludvig XIV:s misshag, allt sedan han i februaritraktaten lovat Danmark krigssubsidier från den 1 juni n.st. Villars skulle enligt sin instruktion av den 6 maj n.st. bestämt avråda danskarna från anfall på Sverige, vilket vore mot Frankrikes intresse, ty sedan Danmark och Brandenburg hade erövrat de svenska provinserna, kunde det befaras, att de skulle närma sig kejsaren för att erhålla investitur över områdena. — Detta var samma synpunkt, som Lillieroot ständigt framfört vid samtalen med Croissy. — Att svenskarna icke ämnade försöka överföra trupper till Tyskland vore Ludvig XIV alldeles övertygad om, och han försökte på allt sätt avhålla Generalstaterna

[3] Grafenthal t. K.M. 16, 22 juli 1683 (*Brand.*). Fehling, s. 240 ff. Pagès, s. 507 ff. Philippson, III s. 332 ff. Waddington, II s. 506 ff.

[4] G. Oxenstierna t. K.M. 27 juni, 4 juli, 1, 15, 31 aug. 1683 n.st. (*Cæs.*).

från att sända en flotta till Sverige. Att stödja Danmark med en fransk eskader, såsom danskarna begärde, vore ogörligt eller kunde i varje fall ej ske förrän sent på eftersommaren. I stället för mot Sverige borde Christian V rikta sin krigsiver mot Lüneburg, ty det vore utan tvivel hopplöst att söka nå en fredlig uppgörelse med hertighuset, som hade fasta förbund med kejsaren, Sverige och Holland.

Lillieroot hade i Paris visat intresse för en fyrmaktsallians Frankrike-Sverige-Danmark-Brandenburg. Villars borde undersöka möjligheten av förnyad vänskap mellan Sverige och Danmark. Åt det senare kunde då anvisas Hamburg som ersättning för förhoppningarna om svenska Bremen. — Denna intressanta passus i instruktionen bör sättas i samband med Croissys inviter till Lillieroot i mars och maj[5] och tyder på att Ludvig XIV ansåg det nödvändigt att förstärka sitt allianssystem med ännu en medlem eller kanske ännu mera på att han misstrodde Brandenburg och planerade att ersätta det med Sverige. Hela denna plan kom dock aldrig att spela någon roll i den praktiska politiken.

Vad beträffar den senaste fransk-danska traktaten förklarade sig Ludvig hellre vilja ratificera den än att genom uppskov ge danskarna anledning till klagomål eller misstankar. Dock borde ambassadören om möjligt innehålla det ratifikationsinstrument, han var utrustad med.[6]

Villars intog i Köpenhamn en fastare hållning, än vad Martangis hade gjort, och Ludvig XIV ökade sin kyla. Att kurfursten av Brandenburg nu drog sig tillbaka blev härvid en god förevändning för Villars. Fastän denne länge försökte låta danskarna bevara hoppet, började man i Danmark inse, att Ludvig XIV aldrig skulle ratificera den senaste traktaten. I slutet av juli erkände Croissy äntligen för danske envoyén Meyercrone, att så icke skulle ske.[7]

I Frankrike vågade man ej blunda för att det danska miss-

[5] Se ovan s. 235 f.

[6] Instr. f. Villars 6 maj 1683 n.st. (*Recueil des instructions XIII Danemark*, s. 43 ff.). Laursen, VIII s. 57 ff.

[7] Ludvig XIV t. Villars 22, 29 juli, 5 aug. 1683 n.st. (*Pk*). Laursen, VIII s. 59 f.

nöjet häröver kunde bli farligt. Då man icke ville stödja Christian V:s krigiska planer, valde man att tillfredsställa ett annat av hans önskemål. Danskarna hade hela året energiskt påyrkat en flotteskader från Frankrike, dels av fruktan för att holländarna skulle lyssna till de lika trägna svenska bönerna och skicka en flotta att möjliggöra ett anfall på Själland eller en överskeppning till Tyskland och dels i förhoppning att de franska skeppen skulle medverka till att förstöra Karlskrona och Sveriges flotta. Då det tilltänkta angreppet mot de svenska provinserna hade gått om intet, därför att Ludvig XIV fruktade, att därigenom skulle framkallas ett allmänt krig i Tyskland, och kampen mot Lüneburg strandat på Brandenburgs motstånd, återstod för Christian V endast hoppet att vinna Frankrike för en expedition mot det egentliga Sverige, dit garantitraktatens skydd icke sträckte sig. De danska rustningarna till lands avstannade, men flottan gjordes fullt färdig.[8]

Sedan man på fransk sida länge dragit ut på underhandlingarna om flottsändningen, meddelade plötsligt Croissy för Meyercrone, att en eskader den 8 juni[9] hade avseglat till Köpenhamn. Den 18 juni anlände 14 örlogsskepp samt några »brännare» och hjälpfartyg till Helsingör och fortsatte senare till Köpenhamn. Samma dag som fartygen kommo till Helsingör, avslöt Villars en överenskommelse om de danska och franska flottornas förening. Ambassadören saknade dock order att avtala någon gemensam expedition mot Sverige, och det korta dokumentet kom därför endast att innehålla bestämmelser om kommando och saluteringsskyldighet.[1]

Ej heller eskaderns befälhavare hade sådana instruktioner, som man i Köpenhamn hade hoppats på. Ludvig XIV:s avsikt med flottsändingen var i enlighet med hela hans nuvarande politik uteslutande att säkerställa freden. Han lät förmå sig

[8] Coyet t. K.M. 14, 28 juni, 3, 5, 26 juli 1683 (*Dan.*). Laursen, VIII s. 118 ff.

[9] Laursen (VIII s. 121) uppgiver den 18 juni, vilket måste bero på förväxling av gamla och nya stilen.

[1] Barchman t. K.M. 19 juni 1683 (*Dan.*). Överenskommelsen tryckt i *Danmark-Norges Traktater*, VIII, s. 123. Laursen, VIII s. 121 ff. Munthe, Sjömaktens inflytande på Sveriges hist., II s. 732 f. — Laursen sätter ankomsten till Öresund till den 26 juni och Munthe till juli månad.

till den kostsamma expeditionen för att visa, att den franska alliansen verkligen gav Danmark skydd, och för att överskyla de många besvikelser, den berett danskarna. Dessutom var det troligt, att eskaderns närvaro skulle hindra Sverige och Holland från eventuella planer att verkställa en transport, som kunde komma krigslågan att flamma upp i Tyska Riket. Endast om trupper verkligen överfördes, finge den franska eskadern gå till strid.[2] Ludvig XIV:s fredliga och Christian V:s krigiska avsikter mot Sverige bröto sig åter mot varandra.

I Stockholm kunde man icke veta detta, och de franska fartygens ankomst väckte därför stor oro, särskilt med tanke på Karlskrona och den svenska örlogsflottan, som låg där i skydd av de ännu ej färdigbyggda befästningarna.[3] Lillieroot hade emellertid fortsatt att ge uttryck åt sin åsikt, att det skulle lyckas Frankrike att hindra sina allierade från att anfalla Sverige. I början av juni kunde envoyén inberätta, att en fransk eskader utrustades, vilken, enligt vad ryktet förmälde, skulle gå till Danmark, men han fann detta antagande osannolikt. Senare hörde han samma uppgift från England men vägrade fortfarande att sätta tro till den. Först långt fram i juli visste Lillieroot, att eskadern verkligen avseglat till Öresund.[4]

I Frankrike hade man iakttagit den största hemlighetsfullhet beträffande flottan för att icke föranleda Generalstaterna till ökade sjömilitära rustningar. Svenske envoyéns misstag, som blev en följd härav, torde ha bidragit att minska den tilltro, man i Stockholm vågade hysa till hans lugnande meddelanden om syftet med expeditionen. Lillieroot rapporterade nämligen, att han från initierat håll förnummit, att Ludvig XIV fortfarande vore emot ett danskt fredsbrott och blott låtit eskadern avgå för att uppfylla danskarnas önskan och för att avhålla holländska flottan från att segla till Öresund. Croissy försäkrade Lillieroot, att de franska fartygen ej hade order om något anfall, och Villars yttrade detsamma till Coyet.[5]

---

[2] Lillieroot t. K.M. 13, 20 juli 1683 (*Gall.*). Munthe, a. a., II s. 736.

[3] *RPU* 9 (Wg), 16, 20 (Åm) juli 1683.

[4] Lillieroot t. K.M. 18, 25 maj, 1, 6, 15, 22, 29 juni, 13 juli 1683 (*Gall.*).

[5] Lillieroot t. K.M. 13, 20, 23, 27 juli, 3 aug. 1683 (*Gall.*). Coyet t. K.M. 24 juni 1683 (*Dan.*).

Den svenske envoyén i Köpenhamn observerade emellertid intensiva arbeten på danska flottan och fyllde sina depescher med rykten om företag mot svenska hamnar eller mot den holländska handelssjöfarten i Östersjön. Han fann även, att man utrustade »brännare», vilket tydde på avsikt att förstöra örlogsfartygen i Karlskrona, och ansåg, att danskarna, sedan detta skett, mot hösten skulle angripa de tyska provinserna. Krigsivern var åter mycket stark i Danmark, och man talade öppet om att återerövra Skåne.[6]

Man vågade därför i Sverige ej sätta tro till Lillieroots försäkringar, att kriget icke kommit närmare genom den franska eskaderns oväntade uppdykande. Överhuvud var man under dessa år av bristande kontakt med Frankrike missledd i fråga om syftningen av dess politik. Man var för van att i Ludvig XIV se den ständige fredstöraren för att kunna till fullo inse, att hans politik f. n. gick ut på att utan strid någonstädes i Europa tvinga Riket och Spanien till ett stillestånd, som lämnade Frankrike i besittning av reunionerna. Karl XI och Bengt Oxenstierna hade bägge en ingrodd misstro mot Frankrike, och de fransksinnade svenskarna *ville* knappast tro, att Sverige kunde draga fördel av den franska politiken utan att ett förbund existerade. Misstaget var så mycket mera förklarligt, som det delades av danskarna, vilka länge trodde, att ett anfall på Karlskrona och Skåne verkligen skulle komma till stånd.

Tidigare hade endast de tyska provinserna ansetts hotade, men nu väntade man angrepp på moderlandet. De småländska och skånska regementena fingo uppbrottsorder för att kunna möta en invasion, vårdkasar iordningställdes längs de sydliga kusterna och även i Stockholms skärgård beredde man sig att taga emot de fientliga flottorna. Åter spredo sig rykten från Stockholm om att en utrikespolitisk omorientering skulle ske, att Bengt Oxenstierna skulle störtas och att den de la Gardieska fraktionen vunnit ökat inflytande i rådet.[7]

---

[6] Coyet t. K.M. 14, 28 juni, 3, 5, 8, 12, 15, 19, 22, 26, 29 juli 1683 (*Dan.*).

[7] K.M. t. Ascheberg 1, 4 juli 1683 (*RR*). Stockfleth t. Christian V 11 juli 1683 (Fryxell, Handlingar rörande Sverges hist., II s. 220). Carlson, IV s. 120 ff.

Detta senare var dock f. n. mindre sysselsatt med diplomatiska än med militära överläggningar, vilka särskilt rörde möjligheten att försvara Karlskrona och flottan. Hans Wachtmeister ansåg, att fartygen låge säkra i den nyanlagda örlogshamnen, men konungen och rådet tvekade. Karl XI for själv på inspektion, och resultatet av hans resa var, att flottan i slutet av juli lämnade Karlskrona och drog sig tillbaka till det bättre skyddade Kalmar. Detta skedde utan hänsynstagande till andra än rent militära skäl; mot beslutet om förflyttningen hade i stället anförts, att den skulle göra ett dåligt intryck på fienderna såsom en flykt samt minska möjligheten av en förening med Hollands flotta. Till holländske residenten Rumpf lämnades genast meddelande om att fartygen seglat till Kalmar, vilket motiverades dels med att de där låge säkrare och dels med att de på den orten ej så lätt kunde bli instängda av fienden och hindrade att löpa ut och förena sig med den republikens flotta, som man hoppades snart skulle komma till Sveriges skydd.[8] Om man varit bättre informerad om Frankrikes syften, hade man insett, att reträtten från Karlskrona till Kalmar där skulle göra ett enbart fördelaktigt intryck såsom bevis på att Sverige saknade aggressiva avsikter. Efter denna förflyttning hade Sverige ännu mindre än förut någonting att frukta av den franska Östersjöeskadern. Ej heller holländarna hade någonting emot ett fredligt steg från svensk sida.

16. Sverige begär hjälp av Holland.

De franska skeppens ankomst föranledde ökade ansträngningar från Sveriges sida att förmå Generalstaterna till en flottsändning. Gyldenstolpe hade hela året fått upprepade order att begära en sådan, dels som skydd mot danska företag och dels för att man med dess hjälp skulle kunna företaga ett överlägset anfall mot Danmark eller åtminstone tvinga det till

[8] *RPU* 4, 9 juli (Wg), 20 juli, 1 aug. (Åm) 1683. K.M. t. rådet 26 juli 1683 (*Handl. rör. rådet*). K.M. t. B. Oxenstierna 26 juli 1683 (*Skrivelser till kanslipres.*). Carlson, IV s. 120. Munthe, a. a., II s. 733 ff.

en bindande fredlig förklaring.[9] Då Gyldenstolpe i maj meddelade prinsen av Oranien, att han äntligen från Stockholm erhållit det svenska ratifikationsinstrumentet över specialkonventionen, begagnade han enligt order tillfället att kraftigt påyrka ökad snabbhet i holländska flottans upptackling. Prinsen svarade ännu blott, att han hade säkra underrättelser, att inga krigsföretag vore att vänta från Danmarks sida, och att han låtit danskarna veta, att ett anfall mot Sverige även betydde krig med Holland. Redan före ratifikationsutväxlingen i slutet av månaden ökades emellertid takten i arbetet på republikens flotta. Trots danske envoyén *Burchards* försäkringar väckte nämligen de sjömilitära rustningar, som gjordes i Danmark, stor betänksamhet, och man fruktade övergrepp mot de talrika holländska handelsfartygen i Östersjön. I mitten av juni kunde Gyldenstolpe och Cantersteen inrapportera, att de 24 à 26 örlogsskepp, vilka man beslutat utrusta, nu vore i det närmaste segelklara.[1]

Coyets rapporter i slutet av maj och början på juni om att faran för det danska anfallet ej längre var överhängande minskade icke de svenska bönerna om skeppshjälp från Holland. Det var blott tanken bakom dem, som växlade från defensiv till offensiv. Hur fredligt försiktig Karl XI:s politik än var, lämnade den aldrig ur sikte nödvändigheten att restituera Holstein-Gottorp och återupprätta den svenska maktställningen i Nordtyskland. Konjunkturerna hade medfört, att saken måst ställas på framtiden, men under några korta ögonblick föreföll det i slutet av juni, som om det gynnsamma tillfället redan oväntat tidigt hade kommit. En holländsk eskader kunde väntas, och underrättelser gjorde troligt, att ett förbund mellan kejsaren och Brandenburg skulle bli undertecknat. Danmark, som ej hade lyckats ernå en uppgörelse med Lüneburg, skulle då stå ensamt i norra Europa. Under förutsättning att Sverige finge hjälp av den holländska sjömakten och lüne-

[9] K.M. t. Gyldenstolpe 13 jan., 3, 10, 17, 24 febr., 3, 24 mars, 6, 14 april, 12, 26 maj 1683 (*Holl.*). Gyldenstolpe t. K.M. 27 febr., 6, 13 mars, 3, 24 april 1683 (*Holl.*). Cantersteen t. K.M. 13, 27 mars 1683 (*Holl.*).

[1] Gyldenstolpe t. K.M. 8, 22 maj, 19 juni 1683 (*Holl.*). Cantersteen t. K.M. 21, 29 maj, 5, 12, 16 juni 1683 (*Holl.*). Burchard t. Christian V 11, 26 maj 1683 (*Pk*). D'Avaux, I s. 301 ff.

burgarnas armé, borde det vara jämförelsevis lätt att göra ett slut på den danska faran.

Därför sändes den 30 juni åt olika håll order, vilka ovanligt nog voro präglade av krigsvilja. Såsom redan skildrats i samband med den lüneburgska underhandlingen, fick Vellingk befallning att diskutera gemensamma åtgärder mot Danmark. Till kejsaren skickades uppmaning att verkligen avsluta traktaten med Brandenburg och ej låta hindra sig av kurfurstens subsidiefordringar. Därefter borde garantitraktatens makter gemensamt fordra en kategorisk förklaring av danskarna om deras avsikter. Sedan Sverige blivit säkerställt gentemot grannstaten, kunde det bli en verkligt värdefull hjälpare för sina allierade. Ungefär detsamma framfördes genom Gyldenstolpe till Generalstaterna. De borde begagna schismen mellan Danmark och Brandenburg till att sända Sverige den utlovade hjälpflottan. Det betonades, att några erövringar från Danmark ej inginge i de svenska planerna: man ville blott genom dess oskadliggörande befria sig från det ständiga hotet därifrån, vilket förlamade den svenska utrikespolitiken.[2]

Det hela innebar i grunden ingen ändring av Sveriges kurs; det var blott konjunkturerna, som ett ögonblick föreföllo att ha ändrat sig. I själva verket voro emellertid de gynnsamma utsikterna blott ett sken. Brandenburg stannade kvar på Danmarks och Frankrikes sida, och kejsaren blev allt hårdare ansatt av turkarna. Dessutom var grunden för anfallet mot Danmark undanryckt, redan innan orderna av den 30 juni avgingo, genom att en fransk flotta hade kommit till Öresund.

Icke ens den goda viljan var hos de allierade för handen. När svenskarna med deras bistånd ville åstadkomma en överlägsen, preventiv aktion mot fienden, av samma slag som Danmark begärt av Frankrike mot Karlskrona och den svenska flottan, vann deras önskan lika litet som den danska något bifall. Såväl Generalstaterna som Ludvig XIV önskade en fredlig lösning av den europeiska konflikten, och då det var den starkaste parten i vartdera lägret, som var den återhållande, blev resultatet det, att krig undveks. Holländarna gjorde så-

[2] K.M. t. Vellingk 30 juni 1683 (*Germ.*). K.M. t. G. Oxenstierna 30 juni 1683 (*O.S.*). K.M. t. Gyldenstolpe 30 juni 1683 (*Holl.*).

lunda svårigheter under hela första hälften av året och uppsköto ständigt flottsändningen, som de fruktade skulle leda till en svensk truppöverskeppning till Tyskland och krigsutbrott där.

När underrättelse kommit till Stockholm om den danska eskaderns ankomst till Öresund och Sverige åter blivit trängt till ett defensivt läge, sändes nya, kraftiga order till Gyldenstolpe att begära hjälp. Det framhölls, att maktförhållandena i norra Europa blivit förskjutna genom den franska expeditionen, så att man måste frukta, att Lüneburg och andra tyska stånd (Holstein-Gottorp!), vilka hållit fast vid Sverige endast i förhoppning om att en holländsk flotta skulle komma, nu »till andre resolutioner sig vända torde», om republiken förbleve passiv.[3]

För att ge ökat eftertryck häråt lät Karl XI ånyo avfärda Svanehielm till Haag med muntliga och skriftliga meddelanden till Gyldenstolpe. Enligt sekreterarens instruktion av den 7 juli skulle han jämte envoyén underrätta de holländska myndigheterna om att över 20 stora franska krigsfartyg anlänt till Danmark och begära, att en holländsk flotta skyndsamt sändes till Sverige, enär den franska eskadern utan tvivel skulle söka dessförinnan utföra någon »important entreprise» mot svenska hamnar. Till chef för den holländska hjälpexpeditionen önskade man i Sverige helst den berömde amiral *Tromp*. Underhandlingar skulle inledas om överkommandot över de förenade svenska och holländska flottorna. En acceptabel lösning vore, att de bägge ländernas amiraler omväxlade i befälet en viss tid vardera. Holländarna hade länge dröjt med flottsändningen för att icke giva sig sken av offensiva planer. Gyldenstolpe och Svanehielm kunde framhålla, att denna risk ej längre existerade, sedan Frankrike förekommit dem med sin expedition. Republikens hjälpflotta borde vara så stark, att den kunde tvinga sig väg genom Sundet. Om fienderna sökte hindra detta, hade de därigenom uppenbart gjort sig till angripande part.

Att man nu åter i Sverige var övertygad om förestående krig framgår av en befallning till Svanehielm att föreslå hol-

---

[3] K.M. t. Gyldenstolpe 7 juli 1683 (*Holl.*).

ländarna att inrätta en postlinje till sjöss på Göteborg, enär de svenska postförbindelserna landvägen skulle bli avbrutna vid krigsutbrott. Dessutom borde han och Gyldenstolpe underhandla om förberedelser för kaparfartygs utrustande. Slutligen befullmäktigades sekreteraren att i Holland inköpa ett större parti krut och salpeter för svenska kronans räkning.[4]

Nyheten om att franska örlogsskepp inträffat i Öresund anlände omkring den 1 juli till Holland och väckte där lika stor överraskning som i Sverige. Rykten härom hade dessförinnan cirkulerat men ej blivit trodda. Händelsen föranledde ett beslut i provinsen Hollands stater och senare i Generalstaterna, att ytterligare 12 fartyg skulle utrustas. I början av augusti, då Svanehielm anlände till Haag, hade holländska flottan löpt ut, försedd med proviant för tre månader. Befälhavaren, amirallöjtnant *Willem Bastiaenz Schepers*, var av Generalstaterna beordrad att kryssa mellan Newcastle och Norges sydspets.[5]

Vilhelm av Oranien hade sannolikt önskat, att Schepers kunnat beordras att segla direkt till svensk hamn. Emellertid synes man icke ha väntat i republiken, att den franska flottexpeditionen skulle leda till krig, och Frankrikes och Danmarks representanter försäkrade, att intet angrepp mot Sverige åsyftades. Motståndet i Holland och särskilt i Amsterdam, som nu började komma i skarp konflikt med prinsen av Oranien, var under sådana förhållanden alltför starkt för att ståthållaren skulle kunna genomdriva en order till flottan att segla till Sverige. Först sedan fransmännen infallit i Flandern, ändrades den officiella holländska hållningen härvidlag.[6]

---

[4] Instr. f. Svanehielm 7 juli 1683 (*RR*). K.M. t. Svanehielm 10 juli 1683 (*RR*).

[5] Gyldenstolpe t. K.M. 19 juni, 3, 10, 24 juli, 7 aug. 1683 (*Holl.*). Cantersteen t. K.M. 12, 16 juni, 17, 24 juli 1683 (*Holl.*). Schepers t. G. Fagel 31 aug. 1683 n.st. (*Pk*). Secreete Resolutien van de Staten-Generaal 5, 10 aug. 1683 n.st. (*Pk*). D'Avaux, I s. 310 f., 317. de Jonge, Geschiedenis van het Nederlandsche Zeewesen, III s. 10 ff.

[6] Gyldenstolpe t. K.M. 31 juli 1683 (*Holl.*). — Befälhavaren själv var ej belåten med de passiva order, han fått från Generalstaterna. I ett brev till rådspensionären Fagel klagar han över den position, han blivit anvisad, och anser, att eskadern borde hålla sig närmare Sverige för att bättre kunna observera den dansk-franska flottans rörelser. Schepers t. G. Fagel 31 aug. 1683 n.st. (*Pk*).

17. Slaget vid Wien.

Länge hade förhållandet till Turkiet verkat hämmande på allt kejsarens ingripande i den europeiska politiken. I slutet av 1682 stod det redan klart, att ett turkiskt anfall var att vänta. I mars 1683 bröt sultanens här upp från Adrianopel och trängde med sin betydliga numerära övervikt fram emot nordväst, förstärkt med de ungerska upprorstrupperna.[7]

De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och kejsaren under sommaren 1683 erbjuda föga av intresse. De bägge förbundna sågo sig hotade var på sitt håll av stora faror, mot vilka något nämnvärt samarbete ej kunde komma i fråga. Enligt artikel 13 i 1682 års förbund kunde »casus fœderis» ej längre inträda för kejsaren, sedan han själv blivit utsatt för allvarligt angrepp. Sverige hade å sin sida ingen skyldighet att försvara Ungern. De svenska försöken i Haag att i samband med specialkonventionens undertecknande erhålla några subsidier fingo en motsvarighet i Wien. Karl XI begärde av kejsaren, att denne skulle underlätta Sveriges rustningar med penninghjälp och särskilt att han skulle förmå Spanien till samma sak. Önskemålet togs dock knappast ens på allvar.[8]

Då ett anfall från Danmark och Brandenburg på försommaren 1683 syntes överhängande, vände sig Karl XI ånyo till Wien med begäran om hjälp. Kejsaren borde låta Danmark och Brandenburg veta, att han skulle betrakta det som krigsanledning, om de hindrade överförandet av svenska trupper över Östersjön. Hos Generalstaterna borde kejsaren stödja de svenska kraven på utlovad flotthjälp. För att visa, att man i Sverige ej blott satte sin lit till bundsförvanterna utan också själv uträttade något, påpekades truppsammandragningen vid Düna. Denna krävde emellertid samarbete med Polen. Kejsaren, som stode i förbund med denna makt, ombads att söka få polackerna att deltaga i ett eventuellt krig med Brandenburg samt också låta kurfursten få kännedom om denna avsikt.

[7] Redlich, Gesch. Österreichs, VI s. 306 ff., 314 ff.

[8] K.M. t. G. Oxenstierna 17 mars 1683 (*O.S.*). G. Oxenstierna t. K.M. 25 april 1683 n.st. (*Cæs.*).

Slutligen borde kejsaren i Ryssland söka förtaga all misstro mot de svenska förberedelserna i Lifland. Dylika påpekanden upprepade Gabriel Oxenstierna träget hos de kejserliga ministrarna. Han sekunderades livligt av det lüneburgska sändebudet. Planer, som länge varit å bane om nya överläggningar mellan garantitraktatens stater för att åstadkomma en »defensionskoncert», funno i detta läge varmt stöd från svensk sida. Då det kom förslag från Holland om en liknande konferens där, instämde svenskarna också i detta. Planerna på koncerten stöddes av samtliga de allierades sändebud i Wien, men kejsaren, som synbarligen ej fann någon hjälp mot turkarna därigenom vara att vänta, förhalade saken och fick den småningom att rinna ut i sanden. Blott konferensen i Holland blev till verklighet men först senare och i en helt annan situation.[9] F. ö. var det blott löften av tvivelaktigt värde, som Sverige kunde inhösta hos kejsaren. Polske konungen, som behövde lugn vid västgränsen under faran från Turkiet, fann ej heller någon anledning att offra grannsämjan med Brandenburg för svenskarnas skull, trots att de kejserliga ministrarna åtminstone lovade Oxenstierna att utöva sådana påtryckningar i Polen.[1]

Den svenske residenten *Simon Dörffler* i samma land arbetade också under sommaren dels på att utverka genomtågsrätt för den lifländska armén och dels på att få Sverige upptaget i förbundet mellan Polen och kejsaren. Han fick ej framgång i någondera saken, trots att polackerna långt ifrån visade någon fientlig hållning mot Sverige. Deras inställning var snarare karakteriserad av likgiltighet.[2]

Då Berlinhovet på sommaren visade minskad intimitet med Paris och Köpenhamn, försökte Karl XI tillvarataga möjligheten, att Brandenburg skulle byta sida. Underhandlingar pågingo mellan Leopold I och Fredrik Vilhelm om ett förbund inför det turkiska hotet. Från svensk sida råddes kejsaren enträget att ej låta tillfället gå sig ur händerna utan betala det

---

[9] K.M. t. G. Oxenstierna 12, 19 maj, 30 juni 1683 (*O.S.*). G. Oxenstierna t. K.M. 2, 8, 16, 27 maj, 6, 13 juni 1683 n.st. (*Cæs.*). K.M. t. Gyldenstolpe 2 juni 1683 (*Holl.*). K.M. t. Snoilsky 24 febr. 1683 (*RR*).

[1] G. Oxenstierna t. K.M. 20, 27 juni 1683 n.st. (*Cæs.*).

[2] K.M. t. Dörffler 21 april, 9, 12, 19 maj, 16 juni, 31 aug. 1683 (*RR*).

pris, som kurfursten begärde.[3] Även i detta fall visade sig Sveriges inflytande på kejsarens politik vara begränsat.

I slutet av juni närmade sig det turkiska anfallet själva Wien. Kejsaren, hans ämbetsmän och de utländska diplomaterna lämnade huvudstaden och begåvo sig till Linz längre uppför Donau. Ett överdrivet rykte kom hovet att i full panik lämna också den staden och en tid irra omkring mellan olika orter. Småningom blev dock Linz den tillfälliga residensorten och förblev så under ett års tid. Förvirringen var oerhörd. Vägarna voro fulla av flyende, det talades om uppror och den aldrig handlingskraftiga kejserliga regeringen råkade i fullständig overksamhet. Turkarna nådde Wien, och en belägring tog sin början. I huvudstaden hade kvarlämnats *Rütger von Staremberg*, som till sitt förfogande hade 11,000 soldater samt ett antal civila vapenföra. Till all lycka visade Wiens försvarare mod och kraft, och utsmugglade rapporter berättade, att staden kunde reda sig någon tid. Det gällde nu, om undsättningen skulle komma, innan det blivit för sent.[4]

Det välunderrättade franska hovet torde i motsats till de flesta andra ha insett, att turkarnas styrka var överskattad, och ej ha trott, att kejsarstaden skulle falla.[5] Därför ville man snabbt och kraftigt utnyttja den tillfälliga försvagningen i kejsarens ställning, vilken även Sverige och hans övriga allierade hade stark känning av. Ett öppet angrepp mot Tyskland mitt under turkkriget var föga tilltalande med tanke på den allmänna opinionen. Däremot syntes tillfället lämpligt för ett avgörande på riksdagen i Regensburg. Sedan fredsförhandlingarna flyttats dit från Frankfurt, hade de fortskridit lika långsamt som förut. Nu i juli förklarade Ludvig XIV, att han med hänsyn till kristenhetens nödläge ville söka åstadkomma

---

[3] K.M. t. G. Oxenstierna 30 juni 1683 (*O.S.*).

[4] G. Oxenstierna t. K.M. 6, 14, 17, 21, 25, 27 juli 1683 n.st. (*Cæs.*). Jacobson, s. 288. Mailáth, Gesch. des östreichischen Kaiserstaates, IV s. 174 ff. Redlich, a. a., VI s. 316 ff.

[5] Koehler, Die orientalische Politik Ludwigs XIV·, s. 83 f. Lavisse, Hist. de France illustrée, VII: 2 s. 361. Platzhoff, Ludwig XIV·, das Kaisertum und die europäische Krisis von 1683, s. 408 f.

en snar lösning av tvisterna med Tyska Riket och Spanien. Därför sänktes de franska fordringarna från en definitiv fred till ett 30-årigt stillestånd med de tidigare begärda avträdelserna, vilket betraktades som lättare att antaga. Detta anbud förklarades gälla till den 31 augusti n.st.[6]

I riksdagen behärskades kurfurstekollegiet av Frankrike och furstekollegiet av kejsaren.[7] Det förra arbetade livligt för att förmå riksdagen att snarast acceptera de franska villkoren. Även när man tvekade att tala om det berättigade i dem, påpekade man alltid, att de i varje fall utgjorde det bästa resultat, man kunde nå, med hänsyn till faran från turkarna, oenigheten i Riket och Frankrikes makt. Trots en viss tveksamhet från Bayerns och Sachsens sida besvarade kurfurstekollegiet i början av augusti genom ett »conclusum» jakande »quæstio an ratione armistitii». Furstekollegiet kom långsammare efter till samma beslut — även ombudet för de svenska hertigdömena instämde — men ville fatta saken så, att riksdagen därmed till

---

[6] Fehling, s. 248. Immich, Gesch. des europäischen Staatensystems, s. 111 ff.

[7] Det blir här nödvändigt att nämna några ord om den tyska riksdagens organisation och arbetssätt. Det Heliga Romerska Riket av Tysk Nation styrdes av kejsaren och riksdagen. Den senare förklarade krig och beslöt om traktater i kejsarrikets namn. Den bestod av alla riksståndens ombud, vilka voro fördelade på tre *kollegier,* kurfurstarnas, furstarnas och de riksomedelbara städernas. Karl XI var representerad i furstekollegiet som hertig av Bremen, Verden, Vorpommern samt Zweibrücken, det senare trots det han ej kommit i besittning av själva landet. Han hade således fyra röster.

Riksdagen hade tidigare hållits på växlande orter, men den som sammanträtt i Regensburg 1663 hade blivit permanent. Sammanhållande myndighet var *riksdirektoriet,* som utövades av Rikets ärkekansler, kurfursten av Mainz. Denne stod vid här skildrade tid på Frankrikes sida. Från riksdirektoriet sändes ärendena ut till kollegierna. Resultatet av varje kollegiums omröstning redigerades som ett *conclusum,* i vilket även minoritetens mening blev uttryckt. Detta verkställdes av kollegiets direktorium, bland furstarna av representanten för ärkebiskopen av Salzburg. De bägge högre kollegierna jämförde sina conclusa vid *re et correlation.* Därigenom, eventuellt med hjälp av ny diskussion och nytt beslut i kollegierna, sammanjämkades vanligen kurfurstarnas och furstarnas mening. Sedan alla tre kollegierna enat sig om ett beslut, sattes det på papperet av riksdirektoriet under namn av *Reichsgutachten.* Detta fordrade sedan kejserligt bestyrkande, formulerat som ett *Commissions-Decret.* — Auerbach, Recueil des instructions XVIII Diète germanique, Introduction. Auerbach, La France et le saint empire romain germanique, s. li ff. Erdmannsdörffer, U.u.A., VI s. 139 ff.

fullo hade besvarat den franska propositionen. Detta var naturligtvis icke Ludvig XIV:s mening, och kurfurstarna föreslogo genast, att riksdagen också före månadens utgång skulle besluta om »quæstio quomodo» och »quæstio quamdiu», d. v. s. helt godtaga de franska villkoren och avsluta stilleståndstraktaten. Härtill kunde dock ej furstekollegiet förmås. Först den 31 augusti n.st. enade sig alla tre kollegierna, och det blev då ungefär som furstarna önskat: allt vad man beslutade var, att ett stillestånd med Frankrike skulle antagas; hela avgörandet av villkoren återstod. Ett »Reichsgutachten» uppsattes och sändes till kejsaren. Men icke ens på detta ganska betydelselösa beslut utfärdade han något tillfredsställande »Commissions-Decret». Till allmän överraskning hade sålunda kejsaren och Riket i realiteten förkastat Frankrikes ultimatum. Kurfurstekollegiet gjorde visserligen genast ansträngningar att få riksdagen att också avgöra »quæstio quomodo» och »quæstio quamdiu», men dessa vidare överläggningar förmådde motparten göra ofruktbara under nästan ett år.[8]

Kejsaren lyckades sålunda uppskjuta uppgörelsen med Frankrike. Hans politik gick ut på att vinna tid i väster för att hinna komma i ett bättre läge i öster. Under de segslitna riksdagsförhandlingarna fortskred Wiens belägring. I den kristna solidaritetens namn utsände kejsaren böner om hjälp åt alla håll. Gabriel Oxenstierna fick mottaga sådan begäran, och i Stockholm inlämnade Althann ett kejserligt brev i samma sak. För att öka eftertrycket ville han uppsöka Karl XI, som befann sig på resa i landet, men detta avstyrde Bengt Oxenstierna. I Sverige hade man ej större lust att lämna kejsaren bistånd, än vad denne förut visat gentemot Sverige. De båda makterna måste var för sig möta sina faror. För Bengt Oxenstierna var det lätt att motivera avslaget. Kejsaren fick veta, att avståndet vore långt och att Sverige självt måste hålla sig berett mot anfall från Frankrike och Danmark — Brandenburg räknades för tillfället ej som tänkbar fiende. Om danskarna sände hjälp-

[8] Snoilsky t. K.M. 22, 29 aug., 5 sept. 1683 (*Germ.*). *U.u.A.*, XIX s. 766, 770 ff., 839 ff. Auerbach, La France et le saint empire romain germanique, s. 224 ff.

trupper mot Turkiet, skulle svenskarna emellertid också se sig i stånd därtill.[9]

Althann, som haft svårt att uthärda det svenska klimatet, lämnade icke långt därefter Sverige. Bengt Oxenstierna begärde, att kejsaren snarast skulle sända en efterträdare, och Althann rådde kejsaren till detsamma. Vid avresan stannade sekreteraren *Lancier*.[1]

Från andra håll fick kejsaren mera hjälp. Nu visade sig värdet av hans traktater med Polen, Bayern och Sachsen. Dessa sände 20,000 resp. 10,000 och 11,000 man samt den frankiska kretsen och andra kretsar 11,000. Den kejserliga fältarmén beräknades till 20,000 man — alla dessa siffror enligt Gabriel Oxenstierna, som själv bevittnade arméernas uppmarsch. Under några sommarheta septemberdagar skedde nu det världshistoriska avgörandet. Turkarna hade försummat att besätta den lätt försvarade Wienerwald, och genom denna trängde de kristna fram. Under överbefäl av den polske konungen Johan Sobieski besegrade de förbundna den 2 september grundligt turkarna vid Kahlenberg nära Wien och undsatte staden. Fienden vek i vild flykt efter svåra förluster.[2]

Segern hälsades med den största glädje av kejsarens allierade, som väntade, att han nu snabbt skulle sluta fred med Porten och vända all sin kraft mot väster.[3] Så gick det dock ej. Icke ens Borgomaneros inflytande räckte att framkalla ett sådant beslut, och han motarbetades av påven Innocentius XI, som var gripen av korstågstanken. Det kejserliga hovet valde som vanligt en medelväg och beslutade att ännu en tid fortsätta

---

[9] G. Oxenstierna t. K.M. 21, 25, 27 juli 1683 n.st. (*Cæs.*). *RPU* 18 (Åm), 22 (Wg) aug. 1683. B. Oxenstierna t. K.M. 18 aug. 1683 (*Skrivelser till Karl XI*). Rådet t. K.M. 22 aug. 1683 (*Skrivelser till Karl XI*). K.M. t. B. Oxenstierna 24 aug. 1683 (*Skrivelser till kanslipres.*). K.M. t. rådet 26 aug. 1683 (*Handl. rör. rådet*). Althann t. Leopold I 7, 11, 28 aug. 1683 n.st. (*Pk*).

[1] B. Oxenstierna t. K.M. 18 aug. 1683 (*Skrivelser till Karl XI*). Althann t. Leopold I 28 aug., 1 sept. 1683 n.st. (*Pk*). Lancier t. Leopold I 30 okt. 1683 n.st. (Fryxell, Handlingar rörande Sverges hist., III s. 183).

[2] G. Oxenstierna t. K.M. 14, 18 sept. 1683 n.st. (*Cæs.*). Jacobson, s. 288. Mailáth, a. a., IV s. 186 ff. Redlich, a. a., VI s. 327 ff.

[3] T. ex. Hartmansdorff t. K.M. 18 sept. 1683 (*Germ.*).

det mera utsiktsrika kriget mot turkarna men ändå söka hålla läget i väster någorlunda flytande genom förhalningspolitik. Den senare delen av programmet var emellertid dömd att misslyckas, då det snart visade sig, att fälttåget mot turkarna blev långvarigare och mera kraftslukande än beräknat. Omedelbart efter slaget vid Wien utbröt nämligen oenighet mellan segrarna, vilket gjorde, att de slagna utsattes för alltför lam förföljelse och undkommo. Kurfursten av Sachsen hemsände i missnöje hela sin här genast efter den stora drabbningen, och delar av den polska vände också om. Välmenande svenska försök att utjämna motsättningarna ledde ej till resultat.[4]

Att turkkriget ledde till en pånyttfödelse av den kejserliga Habsburgska makten men nu som en helt annan, österuropeisk stat kom först långt senare att visa sig som den viktigaste följden av Wienslaget.

18. Holländsk flotta till Göteborg.

Så snart den av Frankrike uppställda tidsfristen i Regensburg hade utgått utan önskat svar, ryckte 35,000 franska soldater in i Flandern. För Holland inträdde härigenom skyldighet att sända Spanien en hjälpkår om 8,000 man, varigenom enligt rådande folkrättslig uppfattning krigstillstånd med Frankrike dock ej behövde uppkomma.[5]

För Sverige förelåg ingen sådan skyldighet, ty ratifikationerna av specialkonventionen i Haag hade aldrig utväxlats mellan Spanien och Sverige.[6] Spanjorerna hade nämligen motsatt sig det ömsesidiga biståndet till sjöss, och då de samtidigt ansett krigsrisken större för svenskarna än för dem själva, hade de uppskjutit saken, vilket man i Sverige stillatigande funnit sig i. Efter det franska infallet begärde spanske envoyén

[4] K.M. t. G. Oxenstierna 24 okt. 1683 (*O.S.*). G. Oxenstierna t. K.M. 25 sept., 2, 9 okt. 1683, 15 jan. 1684 n.st. (*Cæs.*). Immich, Papst Innocenz XI, s. 33 ff. Redlich, a. a., VI s. 336 f.

[5] Drossaers, s. 105 f. Immich, Gesch. des europäischen Staatensystems, s. 111 ff. Levae, La trêve à Ratisbonne, s. 138 ff.

[6] Se ovan s. 216.

utväxling men möttes av en bestämd vägran från Gyldenstolpe, vilken just hunnit få order härom.[7]

Medan Schepers' eskader kryssade i Nordsjön, skickade amiralen i väg en fregatt för att komma i kontakt med de svenska myndigheterna. Den anlände till Marstrand i mitten av september. Karl XI mönstrade vid den tiden trupper i Göteborgstrakten under återresa till huvudstaden från Karlskrona och Kalmar. Av ett samtidigt brev till Gyldenstolpe att döma förefaller det, som om konungen förespeglat amiralens utsände, att han vore beredd att låta överskeppa en truppstyrka.[8] Den innevarande situationen i Flandern kom även den anti-oraniska oppositionen att önska en svensk armé i Spanska Nederländerna eller åtminstone i Bremen, och i oktober fick äntligen Schepers order att anlöpa Göteborg, dit den holländska flottan anlände den 12 oktober, 29 fartyg stark enligt den trovärdigaste uppgiften.[9]

Underrättelsen härom väckte i Sverige stor glädje hos folket, som fruktat för den franska Östersjöeskadern. Hos den ansvariga ledningen mottogs den dock med blandade känslor.[1] Holländska flottans ankomst åstadkom på det hela taget ingen ändring i läget. Den franska eskadern hade den 2 oktober seglat hem, och därefter var något angrepp till sjöss ej längre att vänta detta år. Karl XI hade återvänt till Stockholm, och några förberedelser till trupptransport voro ej gjorda.[2]

[7] K.M. t. Gyldenstolpe 10 sept. 1683 (*Holl.*). Gyldenstolpe t. K.M. 25 sept. 1683 (*Holl.*).

[8] Enligt senare, officiella svenska uppgifter skulle Karl XI däremot ha meddelat, att den holländska sjöhjälpen ej längre behövdes. Fregatten skulle sedan icke ha återfunnit sin eskader, och då Schepers sålunda förblivit utan underrättelse, skulle han ha låtit hela sin flotta segla in till svensk hamn. — K.M. t. Vellingk 30 nov. 1683 (*Germ.*). K.M. t. Cleen 8 dec. 1683 (*RR*). Michon t. okänd adressat 9 okt. 1683 n.st. (*Pe*).

[9] K.M. t. Gyldenstolpe 21 sept. (*RR*), 24 okt. (*Holl.*) 1683. Schepers t. G. Fagel 25 okt. 1683 n.st. (*Kronijk van het Hist. Gezelschap te Utrecht 1849*, s. 66 ff.). Jfr även van Harens berättelse 4 juli 1684 (*B IV 2. 9. KB*).

[1] Stockfleth t. Christian V 24, 27 okt. 1683 (*Pk*). Michon t. Croissy 3 nov. 1683 n.st. (*Pe, Pk*).

[2] Coyet t. K.M. 4 okt. 1683 (*Dan.*). Carlson, IV s. 125. — Carlson uppger, att konungen vid underrättelsen om de holländska skeppens ankomst »satt till häst, sysselsatt med att mönstra sitt krigsfolk vid Göteborg». Detta är emellertid

Då det som väntat visade sig, att den holländske amiralen ej hade order om angrepp mot Danmark[3], blev hela den förut så efterlängtade flotthjälpen endast en källa till svårigheter för Sveriges diplomati. Att sända svenska hjälptrupper till Spanska Nederländernas försvar, vartill ingen traktatenlig förpliktelse förefanns, kunde givetvis icke på allvar diskuteras i Sverige. Mera skäl fanns, att med den holländska flottans bistånd överföra en armé till Bremen, men Karl XI fasthöll vid sitt beslut att ej blotta Sverige på trupper, så länge fara kunde hota från Danmark, och efter en kort tids väntan avseglade Schepers' eskader utan svenska trupper ombord eller i följe.

Detta väckte besvikelse på olika håll. Häftigast blev missstämningen hos hertigarna av Lüneburg och Holstein-Gottorp. Dessa hade varit övertygade om att få se en svensk armé i Tyskland, då Generalstaterna äntligen gjort allvar av sitt löfte att möjliggöra dess överförande. Den svenska diplomatien försvarade sig med den framskridna årstiden och kastade skulden på holländarna, som trots ständiga uppmaningar så länge dröjt att sända flottan. Också i Holland torde man snarast ha trott, att transporten skulle komma till stånd, även om flottsändningen till Göteborg lika väl kan ha berott på att man tydligt ville visa bundsförvanterna, att felet låge på Sveriges sida, om detta icke stödde den gemensamma saken. Kejsarens inställning till problemet framgår av en instruktion från ungefär denna tid för Berka, vilken utsågs att efterträda Althann i Stockholm. Sändebudet borde avråda från krig och truppöverföring till de tyska provinserna. Medan kejsaren förut hade önskat den senare, fann han den nu alltför riskabel för freden. I stället ville han, att svenskarna skulle sända 6,000 man till Spanska Nederländerna, så snart den holländska eskadern kommit. Verklig betydelse fick ej denna instruktion, ty Berka anlände till Stockholm först långt senare.[4]

---

fel, ty Karl XI hade den 28 september återkommit till Stockholm. B. Oxenstiernas almanacksant. 28 sept. 1683 (*I o. 14 KB*). Hildebrand, Karl XI:s almanacksanteckningar, s. 92.

[3] Fagel hade meddelat Gyldenstolpe ett utdrag av Schepers' order. Gyldenstolpe t. K.M. 18 sept. 1683 (*Holl.*).

[4] Vellingk t. K.M. 18, 31 okt., 6, 13, 21 nov. 1683 (*Germ.*). K.M. t. Vellingk

19. Sammanfattning.

Året 1683 var det mest händelserika under reunionskrisen. Då stod slaget vid Wien, och då kommo franska och holländska krigsflottor till svenska farvatten. Det var som en »mascarade..., at disse fremmede flaader, den ene effter den anden kommer oc gaar», skall Karl XI enligt danske envoyén ha yttrat.[5]

På hösten 1682 besatte danskarna Slesvig och Holstein och hade därmed åtminstone provisoriskt nått sitt främsta mål: den svenska ställningen i deras rygg var oskadliggjord. Man hyste emellertid inga illusioner om att svenskarna i längden ville finna sig häri. Från Bremen och Pommern kunde en motoffensiv utgå. Det var därför, danskarna med sådan nervositet forskade efter planer på en truppöverskeppning över Östersjön och sökte förmå Frankrike och Lüneburg att liksom Danmark och Brandenburg motsätta sig försöken. Sådana var man säker att slippa, först om Sverige bleve berövat sina tyska provinser. Det vore därvid av sekundär betydelse, om de i stället komme i Danmarks eller annan makts ägo.

För Sverige var ockupationen av Slesvig och Holstein ett hårt ehuru ej oväntat slag. Man hade sökt säkerställa sig däremot genom samarbete med Lüneburg och kejsaren, men detta hade bl. a. på grund av oron i Ungern ej varit tillräckligt. De besatta hertigdömenas frihet skattades i Sverige så högt, som om de vore en del av det svenska väldet, och man var fast besluten att kasta danskarna tillbaka så snart som möjligt. Revanschbegär kom således att behärska både Sveriges och Danmarks politik på samma gång.

---

27 okt., 30 nov. (*Germ.*) 1683. Cleen t. K.M. 7, 21 nov., 28 dec. 1683 (*Germ.*). K.M. t. Cleen 8 dec. 1683 (*RR*). Brehmer t. K.M. 12, 26 okt., 2 nov. 1683 (*Germ.*). Gyldenstolpe t. K.M. 25 sept. 1683 (*Holl.*). K.M. t. Gyldenstolpe 24 okt., 30 nov. 1683 (*Holl.*). Cantersteen t. K.M. 13 okt. 1683 (*Holl.*). Gyldenstolpe t. Lillieroot 1, 8 nov. 1683 (*Gyldenstolpes Registr. Holl.*). Burchard t. Christian V 1, 18 sept. 1683 (*Pk*). Cramprich t. Leopold I 16, 30 sept. 1683 n.st. (*Pk*). Instr. f. Berka 9 okt. 1683 n.st. (*Pk*).

[5] Stockfleth t. Christian V 27 okt. 1683 (*Pk*).

Kejsaren och Generalstaterna vägrade emellertid sitt stöd till svenska krigsåtgärder, ty de måste främst tänka på Turkiet resp. Frankrike. Här hade garantitraktaten visat sin otillräcklighet på en viktig punkt. Endast Lüneburg, som kände sig starkt hotat genom den danska frammarschen, drev en krigisk politik, begärde liksom den drabbade hertigen av Holstein-Gottorp en svensk transport och visade sig villigt att göra gemensam sak med Sverige. Detta stöd befanns i Stockholm vara otillräckligt. För framgångsrika operationer mot Danmark och dess bundsförvant Brandenburg fordrades övervikt på Östersjön. Då den nu saknades, vore det omöjligt att freda Skåne för landstigningar, och även om en enstaka överskeppning till Pommern kunde lyckas trots riskerna, båtade detta föga, då tillförselsvägen över havet ej behärskades av Sverige. Därför måste transportplanerna uppgivas, och de lüneburgska hoven fingo meddelande om att svenskarna ville vänta med kriget mot Danmark, tills Holland sände tillräcklig hjälp.

För den svenska diplomatien blev det stora problemet att trots detta hindra Lüneburg och Holstein-Gottorp att avfalla och söka en överenskommelse med Danmark. Sveriges politik gick ut på att underhålla vänskapen med Lüneburg, så att detta skyddade de försvarslösa provinserna i Tyskland, tills motoffensiven kunde inledas. Härmed voro stora faror förbundna, ty hertighuset utsattes för press från Frankrike, Danmark och Brandenburg, och det låg ingalunda utanför möjlighetens gränser, att det kunde falla till föga och deltaga i den delning av de svenska besittningarna, vilken Ehrenschild och Meinders ställt i utsikt. Bengt Oxenstierna, som såg mera på den diplomatiska än på den militära sidan, fann därför transporten trots allt nödvändig: den utgjorde visserligen en krigsrisk, men den tillförsäkrade Sverige en viktig bundsförvant. Emellertid blev det Karl XI:s nej, som avgjorde transportfrågan.

Fastän Sverige sålunda ej hindrade ockupationen av Slesvig och Holstein, var därmed icke freden säker. Christian V ville gå vidare och även driva svenskarna ur Tyskland. Från slutet av februari 1683 fruktade man i Stockholm ett krigsutbrott till våren. Brandenburg förde i allmänhet en mera försiktig poli-

tik, ty med dess utsatta läge hade det flera tänkbara fiender än Sverige att räkna med: kejsaren, Sachsen, Lüneburg och Polen. Även kurfursten fann emellertid läget gynnsamt och avslöt den 20 april med Danmark en traktat om delning av Sveriges tyska provinser. Han satte dock som villkor, att Frankrike skulle ge sitt bifall och lova att hindra andra riken att blanda sig i kampen. Ludvig XIV vägrade, tog avsteg från koncerten av den 20 april och ratificerade ej de senaste traktaterna med Danmark och Brandenburg. Härmed var krisen i slutet av maj över för Sveriges del. Anfallsplanerna hade strandat dels på Frankrikes motvilja mot ett nordiskt krig, som alltför lätt kunde sprida sig över hela Europa, och dels på Lüneburgs uppträdande. Vida mindre roll hade garantitraktaten spelat.

Av missnöje med Frankrike närmade sig Fredrik Vilhelm kejsaren och underhandlade med honom om att sända hjälptrupper mot turkarna. Den dyrbara krigsmakten borde försörjas och sysselsättas utom landets gränser. De brandenburgska motfordringarna befunnos emellertid för stora, och kejsaren avböjde. Dock troddes det en tid allmänt, att kurfursten skulle vända det franska förbundet ryggen. Ett ögonblick drömde man i Sverige om att kunna utnyttja det förbättrade läget till ett anfall mot Danmark, men det visade sig, att fortfarande intet bistånd stod att få utom från Lüneburg, och i juni kom en fransk flotta till Öresund.

Danskarna hoppades på ett överraskande angrepp mot Karlskrona, men den franske amiralen saknade anfallsorder. Flottexpeditionen hade intet krigiskt syfte, men i Sverige, där man ej visste detta, uppstod ny oro. Samtidigt utvecklade sig förhållandet mellan Danmark och Lüneburg till en häftig kris, vilken frammanades av Frankrike. Ludvig XIV ville inrikta sina allierades besvärande aktivitet mot Lüneburg i stället för mot Sverige. Det förra hade ej tillträtt garantitraktaten, och ett anfall mot det kejserligt sinnade hertighuset behövde icke leda till en allmän krigsbrand. Även om Sverige nu ej befann sig i den direkta farozonen, var hotet samtidigt riktat mot svenskarna, ty om Lüneburg besegrades, hade de mist sitt sista stöd i Nordtyskland. Den fientliga offensiven syntes gå ej

direkt mot Sverige utan etappvis längs vägen Holstein-Gottorp—Lüneburg—Bremen och Pommern—Skåne.[6]

Den hotande konflikten vid Elbe bilades emellertid av Fredrik Vilhelm, som särskilt med hänsyn till turkfaran numera ville undvika krig i Tyskland. Mellan Sverige och Lüneburg var ännu ingen traktat i kraft, ty på grund av den uteblivna transporten hade hertigarna underlåtit att ratificera avtalet av den 14 april 1683. Under julikrisen kunde Karl XI ha ernått förbund med hertigarna på billigare villkor, men han var beredd att utan militärt motstånd retirera ännu en etapp och ville ej binda sig att stödja Lüneburg.

På sensommaren var läget åter tämligen lugnt i Norden.

De nordiska kriserna 1682 och 1683 uppvisa en märklig parallellism. Bägge börja genom att Frankrike behöver allianser för reunionspolitikens skull, förespeglar Danmark och Brandenburg erövringar från Sverige och sluter subsidieförordrag med dem (januari—mars 1682; februari 1683). De rusta sig hoppfullt till anfall och träffa sinsemellan närmare avtal (juni 1682; april 1683). Sverige intager en passiv men vaksam hållning, och dess allierade uppträda tämligen lamt vid dess sida. Större energi visar Lüneburg, som kraftigt motsätter sig Danmarks framträngande, och Frankrike dämpar i fredligt intresse krigslågan, just då den hotar att flamma upp. Härpå blir förhållandet mellan Danmark och Frankrike kallare, och Brandenburg söker en tid anknytning till det motsatta lägret men ernår ej tillräckliga förmåner där. I stället lockar Frankrike ånyo med krig mot Sverige och bevarar mot ökade subsidier sitt allianssystem. Bägge vårkriserna följas av ett efterspel, det danska besättandet av Slesvig och Holstein 1682 och den blott skenbara nya krigsfaran i juli 1683.

Den kronologiska överensstämmelsen beror naturligtvis till största delen på årstidernas inverkan på möjligheten av militära operationer. Krig mot Lüneburg var knappast tänkbart annat än på sommaren. Då det gällde att besätta Slesvig och Holstein, Bremen och Pommern, vilket ej fordrade större truppstyrkor,

[6] Jfr kansliets »Momenta deliberationis» 3 mars 1683 (*E 510 UUB*).

lät sig detta däremot lättast göra på vintern, då den holländska örlogsflottan var upplagd och en svensk transport nästan omöjliggjord av årstiden. Det är därför snarast förhållandena på den kontinentala skådebanan, som avspegla sig i de lugna höstarna men oroliga vårarna. För Frankrike var det av vikt att förvärva bundsförvanter till sommarhalvåret, då krigsoperationer kunde tänkas vid Rhen från den Habsburgska koalitionens sida. När den tid närmade sig, då trupperna brukade ligga i vinterkvarter, hade Ludvig XIV ej längre samma behov av vänskapen med Danmark och Brandenburg, och detta verkade i förväg redan på sommaren, särskilt som det då hunnit visa sig, att en strid om reunionerna ej var att befara. Även här framgår det tydligt, hur beroende den nordiska politiken var av den allmänt-europeiska.

För Sverige var krisen 1683 farligare än föregående års. Brandenburgs utgångsläge var visserligen oförändrat, men Danmark hade hunnit skjuta fram sina positioner ända till Elbe. Lüneburg visade redan symptom på överansträngning på grund av de stora försvarsbördorna. Vidare var kejsaren under tiden från sensommaren 1682 till september 1683 ur räkningen som diplomatisk och militär hjälpare.

Förhållandet mellan Sverige och dess bundsförvanter erbjuder mindre av intresse under 1683 än föregående år. I januari kompletterades garantitraktaten med den länge diskuterade specialkonventionen. Karl XI var en tid tveksam, men Sverige syntes så hotat, att han fann säkrast att i mars utfärda ratifikationerna. Konventionen kom för Sveriges del att gälla blott med kejsaren och Holland. Dess innebörd blev i detalj aldrig fullt tydlig. Avtalet fastställde en viss storlek av hjälpstyrkorna, men det svenska biståndet var Karl XI besluten att aldrig lämna annat än i form av en diversion mot grannstaterna. Sådant kunde enligt konventionen tillåtas, men blott om de allierade gemensamt så beslöte. Huruvida även kejsaren och Holland ämnade bistå Sverige blott med diversioner, fick man i Stockholm aldrig klarhet om men räknade åtminstone på den holländska sjömakten, om Danmark och Brandenburg ginge till anfall. En stor svaghet var, att det nuvarande förbunds-

systemet icke gav Sverige några subsidier såsom de tidigare allianserna med Frankrike. Detta försvårade en god beredskap i de tyska provinserna, vartill särskilt kontanter voro av nöden.

Hela garantitraktatspolitiken blev alltmera kontinentalt inriktad och miste därmed en stor del av sitt värde för Sverige. Den svenska diplomatien sökte flytta tyngdpunkten norröver genom att draga Lüneburg, Sachsen och Holstein-Gottorp in i koalitionen. De bägge förstnämnda vägrade emellertid, och hertigen av Holstein-Gottorp ville holländarna ej ge tillträde till förbundet. I stället anslöto sig frankiska och överrhenska kretsarna, Frankfurt am Main, hertigarna av Sachsen-Eisenach och Sachsen-Gotha samt pfalzgreven av Neuburg, vilket för Sverige ej var någon nämnvärd vinst.[7]

Först i oktober, då svenskarna icke längre önskade den, kom en holländsk eskader till Göteborg. Följden blev blott diplomatiska svårigheter i förhållandet till Lüneburg och Holstein-Gottorp.

Varken Generalstaterna eller Ludvig XIV åsyftade krig med sina flottrörelser. Både i Holland och i Frankrike rådde efter den nyligen avslutade striden stark krigströtthet. Sådan kan ej heller ha saknats i Danmark och Brandenburg, men där motvägdes den av hoppet om lätt tillkämpade vinster. De båda först nämnda makterna voro emellertid f. n. de starkaste inom var sin av de koalitioner, som stodo mot varandra, och det är därför ej så egendomligt, att de upprepade häftiga kriserna i Norden och även på annat håll utjämnades på ett fredligt sätt.

Efter slaget vid Wien började ett avgörande av reunionskrisen att komma i sikte. Segern gjorde ånyo kejsaren till en makt av största betydelse, och samtidigt inledde fransmännen ett angrepp med kraft mot Spanska Nederländerna. Allmänt krig eller stilleståndsavtal föreföll att vara en fråga, som inom en ej avlägsen framtid måste bli besvarad. Kejsarens bundsförvanter trodde, att de segerkrönta kejserliga och tyska trup-

[7] Kretsarnas ratifikationsinstrument, Nürnberg 29 mars 1683 resp. utan ortangivelse febr. 1683, hertigarnas gemensamma ratifikation, 27 juni 1683, och accessionsakt för Johan Vilhelm av Pfalz-Neuburg, Haag 13 sept. 1683 n.st., i *Traktatsaml. RA.* Bittner, Chronologisches Verzeichnis der Österreichischen Staatsverträge, I s. 89 ff.

perna nu skulle återvända till Riket och öka koalitionens makt. I Sverige hoppades man, att detta skulle få som följd, att Danmark och Brandenburg med enbart diplomatiska medel skulle kunna tvingas till reträtt.

Så slutade den närmast skildrade perioden trots åtskilliga motgångar i en relativt hoppfull stämning.

IV.

Danmarks nedersachsiska politik leder till ny oro. Stilleståndet i Regensburg.

1. Nya traktater mellan Frankrike och dess nordiska bundsförvanter.

Det franska försöket att under Wiens belägring framtvinga ett stilleståndsavtal misslyckades, såsom vi tidigare sett. Den kejserliga segern vid Kahlenberg och återkomsten av en del tyska hjälptrupper från turkkriget förmådde Frankrike och dess allierade att iakttaga ökad försiktighet gentemot Riket. Det franska trycket riktades huvudsakligen mot Spanska Nederländerna, där Ludvig XIV:s trupper infallit redan före den stora drabbningen utanför Wien. Dessa spanska områden hörde visserligen till namnet också till Tyska Riket men måste vara av mindre intresse för tyskarna än trakterna kring övre Rhen. I oktober tillmötesgick Ludvig XIV kejsaren och Riket en obetydlighet genom att sänka varaktigheten av det med dem önskade stilleståndet från 30 till 20 år, medan avtalet med Spanien däremot fortfarande borde gälla 30 år.[1] Krisens brännpunkt försköts från norr och öster emot Västeuropa. Sverige kom under det närmaste halvåret att befinna sig vid sidan av brandhärden, även om faran för dess del var långt ifrån slutgiltigt övervunnen.

Sedan Ludvig XIV inlett militära operationer i Flandern, måste han befara, att Holland, möjligen även Lüneburg och Sverige, skulle komma Spanien till hjälp, och det blev ett starkt intresse för honom att omorganisera sitt sönderfallande allianssystem, så att han med dess hjälp kunde avhålla dem därifrån.

[1] Lillieroot t. K.M. 26 okt. 1683 (*Gall.*). Instr. f. Cheverny (*Recueil des instructions I Autriche*, s. 97). — Ändringen är ej uppmärksammad i litteraturen.

Den franska diplomatien sattes i Danmark och i Nordvästtyskland i intensiv verksamhet för detta ändamål.

Trots den besvikelse, som man i Danmark lidit under sommaren 1683 genom utvecklingen av förhållandet till den franska bundsförvanten, kunde Ludvig XIV dock med rätta räkna på Danmark som ett stöd för sin politik även i fortsättningen. Han gav i september fart åt de underhandlingar om en ny allians mellan de båda länderna, som en tid pågått utan större eftertryck å någondera sidan. De franska förslagen inneburo dock ur dansk synpunkt inga större förbättringar. Den tilltänkta nya traktaten skulle rikta sig offensivt mot Lüneburg, ej mot Sverige. I gengäld voro subsidieanbuden något ökade.[2]

Ett krig med Lüneburg utan militär hjälp från vare sig Frankrike eller Brandenburg ryggade emellertid Christian V tillbaka inför. Det skulle bli ett mödosamt företag, och medan det påginge, måste Danmarks ställning i förhållande till Sverige bli allvarligt försvagad. Då fransmännen önskade rikta udden mot Lüneburg och danskarna mot Sverige, blev den traktat, som ändå kom till stånd den 6/16 november 1683, ett avtal, där »casus fœderis» var väl omgärdad med förbehåll.

Danmark förband sig att angripa hertigarna av Lüneburg blott i det fall, att de sände Spanien hjälptrupper eller ingrepe mot fransmännen vid Rhen. Den danska fältstyrkan skulle därvid uppgå till 24,000 man (art. 4). — Detta innebar knappast någon krigsrisk, då man måste antaga, att blotta hotet skulle vara nog att komma hertigarna att avstå från en hjälpsändning. — Därför var det värdefullt för Danmark, att fredssubsidierna kraftigt höjdes från 200,000 rdr om året i den ännu gällande traktaten av mars 1682 till 400,000 rdr i den nya (art. 2). Krigssubsidierna förblevo 600,000 rdr (art. 3), men om Danmark råkade i krig med Lüneburg med eller utan svenskt ingripande och Brandenburg därvid förbleve neutralt, skulle de höjas till 800,000 rdr årligen (art. 4—6). Det skulle vidare betraktas som krigsanledning, om svenskarna sökte sända en armé om minst 6—8,000 man över Östersjön (art. 3).[3] — En sådan svensk trupp-

[2] Laursen, VIII s. 168 ff.

[3] Laursen, VIII s. 172 ff. Traktaten tryckt i *Danmark-Norges Traktater*, VIII s. 181 ff.

rörelse måste också anses osannolik. Fransmännen garderade sig mot ett krig av dylik anledning mot Sverige genom inskränkningarna, dels att blott en större transport skulle anfallas och dels att den skulle ske över Östersjön. Sedan holländska flottan seglat till Göteborg, var det uppenbart, att en eventuell transport komme att ske över Nordsjön. Den danske Stockholmsenvoyén *Stockfleth,* vilken på våren hade avlöst Meyer, bedömde en överskeppning som sannolikare, än vad Michon gjorde, men även Stockfleth väntade den från Göteborg. Ungefär samtidigt som traktaten undertecknades, bör underrättelse ha nått Köpenhamn om att den holländska eskadern hade avseglat.[4]

Traktaten av den 6 november, som snart blev ratificerad, var sålunda icke av krigisk natur. Danmarks mål var på grund av det bristande militära stödet från Frankrike och Brandenburg ej något angrepp på Sverige eller Lüneburg. Så begärde t. ex. storkansler Ahlefeldt av brandenburgska sändebudet kort efter undertecknandet, att kurfursten skulle avhålla lüneburgarna från att bistå Spanien, så att Danmark sluppe bli invecklat i krig på grund av sin förpliktelse.[5] De ökade fredssubsidierna skulle emellertid tillåta Christian V att hålla en betydande stående armé, som i stället möjliggjorde en offensiv under bevarad fred mot Mecklenburg-Schwerin, Sachsen-Lauenburg och Lübeck, hos vilka Danmark ännu hade assignationsfordringar från det senaste kriget. Planerna erinra således både om tillvägagångssättet mot Holstein-Gottorp och om Frankrikes reunionspolitik. Om danskarna hindrades i försöken att med vapenmakt indriva fordringarna, lovade Ludvig XIV i en något senare hemlig tilläggsartikel att anse detta som »casus fœderis». Troligen hoppades han att härmed förmå Danmark att provocera fram ett angrepp från Lüneburgs sida.[6] Även om Christian V ingalunda ville uppge sitt huvudmål, revanschen mot Sverige, kunde han för tillfället mycket väl i stället be-

[4] Stockfleth t. Christian V 11, 25 aug., 24, 27, 31 okt. 1683 (*Pk*). Michon t. Croissy 1, 9 sept., 6 okt. 1683 n.st. (*Pe*).

[5] F. v. Brandt t. Fredrik Vilhelm 10 nov. 1683 (*U.u.A.*, XIX s. 649).

[6] Jfr Laursen, VIII s. 169. Artikeln i *Danmark-Norges Traktater*, VIII s. 186.

gagna konjunkturerna till ett framträngande i nedersachsiska kretsen, vilket på lång sikt endast underlättade erövringarna från Sverige. Om kurfursten av Brandenburg åter bleve villig till samarbete, skulle Danmark stå rustat och när som helst vara redo till krig med Sverige och Lüneburg.

Samtidigt som med Danmark förde Frankrike även förbundsunderhandlingar med Brandenburg, vilka dock gingo trögare. Kurfurstens politik gick nu liksom delvis tidigare ut på att bilda ett tredje parti, som vore tillräckligt mäktigt att kunna hävda ett visst oberoende mot både det franska och det kejserliga.[7] Det borde bestå av Danmark, Brandenburg, Kurköln och Lüneburg. I förening med Frankrike skulle man genomdriva antagandet av dettas stilleståndsvillkor på tyska riksdagen och därigenom förhindra det krig mellan Frankrike och dess motståndare, som hotade att utbryta till följd av operationerna i Spanska Nederländerna. Samtidigt som detta tredje parti verkade för Ludvig XIV:s intressen, skulle det vara nog starkt att hindra honom från alltför stora erövringar. Sedan stilleståndet antagits, borde de förbundna kunna skaffa sig egna vinster på Sveriges bekostnad.[8]

Denna den brandenburgska politikens inriktning behövde emellertid icke hindra ett nytt avtal med Frankrike. Det senare var den pådrivande parten vid underhandlingarna och arbetade med de vanliga lockbetena: höjda subsidier och förespeglingar om Pommerns erövring. Den 15/25 oktober 1683 undertecknade så Rébenac sin fjärde allians i Berlin. Den innehöll emellertid en förbindelse för Frankrike »de ne rien entreprendre qui puisse troubler le repos de l'Empire durant le cours d'une année entière aprez l'echange de la ratification...», vilken punkt Ludvig XIV vägrade att låta binda sig av. Traktaten måste därför ändras och trädde i kraft först i januari 1684, dock fortfarande daterad oktober föregående år.

Enligt det nya avtalet skulle Brandenburg söka moderera det lüneburgska husets politik och gå till angrepp, om det sände

[7] Jfr ovan s. 224.

[8] Jfr Fehling, s. 264 f., 269 ff., Laursen, VIII s. 165 ff., Multhoff, s. 49 ff., Pagès, s. 514 ff., Philippson, III s. 351 ff. och Waddington, II s. 510 ff.

hjälptrupper till Spanska Nederländerna eller på annat sätt deltoge i krigsföretag mot Frankrike eller dess bundsförvanter (art. 2). De franska anbuden om ett stillestånd lovade Brandenburg stödja i Regensburg (art. 4—5). Slutligen höjdes fredssubsidierna från 133,333 till 166,667 rdr årligen och krigssubsidierna från 300,000 till 366,667 rdr (art. 6—7).[9]

2. Sverige och Frankrike under senare halvåret 1683.

I juli 1683 hade man i Stockholm väntat att när som helst befinna sig i krig med Frankrike, som genom att sända en flottavdelning till Öresund syntes vilja stödja Danmark i dess krigiska planer. Krisen gick emellertid över, och Lillieroot fick rätt i sin åsikt, att Ludvig XIV fortfarande icke givit Danmark och Brandenburg fria händer. De officiella förbindelserna mellan Sverige och Frankrike voro långt ifrån livliga. I Stockholm fanns blott den franske ambassadsekreteraren Michon som rapportör, och envoyén Lillieroot i Paris hade endast sällan kontakt med utrikesministeriet. All yttre hövlighet bibehölls dock å ömse sidor med vederbörliga notifikationer om kungliga familjetilldragelser. I ordern till Lillieroot om att till franske konungen överlämna en kondoleansskrivelse som svar på meddelandet om hans gemåls död noteras med synbar tillfredsställelse, att kung Ludvig »icke ännu vill hava den förre inbördes communicationen Oss emellan så alldeles avbruten».[1]

Enstaka gånger tillät sig Lillieroot enligt order att försiktigt råda de franska statsmännen till moderation i stilleståndsvillkoren. Vid en konferens i november mellan Lillieroot och Croissy kom frågan om Zweibrücken på tal. Utrikesministern framförde som sin åsikt, att Sverige hos sina bundsförvanter borde verka för det franska stilleståndsanbudet, och ställde i utsikt, att Karl XI i samband med den allmänna uppgörelsen

[9] Traktaten tryckt hos Moerner, s. 450 ff., 731 ff. och Pagès, s. 640 ff. — Fehling, s. 255 ff. Pagès, s. 510 ff. Philippson, III s. 351 ff. Waddington, II s. 512 f.

[1] K.M. t. Lillieroot 13 aug. 1683 (*Gall.*).

då kunde återfå det reunierade Zweibrücken. Den tillfällige styresmannen i hertigdömet vore i varje fall ej slutgiltigt erkänd av Frankrike.[2] Den svenske envoyén visade sig naturligtvis ganska skeptisk mot ett sådant förslag, och i Sverige tillmöttes Zweibrückenfrågan aldrig sådan vikt, att den skulle kunnat ensam avgöra den utrikespolitiska inställningen.[3]

Den avspänning, som inträdde i förhållandet mellan Sverige och det motsatta lägret efter slaget vid Wien, visade sig under årets sista månad också i de svensk-franska förbindelserna. Den holländska flottans resultatlösa färd till Göteborg hade visat, att Sverige fortfarande förde en ytterst försiktig politik, och Michons rapporter talade om stark fredsvilja hos Karl XI. Under dessa förhållanden och då man i Frankrike ånyo kände sig viss om Danmark och Brandenburg genom de nya traktaterna, kunde man tillåta sig vänligare miner gentemot Sverige. Lillieroot rapporterade, att Versailleshovet åter hade »mäkta väl talt om E.M.K. av Sverige i gemen».[4]

Liknande stämningar rådde samtidigt i Stockholm. Stockfleth meddelade hem ett rykte om att Magnus Gabriel de la Gardie hade föreslagit en ambassad till Frankrike, och över hela Europa måste de svenska representanterna dementera uppgifter om hemliga förbundsunderhandlingar mellan Sverige och Frankrike.[5]

I december anlände till Stockholm ett av kejsaren och Bayern framställt förslag till lista över ärenden, som borde behandlas på en tilltänkt konferens i Haag mellan garantitraktatens allierade.[6] Häri befanns en av punkterna upptaga frågan om

---

[2] Ludvig XIV hade mottagit länsed av Adolf Johan men under hand låtit Christian av Birkenfeld, tillhörande en yngre linje av samma hus, sätta sig i besittning av landet. (*Lillieroots berättelse om sin beskickn., 6 aug. 1686 Gall.*).

[3] K.M. t. Lillieroot 23 aug. 1683 (*Gall.*). Lillieroot t. K.M. 19 okt., 9 nov. 1683 (*Gall.*).

[4] Michon t. Croissy 3, 10, 30 nov. 1683 n.st. (*Pe, Pk*). Lillieroot t. K.M. 14 dec. 1683 (*Gall.*).

[5] Stockfleth t. Christian V 22 dec. 1683 (Fryxell, Handlingar rörande Sverges hist., II s. 240). K.M. t. Gyldenstolpe 23 jan. 1684 (*Holl.*). K.M. t. Dörffler 8 febr. 1684 (*RRU*). K.M. t. G. Oxenstierna 11 febr. 1684 (*O.S.*). K.M. t. Snoilsky 11 febr. 1684 (*RRU*). K.M. t. Cleen 16 febr. 1684 (*RRU*).

[6] G. Oxenstierna t. K.M. 23 nov. 1683 n.st. (*Cæs.*). — Jfr nedan s. 281 f.

en gemensam framställning till Frankrike i stilleståndsfrågan. Då detta blivit bekant i Sverige, skyndade man sig där att gå bundsförvanterna i förväg. Vid en rådsdebatt föreslog den tillfälligt närvarande statssekreteraren Henrik Hoghusen, att Lillieroot skulle beordras att taga upp saken i Paris. Det beslutades, att envoyén skulle göra så, men blott varsamt och sedan avtal härom blivit träffat i Haag.[7] Den av Hoghusen utarbetade kungliga order till Lillieroot, som en vecka senare avfärdades — den första till honom på fyra månader — var emellertid av helt annat slag. Den utgjorde i stället ett försiktigt men dock tydligt försök att med förbigående av bundsförvanterna åt Sverige förskaffa en fördelaktig medlarställning.

Det anfördes i skrivelsen, att den svenska politiken vore uppenbart fredlig. Lillieroot borde därför påpeka, att det ej vore till gagn för freden, att Frankrike understödde mot Sverige så krigiskt sinnade länder som Danmark och Brandenburg med subsidier. Utan att synas vilja blanda sig i Frankrikes egna angelägenheter borde Lillieroot undersöka, hur man skulle ställa sig, om Sverige erbjöde sig att försöka mildra motsättningen mellan Frankrike och dess motståndare och arbeta på en allmän överenskommelse. Intet kunde vara mera i överensstämmelse med den svenska utrikespolitiken än att på detta sätt befordra en fredlig lösning, och i alla Sveriges traktater med andra makter funnes inryckt, att fredliga vägar skulle försökas, innan man ginge till ytterligheter. Om Lillieroot funne jordmånen gynnsam, borde han råda Frankrike att moderera sina krav på Tyska Riket och Spanien. I allt detta måste envoyén emellertid använda den största försiktighet, ty det vore ej meningen att förespegla fransmännen en fullständig svensk partiväxling och ännu mindre givetvis att riskera ett dylikt intryck hos Sveriges allierade. I London fick Leijonberg order om en liknande utjämningsaktion, men där var det en *opartisk*, engelsk medling, som man siktade mot. Denna hade ju ej behövt utesluta en medlarställning för också Sverige.[8]

Något verkligt resultat ledde dock ej uppslaget till. Lilleroot

[7] *RP* 21 dec. 1683 (Sm).

[8] K.M. t. Lillieroot 29 dec. 1683 (*Gall.*). K.M. t. Leijonberg 26 dec. 1683 (*RR*).

synes icke ha funnit stämningen sådan, att han kunde våga sig fram med något som liknade ett medlingserbjudande. Däremot fortfor han att råda till moderation. Croissy försäkrade, att han trodde, att förhållandet mellan Sverige och Frankrike skulle bli mera förtroligt än någonsin, sedan ett allmänt europeiskt stillestånd blivit uppnått, och en månad senare uttryckte sig kung Ludvig själv vid en audiens på ungefär samma sätt. Det svenska sändebudet nöjde sig med att låta påskina, att man i Sverige hyste stor vänskap till Frankrike men dock för tillfället ej ämnade ändra sin politiska inställning. Om de franska planerna i fråga om Sverige hade han samma uppfattning som tidigare, nämligen att man i Frankrike fortfarande ämnade hindra Danmark från ett angrepp mot Sverige, så länge som det senare avhöll sig från att aktivt uppträda vid sidan av Spanien och Holland.[9]

Denna Lillieroots åsikt var utan tvivel riktig. Liksom det tidigare ständigt visat sig, rådde i Frankrike en stark motvilja mot att allvarligt försvaga den forna och möjligen blivande bundsförvanten Sverige. Detta ändrades icke av att förhållandet mellan de bägge staterna under första kvartalet av 1684 åter blev kyligare till följd av Haagkonferensen och den allmänna tillspetsningen i läget.

3. Ceremonirecessen med Brandenburg och de pommerska underhandlingarna.

I Berlin hade Sverige åter en stadigvarande representant från juli 1683. Grafenthal hade sänts dit inför ett hotande krigsutbrott men funnit läget lugnt.[1] Då man i Brandenburg för tillfället sett sig nödsakad att avstå från erövringar från Sverige, sökte man åtminstone utnyttja läget till påtryckningar i en del sekundära mellanhavanden. Sålunda framfördes genast vissa krav i ceremonifrågor. I avvaktan på en förklaring om dessa vägrades Grafenthal audiens. Han lämnade en tid Brandenburg och vistades i Hamburg samt svenska Bremen.[2]

[9] Lillieroot t. K.M. 1, 15 febr., 7 mars 1684 (*Gall.*).

[1] Se ovan s. 239.

[2] Grafenthal t. K.M. 22, 31 juli, 11 sept. 1683 (*Brand.*). Den i det följande

Kurfurstens fordringar gällde två ting: titulaturen och behandlingen av främmande sändebud. I korrespondensen begärde han attributet *Serenitas*. En undersökning, verkställd av det svenska kansliet, visade, att man under Kristinas tid använt titulaturen *Celsissimus* i ingressen samt *Vestra Dilectio* i texten. Under Karl X:s regering skedde en överenskommelse i saken, och efter denna erhöll kurfursten titulaturen *Serenissimus et Celsissimus* resp. *Celsitudo Vestra Electoralis*. Denna metod hade sedan varit i bruk utan att klagomål avhörts. Svenske konungen hade samtidigt i ingressen i brandenburgska skrivelser erhållit titulaturen *Serenissimus et Potentissimus* eller på tyska *Durchlauchtigster Grossmächtiger*. Långvarig praxis kunde sålunda åberopas för oförändrade förhållanden, men det politiska läget talade för eftergift. Dessutom kunde det ej förnekas, att kurfurstarna av Bayern och Sachsen hade lyckats utverka en förmånligare titulatur än den som kom Fredrik Vilhelm till del. Karl XI beslutade därför godtaga önskemålet men begärde, för att eftergiften ej skulle bli ensidig, att hans egen ingresstitulatur på tyska skulle förbättras från *Grossmächtig* till *Grossmächtigst*.[3]

Från Brandts senaste beskickning till Sverige hade man i Berlin också lyckats leta upp en klagopunkt. Envoyén hade nämligen blivit avhämtad till audiens i blott en kaross, medan man år 1674 sänt två efter en holländare av samma rang. Kurfursten begärde, att för framtiden hans sändebud skulle behandlas på samma sätt som krönta huvudens samt republikerna Hollands och Venedigs. Egendomligt kunde tyckas, att Brandt hela tiden förefallit nöjd med sitt mottagande, men i Berlin förklarades, att han efter hemkomsten hade protesterat i en skrivelse till den svenske ceremonimästaren. Denne förklarade sig dock ej ha fått någon sådan. Från Sverige svarade man, att

---

utnyttjade korresp. mellan K.M. och Grafenthal är delvis återgiven eller referad i *U.u.A.*, XXIII: 2 s. 1021 ff.

[3] Grafenthal t. K.M. 22 juli 1683 (*Brand.*). *Originalbrev fr. kurfurstar av Brandenburg* (*Brand.*). K.M. t. B. Oxenstierna 7 aug. 1683 (*Skrivelser till kanslipres.*). Rådet t. K.M. 15 aug. 1683 (*Skrivelser till Karl XI*). K.M. t. rådet 21 aug. 1683 (*Handl. rör. rådet*). K.M. t. Grafenthal 21, 24 aug., 21 sept. 1683 (*RR*).

de två karosserna för den holländske envoyén berott på ett misstag, och förnekade, att Brandt blivit sämre behandlad, än vad ceremonielet föreskrev för republikernas envoyéer.[4]

Försedd med önskat löfte i åtminstone den ena frågan återvände Grafenthal till Berlin, och sedan han fått ett nytt kreditivbrev med titulaturen *Serenitas Vestra Electoralis*, erhöll han där i oktober sin första audiens. På svenskt förslag inleddes förhandlingar om en formlig recess, avsedd att reglera ceremonibestämmelserna. Tydligen ansågs det lugnande att ha någon underhandling i mindre betydelsefulla ämnen i gång med Brandenburg.[5]

Sedan Karl XI småningom också givit mera bestämda löften om sändebudens mottagande, undertecknades den 7/17 januari 1684 av Grafenthal och Meinders en recess. Häri fastslogs, att kurfursten i ingressen skulle erhålla titulaturen *Serenissimus* utan det tidigare tillägget *Celsissimus* samt i texten *Serenitas Vestra Electoralis*, på tyska *Durchlauchtigst* med bortfallande av *Hochgeboren* och svenske konungen i ingressen på latin *Serenissimus et Potentissimus* liksom förut men på tyska *Grossmächtigst* i stället för *Grossmächtig*. Brandenburgska sändebud skulle i Sverige mottagas på samma sätt som kungliga, och det uttalades, att om detta tidigare ej skett, hade det berott på förbiseende. Svenska sändebud i Brandenburg skulle behandlas som förut.[6]

Med ratifikationerna kom det att dröja, då man i Sverige fann ett formfel i traktaten. Sedan ändring skett, utfärdade Karl XI i april sin ratifikation, och i maj skedde utväxlingen i Berlin.[7]

---

[4] Grafenthal t. K.M. 22 juli 1683 (*Brand.*). Rådet t. K.M. 15 aug. 1683 (*Skrivelser till Karl XI*). K.M. t. Grafenthal 24 aug. 1683 (*RR*).

[5] Grafenthal t. K.M. 9 aug., 11, 25 sept., 2, 6, 9, 16 okt. 1683 (*Brand.*). K.M. t. Grafenthal 21, 24 aug., 21 sept. 1683 (*RR*).

[6] K.M. t. Grafenthal 10 nov., 12 dec. 1683 (*RR*). Grafenthal t. K.M. 23 nov., 7, 29 dec. 1683, 8 jan. 1684 (*Brand.*). Recess 7 jan. 1684 i *Traktatsaml. RA.* Fredrik Vilhelm t. Karl XI 12 jan. 1684 (*Originalbrev fr. kurfurstar av Brandenburg Brand.*). Moerner, s. 452 f.

[7] Grafenthal t. K.M. 16 jan., 25 mars, 3, 6, 17 maj 1684 (*Brand.*). K.M. t. Grafenthal 12 april 1684 (*RRU*). Karl XI:s ratifikation 12 april 1684 (*RRU*). Fredrik Vilhelms ratifikation, Potsdam 14 maj 1684, i *Traktatsaml. RA.*

Samtidigt som ceremonifrågan tog man vid Grafenthals ankomst till Berlin från brandenburgskt håll upp den vilande frågan om de pommerska underhandlingarna. Den hinterpommerske kanslern *Crockow* föreslog äntligen två konferensorter för Grafenthal, nämligen Damm och Kolbatz. Kommissarierna skulle sammanträda alternerande i de båda orterna, vilka lågo mellan Stettin och Stargard, den förra på svenskt och den senare på brandenburgskt område. I oktober påminde Crockow åter om saken, men i Sverige ställde man sig alldeles döv till hans påpekanden. Förmodligen ansåg man det tillräckligt att ha en underhandling i taget i gång med kurfursten. Först i december fingo Owstin och Horn bemyndigande att godtaga Damm och Kolbatz samt börja korrespondera med motparten därom. Konferenserna i de båda städerna kommo emellertid i gång först på sommaren 1684. De slutade resultatlöst under årets sista månad.[8]

Under senare hälften av 1683 var förhållandet mellan Sverige och Brandenburg lugnt. Det sachsiska geheimerådet Gersdorff, som med sin kurfurste besökte Potsdam, förklarade för Grafenthal, att han aldrig förr funnit Fredrik Vilhelm »so gut schwedisch», och den svenske envoyén själv började hysa förhoppningar om att Brandenburg kanske ändå skulle ansluta sig till »det goda partiet». En lång rad främmande diplomater hade tidigare under kortare eller längre tid delat denna fromma tro. I Stockholm var man mindre optimistisk och bevarade sitt ej ogrundade misstroende. Just därför visade man undfallenhet i alla frågor, där det var någorlunda lätt att ge efter.[9]

Att någon svensk truppöverskeppning ej kom till stånd, då den holländska flottan var i Göteborg, väckte tillfredsställelse

[8] Grafenthal t. K.M. 31 juli, 16 okt. 1683 (*Brand.*). Owstin t. K.M. 11 aug. 1683 (*Brand.*). Owstin och Horn t. K.M. 15 nov. 1683 (*Brand.*). K.M. t. Owstin och Horn 15 dec. 1683 (*RR*). *Handl. ang. brandenb. kommissionen 1682—85* (*Brand.*). Rachel, Die Handels-, Zoll- und Akzisepolitik Brandenburg-Preussens bis 1713, I s. 351.

[9] Grafenthal t. K.M. 23, 27 okt. 1683 (*Brand.*). K.M. t. Grafenthal 21 aug., 6 okt., 19 nov. 1683 (*RR*).

i Brandenburg.[1] Den ständiga synen av försiktighet och undfallenhet hos svenskarna föranledde, att man i Brandenburg gjorde ett försök att ernå en verkligt betydelsefull vinst på Sveriges bekostnad.

Den 6 december framställde geheimerådet Fuchs, som stod kurfursten mycket nära, ett märkligt förslag till Grafenthal. För säkerhets skull uppgav han det vara en privat idé, men svensken kände sig övertygad om att det härstammade från högre ort. Fuchs' tanke var den, att om Sverige godvilligt avträdde Stettin till Brandenburg, skulle detta medföra ett synnerligen vänskapligt förhållande mellan de båda makterna. Han synes t. o. m. ha gjort utkast till en traktat; åtminstone bifogade Grafenthal ett sådant med sin depesch. Enligt detta skulle Brandenburg som motprestation förbinda sig att med 4,000 man försvara återstoden av Vorpommern samt Rügen och Wismar. Det skulle vidare betala några tunnor guld samt gå med på bestämmelser, som ökade de svenska tullinkomsterna i Wolgast. Grafenthal vägrade att ens inberätta förslaget, vilket han naturligtvis dock gjorde. Det är tänkbart, att en mera böjlig natur än Karl XI i innevarande läge skulle ha skänkt uppmärksamhet åt inviten från Fuchs. Som det nu var, ägnades den icke en allvarlig tanke i Sverige.[2]

Från Brandenburgs sida återkom man ej till förslaget, då det blivit bemött med tystnad. Kurfursten förde vid årsskiftet en mycket passiv utrikespolitik. En vecka in i december kom Grote till Berlin och föreslog på Lüneburgs vägnar anfall mot och delning av Sveriges tyska provinser, men hans underhandlingar blevo resultatlösa.[3] Den verkliga, nog så uppseendeväckande innebörden av denna beskickning förblev okänd för Grafenthal och även för hans svenska uppdragsgivare.[4]

---

[1] Grafenthal t. K.M. 3, 10 nov. 1683 (*Brand.*).

[2] Grafenthal t. K.M. 7, 11 dec. 1683 (*Brand.*). K.M. t. Grafenthal 2 jan. 1684 (*RRU*).

[3] Se nedan s. 290 f.

[4] Grafenthal t. K.M. 15, 18, 22, 29 dec. 1683, 8, 13, 22, 26 jan., 2, 9 febr. 1684 (*Brand.*).

4. Haagkonferensens tidigare skede.

I september 1683 beslutade Generalstaterna i enlighet med ett tidigare fördrag med Spanien och ett löfte den 13 mars 1682[5] att sända 8,000 man som hjälptrupper till de anfallna Spanska Nederländerna. Manskapet användes som garnisoner i de s. k. barriärfästningarna.[6] Det oraniska partiet framställde vidare förslag om att republikens försvarsberedskap skulle ökas genom stora värvningar, men detta möttes av livligt motstånd från den amsterdamska köpmannaaristokratien, som nästan till varje pris ville undvika krig med Frankrike. Kring denna fråga utspann sig en ytterst häftig, halvårslång kamp mellan de bägge partierna. Franske ambassadören d'Avaux stödde med stor skicklighet republikanerna, medan garantitraktatens undertecknare ingrepo för att utjämna den förlamande inre oenigheten och hjälpa Vilhelm III att få till stånd värvningarna.[7]

Trots ringa stöd från sina bundsförvanter vägrade spanjorerna hårdnackat att köpa sig fred genom några avträdelser till Frankrike. Det var från spansk sida, som krigsförklaringen i december utfärdades. En sådan överensstämde illa med Spaniens militära möjligheter och tillkom uteslutande av diplomatiska skäl: genom att våga det yttersta ville spanska regeringen tvinga sina allierade att på allvar taga sig an dess sak.[8]

För att stärka Hollands ställning gentemot Frankrike samt sin egen inom republiken tog Vilhelm av Oranien upp en gammal plan och arbetade på att få till stånd en konferens av ombud för de allierade i Haag för att diskutera det nya krigsläget. Av garantitraktatens stater var det nu Spanien och Holland, som befunno sig i farozonen. Kejsaren och åtskilliga tyska

---

[5] Se ovan s. 46.

[6] Gyldenstolpe t. K.M. 4 sept. 1683 (*Holl.*). Drossaers, s. 106 ff. Kurtz, s. 55 ff.

[7] Gyldenstolpe t. K.M. 9 okt., 2, 6 nov., 11, 21 25 dec. 1683 (*Holl.*). Cantersteen t. K.M. 6, 13, 24 nov., 2, 3, 15 dec. 1683 (*Holl.*). Om den holländska inrikespolitiken se Japikse, II s. 173 ff., Kurtz, s. 62 ff. och Theissen, Iets over de verhoudingen in de Republiek in 1684, s. 191 ff.

[8] Drossaers, s. 119. Japikse, II s. 180. Kurtz, s. 83. Levae, La trêve à Ratisbonne, s. 176.

stånd hade också egna intressen i frågan om Spanska Nederländerna. Sverige däremot var naturligtvis för egen del nästan helt ointresserat. Då det för tillfället ej var utsatt för överhängande fara från grannstaterna, befann det sig i förhållande till bundsförvanterna nu i den diplomatiskt sett fördelaktiga situationen att vara den efterfrågade parten. Det var nu, som Spanien begärde att få utväxla ratifikationerna av specialkonventionen med Sverige, vilket blev avslaget.[9]

I oktober beslutade provinsen Hollands stater, som vanligen voro ledande i utrikespolitiska frågor, att en ambassadör skulle sändas till Sverige. Republiken hade tidigare under dessa år blott en resident — Rumpf — i Stockholm. Beslutet var givetvis ett tecken på ökad uppskattning av Sverige, men medan man där ännu på sommaren 1683 yttrat en önskan om en beskickning, mottogs nyheten i Stockholm nu med tämligen stor likgiltighet. Gyldenstolpe fick ett länge begärt tillstånd att efter flerårig vistelse i Holland göra ett kortare besök i Sverige, så snart ambassadören avrest. I hans ställe skulle under tiden inträda sekreteraren *Peter Pels*.[1]

Efter tecken på Vilhelm III:s sjunkande inflytande var valet av ambassadör. Härtill utsågs nämligen *Willem van Haren*. Denne hade tidigare erfarenhet i de nordiska angelägenheterna, hade medlat mellan Sverige och Danmark 1660 och även senare varit i beskickning till Sverige, men han tillhörde det republikanska partiet och hade ej prinsens förtroende. Den senare uttryckte sina tankar om honom för Gyldenstolpe och gav längre fram råd till svenska kansliet om van Harens behandling.[2] Den svenske envoyén bereddes av Fagel tillfälle att yttra sig om van Harens instruktion, och han framförde den kända svenska synpunkten, att Generalstaterna gjorde klokast i att först

[9] Se ovan s. 256 f.

[1] Cantersteen t. K.M. 16 okt. 1683 (*Holl.*). K.M. t. Gyldenstolpe 10, 18, 25 nov. 1683 (*Holl.*). Gyldenstolpe t. K.M. 11 dec. 1683 (*Holl.*). K.M. t. Pels 22 dec. 1683 (*RR*). Pels t. K.M. 12 jan. 1684 (*Holl.*). Rumpf t. H. Fagel 29 aug. 1683 (*Pk*).

[2] Gyldenstolpe t. K.M. 8, 29 april 1684 (*Holl.*). Müller, I s. 255 not 4. Biographisch Woordenboek der Nederlanden, VIII s. 185 ff. — van Harens ambassad 1684 är ej känd i Bittner & Groos, Repertorium der dipl. Vertreter, I s. 362.

lämna hjälp mot Danmark, innan de sökte blanda Sverige in i Spaniens krig. Ambassadören lämnade Haag vid årsskiftet. Hans instruktion gav honom emellertid som huvudsakligt uppdrag att diskutera problemet om Spanska Nederländerna. På grund av de tidigare omtalade ryktena om ett närmande mellan Sverige och Frankrike[3], som även Rumpf oroades av, fick Haren något senare order att påskynda sin resa. Han gjorde sig dock ingen brådska. Åtminstone i slutet av januari var han i Friesland och anlände till Stockholm först i slutet av april. I det då ändrade läget kom hans ambassad att bli helt betydelselös.[4]

Ungefär samtidigt med beslutet om van Harens avsändande mottog Gyldenstolpe ett förslag om att överläggningar skulle inledas i Haag mellan representanter för garantitraktatens stater om händelserna i Spanska Nederländerna.[5] I Sverige ansåg man sig icke kunna neka att deltaga i en sådan konferens, men åtminstone hos konungen kan entusiasmen ej ha varit stor.

I en utförlig order till Gyldenstolpe av den 10 november utvecklades de svenska tankarna i saken. Det konstaterades först, att överläggningarna tydligen skulle gå ut på dels att finna medel att undvika ett allmänt krig och dels att komma överens om gemensamma åtgärder för det fall, att det ändå bleve strid. Krig borde om möjligt undvikas. Därför vore det lyckligt, om spanjorerna ville göra vissa eftergifter åt Frankrike. Från svensk sida ville man icke direkt påyrka sådana för att ej väcka ond blod utan såge helst, att kejsaren och Holland åtoge sig att göra påtryckningarna. Om en fred på så vis åstadkommes med Frankrike, måste den vara allmän och omfatta även förhållandena i Norden. — Den stora faran med garantitraktaten var från svensk synpunkt i det innevarande läget, att endast Sve-

[3] Se ovan s. 271.

[4] Gyldenstolpe t. K.M. 6 nov., 8 dec. 1683, 1, 29 jan. 1684 (*Holl.*). K.M. t. statskontoret 25 april 1684 (*RR*). Instr. f. van Haren 4 jan. 1684 n.st. (*Pk*). Order till van Haren 31 jan. 1684 n.st. (*Pk*).

[5] Gyldenstolpe t. K.M. 23 okt. 1683 (*Holl.*). — Depeschen är daterad 2/12 nov., bär ankomstanteckningen 5 nov. och har tydligt influerat K.M:ts order av 10 nov. Den korta befordringstiden är uppenbart orimlig. Riktigt datum finns i *Gyldenstolpes Registr.*, där samma depesch är daterad 23 okt./2 nov.

rige ville använda koalitionens gemensamma krafter i norr, alla bundsförvanterna däremot i väster. Om förhållandena stabiliserades på kontinenten genom en uppgörelse, vore det risk, att de allierade därefter skulle anse, att förbundet hade fyllt sin uppgift och vore ur världen. Sverige kunde sedan bli anfallet av Danmark och Brandenburg utan möjlighet att finna något stöd. De senare måste därför inbegripas i avtalet eller åtminstone Frankrike förpliktas att ej vidare bistå dem mot Sverige. Att en fred (eller ett stillestånd) måste gälla hela Europa blir i det följande den svenska politikens kardinalpunkt. —

Vad beträffar den andra huvudpunkten i överläggningarna, om gemensamma krigsåtgärder, behölls samma ståndpunkt, som Sverige tidigare intagit vid underhandlingarna om specialkonventionen. Den svenska krigsmakten i Norden, som numera blivit en betydande maktfaktor, hade säkerligen haft ett stort latent inflytande i återhållande riktning på Frankrike, förklarade man. Ett militärt svenskt ingripande i Spanska Nederländerna fordrade emellertid, att Sverige hade säkerhet för att icke samtidigt bli angripet i hemlandet av grannstaterna. Gyldenstolpe borde därför ånyo påyrka en holländsk flottexpedition, som bröte Danmarks sjömakt. Först därefter kunde Sverige vara obundet och i stånd att uppträda för den gemensamma saken. Någon ingående diskussion om militära överenskommelser kunde man ej gå in på, förrän Generalstaterna uttalat sig om detta trygghetsproblem.[6]

Då de kejserliga stridskrafterna alltmer absorberades av det framgångsrika kriget mot turkarna, blev kejsaren mera benägen än tidigare för en interallierad konferens, som trots omöjligheten av hans militära medverkan kunde stärka motståndet mot Frankrike. I november anslöt sig Bayern, som allt intimare knöt sig till den kejserliga politiken, till garantitraktaten, och samtidigt överenskommo kejsaren och kurfurst Max Emanuel om ett i annat sammanhang redan omtalat förslag till arbetsprogram för en kommande konferens i Haag. Punkterna voro: 1.) fastslående av allmän enighet, 2.) bestämmande

[6] K.M. t. Gyldenstolpe 10 nov. 1683 (*Holl.*).

av vad som skulle utgöra krigsanledning, 3.) militära avtal och 4.) en gemensam hemställan till Frankrike med vissa krav.[7]

Konferensförslagen från Haag och Linz ansågos av den vikt, att de togos upp till behandling i det svenska rådet. Vid ett sammanträde den 18 eller 19 december, från vilket intet protokoll finns bevarat, uppläste Bengt Oxenstierna en stor exposé av Sveriges läge och sedan 1679 förda politik, förstärkt med en mångfald aktstycken av olika slag. Hans sammanfattning av förhållandet till alla som fiender tänkbara stater kan förtjäna att ordagrant återgivas.

»Med Polen och Muscoviterne står K.M. också nu efter all liknelse i säker vänskap. Till Ryssland avskickar K.M. sine legater.[8] En polnisk minister väntas med forderligste hit.[9] Med Hertigarne av Huset Lüneburg hålles negociationerne ännu gående. Men såsom de påstå transporten av trupper, representerandes omöjeligheten att ensamme uthärda ibland så starke och considerable gegenpartier, så är att befara att de torde förändra mesurer, varav det gode partiet mäkta skulle lida, Hertigen av Hollsten bliva under ett evigt förtryck och obligeras till ett skadeligt accommodement för sig och Sverige, och K.M:ts Tyske Provincier stå i fara. Och

[7] G. Oxenstierna t. K.M. 20, 23 nov. 1683 n.st. (*Cæs.*). Ratifikationsutväxlingen mellan Sverige och Bayern skedde först i april 1684. — Max Emanuels ratifikation, Linz 22 april 1684 n.st., i *Traktatsaml. RA.* G. Oxenstierna t. K.M. 27 april 1684 n.st. (*Cæs.*).

[8] Såsom tidigare nämnts, avled den ryske tsaren Feodor år 1682. Efter stridigheter uppsattes på tronen som samregenter Feodors broder Ivan och halvbroder Peter — senare känd som Peter den store. Bägge voro omyndiga. För att notifiera om tronväxlingen och överbringa de nya tsarernas bekräftelse av den »eviga» freden i Kardis anlände i augusti 1683 en rysk delegation till Sverige. Efter ett uppskov, orsakat av Karl XI:s resa, fingo ryssarna i oktober i utbyte en skriftlig försäkran från svenske konungen. Enligt Kardisfredens bestämmelser besvarades besöket nästa år med en svensk beskickning, varvid skedde ny högtidlig aktutväxling. Rådet t. K.M. 19 aug. 1683 (*Skrivelser till Karl XI*). Karl XI:s »Fullbordansskrift ...» 30 okt. 1683 (*RR*). Tsarernas konfirmation av Kardisfreden, Moskva 6 juni 1683/7191, och deras »Fullbordansbrev», Moskva 28 maj 1684/7192, i *Traktatsaml. RA. Berättelse om svenska beskickn. 1684* (odat., oundertecknad) (*Musc.*). Stählin, Gesch. Russlands, II s. 6 ff.

[9] Denne synes ej ha kommit. Däremot hade en polsk envoyé nyligen besökt Sverige för att begära hjälp mot turkarna. K.M. t. G. Oxenstierna 25 nov. 1683 (*O.S.*). K.M. t. Dörffler 26 nov., 15 dec. 1683 (*RR*).

talas nu om ett tierse parties formerande emellan Kursachsen, Kurbrandenburg och Hus Lüneburg. Frankrike gör all flit att vinna desse till sitt partie, såsom det ock nu berättas vilja anlägga sine konster att återvinna Konungen i Polen, vilket är för Oss att remarquera. Danmark continuerar sine pressurer emot Hertigen av Hollsten, armerar starkt till lands och vatten, står i förbund med Frankrike, Kurbrandenburg, Köln, Münster och har desslikes förtröstning på England för svågerskapets skull. Synes ej vilja draga en sträng med Sverige, eftersom ock interesserne i Hollstenske saken ej äre att förena.

Kurbrandenburg står ock i stark författning, och i alliance med Frankrike, Danmark, Köln och Münster, och söker flere partier, särdeles Kursachsen och Hus Lüneburg, varandes negotiationerne, emellan Danmark, Kurbrandenburg och Huset Lüneburg ännu i gång. Så är ock Kurbrandenburgs intention att accommodera Hertigen av Hollsten med Danmark, gör ock sin flit att stå väl med Konungen av Polen, och för den skull skickat honom succurs till turkekriget. Frankrike driver att dess Proposition till fred eller armistitium i anseende till Riket, må i Regensburg antages, har store partier, varvid är att betrakta, vad stöt Westphaliske freden få skulle och var och en graverad varibland K.M. ock är ratione Zweibrücken. Och som Frankrike gärna skulle hava ett separat accommodement efter sin proposition så är att befara att någon oro torde sedan anstiftas i Norden, så framt icke accommodementet blir generalt emellan samtlige allierade å bägge sidor. Blir Propositionen ej antagen, så synes Frankrike vara i tillstånd, att med Vapnen och sine nye utrustningar göra sig själv rätt, och att då också uppvigla Danmark och Brandenburg och giva dem tygeln att begynna något i Norden, då det torde först anses på Huset Lüneburg att obligera det till accommodement och då angripa Pommern och Bremen.»

Som sitt främsta stöd gentemot dessa faror hade Sverige de allierade, som man under de senaste åren hade erhållit, fortsatte Oxenstierna, och vilka nu föresloge en närmare överläggning i Haag. Lyckligast vore det, om man på fredlig väg kunde ernå ett stillestånd mellan de två stora europeiska maktgrupperna, men för Sveriges del vore det i så fall av yttersta vikt,

att stilleståndet komme att omfatta hela kontinenten och icke blott Spanska Nederländerna och Tyskland, så att icke Sverige sedan kanske råkade i svårigheter i Norden och dess bundsförvanter då förhölle sig likgiltiga. Vad beträffar det rent militära läget, vore Sveriges allvarligaste svaghet den, att trupperna i de tyska provinserna uppginge till det alldeles otillräckliga antalet av ungefär 2,500 man i Bremen och 1,500 i Pommern. Så länge icke antalet vore åtminstone det dubbla, hade bundsförvanterna svårt att lita på Sveriges utfästelser. Oxenstierna uppräknade skälen för och emot ett överförande av ytterligare 1,500—2,000 man till Bremen och 1,500 man till Pommern ifrån Sverige och fann skälen *för* vara de starkaste. En truppöverskeppning kunde visserligen betyda risk för krig, särskilt då allianserna mellan Frankrike, Danmark och Brandenburg sannolikt hade stadganden för ett dylikt fall, men å andra sidan skulle den öka Sveriges anseende bland både fiender och vänner samt kanske hindra de vänskapligt stämda i Nordtyskland från att avfalla.

Allt detta och än mera borde i rådet överläggas.[1]

Den 21 december debatterade Karl XI och hans radgivare härpå de inkomna förslagen om en konferens i Haag. Inbjudan väckte ingen större glädje, även om det var ganska klart, att den icke helt kunde avslås. Det blev huvudsakligen Magnus Gabriel och Gustaf de la Gardie, som jämte Oxenstierna förde ordet, och bägge de förra varnade för att engagera Sverige i Spaniens affärer och ansågo det föreligga risk, att Sverige genom avtalen tvingades sända bort hjälptrupper och härefter bleve angripet av Danmark. Att överföra några trupper till Tyskland ansåg drotsen nu helt ogörligt. Den frågan togs icke upp till allvarlig behandling vid rådssammanträdet, troligen därför att man visste, att konungen liksom tidigare var bestämt emot något dylikt. Blott Oxenstiernas medarbetare Ehrensteen yrkade på en mindre transport av tillräckliga fästningsgarnisoner. Om eventuella militära avtal i Haag var rådet trögt

[1] Betänkande, uppläst i rådet 19 dec. 1683, i *Betänkanden ... i utrikes ärenden RA.* Samma skrift finns i *E 510 UUB*, där med anteckningen »Uppläst för K.M. uti dess Råd den 18 dec. 1683 av mig Bengt Oxenstierna» delvis av den senares hand.

och ovilligt att uttala sig, fastän greve Bengt påpekade, att man måste taga ställning till denna sak, innan van Haren hunnit till Stockholm och likaså det kejserliga sändebudet Berka, som väntades för att efterträda Althann. Däremot beslutade konungen, att Sverige liksom dess allierade skulle i Paris och London påyrka moderation och arbeta för den fredliga överenskommelse, som Haagkonferensen helst borde sikta mot. Vi ha redan sett, hur Lillieroot fick order att genast göra en sådan framställning utan att vänta på de allierade.[2] F. ö. visa de utgående orderna intet inflytande av detta rådssammanträde.[3]

Till de svenska förberedelserna till konferensen hörde också, att Gyldenstolpe upprepade gånger påminde om att även det holsteinska problemet borde tas i beaktande. Cramprich visade något intresse för saken, medan Fagel nöjde sig med att förespegla vissa framtida handelspolitiska åtgärder gentemot Danmark. Det lyckades aldrig att rikta konferensens blickar så långt norrut.[4]

Anslutningen till Haagkonferensen blev ganska stor. Kejsaren ämnade först låta sig representeras av själve fursten av Waldeck, den allestädes närvarande befordraren av alla mot Frankrike riktade avtal. Denne ansåg sig emellertid kunna göra större nytta genom att bibehålla en mera oberoende ställning och vägrade.[5] I stället fick Cramprich föra kejsarens talan, och han fick även fullmakt för Bayern. Svenska och spanska sändebuden representerade sina riken. Frankiska och överrhenska kretsarna, som också tillträtt garantitraktaten, sände något senare det hessiska geheimerådet *Johan Görtz* till Haag (en broder till den tidigare nämnde holsteinske diplomaten Friedrich Wilhelm Görtz). Även ett par makter utanför koalitionen deltogo i förhandlingarna, Sachsen genom J. Görtz och Lüneburg genom *Witzendorff*. Längre fram anlände loth-

[2] Se ovan s. 272.

[3] *RP* 21 dec. 1683 (Sm).

[4] Gyldenstolpe t. K.M. 1, 8, 15, 22 jan. 1684 (*Holl.*). Cantersteen t. K.M. 5 jan. 1684 (*Holl.*).

[5] G. Oxenstierna t. K.M. 18, 25 dec. 1683, 15 jan. 1684 n.st. (*Cæs.*). Waldeck t. Vilhelm III 8 jan. 1684 n.st. (Müller, I s. 253 f.).

ringska och holstein-gottorpska representanter, av vilka blott den förre, *Canon*, fick deltaga i förhandlingarna men ej den senare, F. W. von Görtz.[6]

Gyldenstolpes planerade hemresa blev icke av, utan han erhöll kontraorder att stanna. Efter alla rykten om obeständighet i Sveriges politik, som vid årsskiftet cirkulerade bland bundsförvanterna, fruktade man, att det skulle väcka uppseende, om sändebudet även för en kort tid lämnade Haag, just då de viktiga överläggningarna skulle börja.[7]

Det första sammanträdet hölls den 26 januari, några veckor senare än som från början var avsett. Det var särskilt den kejserlige residenten, som hade skyndat på arbetets början. Enighet nåddes lätt om ett allmänt hållet arbetsprogram. Detta omfattade fyra punkter att diskutera: 1.) huruvida man borde välja fred eller stillestånd med Frankrike, 2.) villkoren i uppgörelsen, 3.) sättet att skapa garantier för densamma mot nya övergrepp och 4.) beslut om åtgärder i fall av krig.[8]

Den ledande mannen bakom kulisserna var naturligtvis prinsen av Oranien. Han hade en besvärlig och förmedlande mellanställning att intaga. Å ena sidan stod Spanien. Detta vägrade att ge efter en tum och föredrog att hellre sätta hela Spanska Nederländerna på spel än att avstå mindre delar. I Madrid räknade man nämligen med att hotet om en fullständig katastrof måste tvinga bundsförvanterna, ja t. o. m. England, att skynda till bistånd. Det var samma politik, som dikterat krigsförklaringen mot Frankrike. Men samtidigt försummade Spanien sitt eget försvar. Att öka armén i Spanska Nederländerna till 40,000 man, en i och för sig icke betryggande styrka, var en ständigt uttalad avsikt, som aldrig blev förverkligad på grund av penningbrist och slapphet. Nästan lika stor hård-

[6] Gyldenstolpe t. K.M. 8, 15, 22, 29 jan., 9, 19, 23 febr., 1 april 1684 (*Holl.*). Cantersteen t. K.M. 1, 5 jan. 1684 (*Holl.*). Peter, U.u.A., III s. 768 not 3. Drossaers, s. 133. Kurtz, s. 104.

[7] K.M. t. Gyldenstolpe 23 jan. 1684 (*Holl.*). Gyldenstolpe t. K.M. 19 febr. 1684 (*Holl.*). — Däremot reste residenten Cantersteen hem, vilket likaledes sedan länge var bestämt. Han hade i ett halvår väntat på sitt traktamente, som skulle sätta honom i stånd att betala sina skulder och avresa. Cantersteen t. K.M. 24 juli 1683, 29 jan., 26 febr. 1684 (*Holl.*).

[8] Gyldenstolpe t. K.M. 26, 29 jan. 1684 (*Holl.*). Drossaers, s. 133.

nackenhet visade kejsaren, också han utan möjlighet att militärt uträtta något i väster. I själ och hjärta hade Vilhelm III och hans anhängare i Holland helst antagit en mot fransmännen fast hållning. Men det fanns Frankrikes makt samt även andra faktorer att ta hänsyn till. Å andra sidan stod nämligen det republikanska partiet i Holland, som också hade inflytande på Generalstaternas ställningstagande. Detta ansåg, att Spanien borde bära huvudparten av sina bördor självt och gjorde klokast i att skaffa Europa fred genom godvilliga avträdelser till Frankrike. En liknande inställning hade Sverige och Lüneburg, som voro jämförelsevis likgiltiga för Spanska Nederländerna men till skillnad från republikanerna ville rikta Haagkonferensens uppmärksamhet mot helt andra problem.[9]

Av största vikt för konferensens framgång var frågan om hur partistriderna i republiken skulle utveckla sig. I provinsen Hollands stater lyckades oranierna genomföra ett beslut om värvning av 16,000 man mot Amsterdams och några andra städers röster. Därmed var dock ej värvningsfrågan slutgiltigt avgjord, och Amsterdam vägrade att betala sin mycket betydande anpart, om beslutet bleve verkställt. Vilhelm III hade något tidigare lyckats snappa upp och dechiffrera en depesch från d'Avaux till Ludvig XIV, som visade, att magistratspersoner i Amsterdam hade fört direkta underhandlingar med ambassadören. Detta begagnade prinsen nu till ett häftigt anfall mot högborgen för det republikanska partiet men utan att lyckas bryta stadens motstånd mot värvningen. Striden blev i stället allt hårdare.[1]

För att åstadkomma splittring bland motståndarna och hindra kraftfulla beslut från deras sida gjorde Frankrike vid samma tid en eftergift. Genom ett memorial lät nämligen Ludvig XIV den 7 februari föreslå Generalstaterna, att de skulle förbinda sig att bringa Spanien till vissa avträdelser och i händelse av dess vägran avstå från att stödja det. I så fall ville Ludvig XIV nöja sig med ett stillestånd på 20 år, liksom

[9] Drossaers, s. 123 ff. Kurtz, s. 82 ff.

[1] Gyldenstolpe t. K.M. 8, 22 jan., 9 febr. 1684 (*Holl.*). d'Avaux, II s. 121 ff., 157 f., 177, 195 ff., 211 ff. Drossaers, s. 128 f. Japikse, II s. 184 f. Kurtz, s. 98 ff.

han tidigare utfäst sig gentemot Tyska Riket, och skulle genast låta vapnen vila under tre månader i avvaktan på dess antagande. Det oraniska partiet var emellertid ännu kraftigt nog att helt kunna avslå förslaget i Generalstaterna.[2]

Efter en tids uppehåll kom Haagkonferensen under senare hälften av februari i gång på allvar, och täta sammanträden höllos. Som väntat utgingo de kraftfullaste förslagen från Cramprich och Castel Moncayo. Gyldenstolpe genomdrev däremot, att man först skulle behandla möjligheterna för en uppgörelse med Frankrike, innan man skred till diskussion om gemensamma försvarsåtgärder. Det var underförstått, att Spanien borde underlätta en sådan uppgörelse genom vissa avträdelser. Vid ett sammanträde den 19 februari visade Castel Moncayo på en karta allt vad fransmännen hade ockuperat eller förhärjat och förklarade, att hans regering ej ville avstå någonting utan i stället fordrade återställandet av nijmegiska fredens bestämmelser. Detta var dock mest en gaskonnad, och Castel Moncayo blev svaret skyldig, då de övriga närvarande påpekade, att varken Spanien eller dess bundsförvanter hade makt att sätta bakom sådana ord. De anförde vidare, att ett stillestånd ju icke behövde betyda, att Spanien definitivt avträdde några områden. Med tanke på republikanerna i Holland fann konferensen nödvändigt att bemöta d'Avaux' memorial med ett motförslag. Av avgörande vikt var nu liksom vid koalitionens bildande att förvärva Englands medverkan; blott i sådant fall kunde man möta Frankrike på jämställd fot, och blott då skulle båda de holländska partierna vara villiga till kraftigt uppträdande. Resultatet blev, att konferensen den 19 beslöt att omedelbart och gemensamt genom vederbörande Londonrepresentanter rikta en uppmaning till Karl II att i Paris framföra vissa förslag. Om den engelska diplomatien kunde förmå Frankrike att antaga dem, ville de förbundna åtaga sig att utverka Spaniens godkännande. Enligt villkoren skulle Spanien avstå Dixmuiden och Courtrai m. m. men icke den viktiga fästningen Luxemburg. I fråga om förhållandet mellan Frankrike och Tyska Riket framställdes en kompromiss i form

[2] Gyldenstolpe t. K.M. 9 febr. 1684 (*Holl.*). D'Avaux, II s. 189 ff. Drossaers, s. 131 ff. Kurtz, s. 106 f. Levae, a. a., s. 210 ff.

av tre alternativa gränsregleringsförslag. Vapnen borde genast vila 3—4 månader, och under denna tid skulle stilleståndet avslutas, dock ej för 20 utan för 7—8 år. I det måste inbegripas alla garantitraktatens stater, vilka även gemensamt skulle garantera det.[3]

Omedelbart härefter övergick konferensen vid ett par följande sammanträden till frågan om gemensamma militära mått och steg och enade sig den 25 februari om ett projekt till defensionskoncert, avsedd att träda i kraft, om Frankrike ej antoge de allierades motförslag. Koncerten gick ut på att kejsaren och Bayern med hjälp av de bayerska och schwabiska kretsarna till den 15 april n.st. skulle ha en armé på 19,000 man stridsberedd, som skulle kunna operera mot fransmännen, där de förbundna så bestämde. Detsamma gällde om 12,000 man, vilka kejsaren, Sachsen samt de frankiska och överrhenska kretsarna hade att uppställa. Lüneburgska huset skulle hålla redo alla sina trupper men behålla dem hemma. Dess uppgift var att strida mot Danmark, Brandenburg och Köln, om de ställde sig på Frankrikes sida. Detsamma var meningen med huvuddelen av Sveriges styrkor. Detta rike skulle dock dessutom till den nämnda tidpunkten utrusta en expeditionskår om 8,000 man, vilken med holländsk hjälp skulle sjöledes transporteras till lämpligt ställe. Spanien måste snarast bringa sina trupper i Spanska Nederländerna upp till en numerär av 30—40,000 man, och i Holland skulle den omstridda värvningen av 16,000 man ovillkorligen äga rum. Slutligen skulle Holland, Sverige och Spanien tackla upp 30—40, resp. 30 och 30 krigsfartyg. Hela avtalet komme att bli gällande, så snart alla parter åtagit sig sin del.[4]

Härmed var Haagkonferensens hoppfulla period till ända. Avtalet skulle ha sammanfört arméer på omkring 150,000 man samt överlägsna sjöstridskrafter. Även om styrkan ej varit tillräcklig mot maximala ansträngningar av Frankrike och dess bundsförvanter, skulle den säkerligen, om den kommit längre än

[3] Gyldenstolpe t. K.M. 19, 23 febr. 1684 (*Holl.*). Gyldenstolpe t. Leijonberg 19 febr. 1684 (*Gyldenstolpes Registr. Holl.*). Drossaers, s. 133 f. Japikse, II s. 186 f. Kurtz, s. 117 f.

[4] Gyldenstolpe t. K.M. 26 febr. 1684 (*Holl.*).

på papperet, ha medfört en omläggning av Ludvig XIV:s politik. Emellertid uppstodo snart svårigheter för defensionskoncerten på olika håll. Innan den kom att granskas i Sverige, hade där ett ändrat politiskt läge uppstått genom ny aktivitet från dansk sida, som här först måste skildras.

5. Nya danska ockupationer i nedersachsiska kretsen.

Att den holländska flottan fick återvända från Göteborg utan att konvojera svenska trupper över havet ådrog de svenska sändebuden i Lüneburg bittra förebråelser. Betänkligt var, att Ernst August var den mest upprörde av hertigarna.[5] Lüneburgska huset var efter sina många besvikelser ej längre så pålitligt, som man i Stockholm ville intala sig. Redan tidigare hade det visat ett betydligt minskat intresse för att få lägga trupper »på husmanskost» i Bremen och önskade nu i stället blott kontant underhåll för 4,000 man av Sverige.[6] Anledningen var den, att man ej ville så öppet binda sig vid Sverige, att andra kombinationer därigenom uteslötes.

Då hertigarna måst uppgiva hoppet att inom rimlig tid nå ett aktivt samarbete med Sverige, gjorde de i december 1683 en sondering i Berlin i och för en fullständig nyorientering av sin politik. Ernst August avfärdade dit kammarpresidenten Grote med synnerligen uppseendeväckande förslag, som utåt maskerades genom samtidiga underhandlingar om mera oskyldiga frågor. Grote hade emellertid att föreslå ingenting mindre än ett gemensamt krig mot Sverige och en delning av dess tyska provinser, varvid Bremen och Verden naturligtvis skulle tillfalla Lüneburg och Vorpommern Brandenburg. Mindre tilltalande men nödvändigt var att också tillfredsställa Danmark. Ernst August ville absolut ej låta det erhålla både Slesvig och Holstein och sålunda uppgiva den enda barriär, som kunde erbjuda säkerhet mot danska framstötar. Därför föreslogs en

[5] Vellingk t. K.M. 18, 31 okt., 6, 13, 21 nov. 1683 (*Germ.*). Cleen t. K.M. 7, 21 nov. 1683 (*Germ.*).

[6] Vellingk t. K.M. 12, 24, 31 okt., 30 nov. 1683 (*Germ.*). Cleen t. K.M. 7 nov. 1683 (*Germ.*).

invecklad ommöblering i hela nedersachsiska kretsen, varigenom bl. a. Danmark skulle få Slesvig och dessutom Rügen. Christian Albrecht borde behålla Holstein samt förstärkas med de danska grevskapen Oldenburg och Delmenhorst samt ytterligare områden från Brandenburg och Lüneburg. Wismar skulle ges åt Mecklenburg.[7]

Hela planen, som utan tvivel skulle ha befunnits otillfredsställande av danskarna, mötte ej heller i Berlin någon förståelse. Den brandenburgska politiken befann sig i en av sina återkommande fredliga och tveksamma perioder. Grote kunde vidare icke utlova, att Lüneburg skulle ansluta sig till den franska koalitionen, och under sådana omständigheter avböjdes erbjudandet av kurfursten.[8]

Under den lugnare situation, som inträtt efter den kejserliga segern vid Wien, kom därför Lüneburg att trots allt stå kvar på Sveriges sida. Cleen och den svenska utrikesledningen förblevo helt ovetande om det farliga anslaget. Den i allmänhet mera skarpsynte Vellingk hade i slutet av november återvänt till Sverige. Då Cleen, som länge sökt urskulda den uteblivna svensk-holländska transporten, under årets sista dagar framförde en svensk berättelse om anledningen, fann han för första gången, att han talat »mit merklichem gutem effect».[9] Den verkliga orsaken till det förbättrade förhållandet torde ha varit, att det nu hunnit bli tydligt för hertigarna, att Fredrik Vilhelm skulle avböja krigsplanerna.

Redan tidigt på nyåret 1684 började man i Lüneburg känna oro för stundande danska företag. Att rustningar skedde i

---

[7] Cleen t. K.M. 28 nov., 5 dec. 1683 (*Germ.*). SCHNATH, I s. 229 f.

[8] *U.u.A.*, XIX s. 650 ff., XXII s. 194 ff. MULTHOFF, s. 41 ff. — Grotes delningsplan tycks i litteraturen blott ha blivit uppmärksammad av SCHNATH (I s. 228 ff.). Anledningen till kurfurstens avböjande har därför ej blivit diskuterad med brandenburgskt material som grundval. Ett samarbete med Lüneburg, som fortfarande motarbetade Frankrike i Regensburg, skulle ha gjort slut på den franska alliansen. Denna hade Fredrik Vilhelm visserligen flera gånger reflekterat på att övergiva men icke för att i stället stå isolerad. Troligen skulle han ha godtagit Grotes förslag blott i endera av de fallen, att det varit sannolikt att Danmark också skulle förena sig därmed, varvid man kunde vågat handla utan fransk hjälp, eller att Lüneburg hade gått över till den franska sidan.

[9] Cleen t. K.M. 28 dec. 1683 (*Germ.*).

Danmark och särskilt att de blott syntes röra lantstridskrafterna föreföll misstänkt och tydande på planer i sydlig riktning. Ett underhandlingsförsök från kurfurstens sida avvisades dock i januari, kanske mest därför att det ej var åtföljt av något erbjudande om de svenska provinserna. Bernstorff fick nöja sig med att draga mesta möjliga nytta av saken och meddelade Cleen, att man avvisat den brandenburgske diplomatens förslag, trots att han sökte övertyga om att Sverige skulle överge sina bundsförvanter och sluta sig till Frankrike.[1]

Under februari och första hälften av mars ökades alltmera farhågorna för danska företag. Cleen utsattes för ständiga böner om hjälp, och man sökte övervinna den svenska tveksamheten med uppgiften om att det icke minst vore Bremen och Verden, som befunne sig i farozonen. Från Stockholm fick Cleen blott order om att naturligtvis dementera ryktena om anslutning till Frankrike samt att hänvisa till Haagkonferensen, där säkerligen betryggande resultat skulle nås.[2]

I den nämnda konferensen läto hertigarna med vissa förhoppningar representera sig, men där hänvisades de att söka stöd hos Sverige.[3] Av Cleen begärde de allt enträgnare svenska åtgärder. Med anledning av den ovanligt stränga vintern föreslogo de t. o. m. en upprepning av Karl X:s bragd men denna gång över Öresund. Senare fordrade hertigarna en svensk trupptransport till Tyskland eller, om man ansåge en sådan omöjlig på grund av danska flottans övermakt, att trupper och småfartyg skulle samlas i Skåne, så att danskarna genom detta hot bleve hindrade från sina planer i Nordtyskland. Lüneburgarna påpekade, att det icke kunde vara i längden lönande med en så egoistisk politik som den svenska, vilken läte andra bära hela bördan, medan Sverige blott ökade sina krafter inom moderlandets gränser.[4]

Sedan Fredrik Vilhelm misslyckats i att vinna Lüneburg på

---

[1] Cleen t. K.M. 14, 29 jan. 1684 (*Germ.*). Multhoff, s. 49 ff. Schnath, I s. 239.

[2] Cleen t. K.M. 5, 12, 20 febr. 1684 (*Germ.*). K.M. t. Cleen 16 febr. 1684 (*RRU*).

[3] Schnath, I s. 239, 243.

[4] Cleen t. K.M. 22 jan., 12 febr., 5, 12, 19, 22 mars 1684 (*Germ.*).

sin sida på önskade villkor, slog han in på motsatt väg. Den 16 februari avslöts en allians mellan Danmark, Kurköln och Brandenburg. Dessa makter förbundo sig inför det hotande allmänt-europeiska kriget att om möjligt ej deltaga däri utan i stället med gemensamma krafter trygga freden i nedersachsiska och westfaliska kretsarna. Som tänkbar fredstörare nämndes Sverige, men avtalet var minst lika mycket riktat mot Lüneburg. Det var således i huvudsak gynnsamt för Ludvig XIV men betraktades av honom med rätta med misstro såsom ett försök att skapa ett tredje parti, enär det tillkommit utan fransk medverkan.[5]

För Danmark var tremaktsförbundet närmast av offensivt värde. Sedan Christian V målmedvetet berett sig genom detta samt det senaste avtalet med Frankrike, beslöt han i konselj i början av mars[6] att skrida till militär exekution mot de stånd i nedersachsiska kretsen, hos vilka Danmark hade resterande krigskontributioner att fordra. Det gällde att snabbt sätta sig i besittning av vissa kvarter för trupperna, så att om ett allmänt stillestånd på grundval av status quo bleve antaget för Riket, Danmark kunde fortfara att njuta fördelarna under hela stilleståndsperioden.[7]

Den danska krigsmakten utökades till högre siffror än under skånska kriget, nämligen till 39,000 man. I Norge skedde ingen ökning, ett tecken på vilket väderstreck planerna riktade sig mot och på att man väntade att kunna genomföra dem utan Sveriges ingripande.[8] Den 17 mars inledde danskarna sin aktion genom att intaga fästningen Mölln i Sachsen-Lauenburg. Härpå följde en rad ockupationsåtgärder, vilka träffade hertigarna av Sachsen-Lauenburg, Mecklenburg-Schwerin samt furstbiskopen av Lübeck. Dessa hörde ej till de armerade stån-

[5] Traktaten tryckt hos Moerner, s. 453 ff., 734 ff. och i *Danmark-Norges Traktater*, VIII s. 187 ff. — Fehling, s. 269 ff. Multhoff, s. 56 ff. Pagès, s. 516 ff. Philippson, III s. 351 ff. Schnath, I s. 244 ff. Waddington, II s. 515 ff.

[6] Den 2 mars enligt Laursen (VIII s. 271) men den 3 mars enligt samme förf. (VIII s. 455).

[7] K.M. t. Gyldenstolpe 8 mars 1684 (*Holl.*). Coyet t. K.M. 17 mars 1684 (*Dan.*). Laursen, VIII s. 271 f.

[8] Christiansen, Dansk Statshusholdning, II s. 895.

den och kunde icke göra motstånd, men de skyndade att anföra klagomål hos kretsöversten, Georg Vilhelm.[9]

Det var alarmerande nyheter, som nådde Lüneburg. Samma dag som danskarna togo Mölln, besatte Kurköln staden Höxter vid Weser alldeles intill Lüneburgs gräns. Hertigdömena voro fullständigt inringade. Även Hamburg och Lübeck fruktade för sin säkerhet.[1]

En strid mellan Danmark och Lüneburg syntes överhängande liksom föregående sommar. Den senare makten rustade också men förmådde ej uppställa mera än 28,000 man, vilket var något mindre än under 1683. Cleen blev hotad med att om svenskarna ej gjorde allvar av några hjälpåtgärder, skulle hertighuset tvingas av fiendernas stora styrka till uppgörelse och avtal, vilka kunde bli mot Sveriges intressen. För att ge ökat eftertryck åt sina ständiga maningar planerade man att skicka ett sändebud till Stockholm.[2]

6. Karl XI avböjer defensionskoncerten i Haag och hjälp till Lüneburg.

Lika allvarliga underrättelser som från Celle inlöpte givetvis till Stockholm från Coyet i Köpenhamn. Denne hade i slutet av 1683 inrapporterat ett nytt avtal mellan Danmark och Frankrike. Hans begäran att få veta innehållet blev avslagen, och Coyet lyckades ej skaffa någon kännedom om det mera än den riktiga uppgiften, att traktaten föreskreve ökade subsidier samt bl. a. rörde sig om Spanska Nederländerna, vilket Wackerbahrt visste berätta.[3] Från nyåret kunde Coyet meddela om danska rustningar till lands och från mars om att man även började arbeta på flottan, vilket ur svensk synpunkt var ännu mera

[9] Cleen t. K.M. 22 mars 1684 (*Germ.*). Brehmer t. K.M. 21 mars 1684 (*Germ.*). Wolfsberg t. K.M. 21, 28 mars 1684 (*Germ.*). LAURSEN, VIII s. 271 f. VITENSE, Gesch. von Mecklenburg, s. 239. (Wolfsberg var svensk resident i Hamburg men tjänstgjorde som kommissionär utan politisk roll.)

[1] Brehmer t. K.M. 11, 25 april 1684 (*Germ.*). Wolfsberg t. K.M. 18, 25 april 1684 (*Germ.*). SCHNATH, I s. 244 ff.

[2] Cleen t. K.M. 26, 29 mars, 2, 5, 9 april 1684 (*Germ.*). SCHNATH, I s. 254.

[3] Coyet t. K.M. 8 nov., 17, 27 dec. 1683, 17, 21 jan. 1684 (*Dan.*). K.M. t. Coyet 26 dec. 1683 (*Dan.*).

misstänkt, särskilt då holländska sändebudet uppgav, att ett företag mot Karlskrona liksom föregående år planerades. Ungefär samtidigt kom underrättelsen om de nya danska företagen i nedersachsiska kretsen.[4]

För Sverige blev ställningen åter mycket oroande, och den relativa avspänning i läget, som trots allt varat sedan sommaren 1683, upphörde nu. Om danskarna kastade över ända Lüneburg, som var Sveriges främsta bålverk i Tyskland, kunde man vänta, att turen snart skulle komma till Bremen och Pommern, och om hertigarna förlikade sig med Danmark, vore förlusten av provinserna ännu säkrare.

I denna svåra situation höllos den 17 och 19 mars åter utrikespolitiska rådsöverläggningar av intresse i Stockholm. De ägde rum, kort innan underrättelse kommit om danskarnas infall i Mecklenburg, men detta var så säkert förestående, att läget var praktiskt taget detsamma som efter aktionen. Det gällde att taga ståndpunkt dels till Haagkonferensens projekt till avtal, som just anlänt från Gyldenstolpe, och dels till det lüneburgska husets begäran om hjälp mot Danmark. Bägge delarna voro i grunden samma problem, vilket också yttrades i rådet. Valet stod mellan å ena sidan den allmänna förhalningspolitik, som länge bedrivits gentemot vänskapligt sinnade makter, särskilt Lüneburg och Holstein-Gottorp, men som nu hotade att medföra isolering, och å andra sidan mera »vigorösa resolutioner» med vissa utfästelser, som visserligen medförde krigsrisk och kostnader men samtidigt kunde säkerställa allianssystemet.

Karl XI själv undrade genast vid det första rådssammanträdet, om man ej kunde vänta med att lämna svar om defensionskoncerten, tills van Haren anlänt, men böjde sig för Oxenstiernas svar, att detta vore omöjligt. F. ö. rörde sig debatten denna dag mest om hur Vellingk skulle instrueras, vilken snarast borde få återvända till Lüneburg. Oxenstierna påpekade, att sändebudet vore övertygad om att man i fortsättningen ej kunde lita på hertighuset, såvida icke åtminstone tillräckliga fästningsgarnisoner utsändes till de svenska pro-

[4] Coyet t. K.M. 14, 28 jan., 7, 18 febr., 17, 20, 24 mars 1684 (*Dan.*).

vinserna i Tyskland. Clas Fleming kände oro över att Sverige genom defensionskoncerten måste lova att sända bistånd med 8,000 man. Då dessutom Lüneburg för sin traktatratifikation begärt, att Sverige skulle hålla 10,000 man i Tyskland, bleve detta sammanlagt en alldeles otänkbar siffra. Oxenstierna var övertygad om att den ena av dessa båda styrkor skulle vara nog att säkerställa bägge förbunden. Vellingk inkallades i rådkammaren och sade sig tro detsamma, vad Lüneburg beträffade. Han ansåg vidare, att om också blott några tusen man sändes för att besätta fästningarna, skulle detta göra god verkan och ingiva hertigarna ny fasthet. Märkte de inga positiva åtgärder, komme de troligen att överge förbindelsen med Sverige.

Löftet att enligt defensionskoncerten låta 8,000 man överföras till Tyskland eller Spanska Nederländerna fann Karl XI betänkligt också ur strategisk synpunkt. Bleve det krig med Danmark, vore det lämpligare att rikta hela anfallet från hemlandet. Häremot invände Oxenstierna, att det tidigare alltid ansetts bäst att angripa Danmark söderifrån. Allmänt ansåg rådet, att det vore lyckligast, om man undsluppe bestämda löften i Haag och i stället förmådde Generalstaterna att sända en eskader till Norden och möjliggöra ett direkt svenskt angrepp mot Danmark med alla krafter. Clas Fleming påpekade det ihåliga i denna önskedröm: de allierade kunde önska, att Sverige bleve starkare i sina tyska provinser, men det gemensamma intresset sträckte sig ej så långt som till ett krossande av Danmark.[5]

Den 19 mars fortsattes diskussionen. Skattmästaren Sten Bielke fann villkoren för bägge avtalen betungande men ansåg det ändå nödvändigt, att Sverige gjorde några åtaganden för att icke bli alldeles diplomatiskt isolerat. Han hoppades, att det skulle vara möjligt att åstadkomma en kompromiss och sända 3—4,000 man till de tyska provinserna samt lova vid Haagkonferensen att göra ett diversionsanfall mot Danmark från hemlandet med all styrka i händelse av allmänt krig. Den holländska flottan måste därvid stödja svenskarna.

---

[5] *RPU* 17 mars 1684 (Wg).

Oxenstierna lutade också åt ett dylikt svar. Skattmästaren beräknade, att det skulle kosta 11,000 rdr i månaden att hålla 2,800 man infanteri och 800 man kavalleri i Tyskland av värvade trupper; med »svenskt nationalfolk» bleve det billigare. Kostnaden vore måttlig, och att föra krig utan hjälp av allierade bleve oerhört mycket dyrare.

Vid voteringen uttryckte nästan alla, även den de la Gardieska fraktionen, ungefär samma mening som Oxenstierna. Denne tillrådde i ett skriftligt votum, att Gyldenstolpe skulle få order att avsluta defensionskoncerten men med de ändringar, att nämnda 8,000 man minskades till 6,000 eller 4,000, att de med holländsk hjälp överfördes ej till Spanska Nederländerna utan till Bremen och att antalet skepp, som Sverige hade att utrusta, minskades under 30. Vellingk borde avfärdas till Lüneburg med instruktion att söka förmå hertigarna att nöja sig med denna svenska truppöverföring och även ansluta sig till garantitraktaten och defensionskoncerten. Att märka är, att rådsmajoritetens förslag ej nödvändigtvis behövde ha skänkt Danmark och Brandenburg önskad »casus fœderis» enligt deras traktater med Frankrike. Detta visste man dock icke i Sverige.

Mot tanken att utlova avsändandet av åtminstone 3—4,000 man till de tyska provinserna voterade endast Clas Fleming och Johan Stenbock. Den förre ansåg, att en så liten truppstyrka varken skulle göra till eller ifrån, och den senare yrkade uppskov med avgörandet.

Konungen visade sig emellertid fortfarande vara bestämt emot alla långtgående löften till bundsförvanterna. Trots skattmästarens yttrande förklarade han, att det vore omöjligt att skaffa medel till ännu 3,000 man i de tyska provinserna. Oxenstierna gjorde försiktiga försök att rubba Karl XI:s inställning, men konungen svarade klart: »Man måste svara Gyldenstolpe det ... man kan hålla.» Han dekreterade, att svaret på Haagkonferensens projekt skulle bli, att Sverige för tillfället intet kunde lova eller göra. Om i händelse av krig den holländska flottan sändes till hjälp, skulle Sverige emellertid deltaga i striden genom ett anfall med alla sina krafter mot Danmark.[6]

---

[6] *RPU* 19 mars 1684 (Wg).

Den enväldige konungen hade sålunda fattat ett beslut, som var tvärt emot åsikterna hos såväl hans rådgivare som hans diplomater, vilka senare härigenom sågo sitt alliansarbete försvårat eller omöjliggjort. Defensionskoncerten var från svensk sida avböjd. Konungen fasthöll vid sin tidigare politik: inga löften, ingen splittring av krafterna men anfall mot Danmark, då tiden blivit mogen. Oxenstiernas benägenhet att även på avlägsna fronter samarbeta med de allierade hade lidit nederlag, men detta hade skett ej mot ett oppositionsparti utan emot konungen själv. Någon tanke på Oxenstiernas avgång hyste säkerligen varken Karl XI eller chefen för kansliet.

7. Haagkonferensens senare skede.

Den 20 mars avgick ordern till Gyldenstolpe. Han meddelades däri, att Karl XI för sin del godkände konferensens förslag till stilleståndsvillkor, dock med det tillägget, att de svenska kraven rörande Holstein-Gottorp och Zweibrücken måste uppfyllas i det eventuella stilleståndet. Danskarnas övergrepp finge under inga förhållanden godkännas utan borde helst ogillas och i värsta fall förbigås med tystnad. Vad beträffar defensionskoncerten, vore det klokt, att konferensen räknade med att Lüneburg skulle behålla alla sina trupper i hemlandet till användning mot Frankrikes bundsförvanter. I Sverige ansåge man det som den bästa politiken att först nedkämpa dessa och blott därefter vända sig mot huvudmakten. Att överföra 8,000 man till Spanska Nederländerna vore även för Sverige otänkbart på grund av faran från Danmark. Däremot ville man förbinda sig att tjäna den gemensamma saken genom en attack mot detta rike med vida större krafter, om holländarna skyddade överskeppningen samt läte en eskader stanna i Östersjön att där jämte den svenska marinen trygga förbindelserna mellan Sverige och Tyskland. Dock uppgavs i brevet emot det verkliga förhållandet, att planer vore å bane att med det snaraste sända mindre truppstyrkor till provinserna i Tyskland.[7]

[7] K.M. t. Gyldenstolpe 20 mars 1684 (*Holl.*).

Medan sändebuden i Haag väntade på svar från vederbörande regeringar i fråga om februariavtalen[8], fortsatte de sitt arbete i långsammare tempo. Den engelske konungen vägrade att engagera sig för de allierades stilleståndsförslag och förklarade det utsiktslöst att vidarebefordra det till Frankrike. Konferensen diskuterade den 10 mars lämpligheten av att direkt vända sig till Ludvig XIV men fann detta hopplöst. I stället åtogo sig Generalstaterna att göra ännu ett försök i London. Det nya svaret därifrån blev emellertid lika ogynnsamt. Karl II förblev emot sitt lands intressen bunden av de franska subsidierna.[9]

För konferensen återstod då blott att låta sitt anbud överlämnas i Versailles av de svenska och holländska representanterna. Gyldenstolpe skrev på eget bevåg till Lillieroot härom, och denne fick även i uppdrag att tala för hertigarna av Lüneburg och de båda kretsarna av dessas ombud i Haag. Kejsaren och Spanien ansågos tydligen alltför mycket som part i målet för att direkt kunna kommunicera med Frankrike. I mitten av april erhöllo holländske ambassadören och Lillieroot audienser hos Ludvig XIV, som mottog dem var för sig, och ingåvo Haagkonferensens stilleståndsförslag. Konungen och Croissy förklarade emellertid villkoren orimliga. I Stockholm godkändes Gyldenstolpes åtgörande i denna sak.[1]

I mars beslöto Generalstaterna emot Friesland och Groningen att sända ytterligare 12 regementen fotfolk och 1,500 ryttare till Spanska Nederländerna, där de emellertid blott skulle få användas till barriärfästningarnas försvar. Beslutet sattes genast i verket, och biståndet hade därmed stigit till 25,000 man. Detta var oraniska partiets sista framgång. Värvningen av 16,000 man hade med större eller mindre reservationer godtagits av fem provinser, men Vilhelm III vågade aldrig försöka få

[8] Se ovan s. 289.

[9] Gyldenstolpe t. K.M. 8, 11, 25 mars 1684 (*Holl.*). Leijonberg t. K.M. 26, 29 febr., 4, 11, 28 mars 1684 (*Angl.*). Drossaers, s. 134 ff. Kurtz, s. 118. Levae, La trêve à Ratisbonne, s. 221.

[1] Gyldenstolpe t. K.M. 1, 8 april 1684 (*Holl.*). Gyldenstolpe t. Lillieroot 3 april 1684 (*Gyldenstolpes Registr. Holl.*). Lillieroot t. K.M. 11 april 1684 (*Gall.*). K.M. t. Gyldenstolpe 19 april 1684 (*Holl.*). Kurtz, s. 125 f. Levae, a. a., s. 224 f.

beslutet genomfört i Generalstaterna. I april inneslöto fransmännen åter den av spanska trupper försvarade fästningen Luxemburg, och oranierna började tydligt förlora terräng i republiken.[2]

Då Gyldenstolpe i mitten av april erhöll den viktiga, tidigare nämnda ordern av den 20 mars, var situationen sådan vid Haagkonferensen, att Holland syntes nära att svika den gemensamma saken på grund av republikanernas frammarsch och kejsaren föreföll att ej kunna prestera de militära styrkor i väster, som defensionskoncerten förutsatt. Ansvaret för avtalets fall kom därför icke att drabba Sverige. Gyldenstolpe nöjde sig t. v. med att säga, att han fått slutgiltiga order men ej ville meddela dem, förrän de övriga representanterna också fått sina.[3]

Snart begärde holländarna, att konferensen skulle gå de franska villkoren ytterligare till mötes, så att ett stillestånd kunde avslutas. Castel Moncayo och Cramprich protesterade kraftigt häremot, och Gyldenstolpe blev enligt eget uttryck tungan på vågen. Han ställde sig på de bägge senares sida, eftersom det fanns risk, att Sverige bleve åsidosatt och lämnat isolerat efter en uppgörelse. Endräkten återställdes någorlunda, och konferensen enade sig om vissa riktlinjer för den gemensamma politiken, vilka Fagel nedskrev. Ett stillestånd måste enligt dessa omfatta samtliga allierade. Om någon av dem i trots härav angrepes, skulle de övriga vara förpliktade att skynda till hjälp. Spanien skulle på grund av det ogynnsamma läget rådas till vissa eftergifter.[4]

Gyldenstolpe hade många strider att utstå i sina försök att få konferensen att intressera sig för den holsteinska frågan. Härvid sekunderade honom Christian Albrechts envoyé, F. W. von Görtz, vilken hade lämnat sin post i Stockholm och i mars anlände till Haag, där han dock ej fick tillträde till kon-

---

[2] Gyldenstolpe t. K.M. 11 mars, 29 april, 6 maj 1684 (*Holl.*). Drossaers, s. 146 ff. Japikse, II s. 188 ff. Kurtz, s. 126 ff.

[3] Gyldenstolpe t. K.M. 15, 22 april 1684 (*Holl.*). — Gyldenstolpes försiktiga uppträdande har fått till följd, att det oftast uppgives i litteraturen, att Sverige var den makt, som mest stod fast vid och arbetade för defensionskoncerten. T. ex. Drossaers, s. 147, Levae, a. a., s. 232.

[4] Gyldenstolpe t. K.M. 29 april 1684 (*Holl.*).

ferensen. På denna begärde den svenske envoyén, att det skulle sättas som villkor för varje stillestånd med Frankrike, att Danmark måste avstå från sina ockupationer. Härunder drevs Gyldenstolpe till ett kraftigare uppträdande, än vad som svarade mot hans order. Han förklarade både för konferensen och för republikanerna i Amsterdam, att man i Sverige funne en politik ovärdig, som mindre syftade till gemensamt försvar än till att köpa sig säkerhet genom att tvinga en bundsförvant till avträdelser. Man måste då också befara, att de allierade kunde komma att använda samma metoder mot Sverige som mot Spanien. Sverige kunde tvingas att söka sin säkerhet på annat håll, om Haagkonferensen leddes av sådana grundsatser. Från alla sidor svarade man Gyldenstolpe, att stilleståndet åtminstone skulle utsträckas att även gälla Norden.[5]

Under tiden fortgick belägringen av Luxemburg med kraft. Fästningen var av stor strategisk vikt, ty den behärskade enda förbindelsen mellan Tyskland och Spanska Nederländerna, så länge Kurköln gick Frankrikes ärenden. Waldeck gjorde livliga försök att få till stånd en tysk undsättningsexpedition. Kejsaren intresserade sig mycket för förslaget men kunde själv intet uträtta. Då Bayern vägrade att bära huvuddelen av bördan, ledde ansträngningarna till intet, och i slutet av maj intogo fransmännen Luxemburg.[6]

Genom kapitulationen uppstod ett fait accompli, vilket ökade utsikterna till eftergifter gentemot Frankrike och stillestånd. Makten i Holland gled allt mera Vilhelm III ur händerna, och Fagels löften om att Sveriges intressen skulle tillgodoses i ett eventuellt stillestånd blevo härigenom värdelösa. Gyldenstolpe och F. W. Görtz gjorde tillsammans upp förslag till en artikel i stilleståndet, enligt vilken Holstein, Mecklenburg och alla andra ockuperade områden omedelbart måste utrymmas. Castel Moncayo och Cramprich stodo till skillnad från holländarna kvar vid sin tidigare ståndpunkt, och den senare samt Witzen-

[5] K.M. t. Gyldenstolpe 12 (*Holl.*), 19 (*Holl., RR*) april 1684. Gyldenstolpe t. K.M. 1, 8, 15, 29 april, 6, 13 maj 1684 (*Holl.*).

[6] G. Oxenstierna t. K.M. 13, 23, 27 maj, 10, 16 juni 1684 n.st. (*Cæs.*). Drossaers, s. 149 ff. Kurtz, s. 127 ff. Levae, a. a., s. 234 ff. Müller, I s. 235 ff. Strich, Das Kurhaus Bayern, II s. 558 ff.

dorff stödde Gyldenstolpe i fråga om de nordiska förhållandena. D'Avaux förklarade emellertid fortfarande, att dessa problem icke alls hade med det franska stilleståndet att göra. Haagkonferensen började i mitten av juni att helt falla sönder. Kejserliga och spanska sändebuden vägrade att infinna sig till ett av holländarna föreslaget sammanträde, och Witzendorff och Johan Görtz lämnade Haag.[7]

I Generalstaterna vann fredspartiet en slutlig seger över ståthållaren och lät den 19 juni underteckna en traktat med Frankrike. Holland lovade att söka bringa Spanien till stillestånd och ej längre ge det bistånd, om det vägrade. Frankrike skulle behålla de före den 20 augusti 1683 n.st. ockuperade spanska områdena samt dessutom Luxemburg och några andra orter men lovade att begränsa sig härtill, även om kriget måste fortsättas. De nordiska och tyska förhållandena sammankopplades ej med de spanska, och Frankrike behöll således sitt motstånd mot ett »universellt» stillestånd och därmed möjligheten att splittra motståndarna.[8]

Holland hade liksom under det senaste kriget i elfte timmen avfallit från sina bundsförvanter. Generalstaterna försäkrade visserligen livligt om sin avsikt att samarbeta med Sverige i de nordiska frågorna, också om dessa icke skulle bli inneslutna i stilleståndet, och även i övrigt stå fast vid garantitraktaten, men det var dock tydligt, att denna blivit om ej sprängd så åtminstone mycket starkt försvagad i värde och prestige. Gyldenstolpe återvände kort härpå hem från Haag, där affärerna fingo skötas av sekreteraren Pels.[9]

8. Reunionen av Slesvig. Lüneburgs frontförändring.

I mars 1684 syntes ett krig mellan Danmark och Lüneburg förestående, så mycket mera som Ludvig XIV energiskt arbe-

[7] Gyldenstolpe t. K.M. 31 maj, 3, 10, 17 juni 1684 (*Holl.*).

[8] Gyldenstolpe t. K.M. 21 juni 1684 (*Holl.*). Traktaten tryckt hos Du Mont, Corps diplomatique, VII: 2 s. 79 ff. d'Avaux, III s. 233 ff. Kurtz, s. 135 ff. Levae, a. a., s. 251 ff. Theissen, Iets over de verhoudingen in de Republiek in 1684, s. 215 f.

[9] Gyldenstolpe t. K.M. 1 juli 1684 (*Holl.*). Pels t. K.M. 15 juli 1684 (*Holl.*). Kurtz, s. 139 f.

tade för att det i Regensburg oböjliga hertighuset skulle krossas. Det senare gjorde ett nytt försök att erhålla stöd hos kurfursten av Brandenburg. Denne stod visserligen till det yttre på Danmarks sida, men i själva verket betraktade han danskarnas maktökning i Nordtyskland med ovilja och ansträngde sig att hålla bundsförvanten tillbaka. Då Brandenburg liksom Danmark sände några regementen till Mecklenburg, skedde det mera för att bevaka och hindra danskarna än för att stödja dem.[1] Då hertigarna av Lüneburg i slutet av mars skickade en underhandlare till Berlin, grep kurfursten gärna den utsträckta handen. Som svar på klagomål över Danmarks nya ockupationer nöjde han sig visserligen med att hänvisa till dess obestridliga rätt att utfå kvarterpengarna från 1675—79, vilka ännu ej voro betalda, men hans fredsvilja fick ny näring, och intimiteten mellan Berlin och Köpenhamn minskades betydligt. Samtidigt visade Sachsen och Hessen benägenhet att ställa sig på Lüneburgs sida, om det angrepes.[2]

Den av allt detta föranledda lätta avspänningen i förhållandet mellan Danmark och Lüneburg medförde även en avspänning mellan Sverige och Danmark. I april gjorde den senare makten försök till en fördelaktig fredlig uppgörelse med Holstein-Gottorp och Sverige. Enligt beslut, som blivit fattat redan vid konseljen i början av mars, lät Christian V genom en skrivelse av den 22 april tillställa Christian Albrecht vissa förslag till en förlikning. Främst måste han avstå från all självständig utrikespolitik. Ungefär samtidigt riktades en fråga till Karl XI genom Stockfleth, om icke svenske konungen ville förmå hertigen till uppgörelsen, så att det enda hindret för vänskap mellan de båda nordiska makterna bleve undanröjt.[3]

[1] Rébenac t. Ludvig XIV 4 april 1684 n.st. (*U.u.A.*, XX: 2 s. 873 ff.). Pagès, s. 522. Philippson, III s. 359.

[2] Coyet t. K.M. 21 april 1684 (*Dan.*). Grafenthal t. K.M. 13 maj 1684 (*Brand.*). Hartmansdorff t. K.M. 28 mars, 1, 11, 29 april, 6 maj 1684 (*Germ.*). Christian V t. Fredrik Vilhelm 19 april 1684 (*U.u.A.*, XIX s. 660 f.). F. v. Brandt t. Fredrik Vilhelm 22 april 1684 (*U.u.A.*, XIX s. 661 f.). Laursen, VIII s. 226 ff. Multhoff, s. 62 f. Schnath, I s. 248 ff.

[3] Coyet t. K.M. 28 april 1684 (*Dan.*). Brehmer t. K.M. 29 april 1684 (*Germ.*). Laursen, VIII s. 455 f.

Detta förslag får, särskilt om hänsyn tages till att man i Danmark vid denna tid ansåg ett allmänt-europeiskt stillestånd som nära förestående, tydligen tolkas så, att Christian V vore villig avstå från erövringsförsök från Sverige, om detta tilläte Danmark att ta sig ersättning på hertigens och andra nedersachsiska ståndsbekostnad. Det är den danska uppfattningen av Lundafredens innebörd, som man nu ansåg, att Sverige borde finna sig tvingat att godkänna. Samtidigt skymtar häri redan den linje, efter vilken dessa års svensk-danska kris senare under året i realiteten upplöste sig, låt vara att Sverige aldrig uppgav sina krav på hertigens restitution och längre fram också såg sig i stånd att framtvinga den.

Den danska inviten avvisades i Stockholm utan spår till tvekan ehuru likaledes utan bryskhet, så mycket hellre som man såg, att förhållandet mellan Köpenhamn och Berlin blivit kallare. Också Christian Albrecht vägrade i sitt svar av den 16 maj att godtaga de föreslagna villkoren, som skulle ha berövat honom all makt och förvandlat honom till en stor dansk godsägare.[4]

Även den nya, nyss nämnda förhandlingen mellan Brandenburg och Lüneburg blev resultatlös.[5] Den senare makten — särskilt hertigarna av Celle och Wolfenbüttel — minskade något sitt motstånd mot de franska fredsvillkoren men begärde fortfarande, att Danmark och Brandenburg skulle draga tillbaka trupperna ur Mecklenburg. Efter en månad tröttnade kurfursten och avbröt underhandlingen. Ludvig XIV förespeglade honom åter Pommerns erövring, och Fredrik Vilhelm ändrade sin politik och började arbeta på en ny överenskommelse med Danmark och Köln, riktad mot Lüneburg och nu avseende ett omedelbart anfallskrig. En sådan koncert kom också till stånd mellan de tre makterna den 20 maj. Kurfursten gjorde sina trupper redo, och i slutet av maj återvände krigshotet med förnyad styrka både för Lüneburg och för Sverige.

---

[4] *EPU* 6, 9 maj 1684 (Wg). K.M. t. G. Oxenstierna 10 maj 1684 (*O.S.*). Brehmer t. K.M. 23 maj 1684 (*Germ.*). Laursen, VIII s. 457. Carlson, IV s. 132.

[5] Om dess förlopp se *U.u.A.*, XIX s. 208 ff.

Det senare kunde vänta ett anfall, om icke förr så i varje fall när lüneburgarna blivit slagna.[6]

För hertigarna, som fortfarande voro utan hopp om effektivt stöd från Sverige, syntes läget katastrofalt. På en »huskonferens» i Burgdorf vid månadsskiftet maj—juni segrade den celle-wolfenbüttelska politiken över den hannoverska, och det beslutades en helomvändning i husets politik. Man återknöt underhandlingarna med Danmark och Brandenburg, nu för första gången icke i avsikt att blott förhala tiden utan för att verkligen nå ett avtal. Lüneburgarna föreslogo, att de tre makterna skulle förena sig om ett erövringskrig mot Sverige, och dessutom lovade de äntligen att i Regensburg stödja det franska stilleståndsförslaget. Denna framställning möttes med glädje om också samtidigt med misstro i Köpenhamn och Berlin, och koncerten med Köln blev aldrig ratificerad. Livliga diskussioner om angreppet mot Sverige kommo i stället genast i gång mellan de tilltänkta bundsförvanterna.[7]

De innersta hemligheterna i den lüneburgska utrikespolitiken lyckades Cleen aldrig skaffa sig tillgång till. Hertighusets överraskande plan vid det senaste årsskiftet om en delning av Sveriges tyska provinser förblev honom och det svenska kansliet helt okänd. Han var van vid ständiga klagomål över bristande stöd, omväxlande med hot om partiväxling, och samma visa sjöng man för honom, även sedan omsadlingen blivit verklighet. De första oroande symptomerna visade sig i stället i Lüneburgs förhållande till underhandlingarna mellan Frankrike och Tyska Riket. Redan vid årsskiftet och även i fortsättningen konstaterade Gabriel Oxenstierna en minskning i hertighusets motstånd mot de franska stilleståndsvillkoren, och i maj rapporterades samma sak av residenten i Regensburg.[8] Att herti-

---

[6] Coyet t. K.M. 22, 29 maj 1684 (*Dan.*). Koncerten tryckt i *Danmark-Norges Traktater*, VIII s. 256 ff. samt Moerner, s. 459 f., 740 ff. Fredrik Vilhelm t. Christian V 7 maj 1684 (*U.u.A.*, XIX s. 664). Laursen, VIII s. 227 ff. Multhoff, s. 65 ff. Philippson, III s. 363 f. Schnath, I s. 250 ff.

[7] Cleen t. K.M. 4 juni 1684 (*Germ.*). Laursen, VIII s. 237 ff. Multhoff, s. 85 ff. Schnath, I s. 258 ff.

[8] G. Oxenstierna t. K.M. 18 dec. 1683, 8, 15 jan., 19 febr., 4 mars 1684 n.st. (*Cæs.*). Snoilsky t. K.M. 1 maj 1684 (*Germ.*).

garna själva kunde ta initiativet till anti-svenska företag synes aldrig ha ingått i Cleens föreställningar. Säker kunskap om deras fullständiga nyorientering fick han icke, men i juni och juli meddelade han dock till Stockholm, att man måste befara något dylikt. För Sverige blev avspänningen i förhållandet mellan Lüneburg och Danmark denna gång ej någon vinst, då man åtminstone insåg, att hertighuset numera avgjort var opålitligt. I stället blev hotet mot Bremen och Pommern ännu dödligare, när nu dessa provinser syntes hänvisade till sina egna, i högsta grad otillräckliga försvarskrafter.[9]

Efter det otillfredsställande svaret från hertigen av Holstein-Gottorp gingo danskarna till nya maktåtgärder. Genom ett patent av den 30 maj förklarades hertigens del av Slesvig förbruten och sammanslogs med den kungliga delen under gemensam administration. Hela operationen kallades efter fransk förebild för reunion. Tullgränsen sköts fram från Kongeaa till Eider, men någon fullständig införlivning av Slesvig med Danmark var ej avsedd. Det framtvingade bytet av regent såväl som skiljemuren mellan Slesvig och Holstein väckte stort missnöje hos hertigdömenas adel, men invånarna tvingades dock att avlägga trohetsed till Christian V.[1] Genom Stockfleth fick Karl XI officiell notifikation om indragningen av Slesvig. Från svensk sida vågade man ej svara med några föreställningar. Karl XI fruktade, att danskarna hoppades att kunna provocera Sverige till anfall, och rådet fann det betänkligt att ens ge sig in i diskussioner om holsteinska frågan med Danmark.[2]

Man nöjde sig med den mindre än någonsin lovande utvägen att hänskjuta saken till de allierade. I Wien, Haag och Regensburg påpekades, att det senaste danska övergreppet vore klart stridande mot tidigare fredsavtal. Sverige hade därför såsom förfördelad part full rätt att skrida till krigsåtgärder mot Dan-

[9] Cleen t. K.M. 18 juni, 2 juli 1684 (*Germ.*). Brehmer t. K.M. 27 juni 1684 (*Germ.*).

[1] Coyet t. K.M. 8, 12 juni 1684 (*Dan.*). Brehmer t. K.M. 20 juni 1684 (*Germ.*). Laursen, VIII s. 457. Ahlefeldt Laurvig, Storkansleren, IV s. 379 ff. Fridericia, IV s. 649 ff. Hedemann-Heespen, Die Herzogtümer Schleswig-Holstein und die Neuzeit, s. 290 f.

[2] *RP* 17 juni 1684 (Sm).

mark och därvid begära hjälp av sina bundsförvanter enligt traktaterna. Dock ville man avstå därifrån och i stället begära, att övriga makter med skyldigheter i den holsteinska frågan skulle tillse, att Danmark genom det väntade stora stillestånd det bleve tvingat att återgiva Holstein-Gottorp dess suveränitet och områden. Samma påpekande gjordes även i Frankrike och England.[3]

Hoppet om resultat av dessa diplomatiska försök var ej stort. På tyska riksdagen var Frankrikes inflytande i snabbt tilltagande, och det holländska avfallet, som ännu ej skett, var tydligt att vänta. Samtidigt som Sverige gjorde föreställningarna hos kejsaren och i Holland, iakttogs tystnad gentemot de närmast intresserade utomstående makterna, Brandenburg och Lüneburg. Då Christian Albrecht genom sitt sändebud i Stockholm, *Zeuner*, underrättade om vad som skett i Slesvig och begärde stöd, fick han ett mycket matt svar. Oxenstierna förklarade utan omsvep, att svenskarna ej kunde göra annat än hoppas på förbättrade konjunkturer samt arbeta på hertigens sak i samband med stilleståndsförhandlingarna. Christian Albrechts önskan att få slå sig ned i Sverige, sedan han blivit berövad så gott som alla inkomster, avböjdes också, troligen både av ekonomiska och politiska skäl.[4]

Den svenska diplomatien befann sig på full reträtt, sedan både Holland och Lüneburg visat sig opålitliga. Skulle i det innevarande läget någonting ske för Holstein-Gottorps räddning, måste man sätta sin lit till ett underverk i Regensburg.

9. Stilleståndet i Regensburg.

Stilleståndsarbetet i Regensburg gjorde sitt första framsteg, då riksdagen den 21/31 augusti 1683 enade sig i princip om att

---

[3] K.M. t. G. Oxenstierna 18 juni 1684 (*O.S.*). K.M. t. Gyldenstolpe 18 juni 1684 (*Holl.*). K.M. t. Snoilsky 18 juni 1684 (*RRU*). K.M. t. Lillieroot 18 juni 1684 (*Gall.*). K.M. t. Leijonberg 18 juni 1684 (*RRU*).

[4] K.M. t. Brehmer 21 juni, 6 aug. 1684 (*RRU*). Brehmer t. K.M. 20 juni, 29 aug. 1684 (*Germ.*). Christian Albrecht t. Zeuner 13 juni 1684 (*Pk*). Zeuner t. Christian Albrecht 21, 28 juni, 5 juli 1684 (*Pk*).

ett stillestånd borde antagas.[5] Samma dag förstärktes den kejserliga kommissionen, som var ledd av *furstbiskopen av Eichstätt* såsom »principalcommissarius» och rikshovrådet *May* som »concommissarius», med greve *Windischgrätz*. Denne visade en om möjligt ännu större förmåga att dra ut på tiden. Snart legitimerade sig den nykomne med karaktär också han av »principalcommissarius». Det ansågs emellertid, att denna titel blott kunde tillerkännas en riksfurste, och såsom Windischgrätz avsett, vägrade honom kurfurstekollegiet både titeln och andra ceremoniella fordringar.[6]

Småningom kom kejsarens svar på riksdagens Reichsgutachten i stilleståndsfrågan. Det kunde emellertid ej officiellt meddelas ständerna i form av ett Commissions-Decret, enär Windischgrätz ännu var halvt inkognito. Kejsaren anslöt sig i princip men framförde åtskilliga villkor.[7] Det vore omöjligt att låta Frankrike under 30 år inneha Strassburg och andra strategiskt viktiga orter. Stilleståndet borde högst omfatta några år, d. v. s. blott den tid, som kunde behövas för avslutandet av en varaktig fred. Detta kejserliga uttalande blev dock en besvikelse för Sverige, ty i Wien hade Gabriel Oxenstierna tidigare blivit i förtroende meddelad orderna till kommissionen i Regensburg. Enligt den kopia av dem, som han fick, skulle det även uppställas som villkor, att Sverige och övriga kejsarens allierade också måste garanteras lugn under stilleståndstiden samt Zweibrücken nämnas bland de områden, som Frankrike ej kunde få behålla. Då det sedan visade sig, att uttalandet i Regensburg löd på annat sätt, uppstod helt naturligt ett långvarigt misstroende i Sverige, som särskilt vände sig mot vicekanslern Königsegg. Denne hade numer ändrat signaler och

[5] Se ovan s. 254.

[6] Snoilsky t. K.M. 22 aug., 5, 19 sept., 3, 10 okt. 1683 (*Germ.*). G. v. Jena och Schönbeck t. Fredrik Vilhelm 24 aug. 1683. (*U.u.A.*, XIX s. 772 f.). Fredrik Vilhelm t. beskickn. i Regensburg 2 sept. 1683 (*U.u.A.*, XIX s. 773 f.). Auerbach, La France et le saint empire romain germanique, s. 226 f. Strich, Das Kurhaus Bayern, II s. 530.

[7] Det är således felaktigt, att kejsaren helt skulle ha vägrat att underhandla med Frankrike, vilket intryck man i allmänhet får av litteraturen. T. ex. Immich, Gesch. des europäischen Staatensystems, s. 112, Jacobson, s. 287, Redlich, Gesch. Österreichs, VI s. 311.

hörde till »fredspartiet», vilket önskade stillestånd med Frankrike för att kunna rikta all kraft åt sydost.[8]

Kurfurstekollegiet sökte visserligen föra stilleståndsfrågan vidare, men hos de furstliga ständerna, som i huvudsak ställde sig på Windischgrätz' sida, vilade arbetet länge till följd av hans ceremonitvister. Den svenske representanten, residenten *Georg Friedrich von Snoilsky*, undvek att blanda sig i frågan om Windischgrätz' titulatur. Det var också genom hans åtgörande, som arbetet i mitten av oktober återupptogs i furstekollegiet. Då beslutade nämligen detta, att man officiellt skulle meddela det franska, vid riksdagen ackrediterade sändebudet *Verjus de Crécy*, att även kejsaren hade bejakat »quæstio an». Detta var vid samma tid, Ludvig XIV sänkte stilleståndets varaktighet till 20 år, vilket dock ej synes ha haft någon inverkan på riksdagen. Efter några veckor enade sig alla kollegierna om meddelandet till Verjus, men då var det i stället omöjligt att komma överens om formerna för skrivelsens framlämnande till fransmannen.[9]

Mest segslitet var problemet om Windischgrätz' ställning. Kollegierna arbetade på ett beslut att hälsa den kejserlige representanten välkommen — genom en solenn riksdeputation fordrade kejsaren — och därvid överlämna en lyckönskningsskrivelse till Leopold med anledning av Wiens räddning. Tvisterna mellan kurfurstar och furstar voro emellertid många både i fråga om titulaturen och annat. Då kurfurstekollegiet på nyåret 1684 i en skrivelse kallade Windischgrätz »interimcommissarius», ville han ta detta som anledning till nya stridigheter men hejdades av furstekollegiet, som eljest var hans trogna stöd. Slutligen lyckades ständerna ena sig om titeln »Mitprinzipalrepräsentant», och i februari kunde äntligen deputationen avgå, Windischgrätz hälsas och kejsaren gratuleras till segern vid Wien.[1]

---

[8] Snoilsky t. K.M. 19 sept., 3 okt. 1683 (*Germ.*). G. Oxenstierna t. K.M. 9, 23 okt. 1683 n.st. (*Cæs.*). K.M. t. G. Oxenstierna 27 okt. 1683 (*O.S.*). Guillot, Léopold Ier, les Hongrois, les Turcs, s. 436.

[9] Snoilsky t. K.M. 17, 25, 31 okt., 7, 14 nov. 1683 (*Germ.*).

[1] Snoilsky t. K.M. 7, 14, 21, 28 nov., 5, 12, 26 dec. 1683, 2, 9, 16, 23, 30 jan.,

Härmed var vederbörlig kontakt etablerad mellan riksdagen och Windischgrätz. Först ungefär vid samma tid utbytte den kejserlige representanten och Verjus sina fullmakter. Härvid fann den förre, att den franska fullmakten var undertecknad på sommaren 1683. Eftersom Ludvig XIV då hade satt den 31 augusti n.st. som sista dag för stilleståndets antagande, ville Windischgrätz ej anse den som fortfarande giltig. Härigenom vann han ytterligare uppskov.[2]

Under hela denna tid vilade praktiskt taget stilleståndsfrågan. De olika parternas inställning började emellertid alltmera klarna.

Den kejserliga sidan, d. v. s. största delen av furstekollegiet, ville helst slippa något förlustbringande avtal med Frankrike överhuvud taget. Skulle ändå ett stillestånd avslutas, borde Ludvig XIV moderera sina krav. Vidare måste en riksarmé skapas, som kunde hindra Frankrike från nya övergrepp. Stilleståndet måste omfatta hela Europa; kejsaren fruktade att i annat fall fransmännen efter en vapenvila i Tyskland skulle vända sin kraft mot Spanien eller Italien, där det ej skulle gå att uppbåda hjälp från bundsförvanterna mot dem. I Sverige hyste man liknande farhågor för sitt eget land, för den händelse att stilleståndet ej bleve allmänt.

Till det franska lägret hörde främst kurfurstendömena Mainz, Trier, Köln, Brandenburg och Pfalz, vilka antingen ej voro drabbade av reunionerna eller genom sin geografiska belägenhet helt i fransmännens våld. Där ansåg man däremot olämpligt att koppla samman frågan om stilleståndets antagande med spörsmål om rikskrigsförfattningen, om en allmän garanti för stilleståndet och om dettas utsträckande att gälla hela Europa. Idén om allmän »armering» och en rikshär hade i allmänhet aldrig vunnit anklang hos de starkare och väpnade ständen. Man borde nöja sig med att snabbt och utan vidare diskussion antaga de villkor, som Frankrike uppställt. Särskilt Brandenburg uppträdde av lätt insedda skäl emot att besitt-

---

6 febr. 1684 (*Germ.*). G. v. Jena och Schönbeck t. Fredrik Vilhelm 11 jan. 1684 (*U.u.A.*, XIX s. 775 f.). *U.u.A.*, XIX s. 774 not 1. Strich, a. a., II s. 350 f.

[2] Snoilsky t. K.M. 13 febr. 1684 (*Germ.*).

ningsförhållandena i Nordtyskland skulle dragas in under ett »universellt» stillestånds bestämmelser.[3]

Svenskarna dröjde länge att visa sina kort i Regensburgsförhandlingarna. Först ungefär samtidigt med avgörandet av »quæstio an» fick rådet konungens befallning att diskutera stillståndsfrågan. Karl XI var då frånvarande från Stockholm, och Henrik Hoghusen, som befann sig hos honom, hade med de behövliga akterna, varför rådet ej vågade göra något uttalande. Snoilsky förblev trots ständiga klagomål utan order och fick spela en synnerligen passiv roll.[4]

För Sverige var det särskilt tre problem, som voro av vikt vid riksdagsförhandlingarna. För det första fordrade Karl XI, att Frankrike skulle upphäva reunionen av Zweibrücken, och för det andra borde Danmark tvingas att återinsätta hertigen av Holstein-Gottorp i hans rättigheter enligt de nordiska frederna. För det tredje måste hotet från Danmark och Brandenburg slutgiltigt avvärjas genom stillståndet, något som lämpligen kunde vinnas genom att avtalet bleve universellt eller allra säkrast genom att Sverige uttryckligen nämndes i instrumentet.

I fråga om Zweibrücken hade Sverige ej mycken hjälp att vänta från något håll — å andra sidan var detta problem av underordnad betydelse. Då det gällde de båda senare frågorna, särskilt om Holstein-Gottorp, kunde stöd vid riksdagen påräknas från Lüneburg. Förmodligen på grund av ömtåligheten i relationerna med hertighuset ville man i Sverige dock ej belasta sin lüneburgska politik med krav härpå förrän i slutet av stillståndsförhandlingarna. Likaså i ett sent stadium utverkades ett tämligen lamt stöd från Kursachsen.[5]

---

[3] Fredrik Vilhelm t. beskickn. i Regensburg 29 nov. 1683, 21 juni 1684 (*U.u.A.*, XIX s. 774 f., 780 f.). Strich, a. a., II s. 531 f.

[4] *RPU* 28 aug. 1683 (Wg). K.M. t. B. Oxenstierna 21 aug. 1683 (*Skrivelser till kanslipres.*). Rådet t. K.M. 29 aug., 8 sept. 1683 (*Skrivelser till Karl XI*). Snoilsky t. K.M. 21 nov., 5, 12 dec. 1683 (*Germ.*).

[5] Instr. f. Vellingk 17 juni 1684 (*Akter ang. Vellingks beskickningar Germ.*). K.M. t. Vellingk 18 juli 1684 (*Germ.*). Vellingk t. K.M. 13, 20 aug. 1684 (*Germ.*). K.M. t. Hartmansdorff 18 juli 1684 (*RRU*). Hartmansdorff t. K.M. 4, 18 juli, 15 aug. 1684 (*Germ.*).

I huvudsak var det emellertid kejsaren, som Sverige var hänvisat till i riksangelägenheterna. Det var farhågor för Bremen och Pommern, som först föranledde en detaljerad diskussion av stillestånds problemet mellan Sverige och kejsaren. I december 1683 besvarade Spanien det franska infallet i Flandern med en krigsförklaring. Militärt sett var denna betydelselös; avsikten var att tvinga bundsförvanterna att mera än förut hjälpa Spanien. Härigenom ökades krigsfaran, och i Sverige ansåg man, att vid ett allmänt krig Frankrike skulle förmå Danmark och Brandenburg att anfalla Sverige. Inför dessa risker förordade det svenska rådet den 21 december, att man skulle söka förmå Tyska Riket att garantera Bremen och Pommern mot angrepp.[6]

Dagen därpå avsändes order till Gabriel Oxenstierna och Snoilsky att var på sin ort arbeta för saken. I Linz utverkade Oxenstierna en konferens, vilken ägde rum den 21 januari 1684, med Königsegg och *Stratmann*, den senare nu hovkansler efter Hochers död. Härvid framställde envoyén begäran om garantien men tog också upp vissa punkter i stillestånds problemet. Efter vanan vid kejsarhovet dröjde man längre än utlovat med svaret, men den 8 februari kallades Oxenstierna till Königsegg. Denne visade en order, som skulle avgå till Windischgrätz. Den kejserliga kommissionen befalldes där att öva påtryckning på de olika ständen, så att riksdagen åtoge sig den önskade garantien. Kejsaren hade heller intet emot, att Karl XI i den blivande stillestånds traktaten önskade nämnas som *principal paciscent* samt *garant av westfaliska freden* och utlovade allt stöd i den holsteinska frågan. Vis av tidigare erfarenheter bad Oxenstierna att få alla dessa löften skriftligt. Detta var Königsegg ej benägen för, men saken ordnades så, att Oxenstierna uppsatte en »punktation» över sina önskemål, vilken sedan skulle besvaras med motsvarande meddelanden om kejsarens avsikter. Det första svaret från Königsegg återlämnade Oxenstierna genast, enär det i hög grad skilde sig från vad vicekanslern muntligt hade sagt. Även nästa svar, vilket svensken fick nöja sig med, innehöll långt ifrån allt som blivit sagt vid konferensen den 8 februari. I slutet av denna månad

[6] *RP* 21 dec. 1683 (Sm.).

hade man emellertid på så sätt åstadkommit ett slags politiskt avtal av icke bindande karaktär mellan kejsaren och Sverige.[7]

»Punktationen» var uppställd i två spalter med de svenska påpekandena på ena sidan och de kejserliga svaren på den andra. Den inleddes av ömsesidiga försäkringar om att parterna ämnade stå fast vid ingångna avtal och ej sluta separata överenskommelser med Frankrike. Bägge vore benägna för Haagkonferensen, och Sverige godkände det program för denna, som kejsaren och Bayern gemensamt uppgjort, såväl som Bayerns tillträde till garantitraktaten. — Karl XI önskade, att kejsaren i Regensburg med kraft skulle arbeta på en förklaring från riksdagen, att den som anfölle Sveriges tyska provinser skulle mötas med rikskrig. Kejsaren själv borde uppställa en armé i Schlesien för att hålla Brandenburg i tygeln. Som svar på dessa önskemål uttalade Königsegg blott, att kejsaren ville göra allt som med hänsyn till turkkriget vore möjligt och att han ej skulle glömma sin ställning som Rikets överhuvud. F. ö. hänvisades Sverige till överläggningarna i Haag. I den tidigare muntliga konferensen hade vicekanslern däremot utlovat aktivt arbete för att utverka garantien av provinserna. — Från svensk sida anfördes vidare, att arbetet på stillestånds-traktaten icke borde hindras genom ceremonistridigheter. Då traktaten kommit till stånd, önskade Karl XI deltaga däri ej blott som riksstånd utan för prestigens och säkerhetens skull också som principal paciscent och garant av westfaliska freden. Frågan om långsamheten i riksdagsarbetet förbigicks med tystnad i den kejserliga delen av »punktationen». Vad beträffar sättet för Sveriges inbegripande i traktaten, ville kejsaren stödja Sverige, men detta måste taga första steget, begära att få deltaga på önskat vis samt till Regensburg sända en representant för kronan Sverige och ej blott som hittills för provinserna. — Slutligen begärdes från svensk sida, att Snoilsky skulle få stöd i sitt arbete i den holsteinska saken och att kejsaren ständigt skulle hålla honom och Oxenstierna underrättade om sin politik. Bägge delarna utlovades.[8]

[7] K.M. t. G. Oxenstierna 22 dec. 1683 (*O.S.*). G. Oxenstierna t. K.M. 29 jan., 5, 19 febr., 4 mars 1684 n.st. (*Cæs.*). K.M. t. Snoilsky 22 dec. 1683 (*RR*).

[8] »Punktationen» som bilaga till G. Oxenstierna t. K.M. 4 mars 1684 n.st. (*Cæs.*).

Diskussionerna mellan Oxenstierna och Königsegg åtföljdes av en parallell förhandling mellan Snoilsky och Windischgrätz. En skildring av den skulle blott leda till upprepning. Ungefär samtidigt som Oxenstierna fick »punktationen», gjorde Windischgrätz muntligen samma meddelanden till Snoilsky. Han var dock på några punkter mera utförlig. Kejsaren skilde mellan kort och långt stillestånd, förklarade han. Bleve det på blott 1—1 ½ år, kunde Frankrike under tiden få behålla alla reunionerna. Under stilleståndet skulle man så sluta en beständig fred. Att denna ej avsågs vara lika liberal i fråga om reunionerna framgår av att om stilleståndet bleve långt, måste Frankrike först reducera sina fordringar. I bägge fallen måste avtalet bli universellt. Vidare lovade Windischgrätz, att om Sverige angrepes, skulle kejsaren trots det pågående turkkriget sända militär hjälp enligt 1682 års traktat.[9]

Om även en bundsförvant som Sverige visade ovilja mot den kejserliga förhalningspolitiken, gällde detta ännu mera det franskorienterade kurfurstekollegiet. I sin otålighet hotade brandenburgarna med att riksdagen kunde skjuta kejsaren åt sidan och själv underhandla med Frankrike. I slutet av januari riktade kurfurstarna en gemensam skrivelse till kejsaren och rådde till uppgörelse med Frankrike. Kejsaren svarade dem var för sig, att stilleståndet måste bli universellt, vilket fransmännen ännu icke visat sig villiga gå med på. I Linz hoppades man fortfarande, att Haagkonferensen skulle göra upp ett antagbart stilleståndsförslag och sedan sätta makt bakom orden, så att Ludvig XIV funne sig föranlåten att acceptera det.[1] Just detta var den största faran för Frankrike, och på riksdagen vände sig dess allierade med skärpa mot försöken att flytta avgörandet från Regensburg till Haag. I april sände fem av kurfurstarna (Bayern och Sachsen höllo sig utanför) skrivelser till kejsaren, England, Holland samt till de i Haagkonferensen deltagande diplomaterna, vari förklarades, att konferensen

[9] Snoilsky t. K.M. 16, 23 jan., 18 febr. 1684 (*Germ.*).

[1] Snoilsky t. K.M. 23, 30 jan. 1684 (*Germ.*). G. Oxenstierna t. K.M. 12 febr., 4 mars 1684 n.st. (*Cæs.*). Prutz, Gottfried von Jena als brandenburgischer Reichstagsgesandter, s. 75.

orättmätigt tagit sig för att behandla frågor, som rätteligen hörde hemma i riksdagen, och att kurfurstekollegiet skulle anse alla dess beslut som värdelösa.[2]

Då hade stilleståndsförhandlingarna i Regensburg redan sakta börjat komma i gång på allvar. Därtill bidrog mycket utvecklingen i Haag. Där hade Frankrike i februari sänkt sin fordran på stilleståndets varaktighet till 20 år även gentemot Spanien. F. ö. voro villkoren oförändrade, så ock vägran att låta avtalet bli universellt. Längre fram i samma månad enade sig Haagkonferensen om sitt förslag till motvillkor och defensionskoncert, vilket snart visade sig ej komma att bli antaget av de olika deltagarmakterna. Det franska inflytandet växte hastigt i Holland. Några månader efter nyår sviktade fronten mot Frankrike överallt. Lüneburg förenade sig delvis med kurfurstekollegiet, och i mars rapporterade Gabriel Oxenstierna, att t. o. m. den kejserliga politiken hade mjuknat. I Regensburg bedrevs samtidigt arbetet med större effekt. Kurfurstarna förklarade sig genom ett »conclusum» av den 14 mars för det 20-åriga stilleståndet, som Ludvig XIV erbjudit Riket föregående höst, och förbigingo som tidigare frågan om universalitet.[3]

Då nu stilleståndet syntes vara på väg, måste Sverige på allvar taga ställning och residenten Snoilsky äntligen få slutgiltiga order. Den mindre lovande utvecklingen i Regensburg anade man i god tid i Stockholm. Det föreföll knappast längre, som om den holsteinska frågan skulle få en tillfredsställande lösning eller Sverige självt bli säkerställt genom stilleståndet. Snoilsky beordrades därför upphöra att mana den kejserliga kommissionen till skyndsamhet. Blott om visshet funnes, att avtalet bleve universellt, skulle residenten påskynda saken.[4]

Den viktiga frågan om det blivande stilleståndet och dess beskaffenhet synes ha blivit behandlad av svenska rådet i bör-

[2] Snoilsky t. K.M. 19 mars, 16, 23 april 1684 (*Germ.*). G. Oxenstierna t. K.M. 5 maj 1684 n.st. (*Cæs.*). Gyldenstolpe t. K.M. 6 maj 1684 (*Holl.*). *U.u.A.*, XIX s. 776 not 3. Fredrik Vilhelm t. Johan Georg III 19 febr. 1684 (*U.u.A.*, XIX s. 850 f.).

[3] G. Oxenstierna t. K.M. 4, 18 mars 1684 n.st. (*Cæs.*). Snoilsky t. K.M. 5, 19 mars 1684 (*Germ.*).

[4] *RPU* 6 mars 1684 (Wg). *RP* 8 mars 1684 (Wg). K.M. t. Snoilsky 8 mars 1684 (*RR*). Snoilsky t. K.M. 9 april 1684 (*Germ.*).

jan av april, men några protokoll däröver äro ej bevarade.[5] De svenska intentionerna framgå emellertid ganska tydligt av utgående order. Även om man ej kunde hysa större förhoppningar om för Sverige gynnsamma bestämmelser, fanns det dock ingen anledning att helt sätta sig emot stilleståndet. Dels kunde det kanske minska krigsfaran, och dels skulle det säkerligen ändå komma till stånd. Det måste emellertid bli universellt, så att icke Sverige riskerade att efter antagandet bli utsatt för anfall från grannarna utan att ha utsikt till hjälp från något håll. Vad beträffar stilleståndets längd, anslöt sig Sverige till Haagkonferensens förslag om 7 à 8 år. Det ingick ej i den svenska politiken att befordra avtalet genom att söka driva bundsförvanterna till avträdelser — detta kunde bli ett för Sverige olämpligt prejudikat — men man hindrade ej t. ex. kejsaren att öva påtryckningar på Spanien i sådan riktning. Stilleståndet borde återgiva hertigen av Holstein-Gottorp hans områden och förbjuda Danmark att fortfarande ha trupper inkvarterade i Mecklenburg och Sachsen-Lauenburg. Också Zweibrücken borde ges till den rättmätige styresmannen. Skulle Riket ändå »amore pacis» avträda detta Karl XI:s hertigdöme, hade det skyldighet att ge honom ersättning på annat håll. För att säkert komma i åtnjutande av stilleståndets lugn önskade man, att det ej blott omfattade Bremen och Pommern såsom delar av Riket utan även »kronan Sverige» i egenskap av principal paciscent och garant av westfaliska freden. Sverige kunde även åtaga sig garanti för stilleståndet, på villkor att riksdagen lovade, att rikskrig skulle förklaras mot den som hindrade Sverige i detta uppdrag. Några allvarliga ansträngningar att få deltaga i stilleståndet som principal paciscent och garant gjordes icke. En så ärofull ställning harmonierade alltför illa med Sveriges svaghet. När kejsaren icke lovat verkligt stöd utan endast att ej motsätta sig det svenska önskemålet, hade blott ett förödmjukande avslag varit att vänta. Enligt

[5] En del inkomna diplomatrapporter, särskilt från Gabriel Oxenstierna och Snoilsky, äro försedda med påskriften »Uppläst för K.M. i rådet d. 5 april» el. dyl., och ett brev med bilaga bär anteckningen »Uppläst i Stock. d. 10 april 1684». Den 5 och 12 april ha order avgått till Linz och Regensburg.

Königseggs förslag[6] meddelade Karl XI visserligen Snoilsky, att för denna saks skull residenten eller något nytt svenskt ombud skulle utrustas med fullmakt också för kronan Sverige, men så skedde först efter underhandlingarnas slut.[7]

I Regensburg hade, som nämnts, arbetet på stilleståndet börjat gå framåt. Den kejserliga kommissionen såg sig nödsakad att inleda direkta förhandlingar med Verjus. Det var nu snarast Frankrike, som kunde anklagas för bristande skyndsamhet. Fransmännen belägrade sedan april fästningen Luxemburg och ville ha denna i sitt våld före stilleståndets avslutande för att kunna beröva Spanien också den. Medan många inom furstekollegiet förut hade hindrat behandlingen av »quæstio quomodo» genom att förklara sig sakna order, togs nu frågan den 16 maj upp till behandling. I sina vota för Bremen och Verden, Vorpommern och Zweibrücken hävdade Snoilsky, att »quomodo» ej borde betyda vilka områden av Riket, som skulle uppoffras, utan sättet, på vilket man skulle göra stilleståndet pålitligt. Detta kunde blott ske genom att det bleve universellt och genom att riksdagen beslutade en permanent krigsförfattning. Dessa ting borde avgöras först, och sedan kunde man förhandla med Frankrike om reunionerna. Den kejserliga kommissionen talade på ungefär samma sätt. Först i andra hand framförde Snoilsky också kraven i fråga om Holstein-Gottorp och Zweibrücken.[8]

Snoilskys vota, som utarbetats i samförstånd med de kejserliga, visa om också ej öppet den begynnande reträtten. Den officiella svenska politiken följde snart Snoilskys föredöme. I den hopplösa situationen neddämpades kraven på återställande av Holstein-Gottorp och Zweibrücken, och Sverige liksom kejsaren koncentrerade sina ansträngningar på att få stilleståndet universellt och försett med militärt effektiva garantier. Att Sverige nu arbetade på att åstadkomma en rikshär är ett

---

[6] Se ovan s. 313.

[7] K.M. t. G. Oxenstierna 5, 12, 26 april 1684 (*O.S.*). K.M. t. Snoilsky 5, 25 april 1684 (*RRU*). Kreditiv f. Snoilsky 6 sept. 1684 (*RRU*).

[8] Snoilsky t. K.M. 9, 16, 23 april, 1, 15, 22 maj 1684 (*Germ.*).

tecken på landets tillfälliga svaghet. Under mäktigare tider hade man alltid ansett sådana planer ägnade att skapa hinder för den svenska politiken, men nu behövdes för de tyska provinsernas trygghet även det osäkra skydd, som en Rikets krigsmakt kunde ge. Av de olika svenska önskemålen var det »universaliteten», som Sverige ända till stilleståndets antagande ihärdigast kämpade för. På denna fråga ansags också säkerheten mot Danmark och Brandenburg bero.[9]

De olika vota i furstekollegiet sammanfattades av det salzburgska direktoriet till ett »conclusum», daterat 21/31 maj. Det gick helt efter den svensk-kejserliga linjen. Stillestandet skulle omfatta hela Riket och dessutom Sverige och Danmark. En rikshär om 40—60,000 man skulle säkerställa dess iakttagande. Detta »conclusum» utväxlades mot det kurfurstliga från mars, vilket var dikterat av Frankrike, men försök att sammanjämka dem till ett Reichsgutachten misslyckades alldeles.[1]

Ungefär samtidigt eller i slutet av maj föll Luxemburg, vilket gav Ludvig XIV ännu större möjligheter att utöva påtryckning på Holland. I mitten av juni avföllo Generalstaterna från sina allierade genom sitt separata avtal med Frankrike. Därmed var också utgången av den segslitna striden i Regensburg given. Under tumult återupptogs stilleståndsfrågan i furstekollegiet, denna gång på kejserligt initiativ. Verjus fordrade, att stilleståndet skulle vara antaget senast den 19 juli. Furstekollegiet löste först »quæstio quamdiu» genom att gå med på 20 år. Fortfarande höll dock flertalet fast vid »universaliteten». Det kurfurstliga kollegiet förklarade sig ej kunna gå längre, än att stilleståndet finge omfatta de tio rikskretsarna, däremot ej »externos». Snoilsky sökte i debatten uppvisa, att Sverige ej hörde till dessa senare, då det vore principal paciscent och garant av westfaliska freden. Här möttes han i skarp strid av Magdeburgs representant, den brandenburgske diplomaten *Gottfried von Jena*. Den 7 juli uppsatte furstekollegiets direktorium ett projekt, vari Sverige var uteslutet. Detta lyckades Snoilsky få ändrat, och i ett nytt förslag av den 9 juli

[9] K.M. t. Snoilsky 31 maj, 18 juni 1684 (*RRU*). Jfr K.M. t. Gyldenstolpe 18 juni 1684 (*Holl.*). Fahlborg, Sveriges yttre politik 1660—1664, s. 80 f., 90.

[1] Snoilsky t. K.M. 29 maj 1684 (*Germ.*).

inneslötos i stilleståndet utom Riket även Sverige, Spanien och Italien. Också rikskrigsförfattningen nämndes ännu häri.[2]

Under sammanjämkningen mellan de furstliga och de kurfurstliga förslagen blev det dock furstekollegiet, som måste göra eftergifterna. Man insåg där, att Frankrike ändå aldrig skulle godtaga sådana bestämmelser, och en rad småstater övergåvo det senaste furstliga projektet. På så vis enade sig alla tre kollegierna om ett »Reichsgutachten» av den 16 juli. Genom detta beslutade riksdagen godtaga ett 20-årigt stillestånd med Frankrike, om vars närmare bestämmelser den kejserliga kommissionen skulle underhandla med Verjus. Som villkor sattes det blott, att Spanien bleve inneslutet och en effektiv garanti åstadkommen. Resolutionen följde sålunda de fransk-brandenburgska fordringarna och uteslöt Sverige. Alla Snoilskys ansträngningar till trots blev det »zu diesem elenden Schluss». Beslutet godkändes av den kejserliga kommissionen och lämnades av denna till Verjus.[3]

Formellt sett hade man härigenom ej kommit mycket längre än vid överläggningarna under Wiens belägring. Det återstod ännu att utarbeta själva traktaten med Frankrike och underteckna den. Även här deltogo de tre kollegierna i arbetet, och Snoilsky hade nya möjligheter att tala för Sveriges inbegripande samt om Holstein-Gottorp och Zweibrücken. De kejserliga försökte åter sin beprövade förhalningspolitik, men denna fick ett brått slut, då Verjus förklarade den 5 augusti för sista dagen och hotade att därefter ge bud till de franska stridskrafterna i Elsass att sätta sig i rörelse. Windischgrätz uppträdde härefter matt, och blott Snoilsky kämpade med oförminskad styrka för att stilleståndet skulle gälla även Sverige och Italien och för att Holstein-Gottorp skulle restitueras. Den enda framgången för hans sak var, att Verjus mot brandenburgarnas vilja i sista stund åtminstone biföll, att westfaliska freden finge nämnas som stilleståndets grundval, vilket han tidigare gjort svårigheter med. Sent på kvällen den 5/15 augusti

[2] Snoilsky t. K.M. 2, 10 juli 1684 (*Germ.*). G. v. Jena och Schönbeck t. Fredrik Vilhelm 4, 11 juli 1684 (*U.u.A.*, XIX s. 781 f., 784).

[3] Snoilsky t. K.M. 17, 24 juli 1684 (*Germ.*). G. v. Jena och Schönbeck t. Fredrik Vilhelm 18 juli 1684 (*U.u.A.*, XIX s. 785).

1684 undertecknade de kejserliga och franska representanterna två instrument i Regensburg, det ena mellan kejsaren, Riket och Frankrike samt det andra mellan Spanien (för vilket de kejserliga voro befullmäktigade) och Frankrike.[4]

Av innehållet i den förstnämnda traktatens 20 artiklar skall här blott nämnas det som hade direkt intresse för Sverige. Westfaliska och nijmegiska frederna förklarades som grundval för stilleståndet, alldeles som vore de däri ord för ord återgivna (art. 2). Frankrike behöll under stilleståndstiden med full suveränitet de före den 1 augusti 1681 n.st. ockuperade distrikten samt dessutom Strassburg och den mitt emot staden på andra Rhenstranden belägna Kehl-skansen men återlämnade övriga erövringar (art. 4—6). Förutvarande läntagare i de avträdda områdena skulle behålla alla sina rättigheter, på villkor att de fullgjorde sin länsed till Ludvig XIV, antingen själva eller genom någon insatt ställföreträdare (art. 8). Underhandlingar om gränsdragningar samt om den blivande definitiva freden skulle genast taga sin början (art. 10—11). I stilleståndet inneslötos utom Tyska Riket och Frankrike också kejsarens alla arvländer och övriga besittningar, allt det som ägdes av något riksstånd inom eller utom Riket, vidare Spanien med alla dess länder samt undertecknarna av westfaliska freden (art. 15).[5] Alla deltagarna i stilleståndet lovade varandra ömsesidigt skydd mot rubbningar av det, och även utomstående kunde biträda i denna garanti (art. 16).[6]

Även om man med Platzhoff måste anse slaget vid Wien som den sanna peripetien i Frankrikes övervälde[7], bildar dock

[4] Snoilsky t. K.M. 24, 31 juli, 7 aug. 1684 (*Germ.*). G. v. Jena och Schönbeck t. Fredrik Vilhelm 25 juli, 1, 8 aug. 1684 (*U.u.A.*, XIX s. 785 ff.). G. v. Jena t. Fredrik Vilhelm 15 aug. 1684 (*U.u.A.*, XIX s. 789 f.).

[5] In hoc Armistitii Tractatu præter Partes hic transigentes, Imperatorem et Imperium ab una, et Regem Christianissimus ab altera Parte, adeoque Sacræ Cæsareæ Majestatis Regna et Provincias Hæreditarias omnes, quas possidet, ut et omnes Imperii Electoratus, ... Ducatus, Principatus, ... Comitatus, ... in quacunque Regione in et extra Germaniam siti sint, nullo excepto ... comprehendantur Pacis Westphalicæ Consortes ...

[6] Traktaten tryckt i Du Mont, Corps diplomatique, VII: 2 s. 81 ff. och Vast, Les grands traités, II s. 135 ff.

[7] Platzhoff, Ludvig XIV·, das Kaiserreich und die europäische Krisis von 1683, s. 410 f.

stilleståndet i Regensburg en tydlig gräns i den europeiska utvecklingen. Reunionskrisen var slut. Frankrike hade nått sitt mål och vunnit en fullständig diplomatisk seger. Genom en skicklig blandning av hot från egen och bundsförvanternas sida och tidvis eftergifter hade Ludvig XIV erhållit ett godkännande av reunionerna på 20 år utan att behöva skrida till ett betungande krig. Och ett uppgivande av områdena på så lång tid var i realiteten detsamma som en verklig avträdelse. Ändå hade triumfen blivit köpt till ett dyrt pris. I Tyskland hade mot de hänsynslösa franska erövrarna, turkens bundsförvanter, börjat sprida sig en känsla, som förebådade 1690-talets nationalhat.[8] Reunionskrisen hade vidare medfört stor påfrestning på det franska allianssystemet. I England började visa sig tecken på ökad insikt om att Karl II i fransk sold hade fört en politik, som klart stred mot landets egna intressen. Motsvarande känslor funnos i Brandenburg men där även på officiellt håll. Fredrik Vilhelm hade länge uppträtt som en Frankrikes vapendragare, men belöningen uteblev.[9]

Även för Sverige var naturligtvis stilleståndets avslutande en händelse av största vikt, då den avgjorde frågan om allmänt krig eller fred i Europa. Hur påverkade nu detta avtal Sverige och de nordiska förhållandena? I Stockholm betraktades stilleståndet som olyckligt, ej så mycket genom sin tillkomst som genom formuleringen. Då man granskade artiklarna, fann man åtminstone till sin tillfredsställelse, att som grundval för stilleståndet var angiven den av Sverige alltid varmt omhuldade westfaliska freden. Betänkligt var det däremot, att Sverige hade misslyckats i strävan att få hela sitt välde säkert inbegripet i stilleståndet. Visserligen gav artikel 15 Karl XI i egenskap av tysk riksfurste skydd för alla områden inom Tyska Riket — i en mycket liberal tolkning möjligen även såsom deltagare i westfaliska freden för dem utom Tyskland — men med hänsyn till 1600-talets diplomatiska sedvänjor hade

[8] Auerbach, La France et le saint empire romain germanique, s. 231. Jacobson, s. 292. Müller, II s. 3 f. Strich, a. a., II s. 595 ff.

[9] Brinkmann, The Relations between England and Germany, 1660—1688, s. 464 f. Lodge, The political history of England, VIII s. 231 ff. Philippson, III s. 373 ff. Waddington, II s. 530 ff.

den enda fullständigt tryggande lösningen varit, om Sverige uttryckligen hade blivit omnämnt. Som jämförelse kan man betrakta, hur kejsaren, som ju redan var inbegripen lika mycket som Sverige såsom riksstånd och undertecknare av westfaliska freden, hade lyckats sörja för sig genom att dessutom få sina besittningar specificerade i artikel 15. Man erinre sig även, hur Danmark vid sin traktat med Frankrike 1682 kunde anses få fria händer mot Holstein-Gottorp genom att den tidigare franska garantien för hertigdömena, som ännu var gällande, icke blev återupprepad. Otillfredsställande ur svensk synpunkt var också att ingen restitution av Zweibrücken eller Holstein-Gottorp föreskrevs.

Eventuella bestämmelser om det sistnämnda skulle dock ha haft ett begränsat värde, då Danmark ej deltog i stilleståndet och följaktligen förblev obundet. Däremot blevo onekligen Brandenburg och Lüneburg tvingade, om de ej ville uppträda mot stilleståndet, att respektera de svenska provinserna i Tyskland. Att avtalet i Regensburg också fick åtminstone en viss återhållande inverkan på dem framgår av det följande. Ett krigsutbrott kort efter undertecknandet skulle utan tvivel ha väckt mycket starkt missnöje på de flesta håll.

Då man i Sverige summerade reflexionerna över stilleståndsavtalet, stod det klart, att detta ej medförde verklig trygghet. De existerande allianserna behövdes fortfarande mycket väl[1], och de borde helst kompletteras med nya, särskilt med Sachsen och Lüneburg.[2]

10. Lüneburg pådriver planerna på delning av Sveriges tyska provinser.

Vad beträffar de svenska förhoppningarna att draga Lüneburg till garantitraktaten, hade de ej någonsin haft mindre utsikter än nu, ty hertighuset var ända sedan nyorienteringen

[1] Om hållningen till bundsförvanterna se nedan s. 333 ff.

[2] »Relation om utländske sakernes beskaffenheter...» 29 aug. 1684 och »K.M:ts slutlige gottfinnande ...» 3 sept. 1684 i *Betänkanden ... i utrikes ärenden RA.*

livligt sysselsatt med planer på ett anfallskrig gemensamt med Danmark och Brandenburg mot Sverige och en delning av dess tyska provinser. Utförliga förslag framställdes i början av juni av Wackerbahrt vid det danska hovet, som befann sig i Rendsburg, och av Grote i Berlin. Överläggningarna förlades till den senare orten, dit Ehrenschild blev sänd från dansk sida.[3]

Det som förehades kom Cleen att för första gången betvivla det lüneburgska husets pålitlighet. Grafenthal däremot hade hela tiden, trots att han befann sig på förhandlingsorten, det intrycket, att man siktade mot ett tvåmaktsförbund mellan Brandenburg och Lüneburg, som delvis vore riktat mot Danmark och åsyftade fredens bevarande i Nordtyskland. Efter Grotes försäkringar, att diskussionerna ej rörde sig om någonting mot Sveriges intresse, hoppades Grafenthal livligt på deras framgång och ansåg, att svenskarna kunde räkna med fred under innevarande år.[4]

Till lycka för Sverige nåddes emellertid ej enighet i Berlin. Anledningen var närmast rivaliteten mellan Danmark och Lüneburg. Det senare, som var den pådrivande parten i underhandlingarna, ville bevara »barriären» mot Danmark, d. v. s. icke låta detta få både Slesvig och Holstein, och framförde förslag, som i huvudsak överensstämde med dem från december 1683.[5] Danskarna funno det oproportionerligt, att de, som själva skulle få den svåraste rollen i ett krig, huvudsakligen tilldelades blott Slesvig, som de i realiteten redan erhållit. Mellan Lüneburg och Brandenburg uppstod ingen åsiktskollision, men ett visst inflytande på kurfursten torde de invändningar ha fått, som genast framfördes av Rébenac. Trots alla försök att hålla denne utanför förstod han mycket väl syftet med underhandlingen. I slutet av juni kunde arbetet i Berlin redan anses misslyckat.[6]

---

[3] Laursen, VIII s. 238 ff. Schnath, I s. 261 ff.

[4] Cleen t. K.M. 18 juni 1684 (*Germ.*). Grafenthal t. K.M. 10, 14, 17, 24, 28 juni 1684 (*Brand.*).

[5] Se ovan s. 290 f.

[6] Prot. m. m. fr. delningsförhandlingarna i *U.u.A.*, XIX s. 667 ff. Rébenac t. Ludvig XIV 24, 27 juni, 4 juli 1684 n.st. (*U.u.A.*, XX: 2 s. 920 ff. Laursen, VIII s. 243 ff., 458 f. Multhoff, s. 89 f. Schnath, I s. 263 ff.

I slutet av juli gjorde lüneburgarna genom Wackerbahrt ett nytt försök att komma överens med Danmark och förklarade sig villiga att offra även norra delen av Holstein. Enigheten gick denna gång om intet på grund av en dansk fordran, att lüneburgska trupper skulle lämna hjälp till Skånes erövring, om ej hela Holstein lovades åt Danmark.[7]

I stället för i ett tremaktsavtal resulterade hertigarnas frontförändring i en separat traktat med Brandenburg, vilken undertecknades den 2/12 augusti 1684. Sedan Lüneburg minskat sitt motstånd mot de franska stilleståndsvillkoren, fanns ej längre någon motsättning mellan de bägge främsta nordtyska makterna.

Avtalet av den 2 augusti bestod av två delar med olika karaktär. Själva förbundet, den separata och de fem sekreta artiklarna utgjorde den fredliga delen. Häri fastslogs ömsesidigt bistånd vid försvarskrig med 5,000 man från kurfurstens och 3,000 man från hertigarnas sida (art. 1, 9). Lüneburgarna lovade icke att stödja den franska politiken i Regensburg, men det kan läsas mellan raderna, att de ej heller ville sätta sig emot ett stillestånd. Bägge parterna skulle emellertid tillse, att fransmännen ej ginge längre i sina pretentioner än hittills (art. 3, sekr. art. 3). Städerna Bremen, Lübeck och Hamburg garanterades sitt oberoende genom traktaten (sekr. art. 4). Brandenburg förband sig att draga tillbaka sina trupper från de i Mecklenburg intagna kvarteren samt, dock endast i godo, söka förmå Danmark och Köln att också upphäva sina ockupationer (sep. art., sekr. art. 5).[8]

Så långt var fördraget en seger för Lüneburg. Detta hade ernått garanti för de av Danmark hotade riksstäderna och hade även fått sitt f. n. viktigaste problem iakttaget, nämligen upphörandet av de danska inkvarteringarna i kretsen. I juli hade Danmark visserligen träffat avtal med de drabbade kretsmedlemmarna, avskrivit sina fordringar mot en betalning av sammanlagt 145,000 rdr och lovat att samma månad utrymma om-

[7] Laursen, VIII s. 249 ff., 459. Schnath, I s. 268.

[8] Traktaten i sammandrag hos Moerner, s. 460 ff. — Av fördraget, dock blott av dess huvuddel, fick Grafenthal i slutet av månaden en riktig kopia. Grafenthal t. K.M. 27 aug. 1684 (*Brand.*).

rådena, men detta hade dock ännu icke skett.[9] Misstron var därför förklarlig. Såsom Grafenthal hade hoppats, fick förbundet mellan kurfursten och hertigarna av Lüneburg sin spets minst lika mycket riktad mot Danmark som mot Sverige.[1]

Det fanns emellertid också den andra, krigiska delen av avtalet, bestående av fem »articuli secretissimi». Dessa gingo långt utöver den defensiva ramen och inneburo en uppdelning av de svenska besittningarna med åsidosättande av Danmark. Vorpommern, Rügen och Wismar skulle tillfalla Brandenburg samt Bremen och Verden Lüneburg (art. 1). Någon bestämd tidpunkt för anfallet var ej fastställd, utan det borde ske vid lämplig tid (art. 3). Till dess skulle de förbundna söka hindra Sverige att öka sin styrka i Tyskland samt givetvis hålla tilläggsavtalet ytterst hemligt (art. 4—5).[2]

De sist nämnda artiklarna blevo icke ratificerade av hertigarna, och hela förbundet kom därför att få den första avdelningens inriktning. Att de »secretissimi» bestämmelserna ej kommo att träda i kraft berodde på olika uppfattning om tidpunkten för anfallet mot Sverige. Brandenburg hade ett mera utsatt läge än Lüneburg (och Danmark). Kurfursten måste tänka också på kejsaren och Polen, och hans politik var därför mera försiktig. Trots lusten att erövra Vorpommern ville han icke förplikta sig att under alla omständigheter igångsätta angreppet omedelbart.

Anledningen till att hertigarna av Lüneburg förkastade sin egen idé om delning av de svenska provinserna var just att planen blev ställd på en obestämd framtid. Om Sverige efter stilleståndet såge sig i stånd att överföra trupper, skulle hertighuset vara bundet och ej kunna utnyttja situationen till Hol-

---

[9] Avtalen i *Danmark-Norges Traktater*, VIII s. 266 ff., 281 ff., 283 ff. Laursen, VIII s. 268 ff. Multhoff, s. 95.

[1] Philippson (III s. 369 ff.) anser i enlighet med hela sin grunduppfattning, att Fredrik Vilhelm även här hade ingått en traktat, vars främsta mål var att hindra Frankrikes expansion. Ej heller Multhoff (s. 93 ff.) eller Schnath (I s. 269 f.) ha tillräckligt observerat den starkt anti-danska prägeln i avtalet.

[2] Artiklarna i sammandrag hos Moerner, s. 462. Om traktatunderhandlingarna *U.u.A.*, XXII s. 229 ff. Multhoff, s. 91 ff. Schnath, I s. 267 ff. Waddington, II s. 527.

stein-Gottorps räddning. Vidare höll Lüneburg f. n. en ruinerande stor härsmakt. Särskilt efter den torra missväxtsommaren 1684 var det omöjligt att längre uthärda sådana bördor. Tidigare hade man räknat med att få trupperna försörjda utanför hertigdömenas gränser genom ett rikskrig mot Frankrike. Nu hade man att välja mellan avdankning, att sända trupper till kejsarens hjälp i turkkriget eller att använda dem emot Sverige. Endast det senaste alternativet lovade reella fördelar. Det var försörjningssvårigheterna, som kommo den åter ledande kraften, Ernst August, att visa en sådan nervös krigsiver. Ett avtal om framtida erövringskrig var för honom utan värde, ty då skulle Lüneburg stå utan tillräcklig armé.[3]

Om man i Sverige på grund av rapporterna från Grafenthal och Cleen var påfallande lugn under sommaren i fråga om de tyska provinsernas öde, tycks man i de senare ha haft en starkare känsla av annalkande oväder. Förhållandena där skulle fordra en särskild undersökning, men det är tydligt, att lojaliteten ej överallt varit fullständig. Från regementena i Pommern begåvo sig talrika desertörer över gränsen till Brandenburg och sökte värvning i dess armé.[4]

I maj inlät sig den ledande mannen i svenska bremiska regeringen, kanslern von Pufendorf, i direkta underhandlingar med hertigen av Celle i en kretsfråga. I stället för att begagna sig av det svenska sändebudet på platsen reste Pufendorf själv till en konferens med Bernstorff. Från Sverige, där man synes ha misstänkt, att Pufendorf hade privata baktankar med att söka känning med myndigheterna i Lüneburg, kom en skarp tillrättavisning med anledning av hans beteende.[5] Pufendorfs syndaregister ökades ytterligare genom en berättelse från Vellingk, som i juli befann sig i Hamburg. Det kejserliga sändebudet Berka, som var på väg till Sverige, berättade nämligen för Vellingk, att han blivit avrådd av Bernstorff från att fort-

[3] Multhoff, s. 97. Schnath, I s. 340 f.

[4] Grafenthal t. K.M. 27 maj 1684 (*Brand.*). K.M. t. Grafenthal 28 juni 1684 (*RRU*).

[5] Brem. reg. t. K.M. 30 maj 1684 (*Brem.*). K.M. t. Pufendorf 28 juni 1684 (*RRU*).

sätta sin resa, enär Sverige ej längre vore att räkna med i den tyska politiken och hade beslutat att icke överföra några trupper till Riket. Detta hade enligt Bernstorff Pufendorf anförtrott honom i den nämnda konferensen. Indiskretionen förnekades senare av lüneburgaren vid ett samtal med Vellingk.[6]

Vid Vellingks hemresa från de lüneburgska hoven i slutet av 1683 utlovades det, att han snart skulle vara tillbaka med nya underhandlingsförslag. Frågan om hans instruerande behandlades i rådet i mars 1684, och kansliet förberedde samtidigt saken.[7] I och med Karl XI:s beslut att ej överföra några trupper bortföll anledningen att låta Vellingk återvända. Då man ändå ingenting hade att erbjuda, var det bättre att icke helt förstöra vänskapen med Lüneburg genom en ny misslyckad underhandling.

Fastän ingen ändring inträtt i Sveriges hållning, medförde dock den ökade diplomatiska aktiviteten i nedersachsiska kretsen på försommaren, att det befanns lämpligt att åter avfärda Vellingk. Hans instruktion av den 17 juni är så gott som innehållslös. Uppskovet urskuldades med att man velat avvakta van Harens och Berkas ankomst för att med dem överenskomma om stöd för den svensk-lüneburgska politiken. Vellingk borde i enlighet med sina tidigare instruktioner söka få till stånd en traktat. Dock ökades ej buden, vilka förut befunnits otillräckliga, i fråga om transport eller underhåll av lüneburgska trupper. Det goda uppsåtet i holsteinska frågan måste Vellingk försöka bibehålla, och han skulle även påyrka samarbete vid Regensburgsförhandlingarna, så att ett universellt stillestånd kunde åstadkommas.[8] Cleen beordrades att vid den andre svenske diplomatens ankomst återgå till sin generalauditörstjänst i Stade.[9]

---

[6] Vellingk t. K.M. 25 juli, 13 aug. 1684 (*Germ.*). K.M. t. Vellingk 16 aug. 1684 (*RRU*). Brehmer t. K.M. 1 aug. 1684 (*Germ.*).

[7] Se ovan s. 295 f. Skriftliga uttalanden av 15 resp. 16 mars 1684 i *Akter ang. Vellingks beskickningar* (*Germ.*) resp. *Betänkanden ... i utrikes ärenden RA*, den förra av Vellingks egen hand.

[8] Instr. f. Vellingk 17 juni 1684 (*Akter ang. Vellingks beskickningar Germ.*).

[9] K.M. t. Cleen 17 juni 1684 (*RRU*).

Vellingk avreste först efter några veckor[1] och gjorde sig ingen brådska på vägen. Under senare hälften av juli anlände han till Hamburg. Enär danska hovet vistades i Slesvig, var det svårt för den svenske envoyén i Köpenhamn, där *Anders Leijonkloo* på sommaren hade avlöst Coyet, att erhålla några politiska informationer. Väl i Hamburg använde Vellingk därför sina hemliga danska förbindelser, som han förvärvat under beskickningen till Danmark och då visat sig så värdefulla. Han fick i förtroende meddelandet, att Christian V ämnade bevara freden året ut, visserligen hoppades på en allians med Brandenburg och Lüneburg men ej hade några planer på delning av Sveriges provinser.[2] Som detta var kort före de förnyade delningsförhandlingarna mellan Danmark och Lüneburg, blev uppgiften fullständigt missvisande. Den synes emellertid ha ökat Vellingks mottaglighet för de lüneburgska dementier av alla anslag mot Sverige, som han vid sin ankomst i början av augusti i rikt mått fick mottaga. Traktaten med Brandenburg av den 2 augusti, som Vellingk omedelbart fick kunskap om, förnekades ej av Bernstorff. Denne betonade emellertid enbart de drag i den, som syftade till att skapa trygghet mot Danmark och dess expansion. Ungefär samtidigt anlände underrättelse om stilleståndet i Regensburg, och Vellingk ansåg, att risken för de svenska provinserna därefter helt hade försvunnit.[3]

Den svenske envoyén strävade fortfarande efter att utnyttja det lüneburgska husets danskfientlighet och hade diskussioner med Ernst August i den holsteinska frågan. Hertigen visade sig visserligen missnöjd med den passivt förda svenska politiken, och stilleståndet betraktade han som »ett ostadigt verk och full[t] med equivoquer», som ej länge kunde bli bestående, men han förde Vellingk bakom ljuset genom att försäkra, att han fortfarande helt stode på Sveriges sida, och lovade att söka »bringa Danmark till raison» i fråga om Holstein-Gottorp. Vidare talade han åter om lämpligheten av en svensk transport.[4]

[1] K.M. t. brem. reg. 28 juni 1684 (*RRU*).

[2] Vellingk t. K.M. 25 juli 1684 (*Germ.*).

[3] Vellingk t. K.M. 30 juli, 13, 20 aug. 1684 (*Germ.*).

[4] Vellingk t. K.M. 20, 26 aug. 1684 (*Germ.*). Schnath, I s. 346. — Schnath

Även Grafenthal hade skuld i att man sålunda i Sverige fick en skev bild av det politiska läget i Nordtyskland. Både han och Vellingk beordrades i slutet av månaden att utan att blottställa sig undersöka möjligheten av att Sverige tillträdde fördraget av den 2 augusti. Helst borde även Holland förmås till anslutning. T. o. m. en fullmakt utfärdades för Vellingk.[5] Även om traktaten ju ej kom att sikta mot delning av Sveriges provinser, såsom först var tilltänkt, måste detta kallas en fullständig missuppfattning av situationen.

Vid samma tid, månadsskiftet augusti—september, gjorde lüneburgarna ännu ett försök att förmå Danmark och Brandenburg till delningen av de svenska provinserna. En konferens kom till stånd mellan de tre makterna i Itzehoe. Den var dock redan från början föga lovande ur det lüneburgska ombudet Grotes synpunkt. Christian V hade återvänt till Köpenhamn, och Danmark representerades av den alltid mera försiktige storkanslern. Denne och brandenburgaren Meinders ville skjuta planerna på framtiden, såvida icke Frankrike gåve diplomatiskt stöd. Regensburgstilleståndet hade nämligen lösgjort starka krafter för den kejserliga sidan, och det var möjligt, att Sverige skulle få hjälp från sina bundsförvanter. I Danmark och Brandenburg ansåg man därför nödvändigt, att Frankrike lovade hindra dem som eventuellt ville ingripa på Sveriges sida.[6]

Några förhoppningar härom, visade det sig snart, att man ej kunde hysa. I själva verket ändrade Ludvig XIV radikalt sin politik gentemot bundsförvanterna, så snart han triumferat i Regensburg och ej längre hade samma behov av deras hjälp. Subsidierna till Danmark och Brandenburg minskades genom att Frankrike återgick till att betala enligt bestämmelserna i 1682 års fördrag, och det var ej längre fråga om att förmå de

---

förefaller dock att alltför mycket betona, hur Ernst August duperade Sverige. Frågan är, om icke Lüneburg fortfarande skulle ha kastat om och varit redo till samarbete mot Danmark, i fall svenskarna mot förmodan överfört en armé, medan Lüneburg ännu hade sin stora härsmakt disponibel. (Jfr försiktigheten vid traktaten den 2 augusti.)

[5] K.M. t. Vellingk 27, 30 aug. 1684 (*Germ.*). K.M. t. Grafenthal 27 aug. 1684 (*RRU*).

[6] *U.u.A.*, XIX s. 685 ff. Laursen, VIII s. 251 f., 459 f. Schnath, I s. 341 ff.

allierade till eller ens förespegla dem några krigsföretag. I stället raddes de bestämt till fred och iakttagande av stilleståndet.[7]

De demonstrativa överläggningarna i Itzehoe åstadkommo mera eko än de för Sverige betydligt farligare, som tidigare ägt rum i Berlin och vid Christian V:s hov. Vellingk begav sig till Hamburg för att vara konferensorten närmare. Hans hemliga danska meddelare, med vilken han hade ett personligt möte, förklarade sig intet veta. Den svenske envoyén var för första gången orolig över delningsplanerna, som han förmodade ha danskt ursprung. Efter några veckor misslyckades emellertid underhandlingen av tidigare nämnda skäl, och utgången blev allom uppenbar. Sändebuden skildes från varandra utan någon överenskommelse, och den 12 september infunno sig Grote och Wackerbahrt i Hamburg, där de för Vellingk förklarade, att konferensen rört sig om den holsteinska frågan men ej fått någon framgång.[8]

Den svenske envoyén tvivlade ej på deras uppgift. Då den franske residenten i Hamburg, abbé *Bidal*, vid ett samtal med honom i huvudsak riktigt gav Frankrike äran av att delningsplanerna hade misslyckats, väckte det Vellingks uppriktiga förvåning, att den franska diplomatien kunde vara så missledd i fråga om lüneburgarnas verkliga avsikter.[9]

Bland utländska bedömare väckte däremot under Itzehoekonferensen och tidigare sorglösheten hos de svenska diplomaterna och i deras hemland stor förvåning enligt Bidals depescher.[1] Fransmannen hade redan i juli varnat svenskarna för delningsplaner och omedelbart angrepp. Hans uppgifter om den tilltänkta fördelningen av erövringarna göra troligt, att kunskapen kommit från dansk källa. Varningen vann beaktande hos bremiska regeringen, som beslutade att vid anfall koncentrera

---

[7] Spanheim t. Fredrik Vilhelm 22 aug., 3, 8 sept. 1684 (*U.u.A.*, XIX s. 522 ff.). *U.u.A.*, XX: 2 s. 943 ff. Laursen, VIII s. 256. Fehling, s. 302. Pagès, s. 527 ff. Philippson, III s. 370 f. Waddington, II s. 529.

[8] Vellingk t. K.M. 3, 10, 12, 16 sept. 1684 (*Germ.*). Brehmer t. K.M. 5 sept. 1684 (*Germ.*). Bidal t. Ludvig XIV 15 sept. 1684 n.st. (*Pe*).

[9] Vellingk t. K.M. 19 sept. 1684 (*Germ.*).

[1] Bidal t. Ludvig XIV 8, 15, 22 sept. 1684 n.st. (*Pe*).

försvaret till huvudorten Stade men ej trodde på möjligheten att länge kunna hålla platsen. I Sverige fäste man ingen större vikt vid den inkomna uppgiften.[2]

I mitten av september anlände till Vellingk och Grafenthal befallningen att försöka få Sverige upptaget i förbundet mellan Brandenburg och Lüneburg. Intet av de båda sändebuden fann läget sådant, att han kunde våga sig fram med verkliga förslag i den riktningen. Trots att Vellingk märkte, att Sverige redan hade förlorat i anseende genom ständiga och ensidiga strävanden att närma sig Brandenburg, nämnde han dock två gånger i förbigående för Bernstorff, att Karl XI kanske kunde vara hågad för anslutning till alliansen. Kanslern svarade i obestämda ordalag. Grafenthal synes icke alls ha vågat vidröra saken.[3]

Däremot visade det sig, att situationen blivit lugnare, och Vellingk blev alltmer övertygad, att man i Lüneburg aldrig hade hyst några planer på krig mot Sverige.[4] Visserligen lekte ännu en tid erövringsplanerna Ernst August i hågen, och han föreslog i oktober kurfursten, att man med våld skulle skaffa sina trupper vinterkvarter i de svenska provinserna, men redan i slutet av september kunde Vellingk inberätta till Stockholm, att hertigarna underhandlade med kejsaren om att sända delar av sin armé till den turkiska fronten. Av de olika möjligheterna att sysselsätta och försörja de lüneburgska trupperna var det den nu nämnda, som förverkligades. Sedan danskarna hade avdankat en del manskap, uthyrde hertigarna i december 10,000 man till kejsaren och 2,400 man till Venedig.[5]

Leijonkloo hade om Itzehoekonferensen haft en riktigare uppfattning än Vellingk. Han insåg, att det var fråga om en delning av de svenska provinserna, men han trodde Danmark vara den pådrivande parten. Omedelbart efter konferensens

---

[2] Brem. reg. t. K.M. 10 juli 1684 (*Brem.*). Pufendorf t. K.M. 10 juli 1684 (*Brem.*). K.M. t. Pufendorf 28 juli 1684 (*RRU*). *Kanslikollegii prot.* 4 aug. 1684.

[3] Vellingk t. K.M. 12 sept., 1 okt. 1684 (*Germ.*). Grafenthal t. K.M. 17 sept. 1684 (*Brand.*).

[4] Vellingk t. K.M. 17 okt. 1684 (*Germ.*).

[5] Vellingk t. K.M. 24 sept. 1684 (*Germ.*). SCHNATH, I s. 346 ff.

slut märkte Leijonkloo en avmattning i den militära beredskapen, och även från honom kommo rapporter, som talade om avdankning och ett mindre spänt läge. Under 1685 uppgick armén i Danmark blott till 26,000 man och i Norge till 16,000.[6]

I Brandenburg behölls truppernas antal oförändrat.[7] Däremot gjorde kurfursten en märklig invit till Grafenthal vid en audiens den 19 oktober. Han uttalade sig i skarpa ordalag om Christian V:s tyranni mot hertigen av Holstein-Gottorp, vilket »Gott ... an denselben und seiner ganzen kgl. Familie hoch strafen würde.» Med hänsyn till både kejsarens och Ludvig XIV:s hårda beteende mot de evangeliska borde de protestantiska makterna förena sig med varandra. Kurfursten bad Grafenthal ej nämna hans ord till de brandenburgska geheimeråden, som icke iakttoge sekretess gentemot Rébenac, och önskade få veta, vad man i Sverige tänkte om hans förslag.[8] Det var icke första gången, som Fredrik Vilhelm ställde i utsikt en omläggning av sin politik, men orden vid audiensen den 19 oktober beteckna verkligen en vändpunkt i förhållandet till Sverige. De följdes av en »protestantisk» politik från Brandenburgs sida och senare av förbund och vänskap med Sverige.

Kanske till de flesta regeringars överraskning hade Sverige ridit ut stormen utan förlust av de tyska provinserna. Den nordiska krisen juni—september 1684 hade varit den för Sverige farligaste av alla dem, som de senaste åren haft att uppvisa. Anledningen till den större faran var, att Lüneburg denna gång hörde till fienderna och t. o. m. var den mest aggressiva av dem. Att man ej till fullo insåg riskerna berodde just på att man ej förstod, hur fullständigt hertigarna hade sadlat om.

Den för Sverige lyckliga utgången berodde på trenne ting: oenigheten mellan de tre befarade angriparna, stilleståndet och Frankrikes hållning. Dessa faktorer samverkade på ett gynnsamt sätt. Vid överläggningarna i juni och juli var Ludvig XIV ännu ej alldeles förvissad om framgång i Regensburg

[6] Leijonkloo t. K.M. 5, 23, 28 sept., 3, 30 okt., 6 nov. 1684 (*Dan.*). CHRISTIANSEN, Dansk Statshusholdning, II s. 895 f.

[7] Grafenthal t. K.M. 11, 15 nov. 1684 (*Brand.*).

[8] Grafenthal t. K.M. 21 okt. 1684 (*Brand.*).

och vågade därför icke kategoriskt uppträda mot delningsplanerna. Det var också hans avsikt att låta dem gå i verkställighet, om reunionskrisen utmynnade i krig.[9] I stället hindrades det planerade företaget mot Sverige av att det vid den tiden var omöjligt för de tilltänkta bundsförvanterna att ena sig. Då Brandenburg och Lüneburg ingått sin allians, och då Danmark och Lüneburg kommit varandra närmare i den holsteinska frågan, blev stilleståndsavtalet undertecknat i Regensburg. Medan krigsplanerna förut varit militärt sett ytterst lättgenomförbara[1], uppstodo nu komplikationer. Visserligen var det ej säkert, att Sverige skulle få hjälp av kejsaren m. fl., men risken fanns dock, och dessutom uppträdde Frankrike med största bestämdhet mot företaget.

11. Sveriges politik efter stilleståndet.

Sedan vi följt detta efterspel, måste vi återvända och taga i betraktande den svenska politiken, sådan den gestaltade sig efter avslutandet av stilleståndet och huru den påverkades av detta.

En av de viktigaste orsakerna till uppgörelsen i Regensburg var d'Avaux' traktat med Holland i juni 1684, vilken sprängde fronten mot Frankrike.[2] Det fransk-holländska avtalet ledde dock ej till något närmare samarbete mellan Frankrike och republiken, ty även det segrande republikanska partiet insåg mycket väl faran av Ludvig XIV:s expansionspolitik. Med en viss rätt kunde Generalstaterna inför sina bundsförvanter hävda, att den politiska gemenskapen från 1681 bestode och att meningsskiljaktigheten blott rört den politiska metoden.[3]

Vid en konferens med Bengt Oxenstierna den 4 juli urskuldade ambassadören van Haren avtalet med Frankrike med att republiken varit hotad av krig och ej kunnat vänta hjälp från

---

[9] Ludvig XIV t. Rébenac 10, 17 aug. 1684 n.st. (*U.u.A.*, XX: 2 s. 938, 940 f.).

[1] Jfr Rébenac t. Ludvig XIV 11 juli, 2 sept. 1684 n.st. (*U.u.A.*, XX: 2 s. 927 f., 948 f.).

[2] Se ovan s. 302.

[3] Drossaers, s. 166 f. Japikse, II s. 196. Kurtz, s. 139 f.

sina allierade. Generalstaterna ville emellertid stå fast vid sin tidigare politik och önskade gärna också avsluta en ny traktat med Sverige. Karl XI lät följande dag förklara sig villig till underhandlingar, vilka dock icke kommo till stånd. Något senare anlände från Generalstaterna deras officiella notifikation om avtalet med Frankrike, och den blev från svensk sida besvarad, utan att man lät förmärka något starkare missnöje.[4]

Särskilt livlig var emellertid ej den politiska kontakten mellan Sverige och Holland, sedan Gyldenstolpe i juli lämnat Haag och van Haren på hösten hade avslutat sin kortvariga beskickning till Stockholm.[5] Även om svenskarna i det nya läget icke längre kunde lita på garantitraktaten i samma utsträckning som förut, hade dock Bengt Oxenstiernas politik i den kardinalpunkt, som bestod i förbindelse med en sjömakt, ej fullständigt misslyckats.

Det bör vidare ha ingivit greve Bengt en viss tillfredsställelse, att kejsaren visade sig som Sveriges pålitligaste stöd. Den i juli utfärdade instruktionen för *Carl Oxenstierna*, den store rikskanslerns sonson, som var utsedd att efterträda Gabriel Oxenstierna, visar ingen minskning av förbundsviljan.[6] Förhållandet mellan Sverige och Österrike försämrades ej heller genom stilleståndet. De bägge makterna hade ju också i det längsta stridit vid varandras sida i Regensburg. I den mån den kejserliga politiken ur svensk synpunkt hade brustit, berodde det, vilket Gabriel Oxenstierna även gav uttryck åt, på otillräcklig förmåga och ej på bristande vilja. Trots sitt diplomatiska nederlag var kejsaren fortfarande en bundsförvant av stort värde att hålla fast vid i anseende till hans i öster fortsatta framgångar. En symbol för kejsardömets återhämtning var det, då hovet ungefär vid tiden för undertecknandet i Regensburg åter slog sig ned i Wien, ett år efter flykten därifrån.[7]

[4] Sekr. S. Åkerhielms anteckn. 4, 5 juli 1684 (*B IV 2.9. KB*). K.M. t. G. Oxenstierna 18 juli 1684 (*O.S.*). K.M. t. Generalstaterna 16 aug. 1684 (*RRU*).

[5] Rekreditiv f. van Haren 25 okt. 1684 (*RRU*). van Haren t. H. Fagel 1 okt. 1684 (*Pk*).

[6] Instr. f. C. Oxenstierna 12 juli 1684 (*RRU*). Elgenstierna, Den introducerade svenska adelns ättartavlor, V s. 608.

[7] G. Oxenstierna t. K.M. 10, 17 juni, 8 juli, 6, 20, 27 aug., 3 sept. 1684 n.st. (*Cæs.*).

I Sverige hade en viss misstämning länge rått, därför att det kejserliga sändebudet Berka så länge låtit vänta på sig.[8] Efter att sedan februari ha uppehållit sig i Hamburg, där han på kejserligt uppdrag ingrep i inrepolitiska stridigheter, anlände Berka äntligen i mitten av augusti till Stockholm.[9] Stilleståndet var då redan avslutet, och Berkas enda uppgift av betydelse blev att inbjuda Sverige att deltaga i den garanti av Regensburgsavtalet, som förutsattes redan i instrumentet. Från svensk sida fick han därvid ett jakande svar. Liksom van Haren stannade ej heller Berka länge utan hade i december sin avskedsaudiens.[1]

Förbindelserna med kejsaren och Holland avmattades från stilleståndet, men man skulle kunna beteckna avmattningen som en diplomatisk andhämtningspaus snarare än som verklig kallsinnighet. Detta skall klarare framgå, då vi betraktat beslutet om Sveriges framtida politik, som fattades efter underrättelsen från Regensburg.

Den 24 augusti kom Snoilskys berättelse om avgörandet till Stockholm. Bengt Oxenstierna och kansliet hade redan dessförinnan satt sig i arbete, och till den nödvändiga omprövningen av Sveriges utrikespolitik, vilken ägde rum i rådet den 29 och 30 augusti samt den 1 september, förelågo omfångsrika utlåtanden. Uppläsningen inleddes med en återblick på händelserna sedan den senaste stora kansliberättelsen av december 1683. I skildringen av »sakernas närvarande beskaffenheter» kunde författaren, sannolikt Bengt Oxenstierna, ej annat än understryka bristerna i Regensburgsavtalet. Fastän westfaliska freden blivit bekräftad, hade den önskade restitutionen av Holstein-Gottorp och Zweibrücken ej blivit fastslagen, och

---

[8] T. ex. K.M. t. G. Oxenstierna 15 juni 1684 (*O.S.*).

[9] Brehmer t. K.M. 8 febr., 1 aug. 1684 (*Germ.*). B. Oxenstiernas almanacksant. 17 aug. 1684 (*I o. 14 KB*). Berka t. Leopold I 9 sept. 1684 n.st. (Fryxell, Handlingar rörande Sverges hist., III s. 186).

[1] Memorial fr. Berka 25 aug., 15 sept. 1684 (*Kejs. ministrar i Stockholm samt förhandlingar med dem Cæs.*). K.M. t. G. Oxenstierna 6 sept. 1684 (*O.S.*). B. Oxenstiernas almanacksant. 14 dec. 1684 (*I o. 14 KB*). Bittner & Groos, Repertorium der dipl. Vertreter, I s. 487.

Sverige vore icke uttryckligen inbegripet i stilleståndet och kunde därför ej känna trygghet för angrepp. En källa till oro var också, att brandenburgarna låtit framskymta den uppfattningen, att westfaliska freden icke skulle kränkas genom att de svenska hertigdömena överfördes på en annan ägare, blott de förbleve en del av Tyska Riket. (Härom är ingenting nämnt i Snoilskys depescher.) Misstänkta underhandlingar pågingo mellan Danmark, Brandenburg och Lüneburg, men det vore dock knappast troligt, att vare sig det sistnämnda eller Frankrike skulle giva sitt bifall till ett angrepp mot Sverige.

Överläggas måste en lång rad punkter. I vilken mån borde man reservera sig vid tyska riksdagen mot stilleståndet? Skulle Snoilsky därvid såsom förut tala blott på hertigdömenas vägnar eller även för »kronan» Sverige? Borde Karl XI gå med på att taga Zweibrücken som franskt län? Skulle Sverige stå fast vid garantitraktaten? Vad kunde göras för den nödvändiga restitutionen av Holstein-Gottorp? Hur skulle den militära ställningen i Bremen och Pommern kunna stärkas?[2]

I alla dessa frågor voro skäl »pro et contra» uppsatta. Den mening, som i dessa kommer till synes, följdes i huvudsak vid konungens beslut. Över detta uppsattes en särskild sammanfattning, »K.M:ts slutlige gottfinnande...», daterad den 3 september.[3] Order av stor vikt avgingo till de olika representanterna den 30 augusti och den 6 september.

Vad stilleståndet beträffar, fann man liksom förut olämpligt att helt sätta sig emot det. Klokare vore att hålla god min i elakt spel och åtminstone draga fördel av den ansats till trygghet, som stilleståndet gav, genom att deltaga i beslutet om ratifikation. Sverige bar ej officiellt ansvar för det olyckliga resultatet i Regensburg, eftersom Snoilsky blott representerat de svenska hertigdömena. Först sedan avtalet var ingånget, erhöll han fullmakt att tala på kungarikets vägnar. Snoilsky

---

[2] »Relation om utländske sakernes beskaffenheter ...» 29 aug. 1684 i *Betänkanden ... i utrikes ärenden RA.* Bevarade rådsprotokoll saknas däremot från dessa dagar. Protokoll från kanslikollegiet, som finnas, giva intet av värde.

[3] »Rationes pro et contra ...» 29 aug. 1684 och »K.M:ts slutlige gottfinnande ...» 3 sept. 1684 i *Betänkanden ... i utrikes ärenden RA.* Hänvisningen till dessa bägge skrifter gäller för återstoden av detta kapitel.

befalldes förklara, att Karl XI av fredskärlek ej önskade sätta sig emot tyska riksdagens beslut men att han för framtiden reserverade sig mot att i ett fördrag med westfaliska freden som uppgiven grundval ej vara omnämnd som garant av densamma och principal paciscent.[4]

Det svenska godtagandet av ett fait accompli innebar intet uppgivande av rätten till Zweibrücken som rikslän. Att taga länet av Frankrike skulle medföra, att Sverige stötte sig med kejsaren. Dessutom avsade man sig härigenom votum för Zweibrücken på riksdagen samt medlemskapet i överrhenska kretsen, bägge delarna politiska tillgångar av värde. Läntagningen skulle troligen ej medföra ekonomiska förmåner, som kunde motväga allt detta, men kansliskriften tillrådde dock, att Lillieroot försiktigt borde höra sig för om möjligheten av lättnader. K.M:ts beslut blev dock ej sådant, utan envoyén fick befallning att intet göra i saken och blott inberätta eventuella franska förslag. Snoilsky beordrades att i fråga om Zweibrücken reservera sig, fordra ersättning och behålla votum under stilleståndsperioden. Någon formlig protest skulle han däremot ej inlägga, troligen dels för att ej i onödan draga fram den ömtåliga votumfrågan till diskussion och dels för att hålla alla vägar öppna.[5]

Allra viktigast var naturligtvis avgörandet, om Sverige i det stora hela skulle slå in på en ny politisk kurs eller behålla den gamla, trots att den lett till vissa motgångar och misslyckanden. Stockfleth och Michon hörde rykten om en omorientering[6], men i »gottfinnandet» fastslogs med bestämdhet, att garantitraktaten fortfarande skulle vara grundvalen för den svenska politiken. Koalitionen borde blott knytas fastare samman, den fallna defensionskoncerten ersättas med nya militära avtal och medlemmarnas antal utökas. Som tidigare nämnts, var det särskilt Lüneburg och Sachsen, som voro i åtanke. Garantien

[4] Kreditiv f. Snoilsky 6 sept. 1684 (*RRU*). K.M. t. Snoilsky 30 aug. 1684 (*RRU*).

[5] K.M. t. Lillieroot 30 aug., 6, 13 sept. 1684 (*Gall.*). K.M. t. Snoilsky 6, 13 sept. 1684 (*RRU*).

[6] Stockfleth t. Christian V 6 sept. 1684 (Fryxell, Handlingar rörande Sverges hist., II s. 272 f.). Michon t. Croissy 13, 27 sept. 1684 n.st. (*Pe, Pk*).

av stilleståndet borde göras stark, och i denna skulle Sverige med all kraft medverka.

Det är lätt att häri observera en betydligt mera aktiv ton, än vad som på länge varit att höra i den svenska politiken. Orsaken är naturligtvis till en del att söka i den relativa trygghet, som man trots allt kände efter stilleståndet — delvis mot det verkliga förhållandet. Men anledningen är också, att man nu ville förbereda det aldrig ur sikte lämnade motanfallet mot Danmark. Medan svenskarna förut sökte undvika kollektiva avtal med de allierade och ville finna sin säkerhet i mera defensiva tvåmaktsallianser, tyder beslutet i augusti—september 1684 på att man nu ville använda det lugn, stilleståndet för en tid borde kunna giva, till att organisera en stark koalition mot de dittills offensiva och framgångsrika makterna.

Det svenska huvudmålet var härvid Holstein-Gottorps restitution. Det var säkerligen detta problem, som förmådde Karl XI att stå kvar vid garantitraktatspolitiken.[7] Vid valet av förbundna lät han makternas olika villighet att ge stöd mot den danska expansionen i nedersachsiska kretsen vara den bestämmande faktorn. Österrike var den enda stormakt, som därvid visat åtminstone god vilja. Den bristande förmåga, som hade motvägt viljan, väntade man snart skola ersättas av ny styrka. Även från Sachsen hoppades svenskarna på stöd i den nämnda frågan och ännu mera från Lüneburg. Bägge torde man ha bedömt som hörande till den kejserliga sidan, vilket ju var en sanning med modifikation. Att Sverige stod kvar vid garantitraktaten berodde sålunda utan tvivel huvudsakligen på att man hos de gamla bundsförvanterna och deras sympatisörer väntade mest stöd för Holstein-Gottorps del.

Om danskarna tydligt visade, att de ej ämnade uppgiva sina nya positioner, i synnerhet icke dem i Slesvig, dolde ej heller svenskarna, att de snarast möjligt ämnade framtvinga detta. En inom Karl XI:s politik viktig trossats hade länge varit, att Sverige vann men Danmark och Brandenburg förlorade på att tiden gick. Sedan danskarna ockuperat vidsträckta områden och där erhöllo underhåll för sina trupper, var detta mindre

[7] Jfr K.M. t. Lillieroot 25 okt. 1684 (*RRU*).

säkert. Härigenom ökades för Sverige anledningen till snar handling, men ännu var tidpunkten icke inne.

För Christian Albrecht var stilleståndet en stor olycka, då det syntes låsa fast förhållandena i en katastrofal belägenhet. Zeuner inlämnade flera memorial i Stockholm. Han påpekade, att det nu vore tydligt, att danskarna aldrig ämnade återgiva hertigen hans förlorade länder, och begärde ett skriftligt löfte om Sveriges hjälp. Ett sådant vägrade Karl XI liksom tidigare att avgiva av fruktan för att det skulle komma i danskarnas händer och kunna utnyttjas av dem — många av de holsteinska ministrarna voro ur svensk synpunkt opålitliga. I stället fick Zeuner kraftiga muntliga försäkringar om att Sverige aldrig i längden kunde tåla den danska maktökningen på hertigens bekostnad.[8]

Dock vore ett omedelbart anfall mot Danmark omöjligt, vilket Brehmer vid ett samtal med Christian Albrecht den 18 september närmare utvecklade. Dels vore svenskarna ännu icke militärt beredda, och dels skulle Sverige genom en krigsförklaring så kort tid efter stilleståndet ådraga sig allmänt missnöje och göra sig politiskt isolerat. Med all kraft ville man däremot diplomatiskt förbereda företaget och sluta nya förbund, i vilka den holsteinska saken skulle iakttagas. I den mån övriga makter önskade fred, ämnade svenskarna öva en slags utpressningstaktik gentemot dem med hot, att ett nordiskt krig komme att uppstå, om ej Danmark förmåddes till reträtt.[9]

För Christian Albrecht var förklaringen i det stora hela varken ny eller tillfredsställande. En nyhet var det däremot, att Sveriges representanter i Wien, Regensburg, Paris och London samt vid de lüneburgska hoven verkligen fingo order att tydligt låta förstå, att man i Sverige ej skydde att inom en nära framtid gå till krig för Holstein-Gottorps skull.[1]

Fastän i ett sämre läge än någonsin visade Christian Albrecht mindre missnöje med Sverige än vid tidigare tillfällen, och

[8] K.M. t. Brehmer, 6, 9 sept. 1684 (*RRU*).

[9] K.M. t. Brehmer 6 sept. 1684 (*RRU*). Brehmer t. K.M. 19 sept. 1684 (*Germ.*).

[1] K.M. t. G. Oxenstierna 6 sept. 1684 (*O.S.*). K.M. t. Snoilsky 6 sept. 1684 (*RRU*). K.M. t. Lillieroot 6 sept. 1684 (*Gall.*). K.M. t. Vellingk 6 sept. 1684 (*Germ.*). K.M. t. Leijonberg 26 sept. 1684 (*RRU*).

Brehmer bedömde risken för ett avfall från hans sida och förlikning med Danmark såsom minimal. Härtill torde ha bidragit dels de nämnda svenska diplomatiska förklaringarna i olika länder, då de hunnit bli bekanta i Hamburg, och dels också bristen på dansk förhandlingsvilja. Sedan planen på delning av de svenska provinserna fallit, visade danskarna ingen önskan om byte eller kompromiss med hertigen.[2]

En lättnad var det naturligtvis för den svenska politiken, att det ej fanns överhängande risk för Christian Albrechts avfall. Detta måste underlätta för svenskarna att vänta med motattacken mot Danmark till det rätta ögonblicket. För att man på samma sätt skulle ha kunnat vara viss om beständighet i Lüneburgs hållning, hade det fordrats en truppöverskeppning. Transportfrågan var lika aktuell som någonsin, och fortfarande ville Karl XI ej förhasta sig i den, trots att stilleståndet kunde synas göra en transport mindre farlig. I viss motsättning till kansliskrifterna beslöt konungen, att den ekonomiska sidan först skulle skärskådas och avtal i saken göras med de allierade.[3]

12. Slutord.

Antagandet av stilleståndet i Regensburg bildar för Sverige icke en gränslinje i utvecklingen, så till vida att politiken därefter blev en annan, såsom skedde särskilt i Brandenburg. Få ändringar äro märkbara i Karl XI:s kurs, och ingen sådan inträffar på hösten 1684. Däremot betecknar stilleståndet en vändpunkt genom att Sverige nu nått vågdalens botten. Reträtten är avslutad, och ställningen börjar långsamt förbättras.

Den fleråriga krisen hade nått sitt slut och följdes av en militärt och politiskt lugnare period. Dess varaktighet torde man i Sverige ha väntat bli kortare, än den i själva verket blev. Tiden ämnade man begagna till att väl förbereda revanschen, och man väntade, att det skulle vara Sverige, som nästa gång tände krigslågan eller åtminstone föranledde ett diplomatiskt orostillstånd.

[2] Brehmer t. K.M. 1 aug., 19 sept., 7 nov. 1684 (*Germ.*). Vellingk t. K.M. 19 sept. 1684 (*Germ.*). Laursen, VIII s. 460.

[3] Jfr K.M. t. Vellingk 6 sept. 1684 (*Germ.*).

Vid denna punkt av skildringen är det lättare än förut att se, att Sveriges huvudfiende under krisen även denna gång hade varit Danmark. Särskilt sedan sommaren 1683 hade den brandenburgska politiken varit mera återhållsam. Fredrik Vilhelm var visserligen ej den tyske patriot, som vissa historiker sökt göra honom till, men Frankrikes övergrepp och turkkriget hade kommit samarbetet att minskas mellan Brandenburg och Frankrike-Danmark.

Medan spänningen i Kontinentaleuropa rådde mellan Frankrike å ena sidan och kejsaren, Holland och Spanien å den andra, var det vid den nordeuropeiska oron främst Danmark och Sverige, som stodo mot varandra. Båda kriserna voro i grund oberoende av varandra, och sammankopplingen var löslig och onaturlig. Detta kom till synes i intressemotsättning och slitningar inom båda lägren.

I Norden var det danskarna, som hade initiativet. De hade gripit till offensiven för att göra slut på den svenska maktställningen i Danmarks rygg, som i längden ej kunde tolereras. Så krossades den holstein-gottorpske hertigens självständiga politiska ställning, och hans områden besattes. För att man skulle kunna försvara positionen i Holstein, måste nästa steg logiskt bli att också driva svenskarna ut ur Bremen och Pommern. Om danskarna hade inskränkt sig till detta senare och låtit hertigen sitta i orubbat bo, skulle de otvivelaktigt ha haft större utsikter att lyckas, och även på det sättet hade Holstein-Gottorp kunnat göras tämligen ofarligt som svensk angreppsbas. Såsom tidigare antytts, försökte emellertid Christian V att nå alltför många mål på en gång. Delningen av de svenska provinserna kunde ha skett i samförstånd med Brandenburg och Lüneburg, men ockupationen av Slesvig och Holstein, delar av Mecklenburg m. m. och planerna mot Hamburg bringade det lüneburgska huset i harnesk mot Danmark och minskade även kraftigt sympatierna i Brandenburg och på andra håll. Härigenom uppstod ett både öppet och dolt motstånd mot den danska politiken, vilket i förening med Frankrikes reserverade hållning kom de mest långtgående planerna att stranda.

Inför aggressiviteten från Danmark och delvis från Brandenburg hade Sverige hela tiden retirerat och skulle knappast ens

ha försvarat Lüneburg, om danskarna kastat sig över detta. *Ett* viktigt intresse gick under reträtten förlorat: Holstein-Gottorps suveränitet. Vi ha redan sett, att svenskarna voro fast beslutna att icke i längden finna sig däri. En annan förlust var den särskilt i Nordtyskland minskade prestigen.[4] Det vore dock en överdriven förenkling att anse, att Sverige bevarade freden på bekostnad av prestigen, ty hemlandsarmén var allmänt aktad för sin stora styrka, och man insåg, att den svenska svagheten berodde enbart på marinen. Utan kraftig flotta hade Sverige ingen möjlighet att militärt motsätta sig en fientlig expansion söder om Östersjön. Den bristen hade man sökt avhjälpa genom förbundet med Holland och även genom skeppsbyggande. Framstegen i det senare fallet torde ha spelat stor roll i förhoppningarna om framtida revansch. Även utomlands ansåg man den svenska vanmakten som tillfällig. Just detta manade de fientligt stämda till snabb handling, medan det kom Frankrike att söka hjälpa Sverige över svaghetsperioden med tanke på framtida samarbete.

Garantitraktaten, vars giltighetstid var 20 år, förblev gällande efter stilleståndets antagande — dess bestämmelser kommo också att träda i kraft på 1690-talet — fastän den egentligen i hela sin uppläggning var avsedd just för reunionskrisen. Det torde också ha varit i känsla av detta senare, som man nu i Sverige arbetade på att förnya avtalen, anpassa dem efter det nya läget och göra dem även offensivt användbara.

Gentemot Frankrike fördes en oförändrad politik till stor besvikelse för Lillieroot. Envoyén föreslog i oktober en omläggning av Sveriges allianssystem och anknytning till Frankrike. Han ansåg, att detta rike nu visat sig omöjligt att motstå, att det i fortsättningen skulle föra en fredlig politik och att det säkerligen skulle betala Sveriges vänskap med stöd för Holstein-Gottorp.[5] Möjligheten, att den franska politiken skulle bli återhållsam, kunde numera ej i Stockholm öka önskan om allians, ty efter de lidna motgångarna hade man icke samma intresse som förut att förbinda sig med dem som önskade

[4] T. ex. Vellingk t. K.M. 12 sept., 1 okt. 1684 (*Germ.*) och Bidal t. Ludvig XIV 15, 22, 29 sept. 1684 n.st. (*Pe*).

[5] Lillieroot t. K.M. 3 okt. 1684 (*Gall.*).

status quo. Hållningen mot Frankrike förblev densamma som tidigare, icke utan framgång balanserande mitt emellan vänskap och fiendskap och utnyttjande det stöd, som Ludvig XIV av skilda anledningar gav Sverige. Fransmännen hade kraftigt satt sig emot ett universellt stillestånd för att splittra sina motståndare, men efter antagandet ville de gärna anse även Sverige inbegripet. Detta blev med belåtenhet konstaterat i Stockholm, och på omvägar uttrycktes genom Leijonberg och Barillon en reserverad erkänsla för den diplomatiska hjälp, som Sverige under krisen fått mottaga.[6]

Trots Lillieroots ofta visade observationsförmåga var det dock det svenska kansliet, som bedömde framtidsutsikterna riktigast. Då Sverige stannade i det anti-franska lägret, stod man i det långa loppet på rätt sida. Ludvig XIV:s klientel av förbundna minskades snabbt. Fredrik Vilhelms invit till Grafenthal i oktober visade sig allvarligt menad. Den besvarades från Sverige med intresse och tillmötesgående.[7] Följande år kommo förbundsunderhandlingar i gång, och i början av 1686 ingicks en traktat mellan Sverige och Brandenburg. Det senare förband sig även med Holland och kejsaren och lämnade fullständigt den franska alliansen. 1687 och 1688 kommo äntligen fördrag till stånd mellan Sverige och Lüneburg, och det senare året skedde den katastrofala motgången för Frankrike, Vilhelm III:s landstigning i England, varigenom båda sjömakterna förenades i en franskfientlig politik.

Danmark, som stod kvar på Frankrikes sida, blev alltmer isolerat. Detta hade börjat visa sig redan under 1684. Kejsaren riktade åter uppmaningar till Christian V att restituera Holstein-Gottorp, och kurfursten av Brandenburg rådde danskarna till eftergifter. Ludvig XIV visade sig mycket ointresserad av att härvid stödja Danmark. Under sådana omständigheter utrymde de danska trupperna i slutet av 1684 hertigens del av Holstein, medan de däremot stannade i hans betydligt större slesvigska områden.

Detta var den första handgripliga framgången för Sverige på länge. Den följdes av flera. Efter långvariga diplomatiska

[6] Michon t. Croissy 13, 27 sept. 1684 n.st. (*Pe, Pk*).

[7] K.M. t. Grafenthal 8 nov. 1684 (*RRU*).

underhandlingar kunde Sverige med sina bundsförvanters hjälp på fredlig väg framtvinga fördraget i Altona år 1689, genom vilket Holstein-Gottorp åter blev fritt och suveränt. Även Zweibrückenfrågan fick sin tillfredsställande lösning, i det Karl XI 1693 kunde taga hertigdömet i besittning.[8]

Utvecklingen efter stilleståndets avslutande synes giva rätt åt Karl XI:s hållning under åren 1681—84, och man frestas att beteckna denna som kallblodig och framgångsrik. Bengt Oxenstiernas politik skulle ha medfört större risk för omedelbart krig genom förbundet med Lüneburg och transporten, även om den senare, i motsats till vad man i Sverige trodde, ej var av Ludvig XIV ovillkorligen erkänd som »casus fœderis». Bedömes den faktiskt förda politiken med utgångspunkt i de informationer, som svenska kansliet hade, blir omdömet mindre gynnsamt. Man visste sålunda icke, med vilken konsekvens och bestämdhet Frankrike tog Sverige i försvar mot Danmark och Brandenburg, och man hoppades alltför mycket på att hertigarna av Lüneburg skulle anse bevarandet av de svenska provinserna i Tyskland som ett livsintresse.

I varje fall visade sig krisen under 1680-talets första hälft vara icke slutet för det svenska stormaktsväldet utan blott en övergående svaghetsperiod. Efter den var Sverige åter så starkt som någonsin. Ett memento för framtiden var dock, att de ekonomiska krafterna ej voro tillräckliga att tillåta snabb återhämtning efter ett krig, att Sverige var starkt beroende av sin styrka till sjöss och att det var omgivet av många avundsmän.

---

[8] Carlson, V s. 351 f.

Personregister.[1]

Adolf Johan, pfalzgreve, Karl XI:s farbroder; 41, 140, 271.

Ahlefeldt, Frederik, da. storkansler; 31, 34, 64, 68, 70, 87, 163, 166, 167, 177, 178, 208, 210, 214, 268, 329.

v. Althann, Michael Wenzel Franz, kejs. env. i Stockholm (1682—83); 86, 94—100, 103, 105, 107, 109—112, 161, 183, 254, 255, 258, 285.

van Amerongen, Godard Adriaen, holl. diplomat; 23, 35, 36, 124, 126, 127, 130, 205.

d'Arcy, Martel, Réne, fr. env. i Lüneburg; 58, 119.

Arenten, Johann, överste, res. i överrhenska kretsen; 41.

v. Ascheberg, Rutger, råd (1681—), generalguvernör; 76, 171.

August Fredrik, furstbiskop av Lübeck; 293, 294.

d'Avaux, Jean Antoine de Mesmes, fr. amb. i Haag; 17, 19, 20, 24, 29, 33, 36, 38, 42, 43, 45, 149, 187, 188, 194, 278, 287, 288, 302, 333.

Banér, Gustaf, råd (—1682); 28, 76.

Barchman, Jakob, kommissionär i Helsingör; 44, 74, 229.

Barillon, d'Amoncourt, Paul de, fr. amb. i London; 48, 194, 343.

Bazin, François de Bandeville, fr. amb. i Stockholm (1682); 86, 87, 92, 106, 109, 132, 144—151, 154, 173, 206, 233.

Berka, Franz Anton, kejs. env. i Köpenhamn (1681—82), i Stockholm (1684); 32, 72, 87, 103, 165, 258, 285, 326, 327, 335.

Bernstorff, Andreas Gottlieb, lün. kansler (Celle); 114—116, 118—120, 195, 197—199, 204, 232, 292, 326—328, 331.

van Beuningen, Coenraad, holl. statsman; 23, 49, 50.

Bidal, Jacques Vincent, d'Asfeld, abbé, fr. res. i Hamburg; 330.

Bielke, Nils, amb. i Paris; 39, 40, 42, 67, 74, 93, 135, 136, 138—140, 142, 171.

Bielke, Sten, skattmästare; 89, 91, 296, 297.

Biermann-Ehrenschild, Conrad, da. geh.-råd, diplomat; 182, 198, 199, 203, 212, 224, 225, 260, 323.

Borgomanero, Don Carlo Emanuele, d'Este, sp. amb. i Wien; 96, 98, 100, 102, 255.

Brahe, Nils, råd (—1682); 76.

v. Brandt, Christoph., bb. env. i Stockholm; 132—134, 237, 239, 268, 274, 275.

Brehmer, Jürgen, env. i Gottorp (Hamburg); 74, 159—161, 164, 172, 178, 180, 181, 339, 340.

[1] Endast agerande personer äro upptagna. Blott uppgifter av intresse för denna framställning och för dess tid införas. Till noterna tages hänsyn, endast då det i dem förekommer verklig text. Följande förkortningar äro använda: amb. = ambassadör, bb. = brandenburgsk, da. = dansk, eng. = engelsk, env. = envoyé, fr. = fransk, geh.-råd = geheimeråd, hert. = hertig, h.-g. = holstein-gottorpsk, holl. = holländsk, kejs. = kejserlig, lün. = lüneburgsk, res. = resident, sekr. = sekreterare, sp. = spansk, sänd. = sändebud (med annan karaktär än amb., env. eller res. eller med obestämd sådan). Person utan utsatt nationalitetsadjektiv är svensk eller i svensk tjänst.

Burchard, Jürgen, da. env. i Haag (1682—84); 246.

Canon, Claudius Franz, lothringsk env. i Haag; 286.
Cantersteen, Carl, res. i Haag; 74, 82, 161, 246, 286.
Castel Moncayo se Fuen Mayor.
Christian, hert. av Birkenfeld; 271.
Christian V, konung av Danmark; 29—34, 63, 66—72, 77, 80, 101, 132, 135, 138, 142, 148, 158—160, 163, 167, 168, 171, 175—178, 180, 182, 195, 205, 206, 209, 212, 224, 231, 241—243, 260, 267, 268, 293, 303, 304, 306, 328—330, 332, 341, 343.
Christian Albrecht, hert. av Holstein-Gottorp; 6, 7, 14, 55, 98, 102, 106, 107, 114, 115, 123, 141, 144, 152, 153, 156, 158—170, 172—174, 178—182, 184, 186, 192, 200, 202, 203, 208, 221, 234, 258, 260, 263, 282, 283, 286, 291, 300, 303, 304, 306, 307, 311, 316, 332, 339—341, 343.
Christiani, Joachim, regeringsråd i Bremen; 117.
Christian Ludvig, hert. av Mecklenburg-Schwerin; 293, 294.
Cleen, Matthias, sänd. i Lüneburg; 51, 52, 54, 56—58, 73, 113—123, 164, 175, 195—199, 202—204, 218, 224—226, 291, 292, 294, 305, 306, 323, 326, 327.
Coyet, Wilhelm Julius, env. i Köpenhamn (1682—84); 123, 133, 165—169, 172, 176—179, 182, 186, 196, 197, 208—210, 214, 223, 226, 243, 244, 246, 294, 328.
v. Cramprich, Daniel Johannes, kejs. res. i Haag; 44, 45, 81—83, 85, 93, 94, 187, 194, 216, 285, 286, 288, 300, 301.
v. Crockow, Lorenz Georg, bb. kansler i Hinterpommern; 276.
Croissy, Colbert de, Charles, fr. utrikesminister; 40, 41, 72, 138, 140, 142—144, 148, 150, 151, 233—236, 240—243, 270, 273, 299.

De la Gardie, Gustaf, råd; 142, 170, 220, 284.
De la Gardie, Magnus Gabriel, drots; 25—28, 75, 76, 192, 193, 217, 219—221, 271, 284.
Du Cros, Joseph August, h.-g. env. i Stockholm (1681—82); 136—139, 159, 160, 163, 164, 170, 172, 181.
Dörffler, Simon, sv. res. i Warschau; 251.

Ehrenfels, Henrik Ernst, regeringsråd i Pommern, † 1682; 237, 238.
Ehrenschild, se Biermann-E.
Ehrensteen, Edvard, hovkansler; 55, 74, 87, 110, 114, 133, 171, 284.
Eichstätt, Marquard, furstbiskop av, kejs. sänd. i Regensburg; 308, 320.
Ernst August, hert. av Hannover; 8, 9, 51, 52, 54—58, 87, 106, 112—122, 175, 177, 197—201, 204, 205, 211—213, 217—222, 224—232, 258, 262, 267, 282, 290—292, 295—297, 299, 303, 305, 324—326, 328, 329, 331, 344.

Fagel, Gaspar, holl. rådspensionär; 16—18, 46, 47, 81, 83, 85, 162, 186, 187, 189, 194, 249, 279, 285, 300, 301.
Fagel, Hendrik, holl. griffier; 30.
Falkenhain, Ferdinand Friedrich, lün. sänd. i Wien; 184, 251.
Feodor, rysk tsar, † 1682; 11, 282.
Ferdinand, v. Fürstenberg, furstbiskop av Münster, † 1683; 51—57, 59.
Feuquières, Isaac de Pas, fr. amb. i Stockholm (—1682); 24, 33, 36—40, 42, 44, 75, 88, 136—148, 151, 160.
Fleming, Clas, råd (1681—); 76, 90, 91, 216, 217, 220, 221, 296, 297.
Fredrik I, hert. av Sachsen-Gotha; 264.
Fredrik Ludvig, hert. av Zweibrücken, † 1681; 41.
Fredrik Vilhelm, kurfurste av Brandenburg; 7, 8, 35, 36, 55, 62—65, 67, 68, 70—72, 77, 80, 87, 95, 104, 107, 129—134, 154, 163, 176, 183, 195, 203, 205—207, 211—213, 221, 223, 224, 231, 238—241, 247, 250—252, 261, 262, 268, 269, 274—

277, 291, 292, 303, 304, 321, 323—325, 331, 332, 341.
v. Fuchs, Paul, bb. hovråd (1682—), geh.-råd; 64, 68, 277.
Fuen Mayor, markis av Castel Moncayo, sp. env. i Haag; 45—47, 81, 83, 85, 92, 93, 189, 191, 194, 256, 285, 288, 300, 301.

Georg Vilhelm, hert. av Celle; 8, 9, 51, 52, 54—56, 58, 87, 112, 114—122, 162, 175, 177, 186, 195—201, 204, 205, 211—214, 217—222, 224—228, 230—232, 258, 262, 267, 282, 290—292, 294—297, 299, 303—305, 324—326, 331, 344.
v. Gersdorff, Nikolaus, sachsiskt geh.-råd; 125, 127, 276.
v. Grafenthal, Eberhard, regeringsråd i Bremen, diplomat; 52—58, 239, 273—277, 323—326, 329, 331, 332, 343.
Greiffencrantz, Christoph, Nikolaus, h.-g. sänd. i Wien; 106, 161, 184.
v. Grote, Otto, lün. kammarpresident, diplomat (Hannover); 225, 277, 290, 291, 323, 329, 330.
Grönberg, Anders, vice ceremonimästare; 148, 274.
Gyldenløwe, da. ståthållare i Norge; 214.
Gyldenstolpe, Nils, env. i Haag; 16—21, 29, 30, 33, 38, 39, 43, 46—50, 58, 74, 77, 80—85, 87, 88, 90—93, 112—116, 119, 133, 146, 154, 161, 162, 171, 180, 184—187, 189, 192—195, 200, 202, 215, 216, 245—249, 257, 279—281, 285, 286, 288, 295, 297—302, 334.
Gyllenstierna, Christoffer, råd (1681—); 76.
Gyllenstierna, Johan, råd, generalguvernör, † 1680; 4, 6, 12, 28, 168.
Gyllenstierna, Jöran, råd; 28.
v. Görtz, Friedrich Wilhelm, h.-g. env. i Stockholm (1682—83), i Haag 1684; 173, 174, 178—180, 183, 285, 286, 300, 301.
v. Görtz, Johann, hessiskt geh.-råd, sänd. i Haag; 285, 302.

van Haren, Willem, holl. amb. i Stockholm (1684); 279, 280, 285, 295, 327, 333—335.
Hartmann(sdorff), Matthias, sänd. i Dresden; 108, 124—128, 133.
v. Haugwitz, Friedrich Adolf, sachsiskt geh.-råd; 127.
Haxthausen, Anton Wulff, da. diplomat; 224.
Hedvig Eleonora, änkedrottning; 171.
van Heeckeren, Walraven, holl. diplomat; 23.
Hocher, Johann Paul, kejs. hovkansler, † 1683; 96—100, 105—107, 312.
Hoghusen, Henrik, statssekr., † 1684; 171, 272, 311.
Horn, Bengt, råd (—1682); 76.
Horn, Christer, råd (—1682); 76.
Horn, Fredrik Wilhelm, assessor; 238, 239, 276.
Horn, Henrik, generalguvernör i Bremen; 117, 118, 210, 214, 218, 226, 227.
Høeg, Just, da. amb. i Paris; 34, 41, 69, 135.

Innocentius XI, påve; 255.
Ivan, rysk tsar (1682—); 282.

v. Jena, Friedrich, bb. geh.-råd; 130, 131.
v. Jena, Gottfried, bb. sänd. i Regensburg; 318.
Johan Georg, furste av Anhalt-Dessau, i bb. tjänst; 240.
Johan Georg III, kurfurste av Sachsen (1680—); 123—128, 182—184, 256, 274, 276.
Johan Georg, hert. av Sachsen-Eisenach; 264.
Johan Sobieski, konung av Polen; 11, 251, 255, 283.
Johan Vilhelm, pfalzgreve av Neuburg; 264.
Jordan, Carl Gustaf, överstelöjtnant; 195, 196.
Juel, Jens, da. diplomat; 148.
Julius Franz, hert. av Sachsen-Lauenburg; 182, 184, 293, 294.

Karl II, konung av England; 11, 15, 47, 48—50, 187, 288, 299, 321.

Karl XI, konung av Sverige; 4, 12, 13, 16, 28, 37—43, 46, 48—53, 56, 57, 68, 70, 73—83, 85, 86, 88, 91—94, 97, 101, 102, 104, 108—110, 112—119, 121, 122, 124, 127, 129, 130, 134, 138—142, 144, 145, 147—149, 151, 154, 157, 159, 161, 163, 164, 166, 168, 170—173, 179, 181, 185, 193, 197, 198, 201—204, 208—210, 215—221, 227, 230, 232, 234, 244—246, 248, 250, 251, 253, 254, 257—260, 262, 263, 270, 271, 274, 275, 277, 280, 284, 294—298, 303, 306, 311—313, 316, 317, 321, 327, 331, 334, 336—340, 344.
v. d. Kuhla, Barthold Clement, regeringsråd i Bremen; 117.
Kurck, Gustaf, råd (—1682); 76.
Kurck, Knut, råd (—1682); 76.
Königsegg, Leopold Wilhelm, kejs. vicekansler; 96—100, 105—107, 308, 312—314, 317.
v. Königsmarck, Otto Wilhelm, generalguvernör i Pommern; 170.

Lamberg, Johann Maximilian, kejs. diplomat; 126, 127, 130.
Lancier, Johann Bapt., Althanns sekr., kejs. observatör i Stockholm (1683—84); 255.
Leijonberg, Johan, env. i London; 50, 51, 74, 133, 272, 343.
Leijonkloo, Anders, env. i Köpenhamn (1684—); 74, 328, 331, 332.
Leopold I, tysk kejsare; 4, 8, 9, 14, 15, 22, 23, 25, 27, 30—34, 44, 45, 47, 49, 54, 59—61, 63, 64, 66—70, 72, 81, 83, 86—89, 92—104, 106—112, 115, 122, 124, 126—128, 130, 133, 135, 144, 145, 151—153, 155, 160, 161, 164, 169, 170, 172—174, 177, 179, 181—185, 189—191, 195, 198, 205, 206, 209, 214, 216, 219, 223, 224, 227, 229, 234, 236, 239—241, 246, 247, 250—255, 259—261, 263, 264, 266, 271, 278, 280, 281, 285, 287, 289, 299—301, 307—310, 312—314, 316, 317, 320, 322, 325, 326, 331—334, 337, 341, 343.
v. Liliencron, Andreas Pauli, da. env. i Wien; 33, 69, 98—101.
Lilliehöök, Anders, landshövding; 155.
Lillieroot, Nils, env. i Paris; 15, 34, 39, 40, 42, 74, 135, 136, 138, 140, 142—144, 148, 150, 151, 208, 209, 233—236, 240, 241, 243, 244, 270—273, 285, 299, 337, 342, 343.
Ludvig XIV, konung av Frankrike; 2—4, 13, 14, 17, 20, 22, 25, 27, 31, 34—38, 40—44, 47—49, 58, 62, 63, 65—67, 69—72, 78, 87, 93, 94, 99, 119, 135—137, 139—141, 143, 146—151, 153, 166, 175, 176, 187, 188, 206, 207, 209—214, 222, 223, 233—236, 239—244, 247, 252, 254, 261, 263, 264, 266—270, 273, 287, 290, 293, 299, 302, 304, 309, 310, 314, 315, 318, 320, 321, 329, 332, 333, 343, 344.

de Martangis, Foullé, fr. amb. i Köpenhamn (—1683); 62, 63, 65, 163, 175, 206—208, 211, 234, 240, 241.
Max Emanuel II, kurfurste av Bayern; 274, 281.
May, Franz Matthias, kejs. sänd. i Regensburg; 308, 320.
Meinders, Franz, bb. geh.-råd; 130, 131, 224, 225, 238, 260, 275, 329.
Meyer, Herman, da. env. i Stockholm (1682—83); 134, 166, 168, 208, 268.
Meyercrone, Henning, da. env. i Paris; 135, 241, 242.
Michon, Adrien François, Bazins sekr., fr. observatör i Stockholm (1682—); 148, 206, 268, 270, 271, 337.
Moering, Cornelis, holl. res. i Köpenhamn; 30—32, 44, 165, 167, 295.
zur Mühlen, Werner, münstersk vicekansler; 52—54.

Olivekrans, Johan Paulin, guvernör över drottning Kristinas underhållsländer; 74, 149.
v. Owstin, Joachim Rutger, vicepresident; 237—239, 276.
Oxenstierna, Bengt, råd, chef för kansliet; 12—16, 22, 24—28, 30, 33, 36—40, 42, 47, 50, 53, 55—60, 74—81, 83, 86—91, 93, 95, 105, 109, 110, 113, 114, 118, 122, 125, 129, 133, 136—142, 145—149, 153—155, 160, 163—165, 168—172, 174, 178—180,

183, 192, 193, 197, 201, 202, 208, 215—219, 221, 230, 244, 254, 255, 260, 282—285, 295—298, 307, 333—335, 344.
Oxenstierna, Carl, överste, env. i Wien (1685—); 334.
Oxenstierna, Gabriel, env. i Wien (1681—85); 93—109, 112, 133, 146, 161, 181, 183, 184, 251, 254, 255, 305, 308, 312—316, 334.

Pastorius, Friedrich, zweibrückenskt geh.-råd; 41.
Pels, Peter, Gyldenstolpes sekr., sänd. i Haag (1684—); 279, 302.
Peter, rysk tsar (1682—); 282.
de Petkum, Simon, da. env. i Haag (1680—82); 29, 32, 33.
de Prévilly, fr. amiral; 261.
v. Pufendorf, Esaias, kansler i Bremen; 52—58, 74, 326—327.

Rébenac, François de Pas, son till Isaac de Pas Feuquières, fr. env. i Berlin; 62, 70, 71, 130, 131, 205—207, 213, 214, 223, 225, 236, 239, 269, 323, 332.
v. Reck, Johann, lün. sänd. i Haag (Hannover); 58, 112—116.
Reventlow, Conrad, da. geh.-råd; 70, 163.
Robinson, John, Warwicks sekr., eng. res. i Stockholm (1683—); 51.
Rudolf August, hert. av Wolfenbüttel; 8, 9, 51, 52, 54, 56, 58, 87, 114—122, 175, 177, 184, 197—201, 204, 205, 211—213, 217—222, 224—228, 230—232, 258, 262, 267, 282, 290—292, 295—297, 299, 303—305, 324, 325, 331, 344.
Rumohr, Kaj, da. geh.-råd, diplomat; 178.
Rumpf, Christiaan Constantijn, holl. res. i Stockholm; 44, 245, 279, 280.
Rålamb, Clas, råd (—1682); 26, 76.

Scheel, Mogens, da. env. i Stockholm (1680—82); 29, 30, 68, 69, 78, 168.
Schepers, Willem Bastiaenz, holl. amiral; 249, 257, 258.
v. Siegels, Valentin, lün. res. i Haag (Celle, Wolfenbüttel); 58, 112, 116.
Sinelli, Emmerich, biskop av Wien, kejs. biktfader; 96.
v. Snoilsky, Georg Friedrich, res. i Regensburg; 133, 305, 309, 311—319, 335—337.
Soliman II, turkisk sultan; 250.
v. Spanheim, Ezechiel, bb. env. i Paris; 62, 72.
Sparre, Gustaf, råd (—1682); 28, 76.
v. Staremberg, Rütger, kejs. general; 252.
Stenbock, Johan, råd, riksmarskalk; 27, 91, 122, 170, 215—218, 220, 297.
van Sterrenburg, Willem, holl. amb. i Paris; 299.
Stockfleth, Christian, da. env. i Stockholm (1683—); 259, 268, 271, 303, 306, 337.
Stratmann, Theodor, kejs. hovkansler (1683—); 312.
Svanehielm, Johan, häradshövding, sekr.; 193, 194, 229, 248, 249.

Tököly, Emmerich, ungersk upprorsledare; 108.

v. Ulcken, Andreas, h.-g. vicekansler; 178, 197, 202.

Wachtmeister, Hans, råd (1681—), amiralgeneral; 76, 79, 157, 171, 210, 245.
v. Wackerbahrt, Christian Ulrich, lün. env. i Köpenhamn (Celle); 122, 123, 134, 146, 164, 166, 175, 176, 196, 198, 209, 210, 214, 294, 323, 324, 330.
Waldeck, Georg Friedrich, greve av, (1682—) furste av; 23, 106, 113, 285, 310.
Warwick, Philip, eng. env. i Stockholm (—1683); 50, 51.
Wedel, Gustav Vilhelm, da. fältmarskalk; 176.
Vellingk, Mauritz, env. i Köpenhamn (1680—82), i Lüneburg (1683—); 29, 30, 33, 34, 67—70, 72, 74, 77, 78, 82, 83, 87, 116, 140, 165, 196—199, 202—204, 217—222, 224, 227—232, 247, 291, 295—297, 326—331.

Verjus de Crécy, Louis, fr. sänd. i Regensburg; 309, 310, 317—320.
Vilhelm III, prins av Oranien, holl. ståthållare; 10, 15, 17, 19, 22, 23, 29, 43, 44, 46, 48, 49, 81, 84, 113, 185—188, 246, 249, 278, 279, 286, 287, 299, 301, 302, 343.
de Villars, Pierre, fr. amb. i Köpenhamn (1683—); 240—243.
Windischgrätz, Gottlieb, kejs. sänd. i Regensburg; 308—310, 312, 314, 319, 320.
v. Witzendorff, Hieronymus, lün. geh.-råd, diplomat (Hannover); 285, 301, 302.
Wolfradt, Hermann, kansler i Pommern; 129—132, 237, 238.
v. Wolframsdorf, Georg Dietrich, sänd. i Frankfurt (1682—83); 133.
Wolfsberg, Bartholomeus, res. i Hamburg, † 1684; 294.

Zeuner, Emanuel, h.-g. sänd. i Stockholm (1684—); 307, 339.

Åkerhielm, Samuel (d. ä.) Månsson, sekr. i kansliet; 53.

Örnestedt, Frans Joel, hovkansler; 6, 74, 110, 133, 141, 168, 171.